

สามเรื่องเอก

สอง

พระราชวังคีเขอ

กรมทมนนพิทยาลงกรณ์

๕
สามเรื่องเอกของ น.ม.ส.

กรมศิลปากร

ราคา ๓๙ บาท

จัดพิมพ์โดย

แพร่พิทยา

วังบูรพา พระนคร

โทร. 24283-21986

สามเรื่องเอก

ของ

พระราชวังสราญ
กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

คำแถลงของผู้พิมพ์

ห่างหุ้นส่วนจำกัด แพร่พิทยา ถือเป็นเกียรติอันสูงยิ่ง
ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าธิปไตยที่ ๗ พระนิพนธ์ ของพระราช
วรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งทรงใช้พระนามแฝง
ในงานนิพนธ์ว่า 'น.ม.ส.' โดย ม.จ. จันทร์จิรายุรชนี โอรสองค์
ใหญ่ของเสด็จในกรมได้ทรงอนุญาตให้พิมพ์พระนิพนธ์สามเรื่อง
คือ จดหมายจากวางหว่า นิตานเวทกาล และ กลอน แล นักกลอน
ซึ่งเป็นเรื่องเอกของเสด็จในกรมทางสำนวนร้อยแก้ว รวมอยู่ใน
หนังสือเล่มเดียวกัน และทรงตั้งชื่อหนังสือรวมพระนิพนธ์
๓ เรื่องนี้ว่า 'สามเรื่องเอกของ น.ม.ส.'

พระนิพนธ์ทั้ง ๓ เรื่องของเสด็จในกรม 'น.ม.ส.' นี้
เป็นเรื่องที่ยอมรับกันว่าทรงคุณค่าสูงยิ่ง เป็นเรื่องอมตะ เป็น
ที่ปรารถนาของนักหนังสือมาตลอดกาล และจะตลอดไปชั่ว
นิรันตร

อนึ่ง ท่านที่อ่านเรื่องทั้ง ๓ ในฉบับพิมพ์ใหม่นี้ อาจจะ
สงสัยว่า ใจนการสะกตการันต์จึงมีผิดไปจากพจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถานที่กำหนดการเขียนหนังสือ ในปัจจุบันนี้ อยู่มาก

มาย บัดนี้ขอแกลงให้ทราบว่าเป็นความประสงค์ที่ให้เป็นเช่นนั้น
ทั้งนี้ด้วยความเคารพ ต่อความเป็น บัณฑิต ทาง อักษรศาสตร์ และ
นิรุกติศาสตร์ของพระองค์ผู้นิพนธ์ ซึ่งพระองค์ทรงตรัสแก่ใครๆ
ที่เข้าไปถวายตัวเป็นศิษย์ ว่าพระองค์ทรงเขียนหนังสือใน
การสะกดการันต์ไม่เหมือนใคร ผู้ใดที่ไปขอบพระนิพนธ์ของ
พระองค์ท่านไปพิมพ์ พระองค์จะต้องทรงกำชับว่าอย่าได้แก่
การสะกดการันต์ที่พระองค์ทรงใช้เป็นอันขาดทีเดียว ฉะนั้น
การสะกดการันต์ในการพิมพ์ครั้งนี้ จึงคงอยู่ตาม พระประสงค์ของ
พระองค์ท่าน และในการพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ ทางห้างได้มอบหมาย
ให้นายศ วัชรเสถียร ซึ่งเป็นศิษย์ของพระองค์ท่านผู้หนึ่งเป็น
ผู้ดำเนินการดูแลโดยตลอด.

แพร่พิทยา

สารบัญ

	หน้า
๑. จดหมายอ้างวางหรั	๑
๒. นิทานเวตาล	๙๙
๓. กลอน แล นั้กลอน	๓๗๓

จดหมาย
จากวางหระ

จดหมายจากวางหว้า

คำนำในคราวพิมพ์จดหมายเหล่านี้เป็นเล่มสมุด ใน

พ.ศ. ๒๔๗๘

ในรัชกาลที่ ๕ แผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ตำแหน่งรัชทายาทอยู่นั้น ได้ทรงตั้งสโมสรเรียกว่าทวิปัญญาสโมสร เวลานั้น สมเด็จพระบรมโอรสประทับอยู่ที่วังสราญรมย์สโมสร จึงมีสำนักอยู่ในสวนสราญรมย์ ได้มีการประชุม การเล่น และการเลี้ยงเป็นคราว ๆ ทำนองเดียวกับสโมสรอื่น ๆ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดทรง “เล่น” อยู่สามอย่างที่เห็นเด่นชัด คือละครอย่างหนึ่ง สโมสรอย่างหนึ่ง ออกหนังสือพิมพ์อย่างหนึ่ง

ในเรื่องละครได้ทรงมาแต่ครั้งเสด็จอยู่เป็นนักเรียนในประเทศอังกฤษ แลได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครมากเรื่องกว่าใคร ๆ ที่เราทราบ (อาจะมีเว้นก็แต่กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) ดังที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีแล้ว ส่วนสโมสรนั้นก็ได้ทรงเริ่มตั้งแต่ในประเทศอังกฤษ คือสามัคคีสมาคมของนักเรียนไทยครั้งเสด็จกลับกรุงเทพฯ แล้ว ก็ได้ทรงตั้งสโมสร คือ ทวิปัญญา

สโมสร สโมสรเสือบ้าแลสโมสรอื่น ๆ การออกหนังสือพิมพ์ ก็ทรงเริ่มในประเทศอังกฤษเช่นกัน ได้ทรงออกหนังสือพิมพ์ ในประเทศนั้นเรียกว่า "The Looker-on" ซึ่งเป็นหนังสือนำ "สามัคคีสาร" คือออกก่อน เมื่อเสด็จกลับกรุงเทพฯ แล้วก็ได้ ทรงออก อัมพะสมัย ทวีปัญญา จดหมายเหตุเสือบ้า จดหมายเหตุของราชनावีสมาคม กุสิตสมิต เป็นต้น หนังสือพิมพ์เหล่านี้ มีผู้นับเป็นเจ้าหน้าที่ แต่ทรงพระราชนิพนธ์มาก แลโปรดเกล้า ๆ ให้ชวนผู้นับเขียนด้วยเหมือนกัน

ทวีปัญญา เป็นหนังสือของทวีปัญญาสโมสร ออกเดือนละครึ่ง หนังสือที่นำลงพิมพ์เป็น พระราชนิพนธ์หรือทรงตรวจโปรดแล้ว ที่เป็นดังนั้นก็ชื่อว่าทรงเอาเป็นพระราชธุระมาก ครั้นเมื่อเสด็จ พระราชดำเนิน หัวเมือง ฝ่ายเหนือตลอดถึงมณฑลพายัพ ซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีรถไฟไปถึง จะทรงดูแลหนังสือทวีปัญญาที่ออกอยู่ทางกรุงเทพฯ นั้นไม่ได้ จะส่งหนังสือถวายทอดพระเนตรก็ไม่ทัน เพราะเวลาเดินทางตั้งเดือน แลในคราวที่เสด็จเดินทางจากนี้ไปโน้นอยู่เรื่อย ๆ เช่นนี้ เวลาที่จะทรงหนังสือก็มีน้อย (แต่กระนั้นยังได้ทรงพระราชนิพนธ์ โคลงนิราศ พายัพทั้งเรื่อง ซึ่งได้พิมพ์ในทวีปัญญา)

การเสด็จพระราชดำเนินเมืองเหนือคราวนั้น เป็นเวลาราว ๖ เดือน ไม่โปรดที่จะให้หยุดออกหนังสือทวีปัญญาใน

ระหว่างนั้น จึงทรงมอบพระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) กับพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) ให้ร่วมกันเป็นบรรณาธิการออกทวีปัญญาตลอดเวลาที่เสด็จไม่อยู่ สองท่านนั้นได้ไหว้วาน (มีทั้งไหว้แลวาน) ให้คนอื่นช่วยเขียนบ้าง แต่ระวังเลือกจำเพาะผู้ที่เชื่อว่าจะถูกพระราชอภัยศรัย ได้หนังสือที่เป็นเนื้อเป็นหนังจากกรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ (กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช) กับเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นต้น นอกนั้นบรรณาธิการชั่วคราวทั้งสองท่านต้องช่วยกันเขียนเอง แลเขียนส่วนมากใน ทวีปัญญา ที่ออกในระยษนั้น รวมเป็น หนังสือ ๗ ฉบับ เพราะเมื่อเสด็จกลับแล้วก็ยังโปรดให้ทำไปก่อน

จดหมายจางวางหว่า เป็นหนังสือที่เจ้าของเขียนเพื่อจะลงทวีปัญญาในระยษนั้น แต่แรกตั้งใจจะใช้ต้นฉบับหนังสือฝรั่งนำมาแปล ๆ ลงไป เพื่อให้แล้วเร็วทันกำหนดที่หนังสือออก แต่เมื่อเห็นว่าถ้าตามอย่างฝรั่งล้วน ๆ ผู้อ่านภาษาไทยจะไม่ “ ชิม ” ก็ได้คัดข้อความให้เป็นไทย ๆ ในที่สุดกลายเป็นเขียนเองแทบทั้ง ๆ ฉบับ กล่าวได้แต่ว่าความคิดเดิมมาจากฝรั่ง

ต่อมาอีกหลายปี เมื่อทวีปัญญาเลิกไปนานแล้วปรากฏว่า คนอ่านยังจำจดหมายจางวางหว่าได้กันมาก บรรณาธิการหนังสือเสนาศึกษาได้ขอต่อเจ้าของให้เขียนอีก เจ้าของจึงได้

เขียนอีกฉบับหนึ่ง คือฉบับที่ ๗ ซึ่งแม้มีภาษาอังกฤษอยู่ก่อนยาว
เจ้าของก็แต่งเองล้วน ตามที่จำได้ดูเหมือนจะไม่มีเค้ามาจาก
หนังสืออื่นเลย

อนึ่ง มีความอยู่ข้อหนึ่งในเรื่องจดหมายจางวางหรั่า ซึ่ง
แม่เกือบ ๒๕ ปีมาแล้ว ก็พึงจะมีโอกาสแจจกราวนี้ คือว่าเมื่อ
จะเขียนจดหมายเหล่านี้ลงทวิบัญญัตินั้น ผู้เขียนนึกหาชื่อที่จะใช้
ไม่ต้องการชื่อขุนนาง แต่ไม่ต้องการชื่อที่สามัญเกินไป คิดหา
ชื่อที่ คนอ่าน หนเดียว จำได้ แลคงจะไม่เอาไปปนกับชื่ออื่น
คิดดังนี้จึงใช้ว่า จางวางหรั่า ซึ่งสมประสงค์ทุกประการ แต่
ครั้นหนังสือออกไปในทวิบัญญาน้อยหนึ่ง ก็มีผู้ใหญ่ (ไม่ใช่
คนอื่นคนไกล คือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์) ถามว่าทำไมเอาชื่อ
จางวางหรั่ามาใช้ ผู้เขียนบอกว่าเพราะจะเลือกชื่อที่ไม่สามัญ
คนอ่านอ่านทีเดียวก็ฝังในความจำที่เดียว ท่านย้อนถามว่า ถ้า
กระนั้นเหตุใดไม่คิดชื่อใหม่ ทำไมเอาหนังสือไปยกให้จาง
วางหรั่า ซึ่งเขียนจดหมายอย่างนี้ไม่ได้เป็นแน่ เมื่อได้ฟังดังนั้น
ผู้เขียนก็เอะใจขึ้นมาถามว่าจางวางหรั่าเคยมีตัวจริง ๆ หรือ ท่าน
ตอบว่ามีจริง ๆ คนผู้ใหญ่ในรุ่นของท่านรู้จักกันทั้งนั้น จางวาง
คนหนึ่งของกรมหลวงวงษาธิราชสนิทชื่อจางวางหรั่า จางวาง
หรั่าเป็นคนโต ซึ่งเจ้านายขุนนางแลคนทั่ว ๆ ไปรู้จัก เพราะ
เป็นคนทรงใช้สอยสนิทของพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ ผู้ทรงตำแหน่ง

น.ม.ส.

๗

หน้าที่สำคัญในราชการ จางวางหรั้าเป็นคนเข้าไหนเข้าได้ จึง
เป็นคนขึ้นชื่อมากในสมัยก่อน แลเป็นคนมั่งมีด้วย

นั่นเป็นความรู้ใหม่ของผู้เขียน จดหมายจางวางหรั้าที่
เลือกชื่อเช่นนั้น^๕ เพราะเหตุใดก็ได้ชี้แจงมาแล้ว แต่ไม่เคยนึกเลย
ว่าจะมีจางวางหรั้าตัวจริงในแผ่นดินพระนั่งเกล้า แลพระจอม
เกล้าก่อนผู้เขียนเกิดช้านาน ผู้เขียนจะขอโทษก็ไม่รู้จะขอโทษ
ใคร จึงเป็นแต่เพียงกล่าวไว้ในที่นี้ว่า ชื่อจางวางหรั้า ใน
จดหมายเหล่านั้น^๕ เป็นชื่อคิดขึ้นลอย ๆ มิได้ตั้งใจจะใช้ชื่อคนที่เคย
มีตัวจริง ๆ เลย

การรวมจดหมายจางวางหรั้าพิมพ์เป็นเล่มครั้ง^๕นี้ ทำ
ตามคำขอของผู้เคยอ่านหลายท่าน ซึ่งผู้เขียนขอขอบใจ

พินธุวาท

ถนนประมวญ

วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๘

จดหมายจากวางหระ

จดหมายเหล่านี้เป็นของจากวางหระ เศรษฐีเมืองฉะเชิง
เทรา มีถึงบุตรชาย ซึ่งในตอนต้น ๆ กำลังออกไปเรียนวิชาอยู่
ในเมืองอังกฤษ

จากวางหระผู้เฒ่าเดิมก็เป็นผู้ขี้ตสน แต่เป็นคนมีความ
เพียรแลความสามารถ ทำมาหากินตั้งแต่เป็นคนจนไปจนเป็น
คนมั่งมี มีโรงสีไฟอยู่แม่น้ำบางปะกงอย่างน้อย ๒ โรง มีโรง
เลื่อยจักรอยู่ที่ไหนบ้างจนจำไม่ได้ เรือใบบรรทุกสินค้าก็มีหลาย
ลำ ตลอดถึงมีเรือไฟเชิงขนาดเรือไรซิงชันเดินทะเลได้ด้วย

เทือกเถาเหล่ากอจากวางหระ แต่เดิมจะเป็นมาอย่างไร
ไม่ปรากฏ นอกจากที่จะสันนิษฐานได้จากถ้อยคำที่กล่าวในจด
หมายเหล่านี้ เมื่อเด็กแลหนุ่มจากวางหระเป็นผู้ที่ไม่ได้ทั้งเวลา
เสียเปล่า เมื่อบวชก็ได้เรียนหนังสือ เป็นผู้มิโวหารจนออกจะ
ได้ชื่อว่าหนังสือดี ส่วนภาษาฝรั่งเมื่อครั้งเป็นเสมียน ก็ได้พาก
เพียรอยู่นานจนเป็นเสมียนฝรั่งได้อย่างเมื่อกระโน้น มาภายหลัง
รู้ดีขึ้นด้วยทำมาค้าขายติดต่อกับฝรั่งอยู่เสมอ ๆ แลแก่เป็นคน
เอาใจใส่อยู่ด้วย

ในข้อซึ่ง จากวางหระเป็นผู้มีนิสัยใจคออย่างไรนั้นคงจะ
ปรากฏจากจดหมายหลายฉบับ ซึ่งจะได้รวบรวมนำมาลงพิมพ์
ต่อไป

จดหมายจากวางหรีา

ฉบับที่ ๑ ถึงนายสนธิ บุตร

ผู้ออกไปเป็นนักเรียนอยู่ในประเทศอังกฤษ

นะเซิงเทรา วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิบุตร

เรื่องรสมุทรถกลับมาถึงวันนี้ ได้ทราบข่าวว่าได้ไปส่งเจ้า
ลงเรือเมล์ออกจากสิงคโปร์ไปเรียบร้อยแล้ว แต่เดิมข้าก็ได้
ตั้งใจจะไปส่งเจ้าให้ถึงสิงคโปร์ แต่ในวันสองสองวันนั้นเผชิญ
ติดธุระหลายอย่าง ซึ่งถ้าไม่รีบทำก็อาจให้ฉิบหาย ความคิดเดิม
จึงไม่สำเร็จ การที่ข้าตั้งใจจะไปส่งเจ้าลงเรือเมล์ใหญ่ นั้น ก็โดย
ประสงค์จะให้โอวาทแก่เจ้าไปตามทาง เพราะเวลาอยู่นะเซิง
เทรามักติดโน่นติดนี่ไม่มีใครมีเวลาจะพุดกันได้

แม่ของเจ้าสั่งให้ข้าเตือนว่า เมื่อเจ้าไปถึงเมืองนอกแล้ว
อย่ารำเรียนให้มันเหลือบ่ากว่าแรงไปนัก แต่ข้าจะต้องเตือนไป
คนละอย่างว่า ให้มันเหลือบ่าออกจะลั่นไกล้ ๆ คอรอกเข้าไว้
และดี สำหรับเพื่อเหลือเพื่อชาติที่มันจะหก ๆ คว่า ๆ เสียบ้าง
แม่ของเจ้ามีความหวาดหวั่นเกรงว่าเจ้าจะเรียนมากเกินไป ด้วย
เห็นลูกท่านที่ไป ๆ กลับมากลายเป็นคนแก่ ๆ คุอะไร ไกลไม่
เห็น มีคำกล่าวว่าเป็นด้วยอ่านหนังสือเหลือเกินไปนัก ส่วน

ความเห็นของข้า^๕นั้น เห็นว่าตามันจะสน^๕ด้วยเรียนมากก็ช่างหัว
มัน ปล่อยให้มันสน^๕เถิด เวลาเจ้าอยู่เมืองนอกข้า^๕จะให้เงินซื้อ
แว่นตา เวลากลับมาเมืองไทยเจ้ามารับจ้าง^๕ข้า^๕ทำการ ข้า^๕ก็คง
ให้เงินเดือนเจ้า พอซื้อแว่นตาเหมือนกัน ความเป็นผู้ตาสน^๕
ไม่เป็นสิ่งสลักสำคัญด้วยแว่นตาราคาถูก แต่การเรียนอะไรไม่
ไถ่^๕นั้นสำคัญที่สุด เพราะถ้าเรียนเหลวกลับมา ก็เป็นผู้ไม่มีประ
โยชน์สมกับที่เกิดมาเป็นคน แลความเป็นผู้เปล่าประโยชน์นั้น
เป็นของแพงที่สุด แต่เป็นของหาง่าย เปรียบเหมือนม้าซาหัก
ซึ่งเจ้าของเป็นผู้ละอายบาป หากว่าจะหาซื้อ^๕ก็สองสิ่ง^๕เฟื่อง
ต่อเมื่อมีมาอยู่กับตัวแล้วจึงแพง แพงแก่ผู้เป็นเจ้าของ แลถ้า
เจ้าเป็นเจ้าของก็จะแพงแก่ข้า^๕ผู้เป็นพ่อของเจ้าน^๕ด้วย

คำที่แม่ของเจ้าขอให้ข้า^๕ช่วยสอนว่า อย่าให้เจ้า^๕เรียน
ให้เกินกำลังวังชาไปนั้น ไม่เป็นคำที่จะพึงต้องสอน เพราะข้า^๕
อยู่ว่าเจ้าไม่ทำเช่นนั้นเป็นแน่ การที่ข้า^๕แบ่งกำไรโรงสีแลเงินกำ
ขายอื่น ๆ มาให้เจ้าไปเรียนเมืองนอกครั้ง^๕นี้ ก็โดยหวังที่จะให้เจ้า
เก็บเอาวิชาอันเป็นประโยชน์ ซึ่งเกลื่อนกล่นอยู่ในที่นั้น กลับ
มาให้เต็มเปี่ยมที่เจ้าจะบรรจุในตัวของเจ้ามาได้ อย่างเดียวกับ
เมื่อเจ้ายัง^๕เป็นเด็กเมื่อพบขนมอร่อยเข้า ได้ที่ก็กกินจนท้องกาง
ฉนั้นเมื่อเขาจำหน่ายวิชากันในห้องเรียนก็ตีหรือที่ใด ๆ ก็ตี เจ้า
จงอย่า^๕รู้สึกกระตาคากแล้วใครจะว่าเป็นผู้ตะกละตะกลามจะกอบโกย

เอาได้เท่าใดจงเร่งกอบโกยเอาเถิด ในโลกเรานี้ของดีที่ไม่มีเจ้า
ของหวงห้าม ก็มีอยู่แต่วิชาอย่างเดียว ถ้าใครมั่งคั่งได้จะกอบโกย
เอาจนรู้เท่าสมเด็จพระเจ้าก็ไม่มี ใครรังเกียจ ของดีชนิด
อื่น ๆ มีโสมถือตระบองกอยบ้องกันอยู่ทุกสิ่งทุกอย่าง

เมื่ออายุเข้าเท่ากับเจ้า ข้าไม่มีโอกาสในทางร่ำเรียนอย่าง
เจ้า แต่เจ้าเคียวนี้ไม่มีโอกาสชนิดที่ข้าเคยมีนั้นเหมือนกัน คน
เราบางคนรู้จักราคาเงินด้วยไม่มีเงิน ถ้าจะมั่งมีก็ด้วยใช้มือเปล่า
เที่ยวพยายามเก็บเล็กผสมน้อยได้คราวละเฟื้องละสลึง จากเงิน
หลายโกฏที่มีอยู่ในโลกนี้ คนบางคนรู้ราคาเงินด้วยพ่อตายทิ้ง
มรดกไว้ให้ร้อยชั่ง แล้วลงมือจำหน่ายประหนึ่งว่าได้ดอกเบ็ย
เดือนละร้อยชั่ง คนสองจำพวกนี้รู้ราคาเงินเหมือนกัน แต่รู้
ไปคนละอย่าง

คนเราบางจำพวกรู้จักคุณค่าของความสัจ โดยเหตุที่ได้เคย
คบค้ากับพวกซื่อก บางจำพวกรู้ได้ด้วยเป็นผู้หมั่นไปฟังเทศน์
ทุกวันพระ

คนบางคนทราบว่าเหล่าเป็นของชั่ว โดยเหตุที่มีพ่อช
เมา บางคนรู้ได้ด้วยมีแม่คอยมัดมือโยงเขียนมาแต่เล็ก

บางคนทราบว่ากรรมนั้นเป็นของชั่ว โดยเหตุที่มีลูก
หลานคอยล้างผลาญเอาไปให้นายบ่อนมั่งมี บางคนทราบได้
ด้วยจะมีธุระปะปังอะไรก็ติด ๆ ขัด ๆ ไปหมด เพราะผู้จะทำธุระ

ไปม้วนงิ้วไฟเสียคืนยั้งรุ่ง ๆ บางคนทราบด้วยมีนิสัยสูงกว่า
ที่จะเป็นผู้ไผ่ฝนในทางนั้น ตั้งนั้นใด

การเรียนวิชาที่สำเร็จได้ด้วยวิธีต่าง ๆ กัน บางคนเรียน
ได้อย่างตัวข้า โดยเก็บโน้่นผสมน้ออย่างแร้นแค้น เรียนก้อได้ที่
วัดโพ เรียนข้อได้ที่วัดแจ้ง ไปขึ้นแม่กนเอาที่วัดศาลาปูน
กรุงเก่า แต่เมื่อพากเพียรหนักเข้า มันทนไม่ไหวมันก็ต้องรู้บ้าง
คนบางคนเรียนวิชาได้อย่างเจ้า คือเอาเงินแทนหญ้าแพรกคอก
มะเขือ ถ้าไม่ขาดความพยายามก็คงได้วิชาเหมือนกัน

การที่จะเรียนวิชาได้ด้วยวิธีใดนั้นไม่สำคัญ ข้อสำคัญอยู่
กับที่ตัวผู้เรียนต่างหาก เปรียบเหมือนเตงกวาจะคงด้วยน้ำ
ส้มฝรังก็ได้ คงด้วยน้ำกระเทียมก็ได้ เมื่อคงแล้วก็อร่อยทั้ง
สองอย่าง ข้อสำคัญคือเตงกวาที่เอาลงคอง จะต้องเป็นเตงที่ยัง
ไม่เน่า ถ้าเน่าเสียแล้ว จะคงด้วยน้ำกระเทียมหรือน้ำส้มขวดละ
ตำลึง มันก็ไม่เป็นรสทั้งนั้น บุคคลที่สับสนเสาะว่าเรียนวิชาที่เหมือน
เตงกวาคอง ถ้านิสัยใจคอมันเน่าเสียแล้ว ถึงจะว่าเรียนด้วยวิธี
ใด มันก็คงไม่เป็นเรื่องทั้งนั้น

ตามที่กล่าวมาแล้วแล้วยังจะกล่าวต่อไปนี้ ไซ้ว่าข้ามี
ประสงค์จะแสดงธรรมกณฑ์โตให้เจ้าฟัง ก็หาไม่ได้ ด้วยข้าทราบ
เต็มใจอยู่ว่า คนที่มีความคดีย่อมเทศน์ให้ตนเองฟังกณฑ์ใหญ่ ๆ
อยู่เสมอ แลเข้าใจตัวเองซิมซาบคึกกว่าที่ธรรมกถีกอื่น ๆ จะ

สามารถจะแสดงให้ฟังได้ อีกประการหนึ่งถ้าผู้อื่นแสดงโอวาทให้เจ้าฟัง ด้วยสำนวนแลวิธีซึ่งไม่เป็นที่เข้าใจกันตลอด ก็อาจเป็นทางให้เกิดความเข้าใจผิดอันจะยิ่งชั่วร้าย

ข้าจำได้ว่าตัวข้าเองเมื่อเล็ก ๆ ก็เป็นตัวอย่างพยานความซื่อ^๕นอ^๕ยู่ ในเวลานั้นอายุข้าราว ๆ สิบเอ็ดปี อยู่กับท่านเจ้าอธิการจันทวศิปากุลวัย มีอุบาสิกาเจียมคนหนึ่ง แก่เห็นข้าเข้าก็ให้คิดเอ็นดู อยากจะช่วย^๕เกอ^๕หนุ^๕นบวชเรียนให้ วันหนึ่งอุบาสิกาเจียมออกมาจากพังเทศน์เห็นข้าเล่นอยู่กลางลานวัด ก็เรียกเข้าไปใกล้แล้วถามว่า ข้าอยากจะ^๕ชน^๕สว^๕ร^๕ร^๕ค^๕หรือ^๕ไม่ ฝ่ายเด็ก ๆ ที่เล่นอยู่ด้วยกันเมื่อได้ยินดังนั้น ก็พากันมารุมฟังอุบาสิกาเจียมอธิบายว่าถ้าข้าอยากจะ^๕ชน^๕สว^๕ร^๕ร^๕ค^๕จะ^๕จ^๕ก^๕การ^๕บวช^๕ให้ แล้วรับเป็น^๕โยม^๕อุป^๕ถาก^๕ต่อ^๕ไป

อัยการ^๕ชน^๕สว^๕ร^๕ร^๕ค^๕ ในเวลานั้นเมื่อเลิกทอยกองแลต้อ^๕งเต^๕แล้ว ข้าก็อยากจะ^๕ชน^๕อยู่^๕บ้าง แต่ข้าไม่ต้องการจะ^๕ชน^๕ในเวลา^๕ที่^๕อ^๕ย^๕แ^๕จ^๕ม^๕ อ^๕ย^๕สี^๕ อ^๕ย^๕ห^๕มี^๕ อ^๕ย^๕แดง^๕มา^๕ค^๕อย^๕จะ^๕ล^๕้อ^๕น^๕น^๕อยู่^๕เช่น^๕นั้น เหตุ^๕จะ^๕น^๕ต^๕ง^๕แต่^๕วัน^๕นั้น^๕มา^๕ข้า^๕ก็^๕ค^๕อย^๕ห^๕ล^๕บ^๕อุ^๕บ^๕า^๕สิ^๕กา^๕ทะ^๕พิ^๕ค^๕ไป ใน^๕วั^๕ส^๕สา^๕นั้น^๕เค^๕ิม^๕ก^๕ำ^๕ห^๕น^๕ค^๕ไว้^๕ว่า^๕ข้า^๕จะ^๕บ^๕ว^๕ช^๕เ^๕น^๕ร^๕ก็^๕ล^๕ย^๕เ^๕ไม่^๕ได้^๕บ^๕ว^๕ช^๕ เ^๕ล^๕ย^๕เ^๕ล^๕ว^๕ไป^๕ อ^๕ก^๕ถึง^๕สี่^๕ปี

การ^๕เ^๕ล^๕่า^๕เร^๕ียน^๕นี้^๕ ถ้า^๕จะ^๕ว่า^๕ไป^๕ก็^๕เ^๕ห^๕ม^๕เ^๕อ^๕น^๕ก^๕ับ^๕การ^๕ก^๕ิน^๕ข^๕้าว^๕ เม^๕ื่อ^๕ก^๕ิน^๕เ^๕ล^๕แล้ว^๕เจ้า^๕ท^๕รา^๕บ^๕ไม่^๕ได้^๕ว่า^๕ ปลา^๕ทุ^๕ป^๕ค^๕ั่ว^๕หรือ^๕ไ^๕ก^๕ะ^๕แ^๕น^๕ง^๕แ^๕ง^๕น^๕ก^๕ที่^๕มี

คุณ ไปเป็นเลือกเป็นเนื้อบำรุงกำลังชีวิต แต่เจ้าจะโง่สัก
 หน่อยเจ้าก็จะทราบได้ว่า อาหารชนิดไหนทำให้เจ้าต้องเรียกยา
 ประสะกานพลูหรือประสิทธิ์ไอสถ ถ้าหนักมือต้องเติมบรันทด้วย

ในตอนเย็นถ้าเจ้ากินข้าวกับปลาแห้ง ปลาอย่างกับน้ำ
 พริกสะเดา เติมขนมหม้อแกงด้วกับของหวานอื่น ๆ เติมครบ
 แล้ว นอนกลางคืนถ้าเจ้าฝันว่า ราพณาสูรมาบีตไล่จนเกือบขาด
 แลเมื่อตื่นขึ้นรับผลุนผลันออกจากที่นอนนั้น เจ้าคงทราบทันที
 ว่าผู้เข้ามาเข้าฝันนั้นไม่ใช่ผู้อื่นผู้ไกล คือรุกขเทวดาทันสะเดากับ
 ผีผีกด้วในขนมหม้อแกงนั่นเอง

ความข้อนเป็นจริงฉันใด การเล่าเรียนก็เป็นจริงฉันนี้
 ในเวลาที่เรียนเจ้าทราบไม่ได้ว่า อลัษีบราหรือยุคคิดหรือลยิก
 หรืออะไร ที่จะเลือกเป็นเนื้อทำให้เจ้าเป็นผู้กำลังวังชาต่อ
 ไปในภายหน้า เจ้าทราบอยู่แต่ว่า ของเหล่านี้หากว่าจะไม่เป็นยา
 ธาตุบริหาร ก็คงไม่ทำให้ธาตุวิบัติ การเรียนที่จะทำให้เจ้าปวด
 ท้องนั้น คือการเล่นแลการคบค้าสมาคมในหมู่พวกพ้อง ซึ่ง
 นับว่าเป็นการเล่าเรียนแผนกหนึ่งเหมือนกัน แต่เป็นแผนก
 สะเดาแลขนมหม้อแกงด้ว อันจะกินชุ่มชุ่มไม่ได้

ท่านที่มีสติปัญญาบางท่าน ยกปัญหาขึ้นกล่าวว่า การ
 ที่เสียเงินส่งลูกหลานไปเรียนเมืองนอกนั้น ได้ประโยชน์พอกับ

ทุนที่ต้งลงไปหรือ การที่ท่านถามเช่นนี้ ก็เพราะเห็นนักเรียนไป
เมืองนอกปวดท้งกลับมานั้นมาก ว่าตามจริงพวกที่กลับมา
โดยบริบูรณ์ ร่างกายไม่มีโรครภัยไข้เจ็บติดตัวมานั้นก็มีบ้าง แต่
ธรรมดาแมวเน่าถ้ำลอยอยู่ในคลองสักสองตัว ก็พาให้น้ำเหม็น
ไปด้วยครึ่งคลอง

นี่แหละ การลงทุนส่งลูกหลานไปเรียนเมืองฝรั่งนั้นได้
ประโยชน์พอหรือไม่ ถ้าถามเช่นนี้จะต้งกลับถามว่า ถ้าซื้อ
ลูกหมูตัวละ ๑๐ สลึงมา เอารำกับดอกจอกขุนจนอ้วน ไม่ช้า
ก็มีราคาถึงตัวละ ๑๐ ตำลึง ต้งนี้จะได้ประโยชน์หรือไม่ ถ้าซื้อ
แบ่งเฟืองหนึ่ง มะพร้าวเฟืองหนึ่ง มาทำขนมไข่เต่าขายได้ ๓ สลึง
แล้วมีหน้าซ้ำใช้ กระจลมะพร้าว ทำจำขายอันละไฟได้อีก ๔ อัน
ต้งนี้จะได้ประโยชน์หรือไม่

เจ้าไม่ต้องสงสัยเลย ถ้าไม่ไปทำเหลวเสีย ถึงอย่างไร
มันก็ต้งได้ประโยชน์ อะโรมันสอนให้รู้และให้เขาวนไว อ้ายนั้น
มีประโยชน์ ถ้ามีเงินช้อถึงจะแพงหน้อยก็ยังดี

การออกไปเมืองฝรั่งมันไม่ได้ทำให้คนอปรีย์ เป็นแต่
เด็กมันสัญชาติจะอปรีย์อยู่แล้ว มันทำให้หนักขึ้น เด็กที่สัญชาติ
มันจะดี ถ้าได้เล่าเรียนวิชาที่ดี มันก็ดีขึ้นเท่านั้น ใช้วิชาแลการ
ไปเมืองนอกมันจะทำให้คนมีนิสัยดีขึ้นก็หาได้

เด็กที่มันเกิดมาสำหรับอปรีย์นั้น จะไปเมืองนอกหรืออยู่ในเมืองมันก็อปรีย์จนได้ แต่คงจะอปรีย์ไปคนละอย่าง เป็นต้นว่าเด็กที่สัญชาติมันจะเล่นเบ๊ย ถ้ามันไม่ใคร่มีโอกาสมันก็เล่นเพียงไฟ่ตอง ถ้าโอกาสมันให้มันก็เล่นซิมเซ็กจับยัก แล้วเลยถึงไปถั่ว หัวโตตามหมู่คนที่มันสมากม ถ้าแหละมันรู้จักช้หกโกไหวดี คนเขาหลงดมมันเข้าก็จ้างมันใช้ แต่อย่าคิดเป็นอันขาดว่ามันตั้งใจทำการให้เจ้าขุนมูลนาย เพราะใจมันอยู่กับตัวกับโปะของมันต่างหาก

เด็กที่มันจะดี ถึงอย่างไรๆ มันก็คงดี มันจะเรียนหนังสือแต่ตามวัด เรียนหนังสือฝรั่งกับครูแขก หรืออย่างเอกเพียงสวนกุหลาบเท่านั้น มันก็คงพอเลือกไล่ไปได้ ถ้ายิ่งส่งมันไปเรียนเมืองนอกชอกนาคลอคถึงออกชฟอดเคมบริชเหล่านนี้ด้วย มันก็ยิ่งดีหนักขึ้น วิธีเรียนทั้งสองอย่าง มีแปลกกันอยู่หน่อยแต่ว่า ถ้ามันเรียนอย่างกระยาจากหัวมันไม่สูง ถ้าเรียนอย่างกระฎุมพีก็เวลามันจะเกาหัวมันจะต้องเอื้อมแซนสักหน่อยจึงจะเกาถึง อ้ายบางคนมันจะต้องต่อแซนด้วยเสียอีก

วิธีเรียนทั้งสองอย่างที่กล่าวมานี้ มันแปลกกันเหมือนมวยวัดกับมวยนายขนมต้ม อาจชนะได้ทั้งสองทาง มวยนายขนมต้มเห็นจะดีกว่าสักหน่อย แต่นายขนมต้มจะต้องมีกำลังอยู่บ้าง ถ้าไม่เช่นนั้นอ้ายข้างโน้นมันจะเอาแรงเข้าถม เหวียงแห

เอนายชนมทัมบนลงไป เพราะมันโกรธที่นายชนมทัมขยาย
ทำทางมวยตีมาชกมัน

พูดถึงการส่งลูกไปเมืองนอก ทำให้ระลึกขึ้นได้ถึงเจ้าสัว
แก้ว แต่เดิมเคยขายหมูหรือแลกรข้าวพองอะไรอันหนึ่งก็จำไม่ได้
ต่อมามีเงินทองทำภาษีอากรรวยพอใช้ มีลูกชายชื่อเจ้าสอน
เป็นเด็กเชื่อ ๆ อยู่สักหน่อย ตาพ่อเสียเงินให้เล่าเรียนเอาจริง ๆ
จึ่ง ๆ ชี้แจงว่าตัวเองต้องหากินตั้งแต่เป็นคนเลวมาจนเป็นคนดี
ขึ้น ถึงคราวลูกจะให้มันเป็นคนดีเฟืซต์คลาซเสียแต่ต้นทีเดียว
ครั้นถึงเวลาสมควรก็ส่งเจ้าสอนไปยุโรป กล่าวว่ามันจะได้ชูป
ตัวเสียหน่อย อ้ายเรื่องไปยุโรปเรียกว่าไปชูปตัวนี้ซ้ำเองก็ไม่
เข้าใจว่ามันจะเป็นได้อย่างไร แลไม่ได้เห็นจริงด้วยเลย ที่พูด
ก็ตามคำเจ้าสัวแก้วเท่านั้น

ฝ่ายลูกชายไปถึงเมืองนอก ก็เล่าเรียนได้ตังจนได้ไปอยู่
ออกชฟอด ได้ตังกรีกาสำเร็จเรียบร้อยตามแบบแผน ครั้น
กลับมาตามทางถึงน้ำเขียวชชี่ สวนกับเรือไฟที่พาโลงเจ้าสัวแก้ว
ไปเมืองจีนเสียแล้ว เจ้าสอนเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ทราบว่าตัว
เป็นกำพร้าแล้ว มีหน้าซ้ำไม่มีอัฐิตักตัวด้วยอีกชั้นหนึ่ง เพราะ
เจ้าสัวแก้วทำภาษีชาตุนใหญ่สองปี พอหมดทุนก็พอตายพอดี

ฝ่ายซ้ำเองก็เสียไม่ได้ ด้วยเคยชอบพอกับเจ้าสัวแก้วมา
แต่ก่อน ครั้นเจ้าสอนมาหากก็ช่วยจัดหางานให้ทำ ดูทำทางมัน

ออกจะไม่สู้เข้าเค้า แต่เห็นว่าพอเป็นเสมือนห้างฝรั่งได้ ก็นำไป
ฝากทำการในแบงก์ แต่ก็ไม่ได้เรื่อง ด้วยเจ้าสอนรู้พงษาวดาร
การแบงก์ มากกว่ามิสเตอร์กรีนนายแบงก์หลายเท่า กรรมการ
ใหญ่รวมกันหมดก็รู้ไปลิตกัลลือ โคโนมีสู้เจ้าสอนไม่ได้ แต่เงิน
บาททำที่โรงกระสาปน์ กับเงินบาทที่ซื่อนทำตามตรอกหลังโรง
เจ๊กผัดกันอย่างไร เจ้าสอนหาทราบไม่

ครั้นท่าทางจะไม่ได้การ ข้าก็จัดการให้ย้ายไปทำหนังสือ
พิมพ์ เจ้าสอนรู้ภาษาต่างๆ อย่างน้อย ๔ ภาษา รู้ตลอดว่าเมือง
ธิเบตมีอะไรบ้างราวกับเคยไปอยู่สัก ๑๐ ปี ในดาวพระอังคารมี
อะไรบ้างก็ออกจะรู้ วิธีเดินทัพตั้งแต่รัชกาลพระร่วงแลสมัย
ซีซาร์ เป็นอย่างไรรู้หมดตลอดพงษาวดาร แต่จะแต่งเรื่องแห่
กรุงินพยุหะไปลงพิมพ์ก็ไม่สำเร็จ

ตกลงจะให้ทำอะไร เจ้าสอนคงรู้กว้างขวางทุกอย่าง
แต่ทำไม่ได้ อาจแสดงให้เห็นได้ด้วยวิธีตรีโกโนเมตรีแล
ยี่โอโลยีว่า ๒ กับ ๒ รวมกันเป็น ๔ แต่จะลงบัญชีขายข้าวสารก็
ไม่ถูก ลงท้ายข้าเห็นว่าความรู้มันมากนัก จึงพาไปฝากเขาให้
เป็นครู ท่านเจ้าพนักงานท่านก็ยินดีรับ แล้วให้เป็นครูได้หน่อย
หนึ่ง ก็ไปรู้มากกว่าครูใหญ่ อธิบายว่าที่สอนกันอยู่แล้วไม่ถูกทั้ง
นั้น ควรทำเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามวิธีข้างโก โคโนมีได้ยินว่า
ลาออกหลายเดือนแล้ว แต่ยังไม่เห็นกลับมาให้ช่วยหางานให้ทำ

ที่ข้าเล่าเรื่องเจ้าสอนมานี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าการที่รู้อะไรไปทุกอย่างนั้นไม่เป็นรส สู้รู้จำเพาะแต่ที่จะใช้เป็นประโยชน์ไม่ได้

ให้เจ้าตั้งใจเรียนให้สมประสงค์เถิด เมื่อมีเวลาข้าจะเขียนถึงเจ้าต่อไป

(ลงนาม) จางวางหว่า

จดหมายจากวางหระ

ฉบับที่ ๒ มถึงบุตรชาย
เมื่อได้เห็นไซเงินพุ่มเพอญัก

ฉะเชิงเทรา วันที่ ๕ พฤษภาคม

ถึงเจ้าสนธิบุตร

ด้วยหมื่นข้าตรวญญูไซไซจ่ายของเจ้า คุณันหนักมีขึ้น
ทุกเดือน ถ้าปล่อยตามใจเจ้า ไม่เข้าเจ้าคงจ่ายเงินเกือบ ๆ เท่า
กรมเก็บกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แปรลกกันแต่กรมเก็บลง
บัญญัติจ่ายตามคำสั่งกรมสาบาญชี แต่เจ้าคงจะลงจ่ายตามคำสั่งตัว
เองทั้งนั้น ส่วนเงินจำเพาะส่วนค่าเล่าเรียนของเจ้านั้น ก็ดู
เสมอ ๆ ตัวอยู่ จึงเป็นที่เห็นได้ว่า ในเรื่องเรียนวิชาเจ้าไม่ได้
จำเรอขึ้นเลย แต่ความรู้ในทางสุรุ่ยสุร่ายของเจ้าเติบโตขึ้นเร็ว
นัก เงินที่เสียในส่วนเรียนแท้ ๆ นั้นจะสูงขึ้นแลสูงเร็วเพียงไร
ข้าไม่ว่า ด้วยเจ้าจะเสียเงินค่าเรียนมากได้ ต่อเมื่อเจ้าเรียนวิชา
สูง เช่นเดียวกับถ้าเจ้าไม่ไว้จุกหรือไม่ได้เป็นเจ๊ก พ่อแม่ก็เสีย
เงินค่าโกนจุกหรือตัดเปียให้เจ้าไม่ได้ ส่วนเสือบอนต์สะตรีตแล
ดินเนอร์กาลคั้นนั้น ไม่เกี่ยวกับการร่ำเรียน แลการที่เจ้าจะเป็น
เสมียนโรงสีต่อไปนั้นเลย แลเมื่อข้ากล่าวแก่เจ้าว่า ข้าต้องการให้

เจ้าว่าเรียนโดยอย่ารู้จักกระหมืดกระหมื่นนั้น ข้าไม่ได้หมายความว่า
 ความว่าจะชอบองค์สตรีที่ไว้สำหรับตัดเสื้อให้เจ้า หรือซื้อโซ
 เตลคาลตันไว้ให้เจ้ากินข้าวเย็น หรือซื้อสนามม้าที่ตำบลเอี๊ยะชอม
 ไว้แทนสระปทุม สำหรับให้เจ้าเล่นไปอย่างฝรั่งที่เมืองนอก
 หรือช่วยหานางละครมาไว้เป็นนางบำเรอของเจ้า เจ้าอย่าเข้าใจ
 วิปลาศไปต่าง ๆ เงินที่เจ้าฟุ่มเฟือยเช่นนั้น ที่จริงก็ยังไม่ทำให้ข้า
 ต้องล้มละลาย แต่ตัวเจ้าเองจะล้มละลายในข้อที่จะเป็นมนุษย์
 ต่อไปในภายหน้า

ข้าได้สังเกตมานานแล้ว ว่าเงินประเภทรายจ่ายของเจ้า
 สูงขึ้นเรื่อยไป แต่รายงานที่รับจากมิสเตอร์ไวต์ ไม่ได้แสดงว่า
 เจ้าเรียนดีขึ้นตามส่วนทุนที่ลงไปนั้นเลย ถ้าเป็นการของบริษัท
 ค้าขายก็ใช้ไม่ได้ เท่ากับออกแชร์ตีเป็นเซอร์ เอาเงินมาซื้อ
 พริกตำละลายเล่นในแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออย่างเดียวกับเอาข้าว
 เข็มทองมาต้มขุนหมูที่ไม่รู้จักอ้วน ไม่มีประโยชน์ตรงไหนเลย

ความข้อนั้นข้าง ๆ มานาน เพราะหวังอยู่ว่า ในสมอง
 เจ้าก็มีมันอยู่บ้าง เจ้าคงมีเวลาอย่างน้อยรู้สึกตัว ไม่ตรงแนวไป
 เข้ากองไฟเหมือนแมลงเม่า หรือตรงแนวไปลงอเวจี เหมือน
 มนุษย์จำพวกที่ตั้งใจหาดีโดยให้ร้ายแก่ผู้อื่น มนุษย์จำพวกนั้นหา
 ไม่สู้ยาก ที่เห็นเป็นคนมีหน้ามีตาอยู่ก็มีบ้าง เมื่อเจ้ารู้จักสังเกต
 เจ้าจะสังเกตได้ว่า คนที่ใช้เงินทองสุรุ่ยสุร่ายนั้น โดยมากเป็น

พวกที่ไม่เคยต้องเห็นคเหน้อยในเรื่องหาเงิน เป็นแต่คนอื่นเขาหาไว้ให้แล้วก็ใช้ไปๆ หรือหากว่าจะหาได้เอง ก็หาได้ด้วยไม่สู้ต้องออกหน้าพนัก้าแรงก็มากนัก้อย เช่นได้เงินเดือนเกินส่วนงานที่ทำเป็นต้น ส่วนคนจำพวกที่กว่าจะหาเงินได้แต่ละบาท ๗ ก็ต้องเหื่อไหลไคลย้อยนั้น ให้เอาสัตรียาภรณ์ชนิดหนึ่ง ที่เรียกคอบหมามาขายให้อันละ ๓ ตำลึง มันก็คิดหน้าคิดหลังเสียสองกลับก่อนจึงจะควักเงินออกข้อ

แต่การที่ข้านึงดูให้เจ้าพุ่มเพื่อยมานานนี้ เจ้าต้องอย่าเข้าใจผิดไปว่าข้านี้ไม่ว่าอะไร เพราะข้านี้มีคงจะทนให้เจ้าใช้เงินเช่นกรวดเช่นทรายตามใจพ่อเจ้าประคุณผู้เป็นลูก ถ้าเจ้าเข้าใจเช่นนั้นไม่เข้าเจ้าจะได้ความลำบากนัก เพราะข้านี้ไม่ได้ตั้งใจจะทนให้เจ้าสุ่ยสุ่ยเช่นนั้นเลย ถึงข้านี้จะมีสักร้อยเท่าอรธสะไซลค์เมืองไทยข้านี้คงไม่ทนเป็นแน่ เพราะฉะนั้นถ้าเจ้ามีประสงค์จะหลบหลีกความลำบาก เจ้าจงหักประมาณเงินรายจ่ายในเวลานี้ให้พอ ๗ กับที่ประมาณว่าจะหาได้ในภายหน้า ถ้าไม่อย่างนั้น ข้านี้บอกล่วงหน้าได้ว่าเจ้าจะเดือดร้อน ถ้าและใครหลงเป็นเจ้าหนของเจ้า ก็จะพลอยเดือดร้อนต้องวิ่งต้องเตนด้วยเหมือนกัน

วิธีที่มนุษย์เราจะมั่งมีได้รวดเร็ว นั้น ถ้าพูดกันโดยทางตรงไปตรงมา ก็มีอยู่สองทาง คือคนอื่นเขายื่นให้เมื่อเขายังเป็นทางหนึ่ง เขาทั้งไว้ให้เมื่อเขาตายทางหนึ่ง ส่วนการมั่งมี

เร็วด้วยวิธีเดินตรอก คือวิธีมีต ^๕ ๆ เลี้ยว ๆ ลด ^๕ ๆ นั้นก็มีมาก แต่ถ้านำมาจากระนัยก็ราคาไฟเบียด สุภาษิตอาหรับเชื่อว่าล้นยาว ทำให้ชีวิตสั้น เจ้าย่อมทราบอยู่แล้ว การมั่งมีด้วยวิธีเดินตรอกนั้น ใช้ไม่ได้ ถ้าตายแต่หนุ่มก็ตกนรกเร็ว ถ้าตายแก่บางที่ตกแต่ยังไม่ทันตายก็ได้ ตังมีตัวอย่างอยู่บ้าง

วิธีมั่งมีโดยตรงไปตรงมาทางสองชนิดที่กล่าวมาแล้ว คือ เขายื่นให้เมื่อเขายังเป็นหรือทิ้งไว้ให้เมื่อเขาตายนั้น ไม่เป็นวิธีที่เจ้าจะได้ง่าย ๆ เพราะข้าจะไม่ยื่นให้ก่อนที่เจ้าสมควรจะได้ แลถึงเวลานอายุข้าหลายสิบเข้าไปแล้วก็จริง แต่ข้าก็ยังมีความหวังชากิริยาอาการว่องไวคืออยู่ ข้าตั้งใจอยู่ว่า จะไม่ตายลงไปเพื่อความสะทวักแก่เจ้า

เมื่อเจ้ากลับมาเมืองไทย ถ้าเจ้าไม่เลวเต็มที่ เจ้าก็คงได้ทำการในบริษัทอันข้าเป็นหัวหน้าอยู่นั้น แต่เสมียนที่แรกเข้าทำการในบริษัทนั้น ไม่ว่าจะเป็นบุตรหัวหน้ากรรมการหรือหัวหน้ากลี ตำแหน่งที่ ๑ คงเหมือนกันหมด คือตำแหน่งเสมียนสามัญ ซึ่งเมื่อถึงวันที่ ๑ เดือนใหม่ ก็มีโอกาที่จะเซ็นชื่อรับเงินของบริษัทไปได้ ๒๐ บาทถ้วน

ข้าจะยื่นตำแหน่งหัวหน้า ๆ ในบริษัทให้เจ้าไม่ได้ หากว่าข้าจะให้ได้ก็จะเป็นประโยชน์แก่เจ้าไปก็วัน แต่จะเป็นอันตรายแก่บริษัทไปก็ยาวนาน ในชั้นภรรรคพรหมของบริษัท

อันเป็นตำแหน่งที่ข้าอยู่นี้ ก็ยังมีที่ว่างถมไป ใครจะขึ้นมาอยู่
ด้วยอีกก็ได้ แต่ในบริษัทนี้ไม่มีรอกสำหรับชักใคร่ได้ ถ้าจะขึ้น
ให้ถึงยอดก็จะต้องปีนขึ้นมาเองตั้งแต่ชั้นล่างขึ้นมาทีละขั้น ส่วน
ตัวเจ้าก็จะเป็นผู้ที่ไต่ราเรียนมามากกว่าเสมียนธรรมดา ควรซึ่ง
เจ้าจะปีนได้เร็วกว่า แต่ความเร็วความชำนาญขึ้นอยู่กับตัวเจ้า
เอง เมื่อชำเบ็ดทางให้แล้ว เจ้าก็ต้องใช้วิริยะเป็นผู้นำเดิน
แลปีนต่อไป

ความเป็นผู้มีสติปัญญาสามารถ หากว่าจะเป็นอย่างหยิบ
ยื่นให้กันได้ ถ้าเราบันจุ่มให้คนบางคนไปเป็นเครื่องหากิน
มันเดินไปตามทางพบหมากัดกันเข้า มันหยุดดูเพลินเสียประ
เดี๋ยวเดียว สติปัญญาก็คงตกหายยามก็คงสูญ คนบางคนให้แต่
ยามมันเปล่า ๆ มันก็คงเก็บหนุตตายไปขายเป็นอาหารแมว ได้
ทรัพย์ ๑ กากะณิก มาชอนาคาลกับน้ำคั้น แลดอกไม้ จากนาย
มาลาการ จนมันมีขึ้นทุกชั้นแล้ว ยังจะทำกรงหับต่อเอาสติ
ปัญญาของคนอื่นไปเก็บลงยามไว้ด้วยเสียอีก

การส่งลูกไปยุโรป บิตามารดาที่พอจะส่งได้ไม่กล้าส่ง
ก็เพราะข้อที่กลัวลูกชายจะไปอยากเป็นคน ใจกว้างขวางในหมู่
เพื่อนตั้งกล่าวมาแล้ว

การที่บิตามารดาพากันกลัวบุตรชายจะหลงว่าตนเป็นลูก
ชายแบงก์ออฟอิงแลนด์นั้น ก็มีมูลที่ควรกลัวอยู่บ้าง ด้วยเด็ก
บางคนกว่าจะรู้สึกว่าเป็นบุตรนายมา นายมี นายสี นายแดง เรา

ธรรมดา ๆ ไม่ได้มีพ่อเป็นเบงกัหรือเทวดาที่เกี่ยวข้องกับชุม
 ทรัพย์สิ ไม่มีเวลาจะกลับตัวเสียแล้ว เด็กบางคนไม่รู้สึเกาเสีย
 เลยทีเดียว เมื่อกลับมาเมืองไทยกลับคิดว่า จะได้เป็นเสนาบดี
 เอาด้วยซ้ำ แต่ขอที่มีแอมบิชั่นสูงเช่นนี้ เป็นการตั้งหน้าทำการ
 งาน แข่งกับคนเป็นอันมาก (ประเทศเรามีคน ๖ ล้าน ๖ แสน
 ตามบัญชีสำมะโนครัวที่ประมาณใหม่) หมายถึงหลักสำคัญอันมี
 อยู่เพียง ๑๐ หลักเท่านั้น ไม่เป็นข้อที่พึงจะติเตียน แท้จริง
 เป็นความคิดที่ควรอุดหนุน ด้วยถ้ามีคนมีแอมบิชั่นเช่นนี้
 มาก ๆ ก็ยิ่งดีหนักขึ้น เพราะต่างคนก็จะต่างแย่งกันทำดีโดยประ
 กวดกัน ใครชอบชนไก่ไล่เนื้อยิงเสือกำถั่วหัวโตก็พากันเลิก เอา
 เวลามาใช้ในการแข่งกันทำดี จนการงานต่าง ๆ ก็ดียิ่งขึ้นไปทุก
 วัน กำลังและความคิดที่ใช้ในการแข่งขันกันนั้นย่อมเป็นผลแก่
 บ้านเมืองทั้งนั้น ฝ่ายท่านที่ทำราชการตำแหน่งสูง ๆ อยู่แล้ว
 หากว่าจะชอบชนไก่ไล่เนื้ออยู่บ้างก็ต้องละเว้น ด้วยเราจะ
 ต้องเข้าใจว่า ถ้าท่านได้เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ ในสมัยที่มนุษย์
 ตึงหมื่นคนตึงใจทำดีแข่งขันกัน เพื่อแย่งตำแหน่งซึ่งไม่มีกัทำ
 หมายดั่งนั้น ท่านก็คงได้เป็นด้วยชนะคนอื่น ๆ ในทางทำดีประ
 กวดกัน แลเมื่อท่านได้ชนะแล้ว ท่านจะต้องไม่กลับแพ้ ท่าน
 จึงจะรักษาตำแหน่งไว้ได้เหตุฉนี้จึงเห็นว่า ถ้ามีคนที่มีแอมบิชั่น
 สูงถึงกล่าวแล้วสักหมื่นคน จะเป็นประโยชน์ยิ่งนัก

ส่วนข้อที่บิดาบางคน ไม่กล้าส่งลูกไปร่ำเรียนในยุโรป เพราะกลัวมันจะไปทำเป็นคนใจใหญ่ นั่น ก็มีมูลควรกลัวอยู่จริง ดังได้กล่าวมาแล้ว แต่จะพูดได้อีกทางหนึ่งว่า ยุโรปเป็นตำบลสำหรับทดลองนิสัยเด็กได้ เด็กคนไหนถ้ามันจะดีแล้ว ส่งไปยุโรปกลับมามันก็ไม่เนา อย่างผ้าประเจียด ถ้าอุตุปีน ร.ศ. ได้ก็ ต้องเรียกว่าดีจริงฉนั้นใด เด็กที่ส่งไปยุโรปถ้าได้เล่าเรียนในสถานวิชาชั้นสูงแล้วไม่เนา กลับมากั้เรียกว่าพอใช้ได้ฉนั้นั้น เรื่องการเงินของมีคนกล่าวอยู่แล้วว่าข้ารู้มากนั้ มีเสียงเหมือนหนึ่งว่า ข้าอาจสี่ข้าวเปลือกเกวียนหนึ่งให้เป็นข้าวสารเกวียนบั้นก็ได้ แลเงินของข้าแต่ละบาท เกือบจะติดอยู่กับตัวข้าด้วยไข่ตักแก แต่ที่จริงเจ้าก็อยู่มากับข้าแต่เล็กจนปานนี้ เจ้าคงทราบแล้วว่า เมื่อถึงคราวที่สมควรข้าก็คงควักถุงเงินโดยตะลิตะลาน แลมิได้ควักออกมาน้อยกว่ากำมือเลย

ข้าจะขอกกล่าวเสียตรง ๆ ในที่นี้ที่เดียวว่าคนที่ทำใจคอกว้างขวางด้วยเงินที่ตัวไม่ต้องเหือตกหามาได้เอง หรือเป็นคนโอบอ้อมอารี ด้วยเงินของคนอื่นนั้นใช้ไม่ได้ อย่างตัวเจ้าเวลานี้ ถ้าทำเป็นคนใจใหญ่ก็ไม่ได้ทำด้วยเงินของเจ้าเอง ด้วยตังแต่เจ้าเกิดมายังหาเงินไม่ได้สักสิ่งหนึ่ง ความประสงค์ที่จะเป็นผู้มีใจกว้างขวาง กระทำโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนฝูงนั้น เป็นต้นเหตุทำให้ที่ทำการบริษัทนี้ แน่นไปด้วยเสมียนตรีเสมียน

โท ราคาตั้งแต่ ๓๐ บาทไปถึง ๔๐ บาท คนเหล่านี้จะเป็นเสมียน
ตรีแลเสมียนโทอยู่จนหนวดหงอก ไม่มีช่องคูที่จะเป็นอะไรต่อไป
ได้ เพราะเป็นผู้ชอบทำใจกว้างเมื่อไม่มีทุนจะทำได้ จึงต้อง
ใช้เวลา ๘ ชั่วโมงใน ๑๒ ตรีก็ตรองว่า ควรจะได้รับอนุญาตให้
เบิกเงินล่วงหน้าด้วยเหตุใด แลในเวลาอีก ๔ ชั่วโมงนั้น ใช้
ร่างหนังสือขอเบิกเงินเดือนล่วงหน้า ๓ เดือน หรือใช้ในการ
นั่งกอดเข้าเสียใจเมื่อขอเขาไม่ให้ เวลาที่ใช้ในการตรองว่า
ควรจะได้เงินเดือนล่วงหน้าด้วยเหตุใดนี้ ถ้าจะใช้ในการคิดหา
ลู่ทางที่จะทำให้กำไรของบริษัทเจริญขึ้นไป ก็จะเป็นประโยชน์
แก่ตัวเองตามส่วนที่จะเป็นประโยชน์แก่บริษัท ข้าจะทำอย่าง
ไร ๆ ก็คงอดขึ้นเงินเดือนให้ไม่ได้ แลข้าก็คงไม่ยากอดเป็นแน่

ในเวลา^{นี้} ถ้าเจ้ามีความต้องการจะเป็นคนมีใจเอื้อเฟื้อ
ชอบเลี้ยงเพื่อนฝูง พาไปดูละครแข่งม้าเลี้ยงแชมเปญแลสุรุษ
สุร่ายด้วยวิธีต่าง ๆ เช่นนั้นแล้ว เจ้าจงรองตใจดูจนได้ทำการ
แล้วสักปีหนึ่ง ต่อ^{นั้น}ไปถ้าเจ้ายังอยากเป็นคนใจกว้างขวางอยู่
อย่างเก่าก็ตามใจเจ้า ไม่ต้องอดต้องกลืนต่อไป เพราะข้าจะ
ทราบได้ว่าเจ้าไม่ได้เกิดมาสำหรับเป็นนายตัวเอง

เมื่อข้าได้กล่าวกับเจ้ามาทั้งข้างบน^{นี้}แล้ว เจ้าก็คงจะ
ตอบว่าข้ายังไม่เข้าใจ ด้วยในโรงเรียนแลมหาวิทยาลัยยุโรปมัน
ไม่เหมือนเมือง^{นี้} เขาทำกันอย่างไรก็ต้องทำไปตามเขา ข้า

เมืองตาหลิวต้องหลิวตาตาม แลเข้ากรุงโรมต้องทำตามชาวโรมัน หรือเมื่ออยู่ในตำบล ซึ่งเขาคับไม้ขีดไฟกัน ค้วยจุมก แล ชลुकปาก ค้วยชำแปญ ก็จะต้องทำไปค้วยตาม ๆ กันเป็นแพชชั้น จะไป ทำแปลกกับคนอื่นอยู่คนเดียวก็ไม่ได้

คำที่กล่าวเช่นนั้นมันเหลวทั้งเรื่อง คนโบราณท่านอื่น เว้นวิธีต่าง ๆ ไว้หลายหมื่นปีแล้ว สำหรับที่เด็กหนุ่มจะเลือกเสีย คนแลทำบ้าได้ตามชอบใจ ไม่ว่าเจ้าจะทำบ้าในเมืองนี้หรือเมือง นอก มันคงไม่แยกประเภทไปจากที่ท่านวางแบบไว้นั้นได้ จะผิด กันบ้างก็แต่ฝอยเท่านั้น เพราะฉะนั้น เจ้าจงอย่ากล่าวว้าขำไม่ เข้าใจว่าเมืองนอกมันเป็นอย่างไร ค้วยชำทราบสนิทที่เดียวว่า จะเมืองนอกหรือเมืองใน เจ้าก็คงไม่ทำบ้าแปลกแบบที่ท่านบ้า กันมาแต่โบราณไปได้ ความประพฤตินิดใดที่เมืองนั้นนับว่าอยู่ ในประเภทบ้าแลฉิบหาย ที่เมืองนอกมันก็ลงประเภทเดียวกัน ๕๕ หนึ่งคนที่ต้องทำอะไรตามอย่างคนอื่น ๆ ไปหมดนั้นมัน เป็นคนไม่มีแวว เป็นมนุษย์สามัญเหมือนกับมนุษย์ที่ ๑๐๐๐ ล้านที่ฝรั่งเขามีอยู่ในโลก ถ้าคนเราต้องทำอย่างกันไปหมด อย่างเจ้าว่า บ้านนี้ก็คงยังไม่มีใครนุ่งผ้า ค้วยอาคัมกับยายอีฟ แก่ไม่ได้ นุ่งผ้า ลูกหลาน ของแกเกิดมา ก็คงจะเอาอย่าง เปลือยกายต่อ ๆ กันมาจนบ้านนี้ เพราะไม่มีใครจะกล้าทำแปลก กับคนอื่น เจ้าควรร ยินดีที่สุด ที่มนุษย์ เมื่อ สามพันปี มาแล้ว

เขามีความวิตกอาจหาญดีกว่าเจ้าในข้อที่กล่าวทำผิดกับผู้อื่น โดยเป็นผู้ลงมือประคักกายด้วยใบไม้หรือหนังสัตว์ ถ้าเขาฉลาดเหมือนเจ้าตลอดมา บานนี้เจ้าจะหนาวหนักหนา

ผู้ชายที่ไม่กล้าทำอะไรผิดกับผู้อื่น เป็นคนใจเหมือนผู้หญิงที่ผัดไฟในแพชชัน จะกระตักตัวน้อยก็กลัวผิดแพชชัน ซึ่งกลัวยิ่งกว่าอุปาสีกาแล้วศีลชาติ แพชชันท่านสั่งสอนอย่างไรก็ต้องปฏิบัติตาม ประหนึ่งว่าตัวเป็นทาส ซึ่งแพชชันได้ออกเงินไปทำสาธารณธรรมมาไว้ ทาสแพชชันเหล่านี้ พระราชบัญญัติเลิกทาสก็ช่วยไม่ได้

การทำอะไรทำตามพวกนี้ ก็เหมือนกับช้างโขลง ซึ่งถ้าต่างตัวต่างแตกกระจายเพ่นพ่าน อาละวาทไปตามลำพังทุก ๆ ตัว ก็จะไม่มีการฝังมาขอคุณคลังช้างเมืองไทย เพราะการคลังช้างจะมีไม่ได้ ถ้าช้าง ๓๐๐ ตัวแตกกระจายไป ๓๐๐ ทิศ ก็จะต้องมีช้างต่อหลายร้อยเชือก ซึ่งจะมีไม่ได้ หรือมีได้ก็ไม่เป็นประโยชน์พอที่จะมีไว้ เพราะฉะนั้นการคลังช้างจะต้องเลิกทีเดียว

เหตุที่บริษัทขายตัวนายแยตร ต้องพากันมาเข้าพะเนียดได้ความลำบากนี้ ก็เป็นเพราะทำอะไรทำตามกัน ไปไหนก็เฮตามกันไปหมด ตัวไหนมีน้ำใจกล้าหาญกว่านายสนธิบุตรชาย

วางหว่า ในซึ่งไม่รังเกียจที่จะทำผิดกับคนอื่น ตัวนั้นก็แตก
โหลงกลับไปป่าไต่ก่อน

อนึ่งในการคล้องช้างนี้ เจ้าจะจำได้ว่า ถ้าจะให้โหลงไป
ทางไหนต้องมีช้างนำออกหน้าไปก่อน ช้างนำตัวนี้ต่างว่าชื่อ
พลายศรี เวลาไม่มีอะไรจะทำก็ยืนเคี้ยวใบไม้ทำตาปริบประหนึ่ง
ว่า ไม่มีอินเตอเรสต์อะไรในโลก ต่อเมื่อโหลงจะเข้าพะเนียด
พลายศรีตัวเอกจึงออกหน้า เดินรี ๆ รอ ๆ ทำทางเหมือนพยัก
เรียกโหลงว่าให้เข้ามาทางปีกกานี้เถิด ช้างในมีอะไรนำคุณัก
ชาวป่าชาวคง อย่างพวกเอ็งเข้า มาในกรุงจะต้องเห็นเป็น ขวัญตา
ถ้าไม่อย่างนั้นก็มาเสียเที่ยวเปล่า ๆ ฝ่ายช้างโหลงเมื่อได้ยืนพลาย
ศรีก็ล่าวชักชวนตั้งนั้นออกไม่ใคร่ไว้ใจ แต่บางตัวเชื่อง่ายก็ออก
เดินตาม อ้ายตัวอื่น ๆ มันเหมือนนายสนธิบุตรวางหว่า
มันก็ออกเดินตามกันไปหมด ครั้นเข้าพะเนียดกันไปหมด ครั้น
เข้าพะเนียดกันแล้วถึงเวลาจะล่าปาก พวกในโหลงจะต่อว่าเจ้า
ศรีสี เจ้าศรีเลี้ยงหายไปเสียแล้ว

ในหมู่เด็กหนุ่ม ๆ ถ้ามากเข้าด้วยกัน คงมีพลายศรีอยู่
ตัวทุกฝูง เจ้าจะต้องสังเกตเสียแต่แรกว่าในหมู่ที่เรียกว่าเป็น
เพื่อนฝูงคบค้าสมาคมกันนั้น คนไหนเป็นพลายศรีจะต้องทราบ
ไว้ ถ้าเห็นออกหน้านำโหลงเมื่อใดเจ้าจงเลี้ยงแตกโหลงไว้ก่อน

ดีกว่า อยู่คนเดียวมันจะเหงา สักหน่อยก็ดีกว่าเข้าไปเบียดกัน
ให้เขาต้องจิวไปจิวมาในพะเนียด

ในที่สุดแห่งจดหมายฉบับนี้ ข้าขอให้เจ้ารีบประหยัการ
ใช้จ่ายลงไปให้มาก ถ้าเจ้าทำได้เจ้าไม่ต้องเขียนจดหมายมาบอก
ข้าให้เสียเวลา เพราะบัญชีใช้จ่ายของเจ้าคงจะบอกอยู่แล้ว ถ้า
เจ้าทำไม่ได้ก็ไม่ต้องเขียนหนังสือมาอธิบายว่า เป็นด้วยเหตุใด
เพราะข้ารู้อยู่แล้ว เจ้าคงไม่มีอะไรมาอธิบายใหม่กว่าที่ข้า
ได้ฟังมาหนักกว่าหนักแล้ว

(ลงชื่อ) จางวางหว่า

จดหมายจากวางหรีว

ฉบับที่ ๓ ถึงนายสนธิ ผู้บุตร
ผู้ได้บอกมาว่าจะขอไปเรียนยูนิเวอร์ซิตี
เมื่อไล่ได้เป็น บ.เอ. แล้วจึงจะกลับ

ละเซ็งเทร่า วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิผู้บุตร

จดหมายของเจ้าเขียนเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน เรื่องที่เจ้า
เกิดความเพียรใหญ่โตถึงจะเรียนเอาคิกรี บี.เอ. นั้นข้าได้รับแล้ว
ข้าขอสรรเสริญความมั่งใหญ่ใฝ่วิชาของเจ้า แต่อุบายของเจ้าบาง
เหมือนจอหนัง ถึงข้าจะแก่แล้วก็มีแว่นตาใส่พอเห็นได้ว่าเจ้า
ยกเอาการเรียนวิชาชั้นอั้งให้เป็นหมอกบังตาข้า เท่ากับเอาช
ผึ้งสีปากมาทาแว่นตาข้าเสีย เพื่อจะไม่ให้ข้าเห็นในเวลาที่เจ้าทำ
หัวหกกันขวิดเล่นตามชอบใจ

เจ้าต้องเข้าใจว่า เจ้ากลับมาจะทำการในโรงสีข้าว แล
ที่ ๆ จะเรียนเอา บี.เอ. ในการสีข้าวก็คือโรงสีนั้นเอง ออกชะฟอก
แลเคมบริช ไม่มี โพรเฟสเซอร์ที่จะสั่งสอนแลสอบไล่ให้คิกรีเจ้า
ในวิชาประเภทนี้ได้ ค้วยไม่ได้มี “โรซมิลลิงสกูล” ที่ออกชะ
ฟอก หรือ “โรซมิลลิงไทรปอช” ที่เคมบริช เจ้าจงอย่าหลงยูนิ

เวอร์ซิติจะทำให้เจ้าเป็นเสมียนโรงสีตีสมกับเงินแลเวลาที่เสียไป
ถ้าเจ้าเรียนได้ตามวิธีบับลิกสกูลก็พอใช้อยู่แล้ว

มนุษย์เราบางคนเล่าเรียนมีความรู้เป็นอันมาก จากสมุด
ตำรา บางคนมีความรู้ด้วยเรียนจากความคุ้นเคยแลความสังเกต
บางคนรู้จากเอกเซียมที่ ๑ ในตำรายุคลิต ซึ่งแปลตามแบบ
เรียนว่า “สิ่งทั้งหลายซึ่งเท่ากับสิ่งอันเดียวกัน สิ่งเหล่านั้นเท่า
กันหมด” แลเอกเซียมที่ ๙ ซึ่งแปลว่า “จำนวนเต็มย่อมใหญ่
กว่าส่วนของมัน” (ถ้าเจ้าไม่เคยเรียนยุคลิตเจ้าก็คงไม่เข้าใจ)
คนบางคนทราบเอกเซียมที่ ๑ ด้วยได้เคยรู้เคยเห็นว่าเรือจ้าง
ของเจ้าเขี้ยวกว้างยาวแลเล็กเท่ากับเรือจ้างของเจ้าแดง เรือจ้าง
ของเจ้าเขี้ยวก็เท่ากับเรือจ้างของเจ้าแดง เพราะฉนั้นเรือจ้าง
ของเจ้าเขี้ยวกับของเจ้าแดง เมื่อเวลาไปจดทะเบียนเจ้าพนักงาน
งานคงกำหนดให้ว่า จะรับคนโดยสารได้เท่ากันทั้งสองลำ ส่วน
เอกเซียมที่ ๙ นั้น เจ๊กชายหมูนั่นก็ยอมทราบอยู่ทุกคนว่า หมู
ทั้งตัวมันต้องมากกว่าขาหมูขาเดียวอยู่เอง

คนซึ่งมีความรู้จำเพาะที่ได้เรียนจากตำรา หรือจำเพาะที่
ได้เรียนจากความสังเกต เคยได้เห็นได้ยินนี้ใช้ไม่ได้ มันยังไม่พอ
ด้วยมันรู้แคบ รู้ไม่จริง มันต้องคนเรียนรู้จากตำรามาลองทำเห็น
ได้จริงจึงจะใช้ได้ ถ้าเจ้าเปิดดูในคัมภีร์ของอำแดงบีตัน เจ้าจะ
ทราบได้ว่า ถ้าจะทอดเนื้องัวกับหอมฝรั่งเจ้าจะต้องทำอย่างไร
แต่ถ้าเจ้าลองทอดดูก็คงไม่เป็นรส ส่วนเจ๊กพ่อครัวทำกับข้าวที่

ถูกขอล มันทเกิดมาไม่เคยรู้ว่าก้อฝรั่งมีกั้ว แต่โดยความเคย
 มันก็ทอดเนืองวักกับหอมฝรั่งได้บ้าง แต่กินไม่เป็นรสเหมือนกัน
 สู้ยายฝรั่งอ้วนเจ้าของโภชนาสถาน ที่เคยเรียกกันว่าโฮเต็ลยาย
 อ้วนไม่ได้ เพราะยายนั้นแกรู้สุทศาสตร์ด้วย แกทำเป็นค้วย

บรรดาวิชาต่าง ๆ ที่เจ้าเรียนมาแล้วนั้น คงจะใช้เป็น
 ประโยชน์ในบริษัทนี้ ได้ทุกอย่าง ตั้งแต่ภาษาลาตินไปตลอด
 ตำราดาว แต่บางอย่างก็มีที่ใช้น้อย เช่นภาษาลาตินคงจะใช้
 แต่เมื่อกูซื้อตัวอย่างข้าวเปลือกข้าวสารและไม้ต่าง ๆ ที่ส่งไปออก
 พิพิธภัณฑ์เมืองฝรั่ง แต่ตำราดาวจะใช้ ในการบอกขายข้าวได้
 บ้างกระมัง เป็นต้นว่าเวลานี้ดาวพระโน้นไปเกี่ยวข้องกับดาว
 พระนี้ แสดงว่าอีก ๒ เดือนข้าวจะแพง ให้คนทั้งหลายรีบซื้อ
 ข้าวโรงสีจางวางหรัเสียแต่ราคายังต่ำเถิด ดังนี้ เป็นต้น

เจ้าจะเห็นได้ว่า แต่เจ้าได้ร่ำเรียนเพียงเท่านั้นยังไม่ใคร่
 จะมีทางใช้วิชาได้ทุกประเภท เพราะฉะนั้นเจ้าไม่ต้องศึกษาวิชา
 ที่ยืดยาวให้ลึกซึ้งนักก็ได้ ถ้าเจ้ากระหายจริง ๆ จะมาหาเวลา
 เรียนต่อเอาเองบ้างก็คงไม่ขัดข้อง เพราะเจ้าก็มีทางอยู่แล้ว

เมื่อข้ากล่าวมาให้เจ้ารีบเรียนให้มาก ๆ นั้น ข้าหมาย
 ความว่าอย่าให้เสียเวลา ถ้าเจ้าเรียนสูงได้ต่อเมื่อไม่ต้องคิดถึง
 เวลา ก็อย่าให้มันสูงเกินต้องการไปเลย เปรียบเหมือนถ้าเจ้ามี
 เวลาอยู่ครึ่งชั่วโมง ถ้าทำขนมจิบได้ก็ดี ถ้าทำไม่ทันเอาแต่

เพียงบั้นสิบก็ได้ ซึ่งจะไปเสียเวลาอีกครั้งชั่วโมง สำหรับทำ
บั้นสิบให้เป็นขนมจีบชั้นนั้นไม่ควร

ข้อสำคัญที่เจ้าจะต้องหา นั่น คือต้นทางที่จะนำให้เจ้ารู้
จักถนนที่ควรเดิน การเล่าเรียนก็คือเรียนให้รู้ทางแลรู้พอที่จะ
เรียนต่อไปได้ ข้าไม่ได้ตั้งใจให้เจ้าหอบรวบรวมเอาวิชาเมืองฝรั่ง
กลับมาเสียให้หมด ควรจะปล่อยไว้ให้คนหลัง ๆ เขาบ้าง ในเวลา
นี้เด็กหนุ่มถ้ามันไม่รู้เรื่องอะไรเลยมันก็เอาตัวไม่รอด เพราะ
ฉะนั้นจึงให้เจ้าเรียน แต่ไม่ต้องการให้เจ้ามีความรู้มากกว่ามนุษย์
อื่น ๆ เพราะถึงเจ้าจะรู้มากเท่าใด เจ้าก็คงไม่เป็นเอ็ดดิชั้น
หรือมาโคนี่ หรือใคร ๆ ที่เคาะความรู้ของโลกให้สูงขึ้นไปอีก
หน่อยหนึ่งแลได้กำไรเป็นอันมากด้วยการที่เคาะนั้น

ข้าลงมือหากินอย่างไรก็ได้เล่าให้ฟังแล้ว คือลูงกล่อม
แกว่าข้ากินข้าวจุนก์ แกจึงตะออกจากบ้านให้ไปเที่ยวหากิน
เอง ข้าก็ไม่มีอย่างอื่นนอกจากจะเชื่อคำลูงกล่อม จึงเที่ยวหา
กินเอง จนบัดนี้มีข้าวหลายฉาง กินไม่หมดต้องส่งไปขายเมือง
นอกอยู่ทุกเที่ยวกำปั่น

แต่เวลาที่ข้าลงมือหากินนั้นไม่เหมือนกับเวลาที่เจ้าจะลง
มือ เพราะเมื่อกระโน้นมันทำอะไรทำกันง่าย ๆ เท่ากับแต่โบ
ราณสั่งต่อเรือรบได้คราวละร้อยลำ ไม่ช้าก็แล้ว เทียนนี้ใครจะต่อ
เรือรบสัก ๖ ลำก็ต้องกะโปรแกรมว่า ๑๕ ปีจึงจะแล้ว เงินที่จะ

ใช้ต้องแบ่งจากงบประมาณปีละเท่านี้เท่านี้ บางที่ต้อกันภาษี
 อากรบางชนิดไว้สำหรับเป็นเงินต่อเรือรบเสียทีเดียว คุ้มภัยค
 ยาวนัก ถ้าจะเอาเรืออย่างเยอรมันเดี่ยวนั้น บางที่โปรแกรมที่
 ต้งไว้แล้วก็ต้องเปลี่ยนไปใหม่ พุดถึงเก็บภาษีไปต่อเรือรบเมื่อ
 วานขึ้นเห็นหนังสือพิมพ์ว่า ภาษีที่เยอรมันกันไว้จำหน่ายส่วน
 ๕๕ ประเภทหนึ่งคือภาษีคนตาย

เมื่อข้าลงมือหากินนั้นอะไร ๆ มันก็ง่าย ๆ ไม่ต้องรู้เลข
 เศษส่วนก็พอคิดทุนคิดกำไรได้ เดี่ยวนั้นเกือบจะต้องรู้ตำราดาว
 จึงจะค้ากำไรถูก แลเมื่อค้นพบแล้วก็มักอยู่ราว ๆ เดซิมีลที่ ๓
 มันหาเหมือนเมื่อกระโน้นไม่ ในเวลานั้นบาทหนึ่งก็ยง ๔ สลึงอยู่
 อย่างแต่ก่อน แต่มันมักเป็นสลึงงอ ๆ ไปเสีย ๒ สลึง เปรียบ
 ความอย่างเดียวกับกำไร แต่ก่อนถ้าได้ ๕ บาทมันก็ ๕ บาท
 เดี่ยวนั้นถ้าได้กำไร ๕ บาท มันก็ไปเป็นค่าเครื่องใช้สักหรอเสีย
 ึ่งเฟืองหนึ่ง ค่าใช้สอยต่าง ๆ เสีย ๒ สลึง ยังก่าอะไรอีกมากมาย
 จนเกือบว่า ถ้าอยากจะรู้กำไรจริงจะต้องเรียกนักปราชญ์ทางเลข
 มาจากเคมบริช วิธีเลขฉวางกรณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้มันง่ายไปเสีย
 หมกแล้ว ใช้คิดค้นทุนกำไรอย่างใหม่ ๆ ไม่ได้

แต่ถึงอย่างนั้น ในเวลานั้นก็ยังมีช่องทางที่คนใหม่ ๆ จะ
 หากินได้เหมือนแต่ก่อน ถ้ามองหาแต่เงิน ๆ ก็ไม่พบอย่างเมื่อ
 ๓๐ ปีมาแล้ว ถ้าเจ้าแบกบั้นคาบศิลาไปทุ่งสระประทุมก็ยงน

ซ่อมได้เต็มกระจาก เมื่อ ๑๐ ปีมาแล้วปั่นแปดธรรมดาไปเพียง
บางซ็อกก็ไถนกลั่นหม้อแกง เคียวมันต้องขึ้นรถไฟไปเกิน ๆ
พระปฐม อีก ๕๐ ปีถ้าจะยิงนกซ่อมจะต้องขึ้นปืนแกตลิ่งลูก
ปลายขึ้นโพนมยานไปตามขอบ ๆ ป่าหิมพานต์

การงานอื่น ๆ ก็เหมือนกัน แต่ก่อนจะผัดหมี่ก็ไปซื้อเส้น
มาจากโรงเจ็ก เคียวมันจะต้องซื้อเส้นมาจากประเทศอิตาลีจึงจะ
เป็นหมี่กุสตี หม้อน้ำเครื่องไฟแต่ก่อนถ้าวเอาโคลนกับเกลบ
ประกัพอไปได้ หม้อน้ำเคียวมันถ้าวก็อยากจะทำเลยเสียรู้แล้วรู้
รอดไปที่เดียว การงานในบริษัทใหญ่ ๆ เคียวมันต้องมีหม้อ
ความ, หม้อยา, อินยเนีย, จินตะกัวและอะไรบ้างก็นึกไม่ทัน
ไม่ช้าคงจะต้องหาจ้างนักพรตแลฤาษีชีไพรไว้ให้พร้อม จึงจะมี
คนทำงานทุกแผนก

คนที่เรียนมามาก ๆ นั้น ใช้ว่าช้าจะเห็นว่าใช้ไม่ได้ที่
เดียวเมื่อใด ที่ใช้ได้ก็มีถมไป เช่นเจ้าจ๋องลูกชายสมุหบาญชี
จุ่นเป็นตัวอย่าง เจ้าจ๋องคนนั้นเวลาสมุหบาญชีจุ่นยังมี ก็ได้
ศึกษาศิลปศาสตร์วิทยาการ ณ สำนักทศปาโมกษ์ เมื่อกลับมา
ก็รู้หลักนักปราชญ์ดี เปลโต โซเมอร์ เวอร์ยิล มิลตัน พวกนั้น
ขึ้นใจราวกับเคยเป็นเกลอกันมาแต่เล็ก ๆ เลยจะชักให้เจ้าจ๋อง
เป็นจินตะกัวเอาด้วยซ้ำ ด้วยซ้ำได้เคยเห็นเขียนอะไรที่รูปร่าง
คล้าย ๆ โคลงอย่างน้อยสองครั้ง ส่วนสมุหบาญชีจุ่นเป็นคน
พอมืออันจะกิน อยู่ดี ๆ ไม่ว่าดี โพล่เอาเงินไปเข้ากับเขา

ทำภาษี ครนสนปีเงินทองมีอยู่เท่าไรก็หมด เรือสวนไร่นามี
 อยู่ก็ไปเลหลังที่หอรัชฎา ตัวสมุหบาญชีจุ่นเองเมื่อเสียทีก็เลย
 บวชไปอยู่แถบ ๆ เมืองชนบท

ฝ่ายเจ้าจ้องเป็นคนไม่สู้หมั่น เวลาพ่อยังมีให้กินก็ไม่ทำ
 อะไรที่ออกเรียวแรง จะมีบ้างก็แต่พยายามจะเป็นมนุษย์ชนิด
 เวนรยลชนอกนายหนึ่ง ครนสมุหบาญชีจุ่นพลาดลงไปตั้งนั้น
 แล้ว เจ้าจ้องเป็นคนมีความคิดก็เลิกซื้อที่จะพยายามเป็นผู้มีชื่อ
 เสียงใน ๕๐๐ ปีข้างหน้าว่าเป็น จินตะกวีตัวเอกในตอนต้นแห่ง
 ๑๐๐ ปี ที่ ๒ ของกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะทราบว่าเป็นผู้ไม่
 มีชื่อเสียงปรากฏไปอีก ๕๐๐ ปีก็ไม่หิว แต่ไม่มีกินในเวลานี้
 หิวนัก จึงเจ้าจ้องก็หยุดเป็นจินตะกวี แล้วมาหาข้าบอกว่าจะ
 รับเป็นเลขานุการ ข้าตอบว่าข้าไม่ต้องการเลขานุการ ด้วยไม่
 มีงานพอจะให้ทำ เจ้าจ้องกลับว่าเสมียนก็ได้ แล้วขอทำลงไป
 ทุกตำแหน่ง จนถึงนัการแลคนใช้ในออฟฟิศ ข้าบอกว่าเสีย
 ใจที่ไม่มีตำแหน่งว่าง ถ้าว่างเมื่อไรจะเรียก

พูดตามจริงข้าไม่เชื่อว่าเจ้าจ้องมันจะทำอะไรได้ ครอบ
 ร้างมันแข็งแรงก็จริง แต่ดูก็ริยามันหลับครึ่งตื่นครึ่งอยู่บ่อย ๆ
 ตงแต่นั้นมามันก็มานั่งคอยข้าอยู่หน้าออฟฟิศ ประมาณ วิกละ ๒
 ครั้ง ว่าเผื่อจะมีตำแหน่งว่างลงใหม่ ลงท้ายข้าอตรนทนไม่ได้จึง
 บอกว่า “นี่แน่เจ้าจ้อง อ้ายการงานในออฟฟิศนั้นมันไม่ใคร่

ว่างง่าย ๆ ด้วยพวกที่ทำอยู่แล้วเขาก็ยอมรักตำแหน่งของเขา งานที่จะรับคนเข้าใหม่ได้ก็มีอยู่ตอก แต่กลัวเจ้าจะทำไม่ไหว”

เจ้าจึงตอบทันทีว่างานอะไรทำไหวหมด ข้าเสียท่าก็ต้องรับไว้ แล้วส่งกลับไปอยู่กับพวกกุลีชนกระสอบข้าวลงเรือ คิดว่ามันอยู่ไม่ได้ก็วันมันก็ไปเอง

ครั้นประมาณ ๓ เดือน เมื่อข้าสุมเจ้าจงสนิทแล้ว จึงได้รับหนังสือ ผู้จัดการ ขอให้เลื่อนตำแหน่งเจ้าจงโดยเหตุที่ได้ทำประโยชน์ ให้แก่บริษัท ทุนค่าแรงกุลีลงไปได้คือเมื่อเจ้าจงไปแบกกระสอบอยู่ได้หน่อยหนึ่ง มันหนักแรงแลมันช้เกียดแบกหนักเข้า ก็คิดสร้าง ท.จ.ก. ชนชนิดหนึ่ง คือทำรางสูงพ้นหัวสำหรับให้กระสอบข้าวเดินจากในโรงไปลงเรือได้เอง เป็นแต่ยกกระสอบขึ้นวางบนหัวรางทางโน้น มันก็เลื่อนกรุดไปลงทางนี้ ตงแต่^๕นั้น^๕มา^๕การชนกระสอบข้าวลงเรือ ก็ใช้คนเพียงหนึ่งใน ๑๐ ของจำนวนที่เคยต้องใช้

ข้าทราบอยู่แล้วว่าเจ้าจงเป็นคนช้เกียด แต่ความช้เกียดของมัน ทำให้บริษัททุนเงินเข้าไปเดือนละมาก ๆ ตกลงข้าต้องช้เงินเดือนให้ แล้วเลื่อนตำแหน่งขึ้นมาเป็นชน ๆ จนภายหลังได้เข้าไปเป็นเสมียนอยู่ในออฟฟิศ แลที่ในบริษัทใช้พิมพ์ดีดมาจนบ้านนี้ ก็เพราะเจ้าจงลายมือไม่สู้ดีแลเขียนข้าเห็นท่าทางว่ามันเห็นจะต้องเป็นเสมียนเลวอยู่รำไป มันจึง

กวนไม่ได้หยุดจนต้องซื้อพิมพ์ดีดใช้จนได้ ในเวลานั้นพิมพ์ดีด
ยังเป็นของใหม่ ข้ายังไม่ใคร่ไว้ใจก็ไม่ใคร่ยอม ้วยกลัว
จะเสียเงินเปล่า ครั้นเมื่อตกลงซื้อใช้พอกับงานแล้ว ก็กลับ
ลดเสมีนลงไปได้อีกหลายคน เจ้าจึงเห็นได้ทีที่ร้องขอเงิน
เดือนขึ้นอีก ข้าก็ต้องให้

ภายหลังมาแม่ของเจ้าเกิดมีความคิดที่จะทำการค้าขาย
ส่วนตัวบ้าง ้วยไปได้ตำราทำน้ำปลาจากไหนว่าแก่นัก มี
ศรัทธาแก่กล้าถึงลงทุนกว่า ๑๐ ชั่ง ในว่า ๆ จะขายทั่วเมืองไทย
น้ำปลาอื่น ๆ จะต้องเลิกหมด ชื่อเสียงของเมืองระยองก็จะเสื่อม
ลงไปส่วนหนึ่ง

เมื่อแม่เจ้าได้ลงมือแลลงทุนทำน้ำปลาเป็นการใหญ่ตั้ง
แล้ว ข้า ๆ เห็นท่าทางจะไม่ได้การ กลัวจะยุ่งเรื่องบาป
บาปซี ก็โอนให้เจ้าจงไปช่วยเป็นผู้จัดการ เจ้าจงไปถึงก็คิด
เป็นการใหญ่ ขึ้นต้นลงมือบอกขายในหนังสือพิมพ์ แลตีใบ
ปลิวใหญ่น้อยร้อยอย่าง มันสมองแผนกจินตะกวีในหัวเจ้าจง
เคยหยุดการมานาน บัดนี้ได้ช่องก็เอาใหญ่ เช่นว่า

“น้ำปลาโอซารส มาทแม่นมคหมตเมืองมา
ลองชิมชิมน้ำปลา จักคุคคัมสมน้ำตาล”

เป็นต้น ส่วนรูปภาพก็มากมายก่ายกอง เป็นต้นว่าทำรูปคน ๆ
หนึ่ง เมื่อยังไม่ได้กินน้ำปลาคุทุผลภาพ มีแรงมาเกาะถามหา

อยู่ถึงครึ่งโหล ครนได้กินน้ำปลาแล้วไม่กี่มากน้อย โดยเหตุที่กิน
ข้าวได้ทุกมื้อ ดูร่างกายล่ำสันขนาด ๆ เช่นเดานี้ มีรูปร่างรูป
เสียวิ่งหนี แสดงว่าผู้นั้นมีกำลังมากประมาณ ๗ เท่ากำลังเฮกุสึซึ
หลุมานฝรั่ง

น้ำปลาที่ท่านนี้ ในชั้นต้นก็ต้องการให้ใช้สำหรับเหยาะ
โน่นจมน้อย่างน้ำปลาธรรมดา ครนเจ้าจ้องไปเป็นผู้จัดการได้
ไม่ช้า อ้ายน้ำปลานั้นฟังตามแอตเวอติซเมนต์ ดูมันต้องใช้ไป
ทุกอย่าง แม้ครัวคนไหนถ้าไม่ใช้ถึงจะทำไก่พะแนงแกงเห็ดเป็ด
ถอดให้คนขทานกิน มันก็คงว่าไม่อร่อย ถ้าใช้น้ำปลาเจ้าจ้อง
ถึงจะเอาปุ้เก็บใส่สำหรับทุกวัน นายก็ตองกินข้าวได้ ส่วนกับ
ข้าวใหม่ ๆ ที่คิดทำขึ้นได้ด้วยน้ำปลานั้นมีกิสบอย่างก็เหลือจะจำ
ลงท้ายดูเหมือนจะทำทองหยิบฝอยทอง ก็เกือบจะตองเหยาะ
น้ำปลาชนิดนี้ด้วย

ในตอนต้น ๆ ที่เจ้าจ้องลงมือบอกขายน้ำปลานั้นทำให้
ข้าชนลุ่มร่าไป ด้วยมันลงทุนหนักกว่าหนักนัก ดูเหมือนมัน
นอนตรองยังรุ่ง ๆ ว่า จะบอกขายอย่างไร จึงจะเสียเงินมาก ๆ
เข้าไปกรุงเทพ ๆ คราวไรก็เห็นเจ้าจ้องไปเที่ยวอยู่ทุกหนทุกแห่ง
เป็นรูปคนผอมกับคนอ้วนบ้าง รูปชวดน้ำปลาสูงเกือบถึงนกเขา
เห็นบ้าง บางอันเป็นรูปพระเจ้าสุลต่านมีตัวหนังสือว่า “พระเจ้า
สุลต่าน จะไปรดน้ำปลานี้ ถ้าได้เสีย”

ข้าเห็นมันลงทุนหนักกว่าหนักนัก คุไม่เห็นขายน้ำปลา
 ได้ก็ซวด ก็เรียกเจ้าจ้องมาว่า มันผิดว่าไม่อีกก็มากน้อยก็พบชุม
 ทรัพย์เป็นแน่ ขอให้ทำไปอีกหน่อยเถิด แต่ตั้งหลายครั้งจน
 ลงท้ายข้าจะไล่เจ้าจ้องออกให้เลิกเรื่อน้ำปลากันที พอพวก
 เอเยนต์ในกรุงเทพฯ พวกนั้นสั่งให้ส่งน้ำปลามากขึ้นร่ำไป ไม่ซ้ำก็
 ต้องต้มน้ำปลากันทั้งกลางวันกลางคืน เจ้าจ้องก็ยี้ครากแน่นอยู่
 ในโรงน้ำปลาตงแต่นั้นมา ถ้าโรงน้ำปลาเลิกซ้ำก็คงต้องจ้างไว้
 ในบริษัท

เจ้าจ้องคนนั้นแหละเป็นผู้ที่ทำให้ข้ารู้สึกว่าการเรียนวิชา
 สูงนั้น ถึงจะทำการค้าขายก็ไม่เสียเปล่าด้วยมัน สมองมันเล่น
 คนบางคน ถึงไม่เคย ร่ำเรียน อะไรก็ฉลาดเฉลียวได้เหมือน กัน
 แต่ถึงจะมีความคิดก็ไม่มีความรู้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ต่างว่า
 เจ้ามีความคิด อยู่แล้วว่า อาจทำ ยานต์ดู่แดงได้ ตึกว่า ยานต์ดู่ของ
 หมอเปลี่ยน แต่เจ้าไม่มีปุ่นกับยาเจ้าจะทำอย่างไรได้ คนเราที่
 รั้งจ้งเขาทำการ ถ้ายังได้ร่ำเรียนมาดี มันยังหาทางให้นายชั้น
 เงินเดือนบ่อย ๆ เข้า อ้ายคนที่ไม่ได้ศึกษาก็มากน้อยมันก็ออก
 ความคิดได้ แต่ความคิดมันมักไปลอยแคว้งควางอยู่ในอากาศ
 เสียนาน ๆ จึงจะเป็นรูปเข้าได้ บางทีเลยลอยสูญไปที่เดียว
 อย่างเดียวกับร้านวัดเบญจมบพิตรที่มีลูกพี่บชาย ย่อมมีความคิด
 ด้วยกันทุกร้านว่า ถ้าอัดแกชทำให้ลอยได้จะขายได้ลูกละ ๒ บาท

บางร้านมีความคิดต้องนั่งขายลูกละบาทเดียว บางร้านมีความคิดด้วยความรู้ด้วย เอาสิ่งกะสีกับกรดเกลือมาทำประต๋เดียวเดียว จะให้ลูกไปบลอยไปพรหมโลกก็ได้ หรือถ้าไม่ถึงพรหมโลกก็คง สดสายตา

เมื่อเข้าไปใกล้แล้วมาเช่นนั้นแล้ว เจ้าคงจะกลับถามว่า ก็ เมื่อเข้าเห็นวิชาเป็นของดีเช่นนั้น เหตุใดเข้าจึงไม่ยอมให้เจ้าอยู่ เรียนเอาดีกรี บี เอ ตามประสงค์ของเจ้าเล่า

ข้าตอบว่าถ้าเจ้ารู้ตัวว่าจะต้องแกง แต่ยังไม่รู้ว่านาย ท่านจะให้แกงเผ็ดหรือแกงจืดเช่นนั้น ก็ควรเตรียมเครื่องแกงไว้ ทั้งสองอย่าง แต่ถ้าวู้แล้วว่าต้องแกงจืด ก็จะทำน้ำพริกขูด มะพร้าวคั้นกะทิไว้ทำไมให้เสียเวลา เพียงแต่หันกุ่มหันหมุ้เขียว กะเทียมที่เดียวกันแล้วกัน เวลาจะกินก็ได้ที่ที่เดียว

การเรียนวิชาก็เหมือนกัน ถ้าเจ้าไม่รู้ว่ากลับมาเขาจะใช้ ทำอะไร ก็ควรจะเรียนไว้มาก ๆ เผื่ออันนั้นไม่เหมาะอันโน้น จะเหมาะ แต่คนที่รู้แล้วว่ากลับมาทำงานโรงสีอย่างเจ้านี้ ไม่ ควรจะต้องเสียเวลาเรียนมากเกินที่จะต้องใช้ในโรงสี สู้เอาเวลา มาหัดทำการไปในโรงงานไม่ได้

การเลือกวิชาที่เรียนนี้ยาก คุ่มันออกจะคล้าย ๆ เล่นหอย มีเคราะห์ดีเคราะห์ร้ายอยู่มาก เปรียบว่าเจ้าเสียเวลาหัดใส่ไฟ เสียจนชำนาญแล้ว ครั้นถึงเวลาจะมารับจ้างเข้าใส่ไฟเรือไฟ

คนของข้าก็เต็ม ถ้าเจ้าจะขึ้นเข้าให้ได้ข้าก็ไม่ว่า แต่ข้าให้เงินเดือนเจ้าเพียง ๔ บาทเท่านั้น ส่วนการแผนกอื่น ๆ ของข้ามีอยู่คือตำแหน่งคนตัดหญ้าของข้าว่าง เงินเดือนถึงเดือนละ ๒๕ บาท ฝ่ายเจ้าจะร่ำวิชาเอาเดือนละ ๔ บาท หรือจะทิ้งวิชาเอาเดือนละ ๒๕ บาท

ความข้อนั้นชอบกล ลองคิดดูก็ยังไม่เห็นว่าจะแก้ไขอย่างไรได้ มันไม่ใช่ความผิดของเจ้าผู้จะมารับจ้าง มันไม่ใช่ความผิดของข้าที่ไม่จ้าง มันไม่ใช่ความผิดของใครหมด แต่ถ้าจะเอาตัวผู้ผิดให้ได้เจ้าก็เห็นจะผิดมากกว่าข้า เพราะเจ้าซุ่มซำมเลือกเรียนไม่ตีมาเอง คงไม่มีใครโทษข้าว่าไม่ต่อเรือใหม่สำหรับจะเอาตำแหน่งให้เจ้า

ที่เจ้าบอกมาว่า เจ้าได้เป็นกรรมการชั้นในคลับตีเบตนั้น ข้าก็ยินดี ด้วยพวกนักเรียนด้วยกันคงจะไม่รังเกียจเจ้าหรือคิดเกียจกันเจ้า แต่การที่ไม่มีใครเกลียดนั้นเสียเวลามากนัก โดยมากมักจะเสียเงินด้วย เพราะคนที่ไม่มีใครเกลียดจะต้องเป็นคนไม่มีอัฐิตักั่วเลย จึงจะไม่มีใครอิจฉา หรือมิฉะนั้นถ้าพบใครจะต้องยื่นธนบัตรให้เสียทุกรูปทุกนาม แลมีเรือแพซางม้างวควายไว้ให้คนอื่นยืมทั่วโลก

ข้าได้กล่าวมาอย่างน้อยครั้งหนึ่งแล้วว่า ข้าเชื่อว่าในศิระะเจ้ามีมันสมองอยู่บ้าง แลข้ายังคงเชื่อตังนั้นอยู่เสมอ เพราะ

ฉะนั้น เจ้าคงจะเห็นได้โดยไม่ต้องให้ซ้ำอธิบายมากกว่าที่ซ้ำกล่าว
แล้วว่า วิชาที่เจ้าได้ร่ำเรียนมาได้เพียงนี้ก็พอแล้ว ไม่ต้องคิด
ถึงตีกรีดกาอะไรต่อไป ท้ายถ้าเจ้าเรียนสูงนัก ความคิดจิตสัน
ดานของเจ้าก็จะสูงเกินการโรงสี่ไปด้วย ทั้งซึ่งไปปจันตะกวี
อังกฤษกล่าวไว้ว่า

'Tis education froms the common mind;

Just as the twig is bent the tree's inclined

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เจ้าจงเข้าใจให้ซึมซาบที่เคี้ยวเถิด
ไม่ต้องขี้แจงย่นคำมาอีกครั้งหนึ่งให้บ่วยการ

(ลงนาม) จางวางหรั

จดหมายจากวางหรีา

ฉบับที่ ๔ มถงนายสนธิบุตร

เมื่อนายสนธิบอกเข้ามาว่าเวลากลับจากยุโรป
จะขออ้อมกลับทางอเมริกาแลญบุน ด้วย
การเที่ยวดูภูมิฐานบ้านเมืองต่างประเทศ
ย่อมนับว่าเป็นการเรียนวิชาประเภท
หนึ่งเหมือนกัน

ฉะเชิงเทรา

วันที่ ๒๕ มิถุนายน

ถึงเจ้าสนธิบุตร

จดหมายของเจ้าลงวันที่ ๗ เดือนก่อนนั้น ข้าได้รับแล้ว
เจ้าพูดจาใช้ถ้อยคำวนไปเวียนมาเหมือนลูกหมาที่ไล่กัดหางตน
เอง แต่ถ้าอายุตุบมันไล่กัดหางมันบ่อย ๆ ก็ทำให้มันโตเร็ว
ข้อล้ามันล้าสนั่น ทำให้เจ้าของรักก็จะได้กินน้ำข้าวบ่อย ๆ
แต่ส่วนเจ้าที่พูดจาวนเวียนเช่นนี้เสียเวลาเปล่าทั้งเรื่อง มันไม่
ทำให้มันสมองของเจ้าจำเริญขึ้น อย่างที่ทำให้ข้อล้าของอายุตุบ
มันเติบโตขึ้นนั่นเลย เมื่อเจ้าหักพูดจาวนเวียนเช่นนี้ ก็กลับจะ
ชักให้ความคึกคักเวียนไปด้วย

ข้าเก็บความได้จากจดหมายเขาวงของเจ้า ว่าเจ้าต้องการจะกลับอ้อมทางอเมริกาแลญี่ปุ่น เพื่อที่จะได้รู้จักท่าทางของบ้านเมืองเหล่านั้น แลทางการค้าขายที่ติดต่อกับหรืออาจติดต่อกับเมืองเรา มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสินค้าข้าวเป็นต้น

เมื่อเจ้าพูดมาเช่นนั้น ก็ทำให้ข้าต้องกล่าวความซ้ำซากว่าเจ้าไม่ได้เป็นผู้ที่จะกลับมาเป็น นายเวร ทะเบียน การค้าขายในราชการกระทรวงใด เพราะฉะนั้นไม่ต้องศึกษาก็ได้ว่าการค้าขายของเมืองเราเกี่ยวข้องกับประเทศอื่น ๆ อย่างไรบ้าง แลส่วนสินค้าข้าวนั้น การในบริษัทนี้ เมื่อได้ส่งสินค้าไปฮ่องกงแลสิงคโปร์ได้เงินแล้ว มันจะไปไหนต่อไปก็ไม่ทำให้ข้าเห็นชั้นที่สุดใครจะเอาทะเลเขาก็ไม่ต้องการทราบ เว้นแต่จะทราบได้ด้วยไม่ต้องลงทุนถึง ๕๐๐ หรือ ๖๐๐ ปอนด์ เท่าที่เจ้าประมาณว่าจะต้องใช้จ่ายในการเดินทางรอบโลกของเจ้านั้น ข้อความตามที่กล่าวมานั้นพูดสรุปความลงว่า ถึงเจ้าจะไปอเมริกาแลญี่ปุ่นจริงข้าก็ไม่เชื่อว่าจะมีประโยชน์ทางไหน ที่พวกนี้ก็ส่วนตัวเจ้าคนเดียว ไม่เกี่ยวกับผู้อื่นทั่วไป

แต่ในเวลานี้ เจ้าก็โตควรเป็นผู้ใหญ่มากหลายปีแล้ว เจ้าควรจะตัดสินใจได้ดีกว่าคนอื่น ว่าเจ้ายังมีเวลาไว้สำหรับถ่วงทะเลเล่นได้อีกสักกี่มากน้อย แต่ข้าเห็นว่าคนหนุ่มที่อายุถึง ๒๔ ปีแล้ว แลเป็นผู้ที่ร่างกายบริบูรณ์แลมันสมองไม่เนา แต่

เป็นผู้ที่ไม่ได้มีเงินของตัวเองสักบาทหนึ่ง แต่ไม่เคยหาได้สัก
 สิ่งเดียว^๕ ควรจะรีบเอาชื่อลงในใบอนุญาตที่จ่ายเงินเดือนของใคร
 ต่อใครเสียโดยเร็ว ถ้ายิ่งผู้จ่ายเงินเดือนเขาคอยจะรีบชื่อลงใน
 ชื่อผู้ช่วย ก็น่าจะรีบให้หนักขึ้น

เพราะเหตุฉะนั้น ข้าขอบอกให้เจ้าทราบที่ข้าได้ส่งไปยัง
 มิสเตอร์ไวต์แล้วว่า ถ้าเจ้าจะต้องการตัวโดยสารเรือเมลล์มา
 สิงคโปร์เมื่อไร ให้มิสเตอร์ไวต์จัดซื้อให้ แต่อย่าให้จ่ายเงินค่า
 เล่าเรียน แลค่าอยู่ค่ากินให้เจ้ามากกว่า ๒ เดือนครั้งนับจากวัน
 ในจดหมายฉบับนั้น^๕ ทั้งนี้เจ้าจะยังมีเวลาว่างอยู่ในยุโรปอีก
 เดือนครึ่งจากวันที่จดหมายฉบับนี้ไปถึง แลเวลาที่ว่างอยู่เปล่า ๆ
 เดือนครึ่ง^๕ ถ้าคนเจ็บก็พอทำให้หาย ถ้าคนไข้ก็ยกก็คงทำ
 ให้ไข้เกี่ยวหนักขึ้น ถ้าคนทำทางจะไม่ดีก็เลยอภัยเอาทีเดียว

การที่ข้าให้เจ้ามีเวลาว่างเดือนกว่านี้ เจ้าก็ควรจะยินดี
 ด้วยซ้ำเข้าใจว่า เจ้าไม่ใช่เด็กชนิดที่ไม่ชอบอยู่เปล่า ๆ ข้าได้
 ยินคนบางคนพูดว่า ไม่ชอบมีเวลาว่าง มันต้องทำงานอยู่เสมอ
 จึงจะอยู่เป็นสุข ถึงกับฆ่าตัวเองด้วยงาน แต่ที่จริงเพ็ชฆาตนั้น^๕
 ไม่ใช่งานเลย มักจะบรรันต์หรือความยุ่งในหัวเมื่อใช้เวลางจะยุ่ง
 ดังนี้เสียโดยมาก คนที่เกิดโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียนนั้น ไม่เป็น
 ด้วยทำการหนักเกินไปในเวลาออฟฟิศ โดยมากเป็นด้วยทำ
 มากเกินไปในเวลาที่เลิกออฟฟิศแล้ว ธรรมดาคนกับงานที่ทำ

นั้นควรเป็นเกลอกันอย่างสนิทในเวลาออฟฟิศ แต่เมื่อออกจากออฟฟิศไปแล้วนั้น ควรเป็นศัตรูเกลียดกันเหมือนยาพิษ เช่นนี้จะชอบ เม็นส์ เซนา, อิน กอปอริ เซโน แจกัทราบไม่ใช้หรือ

คนที่มึนน้ำใจปลอดโปร่ง อาจคิดอันใดคิดได้ง่ายนั้น คือคนที่กวาดการงานให้ออกจากมึนสมองทุก ๆ วันเวลาที่เลิกออฟฟิศ เหมือนกับกวาดใบไม้ให้เตียนจากลานโบต แลไม่ยอมให้การงานเข้าครอบงำความคิดอีกก่อน ๔ โมงเช้าวันรุ่งขึ้น หรือ ๕ โมงหรือ ๒ หรือ ๓ โมงตามเวลาที่เปิดทำการในตอนเช้า (หรือตอนบ่าย) แต่ส่วนคนทำงานที่ไปออฟฟิศบ่ายโมงครึ่ง แต่ชอบพูดว่าไปเช้านั้น ถึงจะคิดถึงการงานนอกเวลาออฟฟิศสักเท่าไรก็ไม่มีอันตราย ด้วยเหตุซึ่งไม่ต้องอธิบายก็เห็นจะได้แลคนซึ่งไม่มีงานทำแต่ชอบอวดว่าทำไม่มีเวลาว่าง “เต็มที ขอรับ - เต็มที - การงานหนักเต็มที - ไม่มีเวลาว่างเลย - ข้าวปลาอาหารไม่ทราบว่าจะได้กินเมื่อไร - กลางคืน กลางวัน ไม่มีเวลาว่าง ฯลฯ ฯลฯ” นั้น พวกนี้ฟังเสียงเหมือนทำการวันละ ๒๗ ชั่วโมง ไม่ต้องคิดถึง เพราะไม่ใช่มนุษย์เสียแล้ว ถึงใช้ก็ยกตัวว่าไม่ใช่ ด้วยมนุษย์อะไรมีบ้างที่ไม่มีเวลากินเวลานอน แต่ก็มีชีวิตอยู่ได้ เมื่อพูดถึงความข้อนั้น ข้าขอบอกเจ้าไว้เป็นทุนที่จะรู้จักคนไปข้างหน้าว่า คน ๆ ไหนชอบอวดว่ามีงานทำมาก

คน ๆ หนึ่งมีงานทำน้อย ถ้าบอกว่าทำทั้งกลางวันกลางคืน จง
เชื่อเอาเถิดว่านอนกลางวันครึ่งวันกลางคืนเต็มคืน หรือถ้าจะ
อยู่ในที่ทำการก็คงเที่ยวเกะกะ กัดคนอื่น ชวนคุยเท่านั้น ที่แท้
ไม่มีอะไรทำเลย นอกจากจะนั่งฉีกกระดาษทิ้งกระโดน

คนที่ชอบบอกว่าทำงานหนักนั้นยังมีอีกประเภทหนึ่ง แต่
หายาก คือบอกว่ามีงานมากเต็มที แลก็มีมากจริง ๆ จะน้อยกว่า
ที่บอกก็หนึ่งในสามเท่านั้น คนที่บอกว่ามีงานทำมาก แล
มีมากเกือบจริงตามอวดนี้ ไม่ใช่มนุษย์ที่ฝรั่งเรียกเย็นทะเลแมน
ด้วยความโอ้อวดไม่ใช่กิเลสชนิดที่เย็นทะเลแมนจะพึงมี

เพราะฉะนั้น เจ้าจงจำไว้ให้คล้ายกับจำสุภาษิตว่า “คน
ใดชอบอวดว่ามีงานทำมาก คนนั้นไม่มีใครมีงานทำ หรือไม่ใช่
เย็นทะเลแมน”

ถ้าไม่มีใครไว้ใจจะเต็มคำว่า “โดยมาก” เข้าเสียด้วย
ก็ได้

พูดถึงเวลานอกออฟฟิศแลในออฟฟิศ มีคนอยู่สองจำ
พวกที่บริษัทค้าขายไม่พึงคบค้า พวกหนึ่งเมื่อถึงกำหนด ๔
หรือ ๕ โมงก็รีบออกจากออฟฟิศ พวกนี้ถ้าไม่มีใครว่ากล่าวก็
มักมาอย่างไทยไปอย่างฝรั่ง คือเวลามาไม่สู้ง่วง แต่เวลา
กลับสู้ง่วงนัก ด้วยได้หยิบหมวกกับร่มเตรียมไว้แล้วแต่อีก
๕ นาทีจะถึงเวลา ครั้นนาฬิกาตีเป็งที่สามก็ถึงบันไดชั้นล่างเสีย

แล้ว คนจำพวกนี้เมื่อออกจากออฟฟิศไปแล้ว ก็เป็นอันสิ้นเรื่อง ใช้ว่าจะรีบร้อนไปไหนก็หาไม่ได้ ครั้นเมื่อหลุกพ้นบันไดออฟฟิศไปแล้ว ก็เที่ยวตุเร็ดเตร็ดเตร่ต่อไป เข้าโฮเต็ลชวณกันกินกันดื่มไปจนสิ้นเวลา เมื่อสิ้นเวลาแล้ว บางพวกก็ยังอยู่นั่นเอง บางพวกก็เข้าบ่อนหรือตุลครยี่เกหรือซัดเซคะเนจรต่อไป สุกแต่วันรุ่งขึ้นถ้าไปนั่งหาวนอนอยู่ในออฟฟิศแล้วเป็นใช้ได้

คนอีกจำพวกหนึ่งนั้นใช้ความคิดของตัวเองแทนบริษัทเพื่อนฝูง เวลากลับไปถึงบ้านก็นั่งวงคิดถึงการงานที่ได้ทำแล้ว แลจะทำได้ในวันรุ่งขึ้น ครั้นเวลานอนหลับก็ฝันเช่นเดียวกันไปตลอดคืน จนมันสมองเหนื่อยในเรืองงานที่ทำ รุ่งขึ้นไปออฟฟิศก็ออกง่วง ๆ ความคิดตะกุกตะกักไปเหมือนกัน

คนทั้ง ๒ จำพวกนี้ควรเปลี่ยนอากาศอยู่เสมอ ๆ แต่ไม่ต้องไปยุโรปหรือศรีราชาอย่างฝรั่ง พวกที่หนึ่งควรเปลี่ยนอากาศโฮเต็ลแลโรงบ่อน ไปกินอากาศโบถวิหารการเปรียญ เสียอย่างน้อยวิกละ ๒ ครั้ง คือ ๘ ค่าครั้งหนึ่ง ๑๕ ค่าครั้งหนึ่ง ถ้าเปลี่ยนแต่อากาศไม่พอ จะเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเสียด้วยอย่าง เป็นโรคเบอร์เบอร์ก็ได้ คือผ้าถุงสีสดแดงแสงดีต่าง ๆ นั้น ควรเปลี่ยนเป็นสีขาวเสียทีเดียว เวลากินอาหารก็ควรเปลี่ยนแลลดลงไป คือเลิกอาหารเย็นเสียมือหนึ่ง กินแต่โมงเช้ากับ ๕ โมง

เข้าเท่านั้นก็พอแล้ว อัสกะโททกต่าง ๆ ก็ควรเปลี่ยนเป็นน้ำฝน
น้ำทำให้หมด

ฝ่ายคนจำพวกที่ ๒ ซึ่งคบความคิดของตนเองแทน
เพื่อนนั้น ควรเปลี่ยนอากาศบ้านไปกินอากาศโรงละครแลระบำ
หรืออากาศอื่น ๆ ชนิดนั้นเสียบ้าง ด้วยถ้าไม่กินอากาศเหล่านี้
ก็จะต้องกินยารักษาไป

คนเราที่จะหางานทำ ควรจะจำไว้เป็นตำราได้ว่า ถ้า
ได้อะไรพอที่จะทำได้ก็รีบรับเข้าไว้ เว้นแต่เมื่อมันไม่ไหวจริง ๆ
นั้นแหละจนใจอยู่ ตำแหน่งงานที่จะทำเอาเงินเดือนนั้น มัน
หาง่ายอยู่เวลาเดียว แต่เมื่อไม่ต้องการเท่านั้น

เมื่อข้ายังหนุ่ม ๆ ถ้าเข้าไม่มีงานเมื่อใด ข้าหาอะไรได้
ไม่ว่าตำแหน่งนักการหรือเสมียนหรืออะไร ข้าคงรีบทำเข้า
ไว้ก่อน แล้วใช้ตำแหน่งต่ำเป็นเหยื่อตกตำแหน่งสูงต่อไป เช่น
กับถ้าหาอะไรไม่ได้ดีกว่าไล่เดือน ก็ควรเก็บไล่เดือนลงกระลา
เข้าไว้ที่หนึ่ง ด้วยไล่เดือนเป็นเหยื่อกุ้ง กุ้งเป็นเหยื่อปลาทราย
ปลาสลาดแลปลาคุกปลาช่อนต่าง ๆ ดังนี้ เจ้าสามารถจะได้ปลา
ตัวใหญ่ขึ้นไปทุกที ในที่สุดปลาลามจะเป็นเหยื่อปลาวานบ้าง
กระมัง ถ้าไม่ไ้ก็ควรจะได้

ส่วนตัวเจ้าเองนั้น เจ้าก็ย่อมหราบอยู่แล้วว่าจะมีตำ
แหน่งทำงานในบริษัท ไม่ต้องเก็บไล่เดือนมาตกกุ้ง แท้จริง

เจ้าจะหลบหนีก็ยาก ด้วยกึ่งคงจะโจนเกาะเจ้าเป็นแน่ ถ้า
 เจ้าไม่ยอมให้กึ่งในบริษัทนี้เกาะ เจ้าก็คงจะต้องชุกใส่เดือนให้
 ได้เสียก่อน เจ้าจึงจะตกกึ่งที่อื่นได้ ด้วยถ้าเจ้าไม่ต้องการกึ่งใน
 บริษัทนี้ ข้าก็ไม่เอาใส่เดือนใส่กระลาเทียวตามง้อประเคนให้
 เจ้าเหมือนกัน

เพราะฉะนั้นข้าต้องการให้เจ้าเข้าใจเสียแต่ต้นมือว่า ซึ่ง
 จะเอาด้วยยามาควงเล่นบนปลายไม้เสียก่อนแล้วจึงจะกินยานั้น
 ไม่ได้ ด้วยถ้าพลาดพลั้งด้วยแตกเสียแล้วก็จะเลยอดยาที่เดียว
 การทำที่อึด ๆ เอื้อน ๆ อยู่ไม่ใคร่ลงมือทำงานเมื่อมีช่องทางเช่น
 นี้ ก็เหมือนกับเอาด้วยยาขี้เล่นควงขาม ถ้าพลาดพลั้งไม่ได้
 กินยาโรคจะกำเริบ

การรี ๆ รอ ๆ ผักตัวเองอยู่นี้ สุภาษิตในสมุทหัตถลายมือ
 อังกฤษว่าไว้อย่างไรเจ้าคงเคยเห็น “โปรแครชตินเนชั่น อีส ธิ
 ธิฟ ออฟ ไทม์” แปลว่าความรี ๆ รอ ๆ เป็นโจรผู้ลักเวลา หรือ
 จะแปลอย่างไรก็แล้วแต่นักปราชญ์ในทางนั้น คำที่กล่าวถึงความ
 รือหรือความเฉะช้าเป็นโจรนั้น จะเป็นคำเปรียบที่น่าฟังหรือ
 ไม่ก็ตาม แต่ข้อซึ่งเป็นผู้ทำให้เสียนั้นไม่ต้องสงสัย ด้วยมันทำ
 ให้เสียไม่แต่เวลา ถึงเงินเดือนก็ทำให้เสียเก่งเหมือนกัน ข้าได้
 เห็นมาหลายท่านแล้ว ที่ถูกตัดเงินเดือนด้วยเก็บงานเข้าสิ้นชัก
 ไว้เสีย ข้าเคยตัดเงินเดือนเสมียนของข้าเองด้วยเรื่องเฉะช้า

ก็หลายคน เจ้ากลับมาทำงานถ้าประพฤติเช่นนั้น ก็จะทำให้
บริษัทต้องจ่ายเงินเดือนให้เจ้าน้อยเข้า แต่บริษัทมิได้ยินดีเลย

ธรรมดาคนที่เกิดมาบางคราวคงจะคิดผิดอยู่บ้างทุกคน
แต่ถ้าคิดผิดครั้งหนึ่งก็มีข้อแก้ตัวที่พอฟังได้ครั้งหนึ่ง แต่มี
ข้อเดียวครั้งเดียวเท่านั้น กล่าวคือเมื่อได้ทำผิดให้ต้องแก้ตัว
เช่นนั้นไปแล้ว จะทำผิดให้ต้องแก้ตัวเช่นเดียวกันอีกไม่ได้
เช่นว่าถ้าเจ้าฉวยช้อนหวานตักน้ำพริกลาวกินเข้าไปเต็มช้อนตั้ง
นั้น เจ้าอาจแก้ตัวได้ว่านี่กว่าพุตซากวน แต่เมื่อได้เต็มช้อน
นั้นครั้งหนึ่งแล้ว เจ้าจะหลงว่าน้ำพริกลาวเป็นพุตซากวนอีกไม่
ได้ต่อไป

เมื่อข้าส่งเจ้าไปเรียนหนังสือเมืองฝรั่งนั้น ข้าก็ทราบ
แล้วว่าเจ้าคงมีความคิดบ้างต่าง ๆ หลายครั้ง แต่ข้าตั้งใจว่าเจ้า
คงบำเหน็ดละครึ่งเท่านั้น เช่นกับเมื่อได้กินน้ำพริกลาวแทนพุต
ซากวนครั้งหนึ่งแล้ว ถ้าจะคุเพตานด้วยการกินสะเลาเปากำลัง
ร้อนเข้าไปคำละอัน ก็พอค่อยยังชั่ว หรือถ้าต้องจามช้อนสาม
ชั้นด้วยตักแกงพริกขี้หนูสดเข้าไปเต็มช้อน ก็พอแก้ตัวได้ว่า
คิดว่าแกงจืดอย่างใหม่ แต่ถ้ากินน้ำพริกลาวแทนพุตซากวนเข้า
ไปอีกครั้ง ก็จะอธิบายได้แต่ว่าเป็นตัวโง่ไม่มีเวลาคลายเท่านั้น

เรื่องกลับอ้อมทางอเมริกัน ข้าก็ทราบอยู่ว่าเจ้าคงคิด
สักวันหนึ่ง ข้าไม่ได้ว่าอะไรเสียแต่แรก ด้วยเห็นว่ามันไม่
เป็นการกินน้ำพริกลาวซ้ำ

ตามใจความในจดหมายเขาวงของเจ้า ข้ารวบรวมความ
ได้ว่า ถ้าเจ้ากลับทางอ้อมก็เช่นกับชุปตัวอีกชั้นหนึ่ง ทำให้ศรี
สนัวรรณของเจ้าผูกผ่องขึ้น ทั้งข้าจะขอเปรียบว่าเหมือนกระ
โถนทองขาวที่ซัดได้ทีแล้ว แต่ข้าเห็นว่าการซัดกระโถนทองขาว
มันต้องใช้เพียงอิฐปั้นหรือปูนตามถนน อย่างมากก็มะขามเปียก
ปั้นละเอียด แต่การชุปตัวของเจ้ามันต้องใช้ทองปอนด์ แลเมื่อ
ชุปเสร็จแล้วเจ้าก็ยังคงเป็นมันสู้กระโถนไม่ได้

อนึ่งการชุปตัวนี้อาจเป็นผลได้ ๒ ทาง คือชุปแล้วอาจ
มีผิวเนื้อเป็นทองอย่างพระสังข์ก็ได้ ชุปแล้วกลายเป็นช้เถา
อย่างท้าวสนั่นราชก็ได้

ในที่สุดนี้ ข้าขอบอกเจ้าซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า มิสเตอร์
ไวต์ได้รับคำสั่งข้าแล้วว่า ถ้าเจ้าจะต้องการตีเกิดโดยसानเรือ
แมล์ตรงมาสิงคโปร์เมื่อไรก็ให้จัดหาให้ ถ้าเจ้าไม่ต้องการตีเกิด
ตรงมาสิงคโปร์ เจ้าจงหาตีเกิดอย่างอื่นเอาเองเถิด มิสเตอร์
ไวต์ไม่มีจะให้เจ้าผิดกับที่ข้าได้ส่งไปแล้ว

ส่วนเงินค่ากินค่าอยู่ของเจ้านั้น ข้าก็ได้ส่งกำหนดไป
แล้ว ถ้าเจ้าต้องการอยู่นานไปกว่าที่ข้ากำหนดไปให้ เจ้าก็ต้อง
หาเลี้ยงตัวเอง ด้วยข้าได้ส่งตังงบประมาณตามกำหนดที่ว่าไป
นั้นแล้ว

(ลงชื่อ) จางวางหว่า

จดหมายจากวางหระ

ฉบับที่ ๕ เขียนถึงนายสนธิบุตร
เมื่อนายสนธิขอลอนคำเรื่องทศดจะกลับอ้อม
ทางอเมริกาแลญุ่น อนึ่งเมื่อได้เขียนจด
หมายฉบับที่ ๔ ไปถึงบุตรชายแล้ว จางวาง
หระก็ออกจากฉะเชิงเทราไปรุดทางเชียงใหม่
นายสนธิกลับมาจากยุโรปยังไม่ได้พบกับบิดา
แต่ได้เข้าทำการในบริษัทไม่สู้จะพอใจอยู่บ้าง
จึงเขียนหนังสือพ่องไปยังบิดา

กรุงเทพ ฯ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิบุตร

จดหมายของเจ้าเขียนจากยุโรปขอลอนคำเรื่องที่จะกลับ
ทางอ้อมฉบับหนึ่ง เขียนจากฉะเชิงเทราพ่องสมุห์แสงหัวหน้า
ในออฟฟิศของเจ้าฉบับหนึ่งนั้น ข้าได้รับแล้ว เวลานี้ข้ากลับ
มาถึงกรุงเทพ ฯ ยังจะพักอยู่อีกหลายวัน มีเวลาที่จะตอบจด
หมายของเจ้า จึงขอตอบทั้งสองฉบับพร้อมกันทีเดียว

ในจดหมายที่เขียนมาจากยุโรปนั้น เจ้าพูดจากุเข้าท้วงที่
ช่นมาก เพราะมีใจความมากในจำนวนคำน้อย หาสุใช้หน้า
กระดาษเป็นท่งที่หน้าทวมมีผักบุงโทรงเตรงอย่างแต่ก่อนไม่ จด

หมายของเจ้าฉบับนั้นถ้าเป็นทองคำก็เนื้อเกือบ ๖ กระรัต ไม่ใช่
 ครึ่งกระรัตอย่างที่เคย ๆ มา หนังสือที่ยืดยาวแต่ไม่มีใครมีใจความ
 นี้ ถ้าจะว่าไปก็เหมือนกระชุนุ่น อ้วนโตเปลืองที่เปล่า ๆ น้ำ
 หนักไม่ก็มากน้อย แลราคาก็จะสักสองอัฐิพศกระมัง

ธรรมดาผู้ที่จะเป็นพ่อค้ามาขาย ควรต้องฝึกหัดการพูด
 จาให้เป็นไปตามวิธีที่ชอบ อันเป็นวิธีสั้นง่ายที่สุด คือ—

ข้อ ๑. ให้มีข้อจะพูด

ข้อ ๒. พูดออกไป

ข้อ ๓. หยุดพูด

สามข้อเท่านั้นเป็นพอ

การที่ลงมือพูดแต่เมื่อยังไม่มีอะไรจะพูด แลเมื่อสิ้น
 เรื่องแล้วก็ยังไม่หยุดพูดนั้น อาจพาผู้พูดไปขึ้นศาลแลโรงพยา
 บาลคนขอทาน ทั้งอาจพาไปไหน ๆ ก็ได้ เว้นแต่สุคติเท่านั้น
 ในบริษัทของเราที่จ้างหอบความไว้ทำงานแผนกพูดมากอยู่ส่วน
 หนึ่งแล้ว เสียเงินเดือนอยู่เดือนละหลายชั่ง ถ้าคุณเณร ๆ ก็ก่อน
 ข้างจะแพงอยู่สักหน่อย แต่ทำหน้าที่สำคัญคือป้องกันไม่ให้
 บริษัทต้องไปขึ้นศาล อันเป็นที่ซึ่งถ้าใครเว้นได้ก็ไม่ควรเข้าไป
 ไกลกรายเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นบริษัทจึงยอมเสียเงินเดือน
 จ้างมาไว้ เปรียบเหมือนไปเพชรบูรณ์ ยอมกินยาควินินไว้วัน
 ละ ๓ เกรนดีกว่าปล่อยให้จับไข้ พวกที่ไปเที่ยวโคราชบางคน

กลับมาเล่าว่า ไปโคราชนอนกลางวันไม่ได้ ถ้าขึ้นนอนเป็น
จับไข้ เพราะฉะนั้นนอนกลางวันเสีย ๒ ชั่วโมง ตีกว่านอน
คราวเดียวกันตั้งสามเดือน อย่างเดียวกับถ้ากลัวความก็จ้างหมอ
ความมาไว้เป็นแขกยามในทางความเสียที่เดียว ตีกว่าปล่อยให้
ชะโมยขึ้นบ้านได้

แต่การพูดมากนั้นก็มีเวลาที่สมควรอยู่บ้าง เป็นต้นว่า
เวลาเที่ยวผู้หญิงเช่นนี้ จะพูดให้เรื่อยเหมือนขับรถยนต์ก็ชอบ
จะหยุดก็ต่อเมื่อแวะเก็บดอกไม้ตามทาง

หนึ่งเจ้าจะต้องจำไว้ว่า ทำคมในฝักมันง่ายกว่านอกฝัก
ทำฉลาดโดยอาการมันง่ายกว่าฉลาดโดยวาจา เจ้าจงปล่อยให้
อ้ายข้างโน้นมันพูดมากกว่าเจ้าพูดเอง ฟังมันพูดมากกว่าปล่อยให้
ให้มันฟังเราพูด เพราะคนที่หนึ่งฟังนั้นขยายขี้เท่อไม่ได้ แลเอา
การที่ฟังยอมทำให้เจ้าข้างโน้นนึกว่าตัวพูดเพราะ เป็นการยอม
ด้วยกิริยาไปในตัวดังนั้นคน มนุษย์เรามีมาก ซึ่งถ้าให้มีคนนั่ง
ฟังหนึ่ง ๆ โดยอาการตั้งใจฟัง ก็คงจะพูดจนหมดคพุง ใส่น้ำใส่
หนอนมีอยู่ก็ชด ๆ ก็คงจะสาวออกมาอวดหมดคพุงนั้น คำฝรั่งมี
อยู่ว่า “เงินพูดได้” แต่ที่จริงมันพูดต่อเมื่อเจ้าของเป็นคนปาก
โป้ง แลถ้าเป็นเช่นนั้นมันจะพูดอะไรออกมาแต่ละคำก็ล้วนแต่
จะบาดหูคนทั้งนั้น ส่วนความจนแร้นแค้นนั้นก็พูดได้ แต่มัน
จะพูดว่าอะไรไม่มีใครอยากฟัง

ข้าพุดถึงเรื่องเหล่านี้ด้วยเกรงอยู่ว่า เจ้าก่อนข้างจะ
 เอียงไปข้างเป็นผู้พุดมากกว่าเป็นผู้ฟัง อย่างเดียวกับเด็กหิวไป
 นั่งกินโต๊ะ มันทักอยากกินขนมกลางโต๊ะเสียก่อนสุปมาถึง
 ธรรมดาคนพุดมากเหมือนเด็กที่ตะกละไอสกريمة จำพวกที่ ๑
 อยากพุดคนเดียวอย่างที่ว่าพวกที่ ๒ อยากให้สำหรับคาวหวาน
 เป็นไอสกريمةไปทั้งสองสำหรับ แกงเผ็ดแกงจืดยำใหญ่ย้าวน
 ปลาแห้งแดงโมเป็นไอสกريمةไปจนตลอดทองหยิบฝอยทองเช่นนี้
 จึงจะสาแก่ใจ

การที่เจ้าตกลงตามทางที่ถูก รีบกลับมาทำการทำงานเช่น
 นี้ ก็เป็นที่ชอบใจของข้า แต่เจ้าจะต้องตั้งหน้าทำไปให้ตลอด
 เสมียนที่เข้าทำงานใหม่ ๆ นั้น ข้าได้เห็นมามากแล้ว ที่ใน
 เดือนแรกทำงานจนเหื่อไหลไคลย้อย ด้วยกลัวว่าถ้าทำน้อยไป
 จะถูกไล่ ครั้นเดือนที่ ๒ ออกจะอยากถูกไล่เสียให้สิ้นเรื่อง จะ
 ได้ไปหางานที่อื่นซึ่งไม่สู้หนักนัก ต่อเดือนที่ ๓ จึงจะทราบ
 ว่าเป็นงานเพียงวันละเท่าไรจึงพอที่จะไม่ถูกไล่ ต่อไปก็ทำเพียงวัน
 ละเท่านั้น

เมื่อข้ารับจ้างเป็นเสมียนอยู่ห่าง ๘ ตามีเพื่อนเสมียนด้วย
 กันคนหนึ่งชื่อเจ้าชุน เป็นคนอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับข้า
 แต่นิสัยไม่เหมือนกัน ด้วยเจ้าชุนก็ค้มมีเร็วจนข้าหายใจไม่ทัน
 ดูเหมือนพรวดพราดก็จะเป็นเศรษฐีเสียทีเดียว แต่ไม่สู้ปรากฏ

ว่าจะเป็นวิธีใดแน่ กล่าวอยู่แต่ว่ามีลูกสาวเจ้าสัวคนหนึ่งมั่งมี
นัก ตาพ่อตามใจจนดูเหมือนจะต้องการเคื่อนดาวพ่อก็ส่งมาให้
จากเมืองจีน เงินทองจะต้องการเท่าใดเป็นไม่มีขัด แต่ลูกสาว
เจ้าสัวคนนั้นจะเกี่ยวข้องกับความมั่งมีของเจ้าชุ่นตรงไหน หา
สุปราคาฎไม่

ว่าข้างความคิดเป็นเศรษฐีในลัดนิ้วมือเดียว เป็นไม่มี
ใครสู้เจ้าชุ่นได้ บางคืนเมื่อกินข้าวเย็นแล้วก็ลงมือคิดสะคิมออก
หนังสือพิมพ์รายเคื่อน ตั้งต้นวางเค้าการประมาณเวลา ๒ ทุ่ม
ครั้นเวลา ๒ ยามการสำเร็จตลอด ตามความคิดอันเฟื่องของเจ้า
ชุ่นว่า คนมาขอรับซื้อตงแสนคน โรงพิมพ์ทำงานท่งกลางวัน
กลางคืนหนังสือยังไม่พอขาย ผู้ที่ซื้อไม่ได้แสดงกิริยาอาการ
เศร้าหมองโศกะปริเทวะจนเจ้าชุ่นหลับไป วันรุ่งขึ้นเจ้าชุ่นตื่น
สายเกือบจะไปออฟฟิศไม่ทันเวลา ต้องรีบร้อนจนล้างหน้าแทบ
จะไม่ทั่ว

บางคืนเจ้าชุ่นไม่สู้เฟื่องในทางหนังสือ จึงลงมือตั้งสะ
คิมทำโรงพิมพ์ในเวลาประมาณ ๒ ทุ่ม ครั้นเวลา ๒ ยามกระ
ดาษตีพิมพ์มีอยู่ในใจเจ้าชุ่นกองสูงกว่าภูเขาทอง แบบพิมพ์
กรรมสรรพากรนอกกรรมสรรพากรใน แลแบบเรียนกรมศึกษาท่ง
ปวงเจ้าชุ่นได้พิมพ์หมด ครั้นเวลา ๗ ทุ่มสั่งเครื่องสะคิม ๘๐
แรงม้ามาแล้วยังพิมพ์ไม่ทัน ผู้ที่มาว่าจ้างพิมพ์ไม่สำเร็จประสงค์

กลับไปเป็นอันมาก รุ่งขึ้นเช้าเจ้าชุนก็เกือบจะถูกตัดเงินเดือน
 ้วยไปทำงานไม่ทันกำหนด เหมือนคนที่ออกหนังสือพิมพ์นั้น
 เหมือนกัน

เมื่อวานขึ้นเอง เจ้าชุนทราบว่าจะเข้ามาพักอยู่กรุงเทพ ฯ
 ก็มาหา คุณแก่ลงไปมาก แต่ความคิดที่จะมั่งมีก็คงอยู่ตามเดิม
 บอกกับข้าว่าเที่ยวนี้ได้เป็น ประธานกรรมการในบริษัทดงพระยา
 ไฟ ท.จ.ก. อธิบายว่าเป็นบริษัททำแร่เงินมีทุน ๔ หมื่นชั่ง
 หุ่นละ ๕ พันบาท แต่เจ้าชุนกับข้าก็ชอบกันมานาน ถ้าข้าต้อง
 การแชร์จะจัดให้ถูก ๆ เพียงแชร์ละ ๗ ร้อยบาทก็ได้ แต่ไม่ได้
 มาก เพราะแชร์เต็มเสียแล้ว ฝ่ายข้าพึ่งคุมมันไม่เข้าที่ ้วยไม่
 เคยได้ยินใครว่าแร่เงินมีที่ดงพระยาไฟ ข้าก็ชอบใจเจ้าชุนแล้ว
 บอกว่าไม่ต้องการ แต่เจ้าชุนจะยัดเยียดให้ ๆ ได้ว่าจะได้เป็น
 การสนองคุณที่ข้าได้เคยมีมาแต่ก่อน ๆ ในที่สุดตกลงข้าให้ยืม
 เงิน ๔ ร้อยบาท เจ้าชุนก็ยิ้มย่องลากลับไป

ในโลกเรามันมีเจ้าชุนอยู่มาก คือคนชนิดที่ชอบหาเงิน
 ในหัววันละ ๕ พันชั่งยิ่งกว่าหาเป็นบาท ๆ วันละ ๕ บาท คน
 ชนิดนี้ถ้าเสียไม่ได้ก็ให้ยืมเงินเสียเล็กน้อยดีกว่าที่จะจ้งไว้ใช้
 ้วยเวลาทำงานมันคงย่องเข้าประตูออฟฟิศเหมือนลูกหมาที่
 ถูกอ้ายตัวใหญ่มันกัดมาใหม่ ๆ ต้องหยุดเลียแผลตามทางรำไป
 ครั้นเวลาเลิกสิ กลับมีอาการผลุนผลันลุกจากเก้าอี้ เหมือนกิริยา

เสื่อที่โจนกักเนื้อ ในที่ทำการคงมีคนชนิดน้อยด้วยเสมอ ๆ แล
ถ้าตามันเป็นไฟ เจ้าของออฟฟิศก็คงต้องช้อนาฬิกาวันละเรือน
เป็นอย่างน้อย ด้วยมันคงคุดนาฬิกาว่าไปจนเครื่องจักรแลลาน
ละลายไปกับที่ อื่นๆ คนพวกนี้ต้องการให้หลุมานหรือใคร ๆ
ช่วยยึดรถพระอาทิตย์ไว้วันละ ๒ ชั่วโมงในตอนเช้า ช่วยลาก
หรือเติมแรงโมเตอร์ให้เร็วขึ้นอีก ๒ ชั่วโมงในตอนบ่าย คน
พวกนี้ถ้าไม่เปลี่ยนใจเสียก็ยากที่จะได้ดี แต่ข้ามีความหวังอยู่ว่า
เจ้าคงไม่เป็นเช่นนั้น

ส่วนจดหมายของเจ้าที่เขียนมาจากอะละแบมา ฟ้อง
สมุห์แสงนั้น ข้าฟังคุดมันไม่ถูกสักคำเดียว ข้าไม่ชอบฟังเจ้าพูด
ว่า เจ้าทำงานได้บังคับกับสมุห์แสงไม่ได้ หรือทำได้บังคับกับคนนั้น
ไม่ได้คนนั้นไม่ได้ เพราะคำที่กล่าวเช่นนั้นแสดงว่าเจ้าเป็นผู้มีสติ
ไม่มัน อีกประการหนึ่ง การที่เจ้าชอบนายหรือไม่นั้น ไม่ใช่
ข้อที่บริษัทอยากทราบ ข้อที่ต้องการทราบคือว่านายของเจ้า
ชอบเจ้าหรือไม่

สมุห์แสงแกลเป็นคุดอย่างไรข้าทราบอยู่ตลอด ข้าไม่ต้อง
การให้เจ้ามาบอกข้าให้ผิด ๆ ไปจากที่ข้าทราบด้วยตัวเองอยู่แล้ว
แท้จริงแกลเป็นคุดน้อยหงุดหงิดง่าย ๆ ถ้าเสมียนรอง ๆ ทำ
งานเหลวไหล แกลคงคิดเอางูหลามรัดคอตั้งแต่ค่า ๑ ไปถึง ๗
ค่า แต่วันพระในเวลาที่จะนั่งฟังเทศน์นั้น แกลมักจะกลับ

นอนตริกตรองว่า จะทำท่าไหนจึงจะขอเงินเดือนขึ้นให้เจ้าพวก
 เสมียนเหล่านั้นได้ง่าย ๆ ถ้าเสมียนคนใดทำการพลาดพลั้งโดย
 เลินเล่อแกกก็เกือบจะพาตัวไปตะแลงแกง แต่ครั้นบริษัทจะไล่
 ออกเข้าจริง ก็กลับช่วยขอโทษให้ สมุห์แสงผู้นี้ได้อยู่ในบริษัท
 มาแต่โบรมโบราณ แลจะอยู่ต่อไปอีกนาน ถึงเจ้าจะว่าอะไรก็
 ไม่สำคัญเลย

ข้าต้องการให้เจ้าเข้าใจเสียว่า เจ้าจะต้องมีสมุห์แสงเป็น
 นายไปตลอดชีวิต ถ้าไม่ใช่แสงก็สิน ไม่สินก็แสง ไม่แสงก็อะ
 ไรอันหนึ่ง สุดแต่จะเป็นนายเจ้าจนได้ แลบางที่นายคนอื่นจะ
 คุร้ายยิ่งกว่าสมุห์แสงเสียอีก เจ้าต้องเข้าใจว่าคนในโลกนี้ที่จะ
 ไม่มีนายเป็นไม่มี ถ้าเจ้าเป็นเสมียนก็คงมีนายเวรเป็นนาย ถ้า
 เป็นนายเวรก็คงมีปลัดกรมเจ้ากรมเป็นนายขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ที่
 สุดจะเป็นเพรชไต้เต็นต์ประเทศอเมริกาที่ยังมีประชุมชนเป็นนาย
 หรือมีเมียเป็นนาย หรือที่สุดหมาก็เป็นนายได้ถ้าราคามันตัวละ
 ๑๐ ชั่ง

เพราะฉะนั้น ถ้าเจ้าทำใจให้กลับรักสมุห์แสงได้ เจ้า
 จงกลับใจเสีย ถ้ากลับใจไม่ได้ก็ตามใจ แต่การที่เจ้าไม่รักแก
 นั้น อย่าให้เป็นมูลเหตุให้แกเกลียดเจ้าได้ ความดีเทียบแล
 ความยกยอ ก็เหมือนผลแอปเปิ้ลแล้วที่ทุทุทั้งปวงที่หนักกว่าอา
 กาศ ควรจะตกจากเบื้องสูงลงมาเบื้องต่ำตามลอออฟเกรวิตี

ควรจะตกจากนายเวรไปถูกเสมียน จะเหาะจากเสมียนไปกระทบ
 นายเวรนั้นไม่ได้ ผลแอปเปิ้ลที่หล่นจากต้นจะลอยขึ้นไปข้างบน
 ไม่ได้ด้วยเหตุใด ความดีแลความขอก็ไม่ควรลอยจากผู้น้อยไป
 หาผู้ใหญ่ด้วยเหตุนี้ เมื่อใดเจ้าทราบแน่ในใจว่านายเวรของ
 เจ้าไม่เป็นรส เจ้าก็จงทราบเถิดว่าท่านปลัดกรมท่านก็ทราบ
 เหมือนกัน แต่นายเวรเขาจะมีที่ตรงไหนอยู่บ้างเขาจึงไม่ถูกไล่
 ถ้าเจ้าเข้าใจว่าปลัดกรมเขลา ไม่ทราบความเหลวของนายเวร
 เจ้าก็จะต้องหาความต่อต้านไปถึงเจ้ากรม ว่าเลขาไม่รู้จักความ
 เขลาของปลัดกรมทั้งนี้ เจ้าจะต้องติเตียนเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปจน
 ถึงชั้นภรรยารคพรหม อ้ายลูกแอปเปิ้ลของเจ้ามันจะล้เกะเพศจัด
 นักระมิ่ง

ธรรมดาคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน ถ้าเราทำเอื่อเพื่อเห็นแก่
 เขา ๆ ก็คงเห็นแก่เราบ้าง เว้นแต่เมื่อเขาเป็นสัตว์ต่างชนิดกับ
 เรานั้นแหละสนใจอยู่ เวลาคว้าวาวท้องสนามหลวง ถ้าสาย
 โน้นเขากำลังติดกันอยู่ เราก็ควรหลีกเลี่ยงให้เขา ไม่ใช่เพราะเรา
 จำเป็นจะหลีกเลี่ยง เป็นด้วยเราเห็นสมควรจะเอื่อเพื่อแก่เพื่อนบ้าน
 แลกุลาที่เขากำลังจะรอกมากินนั้น ถ้าเราไปเกะกะตีตพาเขา
 ตกหัวหัก เราจะขอโทษสักครึ่งวัน ถึงเขาว่าไม่เป็นไรเขาก็ไม่
 หายโกรธ เท่ากับถ้าเจ้าเหยียบปลายเท้าคนที่เห็นตาปลาเข้า
 แล้ว ถ้าเจ้าจะลงหมอบกราบกลางดินมันก็ไม่หายเจ็บ

แต่ถ้าเราอยู่ที่ ๆ อ้ายกุลาสายโน้นมันมาอยู่มั่วกับเราว่า
ไป เราก็มองเห็นจะไม่ควรทำอะไร นอกจากคอยหลีกมัน แลแข่ง
ให้มันตกทุกชาติ ๆ

การที่จะประพฤติอย่างไร จึงจะสมควรกับผู้ที่อยู่ใกล้ชิด
นั้น จะเปรียบได้อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าแม่โคของเจ้าเป็นสัตว์ใจ
หงุดหงิด แลถ้าเจ้าไม่ต้องการอันใดนอกจากความสนุก เจ้า
จะจุดหางล้อมันเล่นก็ได้ แต่ถ้าเจ้าต้องการนมจืด ไม่ต้องการ
สงคราม เจ้าก็คงจะเข้าข้าง ๆ แล้วพูดปลอบโยนมันด้วยถ้อย
คำอันอ่อนหวาน ใช้น้ำเสียง ๆ เทียบกับที่ ใช้เมื่ออ่อนหวานแม่
สาวสวยของเจ้าที่เมืองนอก ให้อนุญาตให้เจ้านั่งถือนมมือหล่อน
ไว้สักครึ่งรุ่ง

อนึ่งเจ้าจะต้องเข้าใจตำราสัตว์พอที่จะทราบว่แม่โคตัว
ไหนเตะเก่งก็จริง แต่ถ้าปลอบโยนดี ๆ ก็ยอมให้รีคนมง่าย ๆ
แลตัวไหนไม่ใช่แต่เตะเก่งอย่างเดียว ถึงเจ้าจะนอบน้อมเข้าไป
หยุดนึ่งพนมมือให้ทั่วทุก ๆ สามก้าวก็ยังเตะอยู่นั่นเอง จัวชนิดนี้
เรื่องรีคนมมันเป็นอย่างอื่นยก ถ้าจะเข้าใกล้มันก็จะต้องให้มีรั้วกัน
ถ้าไม่เช่นนั้นชนนึ่งบนคอบไม้ไว้ก่อนเป็นดี

ตามที่กล่าวมานี้คงจะทำให้เจ้าเห็นได้ว่า สัตว์บางชนิด
จะเข้าใกล้ชิดทำเล่นกับมันไม่ได้ แลสัตว์สองเท้าชนิดที่ไม่ควร
เข้าใกล้มันไม่ใช่ชนิดสมุห์แสง ซึ่งถ้าเจ้าผิดก็เอะอะออกมา

ตรง ๆ หาซ่อนเงื่อนซ่อนเงาถีบหลังลูบหน้าเจ้าไม่ การที่เจ้า
ตีราคาสมุห์แสงผิดไปเช่นนี้ข้าก็เป็นที่เสียใจ เสียใจแทนเจ้า ไม่
ใช่เสียใจแทนสมุห์แสง เพราะสมุห์แสงอยู่มานานทำงานดี มี
กตัญญูต่อบริษัท ถ้าเจ้าได้ทำงานมานานอย่างข้าจึงจะทราบว่า
คนกตัญญูมีคุณอย่างไร คนรับจ้างทำงานอยู่ในบริษัทที่จะไว้ใจ
ให้รักษาเงินทองได้นั้นมีถมไป แต่คนที่ไว้ใจให้รักษาชื่อ
เสียงของบริษัทได้นั้นมีน้อยตัวนัก

หนึ่งเมื่อวานขึ้นข้าแวะเข้าไปในห้างฝรั่ง เซิงสะพาน
ข้าง ได้เห็นของที่เจ้าส่งเข้าห่อไว้จะส่งไปให้เจ้า ข้าขอให้แก่
คุณบเสื่อเป็นอันมาก กับเครื่องแต่งตัวต่าง ๆ เหลือจะบรรยาย
การที่เจ้าตัดเสื่อคราวละสามโหล่นั้น ก่อนข้างจะมากอยู่
สักหน่อย ตัวข้าเองต้องตัดถึง ๖ คราวจึงจะครบสามโหล แต่
ที่เจ้าตัดคราวละมาก ๆ ข้าก็ไม่ขัดขวาง เพราะเจ้าคงใช้เสื่อ
ไปตลอดชีวิต แลความสะอาดเป็นสิ่งที่ข้าชอบใจอยู่ คำฝรั่งที่
กล่าวว่า คนเราไม่ได้เป็นตัวช่วยเสื่อผ้าอันนี้ก็จริงอยู่ แต่ตัวเรา
ในเวลาทีออกนอกบ้าน ย่อมปรากฏแก่ตาผู้อื่นว่าเสื่อผ้าทั้งนั้น
เว้นแต่หัวกับมือเท่านั้น ท่านที่เป็นสมณะปฏิบัติโดยทางที่ชอบ
คงจะกล่าวว่าเสื่อเบื่อนอาจปกคลุมหน้าใจบริสุทธิ์ได้ด้วยดี ถึง
เสื่อข้างนอกจะสุรุสุระ น้ำใจข้างในอาจตั้งตึงโหน่งก็ได้ ถึง
เสื่อข้างนอกจะสุกใส น้ำใจข้างในเป็นโพลงก็ถมไป การที่ว่า

คงนึกจริงอยู่ แต่เสื่อเบื่อนหากว่าจะปกคลุมน้ำใจที่สะอาด ก็คงไม่ปกคลุมหนังที่ปราศจากไข้ไค แลถ้าเจ้ามีอาการเบื่อนเปราะประหนึ่งว่าเมื่อคืนได้นอนกอดหม้อแกงเช่นนี้ ถึงเจ้าจะไม่ได้กอดจริงคนอื่นก็คงคิดว่ากอด ความนับถือของลูกค้าม้าขายก็คงเสื่อมถอยลง

แลเมื่อเจ้าได้ทำให้เขาคิดว่า เจ้านอนกอดหม้อแกงเสียครั้งหนึ่งแล้ว เจ้าก็คงไม่มีเวลาที่จะสนิทสนมกับเขาพอที่จะอธิบายให้เชื่อได้ว่า เพราะในหัวของเจ้ามันเต็มไปด้วยความคิดอย่างเอกทงหน เจ้าจึงหาเวลาที่จะคิดถึงเรื่องเล็กน้อยเช่นเสื่อผ้าไม้

ข้อที่ว่ารูปแลอาการท่าทางของคนมันสับปรับ เห็นอย่างใดจะเชื่อเอาง่าย ๆ ไม่ได้นั้นก็จริงอยู่ ด้วยคนที่มีท่าทางเหมือนจะดีแต่ไม่ดี แลคนที่ดูท่าทางว่าจะเป็นคนชั่ว แต่กลับเป็นคนดีนั้นก็มามาก แต่ถักรูปแลอาการของคนมันสับปรับ ก็ให้มันสับปรับโดยเป็นกำไรแก่เรามากกว่าเป็นกำไรแก่ผู้อื่น ทำให้เขาไว้ใจเราด้วยเห็นเรามีท่าพากฎมิตีกว่าทำให้เขาไม่ไว้ใจเราด้วยเราสวมเสื่อเบื่อนดินหม้อ เพราะในการทำมาค้าขายถึงการงานของเราจะเรียบร้อยก็ยังไม่พอ เราจะต้องมีอาการว่าเรียบร้อยด้วยอีกชั้นหนึ่ง เพราะความสำเร็จในทางค้าขาย เป็นด้วย

ทำการเรียบร้อยส่วนเดียว เป็นตัวทำให้คนอื่นคิดว่าเราเรียบ
ร้อยถึงสองส่วน

การที่ข้าพุดถึงเรื่องนี้ให้เจ้าฟังนั้น เพราะเหตุว่ามนุษย์
เราที่ถูกลักษณะคนตามเก้านั้นมันมีสัก ๑ ใน ๑๐๐ เท่านั้น
อีก ๙๙ คนมันถูกลักษณะของคนอื่นตามเสื้อผ้าทงน

แต่ข้าจะต้องเตือนเจ้าว่า ข้อที่คนอื่นถูกลักษณะตามเสื้อ
ผ้าที่เจ้าแต่งตัวนั้นเป็นของดี แต่ถ้าเจ้าถูกลักษณะโดยวิธีเดียวกัน
จะกลับเป็นของชั่วที่สุด ถ้าเจ้าข้างโน้นเขาจะนั่งลงไหว้เจ้า ด้วย
เห็นเจ้าสวมเสื้อหางก็อยู่ แต่ถ้าเจ้าไปหมอบกราบใครด้วยเห็น
เขาขี้รดยนต์ เจ้าจะเป็นคนอับรึ้ยไม่ใช่เล่น ตัวเจ้าเองจะต้อง
มีนิสัยใจคออันดีเป็นเครื่องหนุนเสื้อผ้าอารมณ์ของเจ้า แลต้อง
ให้แน่ใจว่า นายข้างโน้นเขาก็เช่นเดียวกับเราเสียก่อนจึงควร
กลิ้งเกลือกกับเขาได้ ถ้าเห็นมะม่วงปากกระจากมันน่ากิน จง
อย่าเชื่อเอาเป็นแน่ว่ากันกระจากมันจะไม่มีเน่าเลย

ธรรมดาคนจะซอม้า เมื่อคูเฒ่า เห็นเรียบร้อยดี ก็ยัง
ไม่รีบเร่งเงินให้ผู้ขาย แท้จริงมันกลับทำให้พิศวงว่า อ้ายข้อที่
ทำให้เจ้าของอยากขายมันจะซ่อนอยู่ที่ไหน จึงจูงม้าออกไป
กลางหาแล้วตรวจทุกเส้นขนประหนึ่งว่าทราบแล้วว่า เจ้า
ของเองว่ามาย้อมติดหางแลผมคอหลอกขายว่าม้า เป็นแต่ยังจับ
ไม่ได้เท่านั้น ครั้นตรวจจับว่างัวไม่ได้แน่แล้ว ก็เอาเครื่อง

เทียมให้ลากรถไปรอบถนนศาลาแดง เชื่อแน่ว่าในนาที่หน้าคอง
 ขาหัก หรือคองพาห้อย หรือคองหลบตกท่อ หรือคองเป็นลวด
 คอกไม้ไหว หรือหยุดยั้งกราน หรือทำบ้ออะไรอย่างหนึ่ง
 ครั้นกลับมาถึงที่ไม่มีอะไรเสียหาย แลตรวจซ้ำทราบที่ไม่ใช่งัว
 แต่งตัวปลอมแน่แล้ว ก็ให้ต่อราคาลดลงมา ๘๐ บาท เพราะ
 กลัวว่าอะไรจะหลงหูหลงตาไปบ้าง

การที่จะคบคนกับการชื้อมาก็เหมือนกัน ต่อเมื่อได้สั่ง
 เกตสั่งกาทคเนื่อลงใจกันตลอดแล้ว จึงควรคบค้ากันได้สนิท
 แต่ส่วนสมุห์แสงนั้นเข้าได้ทดลองมาหนักกว่าหนักแล้ว ให้เจ้า
 เชื่อเอาที่เดียวเถิด ถ้าไม่เช่นนั้นเจ้าจะเสียใจ

(ลงชื่อ) ขางวางหรั

จดหมายจากวางหฺร่า
ฉบับที่ ๖ เขียนถึงนายสนธิ์บุตร
เมื่อได้ทราบว่าคุณชายจะคิดมีเมีย

ทุ่งสง วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิ์บุตร

ข้าได้ทราบจากหนังสือของเจ้าว่าเจ้าคิดอ่านจะมีเมีย แล
ทราบในเวลาทีก็จรุระเบาบาง จึงตั้งใจจะใช้เวลาว่างในทางตก
เคียนเจ้าบ้าง เพราะการที่เจ้าคิดนี้เป็นของสำคัญในชีวิตมนุษย์
สำคัญที่ต้องทำให้ดี และสำคัญที่ต้องทำด้วยมีความรักเป็นเหตุ
ความรักในที่นี้หมายความรักระหว่างเพศ อาจแบ่งได้
เป็นสามประเภท ซึ่งจะได้เพียรอธิบายโดยโวหารของข้าดังต่อไปนี้

ความรักประเภทที่ ๑ เป็นความรักอย่างเทวดา เกิด
เพราะหมายศฤงคารซึ่งเล็งเอาเมณฑุโดยเฉพาะ ถ้าจะพูดไม่ให้
อ้อมค้อม ความรักชนิดนี้คือความรักของหมาในแต่ก่อน ๑๒ นั้น
เองไม่เป็นของประจําใจยั่งยืน เป็นความประสงค์ชั่วแค้นเท่านั้น
การที่ตั้งชื่อความรักประเภทนี้ว่าเป็นความรักอย่างเทวดานั้น ก็
เพราะปรากฏว่า ความรักในหมู่เทวดาเป็นไปเพื่อเมณฑุล้วน
เห็นได้จากข้อที่นางฟ้าเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างสาวพรหมจารีอยู่เป็น

นิตย์ แลเทพบุตรกับเทพธิดาเป็นผัวเมียกันทั่ว ๆ ไปไม่ประจำ
คู่ เพราะมีข้อที่นางฟ้าเป็นสาวพรหมจารีอยู่เสมออันเป็นเครื่อง
ป้องกันความแก่งแย่งอยู่แล้ว ถ้าจะกล่าวอย่างไม่เกรงใจเทวดา
ความรักชนิดนี้ก็มีใช้อื่น คือศฤงคารอย่างหมานนั่นเอง

ความรักประเภทที่ ๒ จะตั้งชื่อว่าความรักอย่างไทย
เป็นความรักอย่างอ่อย ๆ เป็นไปเฉื่อย ๆ ไม่ใช่ไฟเปลวสีขา
หญิงกับชายที่ไม่ทันคุ้นเคยกัน ไม่มีวิสาสะต่อกัน รู้จักกันอย่าง
พอเห็น ๆ กัน เกิดเสน่หาได้ก็โดยความรักประเภทนี้ ผู้รักยังมี
ใจเป็นอิสระ ไม่อยู่ใต้อำนาจความรักสนิทนัก นับว่าใจยัง
เป็นไทยอยู่

ความรักประเภทที่ ๓ เรียกว่าความรักอย่างทาส เป็น
ความรักอย่างอุคม เป็นไปเต็มเปี่ยมในใจ มุ่งตรงอยู่จำเพาะ
คนเดียว จะแยกให้คนโน้นนึกคนนี้น้อยก็แยกไม่ได้ บุคคลที่
ตกอยู่ในความรักประเภทนี้ ก็คือเป็นทาสแห่งความรัก แลเป็น
ทาสยิ่งทาสน้ำเงิน เพราะเป็นทาสด้วยความเต็มใจ มิได้คิด
เบี่ยงบ่ายหาความเป็นไทยเลย ความรักชนิดนี้เกิดได้ต่อเมื่อ
หญิงกับชายคุ้นเคยรู้จักนิสัยใจคอกันดี แลเป็นที่นิยมซึ่งกันแล
กัน เป็นความรักอย่างวิเศษ

เจ้าก็เป็นผู้ได้ร่ำเรียนมามาก อาจเข้าใจได้ว่าความรัก
อย่างเทวดา ความรักอย่างไทย แลความรักอย่างทาสนั้น ผิด

กันอย่างไร แต่ข้าไม่หวังว่าข้าอาจอธิบายให้คนเข้าใจได้ทั้งหมด เพราะคนบางคนอ่อนความสามารถเข้าใจ บางคนอ่อนความสามารถอธิบาย แลถ้าอ่อนต่ออ่อนเข้าด้วยกันทั้งสองข้าง ก็ไม่มีเวลาเข้าใจกันในโลก

คนเราโดยมาก เคยอบรมมาในความรักไม่ใช่ออย่างทาสได้เป็นคู่กันก่อนที่ความรักอย่างนั้นจะมีเวลาจะเกิดได้ ตามวิธีโบราณซึ่งยังเป็นไปมากแม้ในเวลานี้ หญิงกับชายจะารู้จักกันก่อนแต่งงานก็เพียงได้เห็นกันห่าง ๆ ถ้าเกิดความรักก็เพราะรักหน้า แลแต่งงานกันเพราะหน้าเป็นนายประกันว่า ความรักอย่างทาสจะเกิดภายหลัง แต่ถ้าไม่เกิดจะลงโทษตบต่อยนายประกัน ก็ไม่เป็นกรรมที่บุรุษพึงทำ จะฟ้องร้องปรับปรุงอะไรก็ไม่ได้ วิวาทะชนิดนี้ไม่ใช่ชนิดที่จริง แต่เป็นชนิดที่เป็นไปโดยมาก เพราะตามวิธีโบราณนั้น หญิงถูกซ่อน ชายถูกกัน ไม่ใคร่มีโอกาสนี้จะบำเพ็ญให้ความรักอย่างทาสเกิดขึ้นได้ อีกประการหนึ่งคนบางคนไม่มีน้ำใจเป็นพื้นที่จะเพาะพืชความรักชนิดนั้นให้เกิด การวิวาทะปราศจากความรักนั้น มีคำกล่าวว่ามีเหมือนทองหยิบที่ลึ่มใส่นาตาล

แต่ความรักอย่างทาสนั้น แม้ตามวิธีโบราณก็มีทางที่เกิดได้ คือหญิงแลชายที่เป็นพี่น้องกันย่อมจะรู้จักกัน มีโอกาสเข้าใกล้ชิดกันได้ แลความรักก็อาจเกิด ขึ้นก็งเป็นเหตุ ๆ

หนึ่งให้พี่น้องแต่งงานกันมาก ลูกชายท่านผู้พี่ก็แต่งงานกับลูกสาวท่านผู้น้อง ลูกชายท่านผู้น้องก็แต่งงานกับลูกสาวท่านผู้พี่ (เว้นแต่เมื่อแต่งงานกับลูกสาวเจ้าสัวเศรษฐีโดยความรักอีกประเภทหนึ่ง คือรักความมั่งมีของเจ้าสัวผู้เป็นพ่อตา) แต่ถ้าจะกล่าวตามตำราผสมสัตว์ วิวาหะในเหล่าพี่น้องนั้นไม่มีใครจะคืนัก

เจ้าคงจะรู้อิโวาทที่ “บั้นซ์” ให้แก่คนทั้งหลายที่กำลังคิดจะแต่งงาน เป็นอิโวาทคำเดียวว่า “อย่า” เท่านั้น อิโวาทคำนี้ไม่ใช่อิโวาทที่ซ้ำให้แก่เจ้า เพราะซ้ำเป็นคนอุทหนุนาการแต่งงาน แลอยากให้คนแต่งงานกันเพราะความรัก เป็นเครื่องชูให้โลกสูงขึ้นไปอีกหน่อยหนึ่ง แต่ความรักนั้นจะต้องเป็นความรักชนิด ๖๐ แรงม้าจึงจะดีจริง

ส่วนแม่สาวที่เจ้าเฝ้าหาอยู่นั้น จะเป็นอย่างไรเข้าก็ยังไม่ทราบ ถ้าถามเจ้า ๆ คงจะบอกว่านางเทพธิดาล่องฟ้ามาเดินดินรูปงาม นามก็เพราะ เหาะก็เกือบจะได้ ถ้าเจ้าเคยอ่านแลจำสตีลได้ เจ้าคงจะกล่าวว่า “To love her was a liberal education” แต่ก็ยังไม่ทำให้ซำรุจกอยู่นั่นเอง เพราะการกล่าวโหมมแลกล่าวคุณเช่นนั้น เหมือนกันหมดในจำพวกชายที่กำลังรักหญิง ถ้าจะแปลกกันก็แต่ถ้อยคำแลโวหารเท่านั้น ความอย่างเดียวกัน ถ้าศรีปราชญ์กล่าวก็คงกล่าวเป็นโคลงเลว ๆ หรือมิ

ฉะนั้นเป็นฉันทที่เพราะไม่จับใจ ถ้าสุนทรภู่ว่าก็คงเป็นกลอน
ตลาด ซึ่งค่อนข้างดี หรือเป็นโคลงที่ระคายหูเป็นที่สุด ถ้า
นายเป็นนักเพลงน้อยกล่าวก็คงขึ้นต้นว่าปึงชา

แต่ข้ากำลังนึกถึงแม่สาวคนหนึ่งจำชื่อไม่ได้ ที่แต่งตัว
สินีล่อนพบกันเมื่อวันไปกุสุมาลย์ ประมาณ ๓ เดือนที่แล้วมา
แลถ้าเป็นแม่สาวคนนั้น ข้าก็ออกจะพอใจ เพราะจำได้ว่า
เจ้าหล่อนเป็นเด็กน่าเอ็นดูอ่อนโยนพองาม แลพูดจาอย่างเด็ก
มีความกตัญญู เห็นจะพอให้ความสุขแก่เจ้าได้ เวลานั้นเจ้าได้เงิน
เดือนจากบริษัทเพียงเดือนละ ๖๐๐ บาท แต่เงินวันละ ๒๐
บาทนั้น ถ้ามีหญิงที่รู้จักชื่อเป็นผู้จัดซื้อให้เจ้า ก็อาจซื้อความ
สุขได้มาก หญิงกับชายที่รักกันอยู่ในกระท่อม มีสุขกว่าหญิง
กับชายที่อยู่ด้วยกันในตึกใหญ่ปราศจากความรัก แต่คนที่รักกัน
ถ้ามีเงินพออยู่เรือนที่ตึกกว่ากระท่อมได้ก็ควรอยู่ แลเงินเดือน
๖๐๐ บาทนั้น ถ้าแม่เรือนคุณแลศก็ไปได้ไกล แต่ถ้าแม่เรือน
ไม่ดี จะเดือนละ ๖๐๐ บาท หรือ ๖,๐๐๐ บาท ก็คงไม่เป็น
เรื่องทองนั้น

การมีผู้มีเมียจะยกเอาเรื่องเงินขึ้นเป็นข้อสำคัญยิ่งสิ่งอื่น
นั้นไม่ควรแน่ แต่ที่จะไม่คิดถึงเสียเลย ก็ไม่ควรเหมือนกัน
หญิงกับชายคู่ใดไม่ได้คิดถึงเงินเลยในเวลาก่อนแต่งงานไซ้ร้ เมื่อ
แต่งงานแล้วมักจะต้องคิดถึงมากที่สุด คือคิดว่าจะได้ที่ไหนมาให้

พอใช้ หรือคิดว่าเงินที่หาได้นั้นจะใช้อย่างไรจึงจะพอ คำว่า
หาได้พอดีกับใช้ แลใช้พอดีกับหาได้นั้นเป็นสองอย่างอยู่ แต่
ถึงจะสองอย่างก็เหมือนกันในข้อที่ต้องคิดมาก ๆ

กล่าวการเลือกคู่ ชายโดยมากมักใช้ตาเป็นเครื่องจูงใจ
ถ้าตาเห็นงามใจก็มักจะถูกชวนให้เห็นดีไปด้วย การที่เป็นดังนี้
ก็ควรแล้ว เพราะความไม่จำเริญตาเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา
แม้สาวบางคนเมื่อเข้ามาปน ในภาพความงามของโลก ก็ทำให้
ภาพนั้นเสียเหมือนหมึกหกรด แลการแต่งงานกับแม่หมึกหก
นั้นก็กล่าวได้ว่า ชนต้นความเทียมคู่ด้วยความไม่จำเริญชนิดหนึ่ง
คือความไม่จำเริญตา นับว่าชนต้นไม่ดี เสียเปรียบเหมือนม้า
แข่งที่โกงเวลาออก ต่อไปภายหลังสามีอาจเห็นความงามเป็น
ข้อไม่สำคัญ แลมีความชื่นชมในภรรยาของตนเพราะแม่หมึก
หกเป็นคนบำรุงความสุขก็เป็นได้ แต่ความช้อนไม่แก้ข้อที่ว่า
ชนด้วยความไม่จำเริญตา

ส่วนการแต่งงาน กับแม่สาวที่มีรูปสมบัติวิเศษนั้นชน
ต้นด้วยความจำเริญตาก็จริงอยู่ แต่ต่อไปข้างหน้าจะเป็นอย่าง
ไรก็ทำนายได้บ้าง แต่ด้วยวิธีใช้วิจารณ์ญาณในเวลาก่อนกล่าว
ความประสงค์ขอเป็นคู่เท่านั้น ถ้าไม่ทราบเสียก่อน แม้จะไป
ทราบภายหลัง ถ้ามีอะไรที่อยากจะแก้ไขเปลี่ยนก็ไม่เปลี่ยนไป
ได้มากนัก ผีเสื้อนั้นเป็นแมลงที่งามทั้งสีแลลวดลายบนปีก จน

ชั้นบินก็น่าเอ็นดูนักหนา แต่ไม่ปรากฏว่าเป็นประโยชน์อะไรใน
เรือนเลย ถ้าใครแต่งงานกับแม่สาวชนิดผีเสื้อ ก็คงจะได้แต่
ความจำเริญตาอย่างเดียว แม่ผีเสื้อบางคนนับว่าเป็นเครื่องประ
ดับเรือนได้บ้าง บางคนแกใจหงุดหงิดไม่ยอมเป็นท้าวชา

สมมุติว่าแม่หมึกหกเป็นคนมีคุณความดี มีความสามารถ
เป็นประธานในมนตรีสภาแห่งบ้านใต้ แลแม่ผีเสื้อเป็นคนจำ
เริญตาเชิดชูความงามของโลก ถ้าเจ้าได้หญิงที่ประชุมคุณความ
ดีแลความงาม ของแม่สาวทั้งสองชนิดนั้นก็แปลก แต่เห็น
จะยากสักหน่อย ในเวลานี้เจ้าตกอยู่ในความรักอันลึก เจ้าคง
จะกล่าวว่าความสามารถของแม่หมึกหกแลความงามพิเศษ ของ
แม่ผีเสื้อนั้น ประชุมอยู่ในตัวแม่สาวของเจ้า ถ้าเจ้ากล่าวเช่นนั้น
ข้าก็ไม่มีความรู้ที่จะคัดค้านหรือรับรองเจ้าได้ ในเรื่องความเห็น
งามไม่มีใครมีอำนาจจะเถียงเจ้า แลในเรื่องความเห็นดีนั้น ถ้า
เจ้าไม่มีปัญญาเห็นของจริงได้ ในอายุเท่านี้ ก็เป็นที่สิ้นหวังว่า
เจ้าจะเห็นได้ในชีวิตของเจ้าตลอดไป

บัดนี้จะสมมุติว่า เจ้าเลือกได้แม่สาวซึ่งทรงคุณเป็นที่
พอใจทุกประการ ไม่มีนางใดในโลกนี้จะเสมอเหมือน แต่เจ้า
ต้องอย่าลืมว่าในเวลานี้เจ้าเห็นแม่สาว ในขณะที่เจ้าหล่อนตกแต่ง
เต็มเปี่ยมทั้งกายวาจาใจ เวลาที่พบคงจะเป็นเวลาล้างหน้าทา
แป้งมาเรียบร้อย ทำให้เวลาที่หน้าตาอยู่อย่างเมื่อตื่นนอน

ใหม่ ๆ ไม่ ส่วนน้อยก็น่าเสียดายแลกริยาอาการทั้งปวงก็แต่งขึ้น
สำหรับรับตรวจทั้งนั้น ในเวลานี้ใจคอเจ้าหล่อนคงจะชุ่มชื้น
เสมอหน้าดอกไม้เทศ แต่ถ้าเจ้าลองทำให้ช้ำใจดูบ้าง บางทีก็จะ
เป็นประโยชน์ เพราะจะเห็นได้ว่าแม่สาวของเจ้า เป็นคนพ้น
ความโกรธเป็นไฟหรือไม่

หญิงที่พ้นไฟในเวลาโกรธนั้น ก็ร้ายพอแรงการอยู่ แต่
หญิงที่โกรธฮึดอยู่นิ่ง ๆ นั้นร้ายมากกว่า นางประเภทที่ ๑ อาจ
บึ้งบึ้งถึงต้อยถ้อยต้อยซามก็เป็นได้ แต่นางประเภทที่ ๒ นิ่งอม
ดินด้าก้ามะถันเข้าไว้ ทำให้เจ้าไม่มีเวลาวางใจเลย คอยจะ
สะกุกอยู่ร่ำไป เพราะแจะระเบิดขึ้นเมื่อไรก็หาไม่รู้ได้ไม่ เมีย
โทโสร้ายนั้นเคยได้ยินฝรั่งกล่าวว่ไล่ฟัวไปหาถ้วยเหล่า แต่เมีย
ที่เวียนกล่าวโทษฟัวกระแทกกระทั้นไม่ได้หยุดนั้น ไล่ฟัวไปไกล
กว่าถ้วยเหล่ามาก คือไล่ตรงไปโรงเลี้ยงบ้าที่เดียว เพราะเมีย
ชนิดนั้นจับความผิดเล็กผิดน้อยของฟัว มาผูกไว้กับชายกระเบน
ฟัว เหมือนเอากระป๋องผูกหางหมา มันจะวิ่งเหี้ยมดสีขาหนีไป
สักทีโยชน์ กระป๋องก็ยังติดอยู่นั่นเอง เป็นเครื่องรำคาญยิ่งนัก
ชายจะมีเมียควรหลีกเลี่ยงชนิดนั้น (ถ้ารู้ทันจะหลีกเลี่ยงได้) แลหญิง
ชนิดนั้นถ้าไม่อยากจะให้มีฟัวเป็นบ้า ก็ควรรู้สำนักคิดกลับใจเสีย
ใหม่ การกล่าวโทษกระแทกกระทั้นจ้ำจ๊าไซ้ไซ้ เป็นการทำ
ทุกข์ในเวลา^{นี้} โดยหวังสุขข้างหน้า แต่สุขข้างหน้า^{นี้}เป็นของ

ไม่แน่ (หรือถ้าแน่ก็แน่ไปข้างว่าจะไม่มี) ส่วนทุกขปัจจุบัน^๕นี้เป็นของแน่ยิ่งนัก ถ้าเมื่อยตะบอยกล่าวโทษผู้ว่ากินข้าวมูมมามก็โดยหวังจะให้ผู้หยุดมูมมามเป็นเครื่องเพิ่มความสุข ผู้จะหยุดมูมมามได้หรือไม่ ^๕ แน่ แต่ผู้ก็คงจะได้รับทุกขเพราะเมื่อยตะบอยกล่าวโทษนั้น^๕เป็นแน่ อย่างน้อยก็กินข้าวไม่ใคร่อึด ความจุจกระแตกกระ^๕ทนไม่หยุดหย่อน อาจจะเป็นเครื่องส่งผู้ไปโรงเลี้ยงบ้าได้เสมอ แต่ความสุขวันหน้าเป็นของไม่เที่ยงเลย

เพราะฉะนั้น การหาความสุขควรหาวัน^๕นี้ ไม่ใช่รอไว้พรุ่ง^๕นี้ ถ้าใครให้เช็กความสุขแก่เจ้าในวันอาทิตย์ เจ้าก็ไม่ควรรับ ควรเรียกเงินสกในทันทีที่เดียว เพราะวันจันทร์ซึ่งเป็นวันแบงก์เปิดนั้นพรุ่ง^๕นี้ หาใช้วัน^๕นี้ไม่ อนึ่งพรุ่ง^๕นี้อาจเป็นวันจันทร์ที่แบงก์ปิดเพราะแข่งม้า หรือเพราะเป็นวันบรมราชาภิเษก หรือเพราะเหตุอื่นก็ยังได้

แต่การซัดใจแม่สาวของเจ้าน^๕นี้ ถ้าเจ้าคิดจะลองทำก็ต้องระวังจงหนัก หญิงกับชายคู่รักที่วิวาทกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร ชายคงจะเป็นผู้ผิดแน่ เพราะชายที่ซัดใจกับหญิงที่รักนั้น ถึงจะเป็นผู้ถูกในชั้นต้น ก็คงจะต้องเป็นผู้ผิดจนได้ในที่สุด เพราะฉะนั้น ชายที่คิดจะแต่งงานควรฝึกซ้อมขอโทษสิ่งที่ไม่ได้ทำแลคำที่ไม่ได้กล่าวเสียแต่ต้นมือ ถ้าจะมัวเถียงว่าก็เมื่อไม่ได้พูดจะว่าพูดอย่างไร ไม่ได้ทำอะไรจะทำอย่างไร ก็จะต้อง

เถียงกันวันยังค่ำคืนยังรุ่งไม่มีที่สุก ไหน ๆ ก็จะต้องขอโทษในที่สุดอยู่แล้ว จะมาเสียเวลาเถียงกันให้คอแห้งทำไมเล่า

เมื่อเจ้าแต่งงานแล้ว ถ้าเกิดขัดใจกับเมีย เจ้าจงอย่าเพียรชี้แจงว่าเจ้าไม่ใช่ผู้ผิด เพราะเมื่อเจ้าได้ชี้แจงแจ่มแจ้งจนปัญญาสิ้นไส้สิ้นพุงเจ้าแล้ว เขายังจะมีคำที่ยังไม่ได้พูดอีกกระบวน เพราะเป็นแม่ทัพที่ใช้กองหนุนดีกว่าเจ้า เจ้าคงแพ้จนได้ ผัวกับเมียอยู่ด้วยกันถ้าไม่วิวาทกันบ้าง แต่การกล่าวคำสุดท้ายในการวิวาท (คือความชนะ) นั้น ย่อมจะเป็นสิทธิของหญิงอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นยอมให้กล่าวเสียเร็ว ๆ เห็นจะดีกว่า

แต่ถ้าเจ้าไปได้เมียที่ชอบวิวาทจริง ๆ เข้าแล้ว ถึงจะยอมให้กล่าวคำสุดท้ายวันหนึ่งตง ๖ ครั้ง ก็คงจะมีเรื่องที่ ๗ มาตงวิวาทใหม่ แลถ้าเป็นเช่นนั้นก็กรรมของเจ้าเอง

ส่วนแม่สาวที่สิงอยู่ในใจคันทันนั้น เจ้ายังไม่ได้ออกข่าวว่าเจ้าได้ทำความตกลงกับฝ่ายหญิงแล้วเพียงไหน หรือยังมีข้อขัดข้องที่สำคัญตรงไหนบ้าง การทำพิธีสู่ขอเข้าเฝ้าว่าจะต้องตกเป็นหน้าที่ของข้า แลถ้าแม่สาวคนนั้นคือแม่สินล่อน หรือใครซึ่งเป็นที่ชอบใจข้า ข้าก็เต็มใจจะรับหน้าที่อันนั้น

มีข้อที่ข้าจะเตือนเจ้าอีกข้อหนึ่ง ก่อนหยุดเขียนหนังสือฉบับนี้ ถึงจะกล่าวข้อความก็คงไม่เสียหน้ากระดาศเปล่า เจ้าเป็นคนใช้เงินฟุ่มเฟือย ได้เท่าไรใช้หมดสำหรับตัวเจ้าเองมาจน

บัก^๕ ท่อไป^๕เจ้าจะมีเมีย ถ้าเจ้าจะยังใช้เงินที่หาได้ทั้งหมดอยู่
 อย่างเก่าก็ทำเนา แต่อย่าลืมว่าเมียเป็นผู้ช่วยใช้ด้วย ชายบางคน
 ไปโรงเตียมเสีเงิน ๓ บาท ^๕ซื้ออาหารที่กินเข้าไปเป็นราคา
 บาทเดียว แลแบ่งเงินให้แก่เมียบาทหนึ่งสำหรับไปซื้อพริก
 กะปิหอมกะเทียมที่ร้านชำให้ได้เท่ากับ ๓ บาท ^๕ทั้งบอกให้เก็บ
 สตางค์เล็กสตางค์น้อยที่ร้านชำทอนให้^๕ ผสมไว้ซื้อเข็มกลัด
 เพชรให้จนได้ ชายชนิดนี้ชอบหรี^{๕๕}เครมาสเดอโคโรนา ^๕ด้วยเงิน
 ที่เมียอยากได้ไปซื้อกำไลมือ ก็เป็นอันว่าสุขกำไลมือวันละหน่อย
^๕
 นนเอง

(ลงชื่อ) จากวางหรี

จดหมายจากวางหระ

ฉบับที่ ๗

กรุงเทพฯ

วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ.

ถึงเจ้าสนธิ์บุตร

เจ้าอ่านจดหมายที่ข้าเคยมีไปถึงเจ้าฉบับก่อน ๆ เคยเห็น
ชั้นที่ตรงไหนบ้างหรือเปล่า มีผู้มาบอกข้าว่าคนเป็นอันมากอ่าน
สำเนาจดหมายเหล่านั้นแล้วพากันเห็นชั้น ทำให้ข้าประหลาดใจ
นัก อันที่จริง ข้าตั้งใจจะ ส่งสอนเจ้าด้วย ถ้อยคำ ที่เฉียบ ขาด
เหมือนตักหยวกด้วยดาบ แต่เมื่อเขียนด้วยดาบ ไพล่ไปอ่าน
ว่าขรรค์ก็เป็นอันจใจ มีหน้าข้าสะกดตัว น ด้วย

ผู้ตั้งตัวเป็นผู้ให้โอวาท แต่เมื่อไปพูดให้คนเห็นชั้น
เขานั้นเป็นคนเคราะห์ร้าย เพราะโอวาทที่กล่าวนั้น ผู้ฟังเห็น
เป็นเตลไปหมด ถ้าคำไหนไม่ชอบชั้น ก็ตริกรองในใจว่า
ความชอบชั้นคงจะซ่อนเร้นอยู่ที่ไหน แต่หากปัญญาของตนไม่ได้
หยอดคาน้ำนั้น เดินไม่สุ่คล้อง จึงไม่เห็นความชั้นในขณะนั้น
ก็เมื่อผู้ฟังไปมัวพะวงถึงความชั้นอยู่เช่นนั้น โอวาทที่กล่าวนั้น
ก็เหมือนน้ำค้างซึ่งหยาดลงทะเลทราย

เมื่อข้ายังเล็ก ๆ ข้าไม่ชอบฟังคฤหัสถ์ ๔ คนสวดที่หน้าศพ ชอบฟังพระ ๔ องค์ที่โกนผมครองสบงจีวรจริง ๆ แต่ข้าไม่ชอบให้สวดพระธรรมล้วน จะสวดนึกหน่อยพอหอมปากหอมคอก็ไม่ว่า แต่ต้องขอให้สวดยกออก ๑๒ ภาษาเร็ว ๆ หน่อย ในเวลาที่สวดพระธรรมนั้น คนอยู่ที่นั่นไม่เห็นมีใครฟังบ้างก็คุยบ้างก็เล่นหมากรุก โดยมากไปอยู่ที่อื่นเสียด้วยซ้ำ พอจับสวดยกขึ้นสิ คุยก็หยุด หมากรุกก็เลิก คนที่ไปนั่งเสียที่อื่นก็มานั่งแหงนคอยอยู่ออกแน่น บ้างก็อ้าปากเอาด้วยซ้ำ ความหัวเราะนั้นถ้าช่างน่าหนักได้ คนหนึ่ง ๆ คงจะเปลืองไปหลาย ๆ ชั่ง จนความประสงค์คงเต็มในการสวดพระธรรมนั้นสูญไปในการสวดยกหมด

ส่วนการเทศน์มหาชาตินั้นเล่า ในกัณฑ์ชูชก มหาพนมหาราช เหล่านี้ เมื่อถึงแหล่งเล่นตลกก็คุยข้างเล่นกันได้หลายทาง ทั้งแต่ร้องเพลงหัวหกกันขวิดไปจนเทศน์ธรรมวัตรตลก การเทศน์ธรรมวัตรตลกนั้นก็เอาธรรมะจริง ๆ มากล่าว แต่กล่าวจนเฉย ๆ เสียหมด

ข้าจำได้ว่าเมื่อข้าฟังโกนจุกใหม่ ๆ หลายสิบปีมาแล้ว ได้ยินนักเทศน์ธรรมวัตรในกัณฑ์มหาราช ข้อ ๑ ที่แกกล่าวนั้น ข้าเห็นชันมากมาย เลยยังไม่ลืมจนบัดนี้ คือแกกล่าวถึงความไม่เที่ยงแห่งสังขาร พุคคล้องกันเป็นกลอนตามทำนอง

มหาชาติ ยกอุทาหรณ์สกปรกว่า “ถึงสาว ๆ ที่ว่าสวยสม ไม่เชื่อ
ลองระบายลมออกมาเถอะ همین ”

นี่เป็นคำพระนุ่งเหลืองพูดบนธรรมาสน์จริง ๆ ในเวลา
เทศน์มหาชาติ ข้ามิได้สร้างประติษฐานด้วยคำขึ้นกล่าวหาความ
เลย คินนั้นก็มีคนมีศมมีศักดิ์พึ่งอยู่มาก แกจึงกล่าวแต่เพียงว่า
สวยสม เขาว่าถ้าเทศน์ในสมาคมซึ่งไม่ต้องพิถีพิถัน แกว่า
สวยสค ออกมาตรง ๆ ที่เดียว

คินนั้นข้าเห็นชั้นยิ่งยวด ถึงแม่หลายสิบปีมาแล้วก็ยัง
ไม่ลืม เพราะมันฝังลงไปทันทีในใจเด็ก ส่วนแม่สาว ๆ ที่นั่งฟัง
อยู่นั้น ต่างคนก็นึกรับเอาว่าพระท่านพูดถึงตัว ทำท่าทางอาย
กระมิกระเมียนยิ่งทำให้ชั้นหนักขึ้น

นี่แหละ การเอาธรรมะจริง ๆ มากล่าวเฉ ๆ ให้คนฟัง
ฮากรีน ๆ นั้น ธรรมะเลยจมไปในวาทลกหมก ก็เมื่อเป็น
เช่นนั้นคำพูดของคนเลว ๆ อย่างเราจะลอยอยู่หลังตมอย่างไรได้

บัดนี้จะเลิกพูดถึงการให้โอวาทเสียที หันไปเล่าให้เจ้า
ฟังอนุสนธิ์คำที่ข้ากล่าวเมื่อวันทำบุญแซยิดในเดือนก่อน เจ้าคง
จะจำได้ว่า ข้าได้กล่าวในมิตรสมาคมว่า เงินที่ข้ากันไว้สำหรับ
ทำบุญอายุครบ ๖๐ ปีนั้น จำยังไม่หมด เพราะรูปงานที่ทำ
เล็กกว่าที่คิดไว้ เงินจึงเหลืออยู่เป็นจำนวนตั้งหมื่น ข้าตั้งใจ
จะใช้เงินนั้น ให้สิ้นไปในทางที่เกิดประโยชน์แก่มนุษย โลกทั่ว ๆ

ไป ไม่ใช่เจาะจงให้แก่บุคคลหรือประชุมชนใดโดยเฉพาะ แต่
 ข้ายังไม่รู้ว่าทางไหนจะเป็นทางที่ดีที่สุด เพราะฉะนั้นบรรดามิตร
 สหายชาวเกลอหรือผู้มีปัญญาใด ๆ ก็ดี ถ้ามีความคิดรุ่งโรจน์
 เห็นทางที่ข้าจะใช้เงินรายนี้ให้ได้ผลสมประสงค์ แลมาแนะนำ
 ให้ข้าเห็นพ้องด้วยไซ้ ก็จะนับว่าได้ทำบุญคุณแก่มนุษยโลก
 บ้าง

พวกที่อยู่ในสมาคมวันนั้น ได้ช่วยกันออกความเห็น
 หลายคน ความเห็นที่เป็น กล้วยนำว่า ก็คือว่าให้ ๆ เงินแก่
 โรงพยาบาลเพื่อให้ซื้อเครื่องมือผ่าตัด หรือซื้อเตียงคนไข้ หรือ
 ใช้อะไรที่เป็นประโยชน์ทำนองเดียวกัน แต่คำแนะนำนี้ผิด
 กับความประสงค์เดิม เพราะโรงพยาบาลเป็นที่ประชุมชนหมู่
 น้อย เมื่อเทียบกับมนุษยโลก

สมุห์แสงเห็นว่า ควรสร้างพระเจดีย์ปิดทองทั้งองค์แล้ว
 แขนงไฟฟ้าเป็นสาย ๆ ตั้งแต่ยอดลงมาถึงฐาน ล่างอย่างในเมือง
 พม่า กล่าวว่าเป็นการแผ่พระศาสนาออกไปอีกหน่อยหนึ่งใน
 มนุษยโลก แต่ถูกขัดคอว่าเงินไม่พอทำไม่ได้ อีกประการหนึ่ง
 พระเจดีย์ในโลกนั้นก็มากมายหลายแห่งอยู่แล้ว ทั้งความเลื่อมใส
 ของเจ้าของเงินก็หาเป็นไปในทางนั้นไม่

นายกลมเห็นว่าน้ำตาลเมานี้ราคาเยอมาเยว้ เป็นของดี
 มิใช่เล่น ถ้าใช้เงินบำรุงการทำน้ำตาลมาโดยวิทยาศาสตร์ จน

มีฤทธิ์ทำให้คนเมาได้เหมือนพระอินทร์เมาโสมะ มนุษย์โลกก็จะ
เป็นสุรโลก

เจ้าจ้องเป็นคนไม่กินเหล้า มันชักคือนายกลมว่า ถ้า
สุรโลกคือโลกสุรา มันก็ยอมอยู่สุรโลกมากกว่า ความร้ายกาจ
แห่งอสุรโลก คงหย่อนกว่าโลกสุราเป็นแน่ อนึ่งมันไม่ต้องการ
เห็นนายกลมชมชานลงไปนอนหลับอยู่ในท่อข้างถนน แล้วตื่น
ขึ้นบ่นว่าชั้น

ใครอีกคน ๑ สอดชั้นว่า มันก็ต้องชั้นอยู่เองเพราะรูป
การเช่นที่เจ้าจ้องกล่าวนั้นยอมจะ “เปียก” และถ้าจะให้ “แห้ง”
ก็ต้องย้ายทวีปไปอยู่อเมริกา

ระหว่างนั้น นายกลมเพียรจะให้มนุษย์โลกกลายเป็น
สุรโลก รินโสมะเต็มเข้าไปอีกเป็นกอง จนมีอาการซึมเซา
ดูเหมือนจะจับเค้าไม่ได้ว่าเขาพูดอะไรกัน อีกประเดี๋ยวขยับตัว
ไปทับกระโถน ซึ่งตัวหีบมาวางไว้เอง กระโถนหกเปื้อนเปรอะ
เลอะเทอะ เลยเอะอะโกรธคนใช้ว่าไม่มาเก็บไปเสียก่อนที่แก
ทำหก เพราะถ้ามันไม่อยู่ที่นั่นแกจะทำมันหกตรงนั้นอย่างไรได้
ข้อที่นายกลมว่านั้นก็จริง ถ้ากรุงลงกาไม่ได้ตั้งอยู่บนเกาะ
ลังกา หนุมานก็คงไม่ถูกคลุกนุ่นที่เกาะนั้น

ในวันนั้นมีอีกหลายคนที่ออกความเห็นต่าง ๆ กันว่า จะ
ควรใช้เงินในทางใด จึงจะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์โลกมากที่สุด

ที่จะเป็นไปได้โดยจำนวนเงินอันน้อย โดยมากเป็นความเห็น
ซึ่งโง่โดยคึกกร่าง ๆ กัน ที่โง่น่าสงสารก็มี โง่แสนเข็ญก็มี
โง่กว่านั้นก็มี ในที่สุดไม่มีใครแสดงความคิดเป็นสาระควรฟัง
ได้ว่า การใช้เงินอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์แก่มนุษยโลกทั้ง
ประสงค์ แม้ผู้ที่แนะนำให้ตั้งสำนักวิทยาศาสตร์ทดลองความรู้
ต่าง ๆ เพื่อจะได้วิชาใหม่ๆ เป็นประโยชน์แก่โลก ก็ยังใช้ไม่ได้
เพราะการทดลองนั้นจะได้ผลคั้น้อยรายนัก ถ้าจะมัวแต่ทดลอง
ยังไม่ทันได้ประโยชน์อะไรก็หมดเงินเปล่า

แต่ข่าวเรื่องเงินหมื่นบาทนั้นเลื่องลือไปเร็ว รวากับเรือ
เหาะ วันรุ่งขึ้นนั่นเองในตอนเย็นข้าเดินเล่นอยู่ในลานบ้าน
มีเจ้าคนหนึ่งตรงเข้ามาหา แล้วทำหน้าที่ซัก ๆ ยังไม่พูดว่าอะไร

ข้ายังไม่เคยรู้จักเจ้าคนนั้น พิศดูรูปโฉมเห็นเป็นคน
กลางเก่ากลางใหม่โดยอายุ เหวบางโดยความอดโซ คร่ำครว
โดยเครื่องแต่ง กุเสื้อผ้ารุงรังเหมือนสัปเหร่อ สีหน้าซีดเหมือน
ศพ ข้านึกในใจว่า เจ้าคนนั้นทำผิด เพราะบุคคลไม่มีสิทธิ์เหมือน
สัปเหร่อ กับเหมือนศพพร้อมกันได้

ข้าถามว่า “เจ้านี่ใคร มาทำไม”

เจ้าคนนั้น “ผมได้ยินว่าท่านต้องการความคิด ซึ่งจะช่วย
ให้ท่านได้ทำการเป็นคุณประโยชน์แก่โลกมนุษย์ทั่วไป”

ข้า “อ้อ อย่างนั้นหรือ แกจะมาให้ความคิดฉันในทาง
ที่ใช้เงินหมื่นบาท แต่ฉันจะขอให้ความคิดแก่ก่อน ถ้าแกไป
ทำตามทีฉันแนะนำเสร็จแล้ว ฉันจะทำตามความคิดแก่”

เจ้าคนนั้น “อ้อ ก็แล้วแต่ท่านซีซอร์รับ”

ข้า “ถ้าอย่างนั้น ฉันแนะนำให้สับหระออกไปเผาศพเสีย
ก่อน”

เจ้านั้นทำหน้าที่จนอยู่ครู่หนึ่งแล้วว่า “ท่านนี้กว่าผมเป็น
สับหระออกกระมัง”

ข้า “เปล่า ไม่ได้นี้กว่าสับหระอย่างเดียว นี้กว่าศพ
ด้วย ตามธรรมดาโลกสับหระอาจเป็นศพได้ แต่ศพจะเป็น
สับหระไม่ได้ อนึ่งบุคคลไม่มีสิทธิ์จะเหมือนสับหระกับศพ
พร้อมกัน เพราะเป็นการขัดขึ้นธรรมดาแห่งโลก แต่การก็ได้
เป็นไปแล้ว ดังที่ได้เห็นอยู่ทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้นจึงควรให้สับหระ
ไปเผาศพเสีย”

เจ้าคนนั้นนั่งอึ้ง ตอนแรกดูอาการเหมือนจะโกรธจนพูด
ไม่ออก ตามันจ้องดูตาข้าอย่างองอาจ ตูตาออกจะขวางๆ อยู่
ด้วย แต่พอข้าพูดจบ ก็ดูสีหน้ามันค่อยคลายไป แล้วพูดซ้ำๆ
เหมือนซ้มน้ำหนักคำที่พูดทีละคำๆ ว่า

“My good Sir, listen to me. Your ievity is
much to be regretted. You have spent long and

arduous day in building up your present position of wealth and influence; you have had rough days and smooth days; days which were full of the good things of life, and days which you would not care to live through again. The God of Wealth was not present to bless you at your birth, and you were compelled to make your way in the world. But you may now be said to have "arrived." In your early days your path was strewn with sharp stone, but it is now paved with silver bricks. Apart from your wealth, you have a reputation to safeguard, and I earnestly advise you to take care of it."

ข้า้ประหลาดใจจนพูดไม่ออก เจ้านั้นกล่าวต่อไปว่า

"Now listen to me, and answer my question if you will. Yesterday you expressed to a gathering of respectable people a desire to benefit the human race, and invited ideas as to how that might be done. Here am I with a suggestion to offer, and you choose to treat me in a most unseemly manner. I should like to ask how you reconcile your frivolous speech to-day

with the words which you uttered in all solemnity yesterday."

ข้ายังพูดไม่ใคร่ออก คนรูปร่างกิริยาอาการอย่างนั้น ใครจะคาดคิดว่าพูดอังกฤษได้ออกจ้อ ผู้เคยเรียนเล็ก ๆ น้อย ๆ รู้อย่างงู ๆ ปลา ๆ พูดเช่นนั้นไม่ได้ ข้าควรจะโกรธมาก ที่คนอย่างเจ้านั้นมาพูดสั่งสอนทั้ท้วงซ้ำ แต่ความประหลาดใจทำให้ลืมโกรธ ความศุกุญและความเย้ยหยันที่มีในใจข้าก็หมดไปทันที ความเลื่อมใสเกิดมีขึ้นมาบ้าง ไม่ใช่ข้านี้กว่าเจ้าคนนั้นจะมีความคิดรุ่งโรจน์เป็นประโยชน์จริง ๆ แต่นึกว่าควรฟังดูที่ อย่างน้อยที่สุดคงจะมีอะไรแปลก เพราะคนอย่างนี้แต่เพียงพูดอังกฤษได้ คล่องก็แปลกเสียแล้ว

ข้าถามว่า "แกนี้ใคร เรียนภาษาอังกฤษมาแต่ไหน"

เจ้านั้นย้อนถามว่า "ท่านยอมฟังผมพูดต่อไปหรือ"

ข้าพะยักหน้าว่า "จะว่าอะไรก็ว่าไป"

เจ้านั้นตอบว่า "ผมชื่อ เขียว สุรานันท์ ได้เคยศึกษา เป็นเปรียญของมหาวิทยาลัยแห่งทักกสิลา"

ข้าท้วงว่า "ข้าก่อน ผู้ใดไปเห็นกรุงทักกสิลาแล้วว่า กรุงนั้นเวลา นี้ยังปรากฏแต่รากตึก ซึ่งก่อ ด้วยหิน รัฐบาล อินเตีย ฟิงชุกพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ แต่ก่อนก็ไม่มีใครรู้แน่ว่ากรุงทักกสิลา อยู่ที่ไหน"

นาย ข.ส. ตอบว่า “ก็ท่านพูดเวลานี้ ผมออกจากมหา
วิทยาลัยมานานแล้ว จะลงรอยกันอย่างไรได้”

ข้าเกิดหนักใจขึ้นมาทันที ถ้านายเขียว สุรานันท์ อายุ
๑,๕๐๐ ปีขึ้นไป จะว่าเคยอยู่มหาวิทยาลัยทักษัณก็พอฟังได้
แต่ที่อายุแก่กราว ๔๐ ปีเท่านั้น จะหาว่าตั้งใจช้ปกก็เหลือเกิน
นัก ไม่น่าหนักว่าแก่จะเห็นเราโง่ถึงแก่จะเชื่อคำอย่างทีแก่พูด
นึกไปนึกมาเห็นจะต้อง ตกลงในใจว่า มันสมองแก่ไม่ปรกติ
เท่านั้น

ข้า “ถ้าอย่างนั้นก็ตามใจ เคยอยู่มหาวิทยาลัยทักษัณ
เจียวหรือ มีน้ำหนักความรู้สูง แล้วอย่างไรต่อไป”

นาย ข.ส. “ท่านคงจะทราบอยู่แล้วว่า กรุงทักษัณนั้น
แม้เมื่อครั้ง พระเจ้า อาเล็กซันเดอร์มหาราชเสด็จยাত্রาทัพเข้ามา
ก่อนคฤศกาลหลายร้อยปี ก็เป็นกรุงจำเวญเสียแล้ว อาจทราบ
ได้จากหนังสือที่มีผู้เขียนไว้แต่สมัยนั้นว่า ทักษัณเป็นเมือง
มั่งคั่งด้วยทรัพย์ คับคั่งด้วยประชาราษฎร์ กอปรด้วยศิลปศาสตร์
วิชาการ เปรียบเหมือนอมรสถานที่สถิตแห่งวิศวานาถ ฤาหนึ่ง
เทพราชสุเรนทรราชบัคย์ มีเศวตฉัตรมเหินเป็นสุขทุกประการ”

ข้าหนึ่งฟังพูดคล้องกันเป็นกลอนแทบจะเพลัน นึกว่า
หมอนี้บ้าเป็นแน่ แต่ความรู้ที่กล่าวนั้นเป็นความรู้จริงทั้งนั้น
ยังคคสันในใจลงไปว่ากระไรไม่ถูก ข้าจึงบอกว่า “เล่าไปอีกซี”

นาย ข.ส. “ต่อมาพระเจ้าจันทรคุปตะ มีอำนาจปราบ
ศัตรูชาวต่างประเทศได้ ทรงตีพวกกรีกซึ่งมาตั้งป้อมปราการอยู่ใน
อินเดียขึ้นแตกกลับไป จนได้ตักกสิลาไว้ในราชอาณาจักรเขต ครั้น
พระเจ้าจันทรคุปตะสิ้นพระชนม์แล้ว พระเจ้าพินทุसारเสวยราชย์
ชาวตักกสิลาตั้งแข็งเมืองจนต้องโปรดให้พระอโศก ผู้เป็นพระ
ยุพราชยกทัพไปตี แล้วตั้งให้อยู่ป้อมปราการในกรุงนั้น พระเจ้า
อโศกองค์นี้ ภายหลังได้รับราชสมบัติเป็นมรดก ต่อจาก พระบิดา
คือพระอโศกผู้ทรงฉายาว่าธรรมิกราช เป็นศาสนูปถัมภ์สำคัญ
ในตำนานพระพุทธศาสนาของเรา ”

ข้าว่า “ถูกหละ เล่าไปอีก”

นาย ข.ส. “ท่านย่อมทราบจากหนังสือชาดกหลายเรื่อง
มีอาทิคือทุมเมธชาดก และปัญจาวุธชาดกว่าตักกสิลามหา
วิทยาลัยนั้นรุ่งเรืองมาก พระโพธิสัตว์บางชาติได้เป็นศิษย์ บาง
ชาติได้เป็นอาจารย์อยู่ในที่นั้น ต่อมาภายหลังพุทธกาล กรุง
ตักกสิลาเป็นแหล่งสำคัญในการปฏิบัติและสั่งสอนพระพุทธศาสนา
ส่วนพระเจ้าอโศกธรรมิกราชนั้น ได้ทรงรับพระพุทธศาสนาเป็น
ศาสนาของพระองค์ พระราชโอรสและธิดาก็ได้ทรงผนวชเป็น
ภิกษุและภิกษุณี แม้พระองค์เองก็ได้ทรงผนวชเหมือนกัน อนึ่ง
ในระหว่างพระชนม์นั้น ได้ทรงจัดทูตไปเที่ยวเผยแผ่พระพุทธ
ศาสนาในนานาประเทศ แม้พระราชโอรสองค์ที่ทรงผนวชก็ได้

เป็นหัวหน้าคณะทูตไปถึงลังกาและเสด็จ อยู่เป็น สังฆนายกอยู่ใน
เมืองนั้น เวลานั้นนักพุทธศาสนิกชนในเมืองไทยและเมืองอื่น ๆ
ได้จำนวนถึง ๔๗๐ ล้าน หรือ ๑ ใน ๓ ของจำนวนมนุษย์
ในโลก

“ก็การแผ่พระพุทธานุภาพนั้น พุทธศาสนิกชนย่อมเห็น
ถนัดว่า เป็นคุณูปการแก่มนุษยโลกยิ่งกว่ากระทำการอื่น ๆ”

ข้าพเจ้าในใจว่า เจ้าคนเห็นจะแนะนำให้ใช้เงินหมื่นบาท
ในการแผ่พระพุทธานุภาพ ตามกำลังเงินจะทำได้ คุณก็เข้าแก้คดี
ข้อสำคัญอยู่ในวิธีอันพึงกระทำ ซึ่งยังหาได้กล่าว ออกมาไม่
ถ้อยคำที่พูดแลความรู้ที่แสดงนั้น พึงคุณก็ไม่จำเป็นว่าจะพินเพื่อน
จริต แต่ใจจริงประกาศตนว่าเป็นเปรียญมาจากมหาวิทยาลัย
แห่งตักกสิลา น่าสงสัยนัก

ข้าพเจ้าว่า “มีความเห็นอย่างไรอีกก็ว่าไป”

นาย ข.ส. “การแผ่ความรู้หรือความสั่งสอนก็ดี ความ
สำคัญอยู่ในข้อที่เลือกคำใช้ให้เหมาะ แลอยู่ในวิธีที่เอาถ้อยคำ
เหล่านั้นมาร้อยกรองกันเข้าให้เกลี้ยงเกลา เป็นต้นว่า ถ้าจะสอน
คนว่า ช้าง ๆ ตัดเต่าร้าง ช้างกินใบไม้ งัวกินหญ้า ม้ากิน
สลัดไค เช่นนี้ ก็ไม่มีใครเข้าใจว่าสอนอะไร ผู้สอนเหมือน
คนโง่ที่ตัดลำไม้ ไม้ตายขยุมาปักดิน รากจะงอกแลจะแตกกอไป
อย่างไรได้”

นาย ข.ส. กล่าวต่อไปว่า “ก็การเลือกถ้อยคำที่เหมาะสม แลร้อยกรองคำให้ ไพเราะนั้น ใครเล่าจะดีเหมือนกวี ถ้อยคำ ที่กวีกล่าวย่อมปรากฏไปนานแลไกล อาจยกตัวอย่างให้เห็นได้ ง่าย ๆ

“โอมาร์ชัษยาม จิตกวีเปอร์เซียได้ตายไปแล้ว นับถึง เวลานี้ได้ ๘๐๐ ปี เมื่อแกยังมีชีวิตแก่ได้แต่งกลอนไว้เป็นใจ ความว่า เมื่อแกตายไปแล้วให้ชำระศพด้วยเหล้า ถ้าจะมีการ สวดให้สวดเพลงขมา เมื่อถึงวันที่สุดแห่งโลกคือวันตัดสินบาป แลบุญ แลถ้าจะต้องการตัวแก่ไซ้ ให้ไปขุดหาศพที่ใต้ร้าน ขายเหล้า คำที่แกกล่าวนี้ ถ้ากล่าวเป็นร้อยแก้ว ท่านกับผม ก็คงไม่ได้ยินใครจดจำมาบอกเล่า หรือเขียนไว้ให้อ่าน เราอาจ ไม่รู้จักชื่อแกเลยทีเดียว

“พันเวลาโอมาร์ชัษยามมาเกือบ ๕๐๐ ปี เชกสเปียร์ ได้แต่งบทละครไว้หลายเรื่อง เรื่องแฮมเล็ตโรมิโอแอนดจูเลียต ซีซาร์ เหล่านี้ ถ้าไม่ได้แต่งเป็นกลอนจะยังอยู่บนบ้านนี้หรือไม่ ก็น่าสงสัย ถึงแม้จะยังอยู่ก็คงไม่เป็นหนังสือที่คนนับถือถึงเพียงนี้ เป็นแน่”

ข้า “ข้าก่อน โอมาร์ชัษยามและเชกสเปียร์ติดต่อกับ อโศกธรรมิกราชตรงไหน”

นาย ข.ส. “ติดต่อกับที่ตรงนั้นขอรับ พระเจ้าอโศกเป็นผู้
จัดให้คำสอนของพระพุทธเจ้าแผ่กว้างออกไป โอมาร์ชัษยาม
กับเชกสเปียร์เป็นผู้ชำนาญเลือกถ้อยคำมาร้อยกรอง ก็เป็น
กวีเลิศ ถ้าเอาความ ๒ ข้อนี้มารวมกัน ก็คือใช้กวีเป็นผู้แผ่
พระศาสนา”

ข้า “นี่แกเป็นกวีจะมารับจ้างแต่งกลอนสอนพระพุทธ
ศาสนายังนหรือ”

นาย ข.ส. “หามีได้ ผมมิได้เป็นกวี แลการสอนพระ
ศาสนาก็สอนไม่เป็น”

ข้า “ก็จะให้ทำอะไร”

นายเขียว สุรานันท์ ทำกวีขมวดเหมือนจะตันความคิด
อยู่เพียงนี้เอง แกนั่งเอามือลูบหัวอยู่สักครู่หนึ่งจึงพูดว่า “ผมก็
ยังคิดไม่ตลอดปรอดโปร่ง เวลานี้มาเจรจากับท่านนาน และใช้
มันสมองตรึกตรองมากเข้าก็ออกจะปวดหัวเสียแล้ว”

ข้าถามว่า “ยานัดเอาไหม”

นาย ข.ส. รีบตอบทันทีว่า “อย่า ๗๗ ไม่ต้องการขอรับ
ไม่ต้องการ เมื่อเวลาผมป่วยอ้ายหมอร้ายกาจมันเอายานัดนัดให้
รำไป หมุนค้อยหายป่วยขึ้นก็ไม่ค้อยถนัด”

คราวนี้ข้ารู้แน่ๆอะไร จึงค่อยๆ พุดปลอบโยนเอาใจว่า
“ถ้าอย่างนั้นก็พักสังสนทนาไว้ที่ บ้านนายเขียวอยู่ไหนละ
กลับเสียทีเถอะ จะได้พักผ่อนให้หายเหนื่อย”

นาย ข.ส. “ขอรับ เห็นจะต้องลาท่านกลับเสียที วัน
อื่นจึงพูดกันใหม่ (หนึ่งคลำหัวอยู่ครู่หนึ่ง) อ้อ รู้แล้ว ผมเห็น
ว่าตั้งโรงเรียนกวีขึ้นก่อนแหละดี แต่จะต้องให้นักเรียนกวีเรียน
ธรรมะด้วย โรงเรียนนี้เห็นจะต้องตั้งที่วัด พระสงฆ์ที่ต้องเรียน
ธรรมะอยู่แล้วเป็นนักเรียน ว่าจ้างกาลิทาสะ โอมาร์ชัยยาม
เชกสเบียร์ ขงจู้ และกวีมีชื่อเสียงอื่น ๆ มาเป็นครู พระสงฆ์
ที่เป็นนักเรียนเมื่อออกเทศน์ต้องเทศน์เป็นฉันท์ เช่นบอกศักร
ราชเป็นสัททุกุล แล้วเปลี่ยนเป็นวสันตคิลก ตอนกลางย้ายไป
เป็นอินทรวีเชียร ลงเอวังเป็นภุชงคปยาตเป็นต้น”

ข้า “ถูกแล้ว ความคิดดีมาก แต่ว่ากลับไปบ้านเสียที่
ดีกว่า”

นาย ข.ส. “ขอรับ ผมลาที อ้อ ตอนกลางยดาสัพพี
ว่าเป็นอุปชาติหรืออุปเทรวีเชียรก็ยังได้”

ข้า “ได้เป็นแน่ ฝนจะตก รีบกลับเถอะ”

ขณะนั้นมีชายหนุ่มคนหนึ่งเข้าประตุม่า กิริยาท่าทางสุ
ภาพ ข้าถามว่ามาทำไม ตอบว่ามารับน้ำเชียว แล้วขอโทษที่
เปลอปล่อยให้แกมาเที่ยวยามยามได้

เมื่อสองคนนั้นเดินออกไปเสียงท่อกันว่า “น้ำไม่ถูก
กักขังอยู่ในบ้านตามสบาย ก็อย่าเที่ยวอย่างนี้ซี ถ้าขึ้นไม่เชื่อ
ฉัน ต้องกลับไปอยู่โรงพยาบาลฉันไม่รู้ด้วยนา”

ครั้นน้ำกับหลานออกจากบ้านไปแล้ว ข้ารู้สึกโล่งในใจ
นี่กระไร

ต่อนั้นมีคนแสดงความคิดให้ฟังว่าไป โดยมากหวัง
ประโยชน์แก่เอกชนคือตัวเอง หาใช้มนุษยโลกไม่ ในที่สุดข้า
เบื่อหนักเข้าเลยคิดหาทางเอาเอง และได้จำหน่ายเงินไปหมด
แล้ว แต่ข้าทำบุญไม่ต้องการเอาหน้า เพราะฉะนั้นเมื่อใคร
ถามข้า ๆ ก็ไม่บอกว่าได้ใช้เงินไปทางใด ข้อที่ข้าได้ ใช้เงินไป
หมดแล้วนี้ เจ้าจงช่วยประกาศให้ทราบต่อ ๆ กันไปด้วยจะได้
หมดคนกวนเสียที

วางหรี

นันทานเวตาล

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑)

นิทานเหล่านี้ มีที่มาเดิมในหนังสือสังกฤต ชื่อ เวตาล
บัญญัติ แปลว่านิทาน ๒๕ เรื่องของเวตาล ซึ่งศิวทาส
ได้แต่งไว้แต่โบราณ แลโสมทวะได้นำเอามารวมเข้าไว้ใน
กถาสริตสาครในราวครึ่งต้นแห่ง ๑๐๐ ปีที่ ๑๒ แห่งกฤตศักราช
ต่อมาในระหว่าง ค.ศ. ๑๗๑๙ กับ ค.ศ. ๑๗๔๘ พระ
ราชากรุงชัยปุระตรัสให้มีผู้แปลนิทานเวตาลจากภาษาสังกฤตเป็น
พริชภาษา* แลว่ามีผู้แปลเป็นหินที่ภายหลัง เรียกว่าไฟताल
บัจจิสี แลทั้งแปลเป็นภาษาอินเดียอื่น ๆ แทบทุกภาษา

นิทานเวตาลทั้งฉบับสังกฤตแลฉบับหินที่ ได้มีคณอ
กฤษแปลเป็นภาษาอังกฤษ แลทั้งนายร้อยเอก เซอร์. อาร์.
เอฟ. เบอร์ตัน ได้นำเอาเรื่องมาแต่งยกเยื้องไปตามสำนวน
โวหารของเขา สำหรับให้คนอังกฤษอ่านอีกชั้นหนึ่ง แต่ไม่
เต็มทั้ง ๒๕ เรื่อง ถ้าใครอ่านนิทานเวตาลในภาษาอังกฤษ อ่าน
ฉบับของเบอร์ตันสนุกกว่าฉบับอื่น ถ้าจะเปรียบกับเครื่องเพชร
พลอยที่ทำเป็นวัตถุสำหรับประดับกาย ก็เหมือนกับพลอยแซก

*Braj Bhasha. The dialect of Braj, a form of Hindi spoken in the neighbourhood of Mathura and other of the north-western provinces. (H.H. Wilson)

อย่างตี ซึ่งช่างฝรั่งเอาไปฝังในเรือนทองคำอันมีรูปแลลายงดงามถูกตาผู้ดูที่มี ไซ่แขก ถึงผู้อ่านไม่ ไซ่ฝรั่งก็เห็นตัวอย่างฝรั่งได้ เพราะอ่านภาษาอังกฤษ

ส่วนฉบับภาษาไทยนี้ ได้ใช้ฉบับเบอร์ตันเป็นหลักในการเรียบเรียง ถ้าจะเอาเทียบกับฉบับที่แปลตรงมาจากสังกฤตหรือหินที จะเห็นผิดกันมาก เพราะในฉบับอังกฤษมีสำนวนความคิดแลโวหารของเบอร์ตันปะปนอยู่มากชั้นหนึ่งแล้ว ช้าในภาษาไทยมี น.ม.ส. ปนลงไปอีกชั้นหนึ่งเล่า อนึ่ง เรื่องในฉบับไทยนี้ บางเรื่องไม่มีในฉบับเบอร์ตัน บางเรื่องในฉบับของเบอร์ตันไม่ได้เอามาลงในหนังสือนี้.

พินิตลภณี

คลองบางกอกใหญ่

กรุงเทพฯ ๗ วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๐

ลักษณะเวตาล

คำอธิบายลักษณะเวตาลได้ยืมว่ามีในคิเวปุราณะ แต่ในเวลาที่ยืนยันหาฉบับไม่ได้ในกรุงเทพฯ ส่วนในภาษาอังกฤษมีในสมุทตำราเทวรูปของโคบีนาถเรา แต่เมื่ออ่านดูก็ไม่ได้ความแจ่มแจ้ง เมื่อเป็นคัมภีร์จึงต้องค้นในที่ต่าง ๆ ได้ความที่โน่นบ้างที่นี้บ้างมาผสมกัน เบอร์ตันกล่าวไว้ว่ารูปเวตาลคล้ายค่างคาว มีหางท่อนสั้นเหมือนหางแพะ เขียนรูปเป็นค่างคาวตัวใหญ่เกาะห้อยหัวล้มตา สีตาเป็นสีน้ำตาลเจือเขียว ขนสีน้ำตาล หน้าสีน้ำตาล ตัวผอมเห็นโครง เมื่อจับเข้าก็เย็นซึดแลเหนียวคล้าย ๆ งู ไม่มีอะไรเป็นเครื่องหมายว่ามีชีวิต นอกจากทางที่กระดิกฟาดไปมา

มอเนียร์วิลเลียมส์แลวามนคิวารามอัปะตะ กล่าวในดิกชันนารีเพียงว่า เวตาลเป็นผีชนิดหนึ่งซึ่งสังศพ ไม่ชัดเจนอะไรอีก

กถาสริตสาคร (ตรังค์ ๑๒) กล่าวว่าเวตาลมีกลิ่นเหมือนเนื้อโสโครก บินไปบินมาดำเหมือนกลางคืน ความกำขังกู้กันกับควันอันเป็นกลุ่มชนจากไฟเผาศพ

หนังสืออื่น ๆ ที่กล่าวลักษณะเวตาล ได้พบอีกสองสามแห่ง พุตกคล้าย ๆ กันไม่มีอะไรแปลกออกไป ฟังมาได้คำอธิบายพิสดารของพราหมศร์มเหศวรภักฏ เมื่อพิมพ์สมุคนี้เกือบจะแล้ว

เวตาลอยู่ในจำพวกมฤคคณะ เป็นบุตรนางอติติ เป็นผู้ตามพระรุทระเป็นเจ้าแลนางภักธา มีปกติเป็นผู้ท่องเที่ยวอยู่

ตามหนอง ตามพุ่มไม้ ตามป่ารกแลป่าที่มีคอกับ บางทีไปกับ
ลมพายุแลฟ้าผ่า เวลาที่ยาวมักจะเป็นเวลากลางคืนสงัด (ถ้า
อธิบายตามความรู้ในสมัยนี้ เวตาลก็คือผีกระสือ คือแกชใน
หนองขุ่นมากระทบออกซิเย็นในอากาศก็ทำให้เกิดแสงเป็นดวง)

ขนาดของเวตาลสูงประมาณ ๒ ถึง ๓ ฟุต กว้างฟุตครึ่ง
หน้าตักแต่อกถึงหลังครึ่งฟุตถึง ๑ ฟุต ผมนบนหัวยาวแลคก ขน
ที่ตัวยาวแลเย็นเหยียด หัวกลม หน้ารูปไข่ ตากลมแลถลน
จมูกยาวเป็นขอเหมือนปากเหยี่ยว ปากอ้า แก้มตอบ คางแล
ขากรรไกรกว้าง ฟันเป็นข้อม แขนแลมือสั้น ขาสั้น ท้อง
พลุ้ย เล็บคม ปีกมีแรงมาก

(รูปที่หน้าปกสมุดเล่มนี้ เขียนตามทำนองที่อธิบายนี้
แต่เป็นรูปเวตาลนั่งแทน ซรอยจะเป็นรูปเวตาล เมื่อได้เข้ารับ
ราชการอยู่กับพระวิกรมมัททัยแล้ว)

เมื่อเวตาลบินหาอาหารในเวลากลางคืน มันบินอ้าปาก
เป็นไฟ ทำให้สัตว์ตกใจเผ่นขึ้นจากที่ซ่อน มันก็โฉบกิน

เวตาลเป็นข้าพระรุทรเป็นเจ้า เพราะฉะนั้น เมื่อใคร
ท่องมนต์สรรเสริญพระรุทร มันก็ไม่ทำร้าย เช่นพระนางจันทร
มตีแบกศพรโหิตากษะผู้เป็นพระโอรสไปเผาในเวลาเที่ยงคืน มัน
ก็ไม่ทำร้าย แลนางทมยันตีเที่ยวตามพระนลกลางป่าองค์เดียว
มันก็ไม่ทำไมเหมือนกัน

ส่วนพระวิกรมมัททัยนั้นทรงโยคะ เรียกว่าไวทาสีโยคะ
ได้เวตาลมาเป็นมนตรีใช้ซัด เป็นเครื่องเพิ่มพูนอำนาจไปใน
นานาประเทศชั่วกาลนาน.

นิทานเวตาล

๖๕ ต้นเรื่อง

พระราชาทรงนามวิกรมาทิตย์* ครอบครองอยู่กรุง
อุชชยีนี นับเวลามาถึงบัดนี้ได้เกือบ ๒๐๐๐ ปี พระองค์เป็น
กษัตริย์ทรงนามเลื่องลือ สามารถทั้งในทางศึกแลในทางปก
ครองไพร่ฟ้าประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งเป็นผู้เอื้อเฟื้อต่อ
การเรียนรู้ มีปราชญ์ ๙ คนเรียกว่าเนาวรัตน์กวี คือกาลิทาส
เป็นต้น แต่งกลอนยอพระเกียรติไว้ปรากฏจนบัดนี้ว่า รัชกาล
พระวิกรมาทิตย์เป็นเวลาที่วิซารุ่งเรือง

ประวัติของพระราชาทรงองค์นี้ มีเรื่องจริงปะปนกัน
กับเรื่องซึ่งประดิษฐ์ขึ้น กล่าวตามความที่เป็นคำนำเรื่องนั้นว่า
เมื่อพระวิกรมาทิตย์ทรงครองสมบัติรุ่งเรืองอยู่หลายปี จนพระ
ชนมายุได้ ๓๐ พรรษา จึงทรงพระดำริที่ว่า บ้านเมืองต่าง
ประเทศที่ได้ทรงยินชื่อแต่มิได้เคยเห็นนั้นมีมาก สมควรจะเสด็จ
ไปดูให้เห็นเสียสักครั้งหนึ่ง ราชประสงค์ก็จะเที่ยวลอบดูการ
ในบ้านเมืองเหล่านั้น หาช่องทางที่จะเอารวมเข้ามาเป็นเมือง
ขึ้นด้วยกำลังอาวุธหรือกำลังปัญญา ทรงคิดฉนั้นจึงมอบราชการ
บ้านเมืองให้พระอนุชา ทรงนาม พระภรรตฤราช ปกครองแทน

*นามวิกรมาทิตย์ คือ วิกรม แล อาทิตย์. อ่านว่า วิกรมอาทิตย์ หรือ วิ
กระ มา ทิตย์.

พระองค์ แล้วทรงเครื่องปลอมเป็นโยคี มีพระโอรสองค์ที่ ๒
ทรงนามธรรมธวัชตามเสด็จ เทียวเตร็จเตร่ไปในป่าแควเมือง
ต่าง ๆ

พระภรรตฤราชผู้นุชา ซึ่งปกครองสมบัติแลราชอาณาจักร
เมืองแทนพระราชนัน เป็นบุรุษมีฤทธิ์เข้มเข่าเป็นปกติ เพราะ
ได้เสียนางผู้เป็นชญาไปกัวยเหตุประหลาด มีเรื่องตามที่กล่าว
ต่อกันมาว่า วันหนึ่งพระภรรตฤราชเสด็จออกล่าเนื้อในป่า พบ
หญิงแม่หม้ายเข้าสู่กองเพลิงซึ่งเผาศพพราหมณ์ผู้สามี หญิงนั้น
แสดงความมั่นใจปราศจากความสทกสท้าน ครั้นพระภรรตฤราช
เสด็จกลับถึงวังจึงเล่าแก่นางผู้เป็นชญาแห่งพระองค์ว่า นาง
พราหมณ์มีความสัตย์แลความกล้าฉนั้น ๆ พระชญาทูลตอบ
ว่า เมื่อผัวสิ้นชีพไปแล้ว หญิงที่ย่อมจะสิ้นชีวิตด้วยเพลิงแห่ง
ความทุกข์ หากต้องตายในกองเพลิงซึ่งเผาศพสามีไม่ พระ
ภรรตฤราชทรงฟังดังนั้นก็นิ่งตรึกตรอง มิได้ตรัสประการใด
ครั้นวันรุ่งเสด็จออกป่าล่าเนื้ออีกครั้งหนึ่ง ไม่ช้าตรัสให้มหาด
เล็กเชิญเครื่องทรง ซึ่งขาดแลเปื้อนเประอกลับไปทูลพระชญา
ว่าเกิดเหตุวิบัติในป่า พระภรรตฤราชสิ้นพระชนม์เสียแล้ว พระ
ชญาได้ยืนคังนั้นก็ล้มลงสิ้นชีวิตด้วยเพลิงแห่งความทุกข์ พระ
ภรรตฤราชกลับจากป่าก็เสียพระทัยหนักหนา มีอาการซึมเซา
กระตือรือร้นไปข้างจะออกเป็นฤษีอยู่รำไป แม้มีชญาองค์อื่น ๆ
จำนวนไม่น้อยก็ไม่ทำให้ชุ่มชื้นได้ (จนได้นางมาใหม่อีกองค์
หนึ่ง)

เมื่อได้รับตำแหน่งปกครองแทนพระองค์พระราชแล้ว
พระภรรตฤราชก็ปฏิบัติราชการโดยทางที่ชอบ แต่ไม่สนุกใน
งานที่กระทำ จนกามเทพแผลงศรดอกไม้ทูลุหฤทัยอีกครั้งหนึ่ง

นางนั้นมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมดั่งเมฆสี
นิลโลหิต ซึ่งอุ้มฝนน้อยอยู่ในฟ้า มีผิวซึ่งเยี้ยดอกมลิให้ได้อาย
มีตาเหมือนเนื้อทรายซึ่งระแวงภัย ริมฝีปากเหมือนดอกทับทิม
คอคเหมือนคอนกเขา มือเหมือนสีแห่งท้องสังข์ เอวเหมือนเอว
เสือดาว บาทเหมือนดอกบัว พร้อมด้วยลักษณะนางงามอย่าง
แขก ซึ่งไทยเราที่แต่งกายกลอนก็พลอยเอาอย่างมาเห็นงาม
ไปด้วย

พระชายาองค์ใหม่งามเช่นนั้น พระภรรตฤราชก็ลืมหลง
แต่นางมิได้จงใจรักดีต่อพระสามี กลับไปมีใจรักใคร่กับอำมาตย์
หนุ่มคนหนึ่ง ชื่อมหิบาล มิซำก็เกิดเหตุ

ในที่ใกล้พระราชวังมีพราหมณ์คนหนึ่งกับภริยา เป็นคน
จนยากแค้นแสนเข็ญ ไม่รู้จะทำอะไรก็ทำตบะ คือออกเช่า แล
ทรมานตัวต่าง ๆ นำหนาวลงแช่น้ำ นำร้อนนั่งผิงไฟรอบตัว
จนทเวคาเบ็ดเตล็ดพากันยาเกรงทั่วไป ในที่สุดทเวทูลลงมา
จากสวรรค์ ยื่นผลไม้ให้ผลหนึ่งบอกว่าเป็นผลไม้อำมฤต ถ้า
กินแล้วจะยืนชีวิตอยู่ห้าพันปี

ครั้นทเวทูลอันตรธานไปแล้ว พราหมณ์ก็อำปากซึ่งพัน
หมัดไปแล้ว เพื่อจะกักแลกินผลอำมฤต พอนางพราหมณ์ร้อง

ห้ามว่า “ท่านเอ๋ย ท่านจงยังซึ่งใจคู่ก่อน ความตายนั้นเป็นทุกข์ชั่วขณะเดียว ความมีชีวิตยากแค้นเช่นเรานี้เป็นทุกข์ยาวนาน ท่านอยากจะมีทุกข์เช่นนี้จนคำฟ้าหรือ ความยากจนนี้เป็นบาปที่เราทำไว้ในหนหลัง ท่านจะยึดทุกข์คือชีวิตนี้ไปทำไมเล่า ผลไม้ที่ท่านอย่ากินเลย”

พราหมณ์ได้ยินภริยาท้วงตังนั้นก็ลังเลในใจ นั่งนิ่งปากอ้าตาเพ่งอยู่สักครู่หนึ่งจึงกล่าวแก่ภริยาว่า “ข้าได้รับผลไม้ไว้จากเทวทูตด้วยหมายจะกิน เมื่อเจ้าคัดค้านฉัน ข้าก็สงสัยในใจ เจ้าผู้มีปัญญาจะเห็นควรให้ข้าทำอะไรต่อไปเล่า”

นางพราหมณ์ตอบว่า “ท่านกับข้าพเจ้าเวลานี้ก็แก่แล้ว ความชราย่อมเกียดกันความสุขซึ่งมีในใจหนุ่มแลสาว คนแก่จะอยู่ปราปร่าอีกช้านานก็หาประโยชน์มิได้ ถ้าการกินผลไม้กลับให้ความเป็นหนุ่มแก่ท่าน ข้าพเจ้าก็จะมิกัดค้านเลย”

พราหมณ์ได้ยินภริยา กล่าวตังนั้นก็สนความลังเลในใจ ทั้งผลไม้ลงยังพื้นดิน นางพราหมณ์ก็ยินดี แต่ซ่อนความอิจฉาใจไว้มิแสดงให้สามีเห็น ความอิจฉานั้นเกิดแต่ความเห็นแก่ตนเองฝ่ายเดียว คือนางพราหมณ์เห็นว่า นางได้อยู่เป็นสามีภริยากับพราหมณ์มากี่ช้านาน จนถึงความชราเห็นปานฉันนี้แล้ว ถ้าสามีกินผลอำมฤตยีนงต่อไป ส่วนนางเองมิพ้นความตายได้ไซ้ริ ความเที่ยงธรรมจะมีก็หาไม่ ครั้นสามีทั้งผลอำมฤตลงบนพื้นดิน

จนแล้ว นางก็กล่าวเตือนความมีอายุยืนซ้ำเติมอีก จนสามี
เห็นจริงกลับโกรธเทวดาว่านำผลอำมฤตมาให้ด้วยความปองร้าย
หยิบผลไม้^๕นั้นจะโยนเข้ากองไฟ ภริยาห้ามไว้แล้วกล่าวว่า “ท่าน
อย่าเพื่อทำเร็วไปนัก ผลไม้^๕มิใช่ของหาง่าย เมื่อได้มาแล้วก็
ควรใช้ให้เป็นประโยชน์ ท่านจงไปเฝ้าพระภรรตฤราชถวายผล
ไม้^๕นี้ เธอคงจะประทานรางวัลให้สมแก่ราคาของ รางวัลนั้น
แหละจะปลดทุกข์คือความจนของเรา ท่านทำตบะมาช้านานจน
ได้ผลเช่นนี้แล้ว ท่านจงกระทำตามคำข้า เพื่อให้ผลแห่งตบะ
นั้นเป็นเครื่องนำมาซึ่งความสุขเถิด”

พราหมณ์สามีได้ฟังภริยากล่าวดังนั้นก็เห็นด้วย จึงนำ
ผลอำมฤตเข้าไปเฝ้าพระภรรตฤราชทูลให้ทราบคุณแห่งผลไม้^๕
แล้วทูลว่า “พระองค์จงรับผลไม้^๕นี้เป็นของซึ่งข้าพเจ้าถวายเถิด
พระองค์ทรงพระชนมายุยืนนานจะได้เป็นที่พึ่งแก่ประชาราษฎร์
ทั่วไป แลถ้าประทานรางวัลแก่ข้าพเจ้าให้สมแก่ค่าแห่งผลไม้^๕
ความเป็นที่พึ่งของพระองค์ก็จะยิ่งแผ่กว้างทวีออกไป”

พระภรรตฤราชได้ฟังดังนั้นก็ทรงยินดี รับผลไม้^๕จาก
พราหมณ์แล้วตรัสให้พราหมณ์ตามเสด็จเข้าไปในคลังทอง อัน
เป็นที่ซึ่งทองทรายกองอยู่หลายพ้อม แล้วตรัสให้พราหมณ์
ขนเอาไปเติมแรงที่จะชนได้ พราหมณ์ก็เปลื้องผ้าออกห่อทอง

ทรายแลบรรจุในที่ต่าง ๆ ซึ่งจะบรรจุได้ รวมทั้งในปากอันพุก
 คล่องแลไม่มีพื้นนั้นด้วย ครั้นพราหมณ์ออกจากวังไปแล้ว พระ
 ภรรตฤราชก็เสด็จไปสู่ตำหนักพระชายาองค์ใหม่ ประทานผลไม้
 แก่นางแล้วตรัสว่า “เจ้าจงกินผลไม้อมฤตนี้เถิด ความงามของ
 เจ้าจะอยู่ให้ข้ามไปชั่วกาลนาน”

พระชายาซึ่งมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมดั่ง
 เมฆสีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่บนฟ้า มีผิวซึ่งเยี้ยคอกมลให้ได้
 อาย วล ๆ วล ๆ ทรงรับผลอำมฤตจากพระภรรตฤราชแล้ว
 วางพระหัตถ์บนอุระพระสามี จุ่มพิศพระเนตรแลพระโอษฐ์
 พลังทูลว่า “พระองค์จงเสวยผลไม้นี้เถิด หรือมิฉนั้นแบ่ง
 เสวยกับข้าพเจ้าองค์ละครึ่งผล เพื่อจะได้ยืนชนมายุไปด้วยกัน
 ความเป็นสาวอยู่เสมอฉนั้น ถ้ามิได้มีชายผู้เป็นที่รักอยู่ด้วยแล้ว
 ประโยชน์อันใดจะมีเล่า”

พระภรรตฤราชทรงฟังดังนั้นก็แช่มชื่นในพระหฤทัย แต่
 ตรัสแก่นางว่าผลอำมฤตนั้นต้องกินคนเดียวหมดผลจึงจะมีคุณตั้ง
 กล่าว ถ้าแบ่งกินคนละครึ่งก็ไม่มีประโยชน์เลย รับสั่งเท่านั้น
 แล้วก็เสด็จไปจากตำหนักนาง ทิ้งผลอำมฤตไว้ให้เสวยตาม
 สบาย

ฝ่ายพระชายาผู้มีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผม
 เหมือนเมฆสีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่บนฟ้า วล ๆ วล ๆ ครั้น

พระสามีเสด็จพ้นตำหนักไปแล้ว นางก็ตรัสให้คนสนิทไปตาม
 อำมาตย์หนุ่มผู้เป็นที่พึ่งพระเหตุภัยไปที่ตำหนัก แลประทานผล
 อำมฤตแก่อำมาตย์หนุ่มด้วยกิริยาแลวจา ซึ่งสำแดงเสน่ห์หา
 อย่างน้อยเสมอกับที่ได้แสดงต่อพระภรรตฤราชผู้สามี อำมาตย์
 หนุ่มรับผลอำมฤตด้วยกิริยาแลวจา ซึ่งสำแดงเสน่ห์หาไม่หย่อน
 กว่าที่นางสำแดง แล้วกลับจากตำหนักพระชายา พบนางสนม
 รูปงามคนหนึ่งซึ่งเป็นที่พิศواسของอำมาตย์หนุ่มๆก็ให้ผลอำมฤต
 แก่นางนั้นด้วยกิริยาแลวจา ซึ่งสำแดงเสน่ห์หาไม่หย่อนกว่าที่ได้
 แสดงต่อพระชายาประมาณ ๕ นาทีซึ่งพ้นมาแล้ว นางสนมรูป
 งามได้รับผลไม้สำคัญ ไม่ทราบเรื่องแต่เดิมมา กิจจะหาความ
 ชอบต่อพระภรรตฤราชโดยความฝันว่าจะได้เป็นใหญ่ จึงนำ
 ผลไม้ไปถวาย ทูลว่าเป็นผลอำมฤตซึ่งถ้าเสวยให้หมดผล จะ
 ทรงพระชนม์ยืนยาวชั่วกัลปาวสาน

พระภรรตฤราชทรงรับผลอำมฤตจากนางแล้ว ประทาน
 ทรัพย์เป็นรางวัลมากมาย ครั้นนางออกจากที่เฝ้าแล้ว ก็ทรงถือ
 ผลไม้ในพระหัตถ์พิศพลางทรงรำพึงว่า

“มายาคือความมั่งคั่งแลมหายาคือความรักที่มีคุณดีที่ไหน
 บ้าง ความชันบานอันเกิดแต่มายาทั้งสองน้อยอยู่ได้ครู่เดียวก็กลับ
 เป็นความขมตลอดชาติ ศฤงการนี้เหมือนเหล่าในถ้วยของ
 นักเลงสุรา เมื่อจิบครั้งแรกมีรสดีเอิบอาบไปทั่วกาย ยิ่งดื่มบ่อย

เขายังหย่อนรด ในที่สุดเป็นทุกข้อหนัก ชีวิตนี้มีใช้อื่นไกล คือ ความหมุ่นเวียนแห่งความชันบานซึ่งเป็นความหลง กับความ เร่าร้อนซึ่งเป็นความจริงเท่านั้น วันที่จะตื่นจากชีวิตก็คือวันที่สุด แห่งชีวิตนั่นเอง ทางที่สองรองความตื่นจากชีวิตก็คือความ เป็นคาบสไว้ศรัทธา ในตบะเพื่อ พระผู้เป็นเจ้าของจะได้ ทรงกรุณา ประทานในโลกหน้าความสุขซึ่งไม่ประทานในโลกนี้”

เราได้กล่าวมาในเบื้องต้นว่าพระภรรตฤราชเป็นผู้มีเหตุที่ย ชุ่มเซาชวนจะเป็นฤษีอยู่เสมอ ๆ แล้ว ถ้อยคำที่ทรงรำพึงนี้เป็น คำของคนที่ไม่กล้าจะออกป่าเป็นคาบส เราท่านฟังดูไม่เห็นได้ ความเป็นเรื่องเป็นราวอะไร เพราะเรายังอยู่ห่างไกลจากความ เป็นคาบสมาก แลมิได้แสวงที่จะออกป่าเป็นฤษีเลย ส่วน พระภรรตฤราชนั้นเมื่อทรงรำพึงเช่นกล่าวนั้นแล้ว ก็ตกลงใน เหตุที่ยว่าจะออกป่าเป็นโยคี แต่ยังไม่อยากจะสนทนากับพระชายา ผู้มีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ฯลฯ ฯลฯ อยู่ จึงเสด็จไป คำหนักนาง ซ่อนผลอำมฤตไปถวาย ครั้นเสด็จถึงจึงตรัสถามว่า ผลอำมฤตที่ประทานนั้น นางเสวยแล้วหรือ นางทูลตอบว่า “โฉนพระองค์จึงตรัสถามเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้รับประทานก็กิน แล้วเป็นแน่ พระองค์ทรงเห็นข้าพเจ้าสวายน้อยไปกว่าเมื่อตะกั นหรือ”

พระภรรตฤราชทรงหยิบผลอำมฤตออกชู้ให้นางดูแล้วมี
 คำรัสแก่ราชบุรุษ อำนวยวิธีตัดหัวนางอย่างละเอียด ส่วนผล
 อำมฤตนั้น^๕มีรับสั่งให้ล้างจนสิ้นมลทินที่ติดจากมือคนต่าง ๆ แล้ว
 ก็เสวยหมดทั้งผลแล้ว^๕ทั้งราชสมบัติเข้าป่าเป็นโยคี คนบางพวก
 กล่าวว่พระภรรตฤราชยังทรงโยคะอยู่ในแถบเขาหิมาลัย อัน
 เป็นที่กว้างยากที่ใครจะไปตามพบ คนบางพวกกล่าวว่า เมื่อ
 จำเริญตบะยิ่ง ๆ ขึ้น^๕ ก็ได้เข้าร่วมอยู่ในภาวะแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ
 อันเป็นที่ประมวลคนดีทั่วไป

ส่วนราชสมบัติกรุงอุชชยีนี^๕ซึ่งว่างผู้ปกครองนั้น ก็ร้อน
 ถึงพระอินทร์ตามเคย พระอินทร์ตรัสให้อสูรตนหนึ่งชื่อบัถพีบาล
 ลงมาป้องกันกรุงอุชชยีนีมิให้ภัยมาถึง ต่อเมื่อพระวิกรมมัททัย
 กลับเข้ากรุงเมื่อใดจึงให้อสูรกลับไปที่อยู่ได้ บัถพีบาลรับเทว
 บัญชาตั้ง^๕นั้นก็มาอยู่ประจำการที่กรุงอุชชยีนีแผ่ยามทั้งวันทั้งคืน
 มิให้ภัยมีมาได้

ฝ่ายพระวิกรมมัททัยเมื่อเสด็จพาพระโอรสปลอมเป็นโยคี
 เทียวเตร็จเตร่ตามเมืองแลป่าต่าง ๆ ประมาณปีหนึ่ง ก็บังเกิด
 เบื่อหน่ายเพราะเสื่อผ้าเครื่องทระไม่สบาย ควรแก่ราชูประโภค
 บางคราวก็หิว บางคราวก็ต้องต่อสู้สัตว์ป่าที่นึกว่ากษัตริย์ ๒
 องค์คือเนื้อ ๒ ก้อน^๕ อนึ่งพระราชาทรงราชสมบัติไปนานก็คิด
 เป็นห่วง เกิดวิตกต่าง ๆ ทั้งได้ยินลือกันว่าพระภรรตฤราชทั้ง

เมืองเข้าป่าเป็นฤๅษีไปเสียแล้ว เหตุเหล่านี้รวมกันทำให้พระ
 วิกรมมัททิตย์พาพระโอรสเห็นพระพักตร์สุนทร สององค์ทรงควาน
 จำเนียรหลายวันถึงประตูนครเวลาเที่ยงคืน พอจะเสด็จเข้าเมือง
 ก็มีผู้มียายใหญ่ยืนขวางประตูร้องถามด้วยเสียงก้องสนั่นว่า “ใคร
 มา จะไปไหน จงหยุดอยู่กับที่แลบอกชื่อไปก่อน”

พระวิกรมมัททิตย์ทรงโกรธเป็นกำลัง ตรัสว่า “เราคือ
 พระราชาวิกรมมัททิตย์ จะกลับเข้าสู่นครของเรา เจ้าคือใครจึง
 กำเริบมาห้ามฉัน”

อสูรบัลพิบาลตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่เทพดาให้มา
 รักษาเมืองนี้ ถ้าท่านคือพระราชาวิกรมมัททิตย์จริง จงมาสู้กัน
 ลองฤทธิ์ดูก่อน”

พระราชาตรัสว่า “ตกลง” เพราะไม่ไปรบจะทำอะไร
 ยิ่งกว่ารบ ครั้นทรงเห็นบัลพิบาลทรงมั่นคงแล้ว ก็ทรงเข้าต่อสู้กับ
 อสูร อสูรนั้นกำหัดเท้าผลแดงโม ลำแขนแข็งราวตะบอง
 เหล็ก ฟาดลงมาแต่ละครั้งก้องสนั่นไม่ใหญ่ ซึ่งพายุพัดลมฟาดลง
 มา ส่วนพระราชนันสูงเพียงสตือยักษ ยักษ์ก้มลงฟาดกำหัด
 คราวไรก็ทวาดด้วยเสียงอันดัง คนที่ไม่กล้าหาญมั่นคงอาจแพ้
 เพราะเสียงนั้นอย่างเดี๋ยวนั้น

ต่อสู้กันอยู่ครู่หนึ่งยักษ์เหยียบพลาดล้มลง พระราชบุตร
 เข้าช่วยนั่งทับอยู่บนท้องยักษ์ พระราชาขึ้นชื่ออยู่บนคอ สอง

พระหัตถ์จิกลงไปใ้ในกระบอกตา ตรัสว่าถ้ายักษ์ไม่ยอมแพ้จะ
ควักดวงตาออกเสีย

ยักษ์ร้องทูลว่า “พระองค์ไ้ที่แล้ว นับว่าทำให้ข้าพเจ้า
ล้มไ้ ข้าพเจ้ายอมถวายชีวิตของพระองค์แก่พระองค์”

พระวิกรมมัททิตยทรงสำรวจแลตรัสว่า “เจ้าจะเป็นบ้า
ตอกระมัง เจ้าอยู่ในอำนาจของข้าแล้ว ข้าจะตัดลมหายใจ
ของเจ้าเสียไ้ในบัดนี้ เจ้าจะกลับมาให้ชีวิตของข้าแก่ข้า
อย่างไรเล่า เจ้าไม่ต้องให้ชีวิตข้า ๆ ก็มีชีวิตต่อไปไ้”

ยักษ์ตอบว่า “พระองค์อย่ากล่าวเยอหยิ่งให้เกินไป
พระองค์ไ้ในความไม่รู้ พระองค์จะสิ้นชีวิตในเร็ววันนี้เอง
ถ้าข้าพเจ้าช่วยให้พระองค์พ้นภัยถึงแก่ชีวิต ก็คือข้าเจ้าถวาย
ชีวิตแก่พระองค์ พระองค์จงฟังเรื่องซึ่งข้าพเจ้าจะเล่าถวาย
แล้วทรงตรึกตรองดูเถิด ถ้าเชื่อข้าพเจ้าแลทำตามคำข้าพเจ้า
พระองค์จะทรงชนมายุยืนยาว ประกอบด้วยผาสุกสวัสดิ์เป็นที่พึง
ของประชาราษฎร์ไปชั่วกาลนาน แลเมื่อถึงคราวคับพระชนม์
ก็จะดับด้วยความไม่กระสับกระส่าย”

พระราชอาแลพระราชบุตรเสด็จลงจากตวยักษ์ยืนอยู่ยังดิน
ยักษ์ลุกขึ้นนั่งแล้วเล่าเรื่องดังต่อไปนี้

“ในกรุงอุชชยีนี้นี้มีคนเกิดในวันเดือนปีเดียวกันแลฤกษ์
เดียวกัน ๓ คน คนที่ ๑ คือพระองค์ผู้ทรงนามพระวิกรมมัททิตย

คนที่ ๒ เป็นบุตรคนกำน้ามัน คนที่ ๓ เป็นโยคีฆ่าคนที่ ๒ ตายเสียแล้ว โยคีนั้นฆ่าคนทั้งหลายที่มีโอกาสฆ่าได้เพื่อบูชานางทศกา ครั้นฆ่าบุตรคนกำน้ามันแล้ว โยคีก็ไปทำตบะห้อยตัวเอาหัวลงอยู่บนต้นไม้ในป่าช้า มีความคิดจะฆ่าพระองค์ผู้เป็นพระราชอาแลได้ฆ่าแล้วซึ่งบุตรของตน”

พระราชอาตรัสถามว่า “โยคีเหตุไรจึงมีบุตร”

ยักษ์ตอบว่า “ข้าพเจ้ากำลังจะเล่าอยู่เดี๋ยวนี้ ในเวลาซึ่งพระราชบิดาของพระองค์ยังทรงพระชนม์ครองราชสมบัติอยู่นั้น วันหนึ่งเสด็จออกเที่ยวป่า ได้ทอดพระเนตรเห็นโยคีคนหนึ่งนั่งทำตบะอยู่ในป่า ผุงปลวกพากันมาทำรังเกาะอยู่รอบตัวโยคี สักวันเลื่อยกลานต่าง ๆ พากันไต่ตามกายแลหน้า หมาร่ำทำรังห้อยอยู่บนผม แต่โยคีมิได้รู้สึกตัว นั่งนิ่งเหมือนคนไม่มีใจต่อพิจารณาละเอียดจึงเห็นได้ว่ามีชีวิต พระราชาทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็แปลกพระหฤทัย สักครู่หนึ่งก็เสด็จคืนพระนคร ทรงม้าหนึ่งตัวกรีดครองตลอดทาง ครั้นถึงพระนครก็รับสั่งถึงโยคีนั้นรำไป ยิ่งทรงนึกถึงแลรับสั่งถึงก็ยิ่งโกรธทรงทราบเรื่องแลทดลองตบะแห่งโยคีนั้น ในที่สุดก็รับสั่งให้ป่าวท้าวพระนครว่า ถ้าผู้ใดทำให้โยคีเข้ามาในพระนครได้ โดยล้าพังความชักชวน จะประทานรางวัลมีจำนวน ๑๐๐ เหมียนสุวรรณ

“ยังมีนางเวศยาคนหนึ่งชื่อนางวสันตเสนา มีชื่อเสียง
 ชำนาญการร้องรำทำเพลงยิ่งกว่าสามารถสำรวมฤดี นางนั้นเข้าไป
 ไปเฝ้าพระราชบิดาของพระองค์ อาสาจะให้นำโยคีเข้ามายัง
 ท้องพระโรงแลจะให้แบกทารกมาด้วย พระราชาทรงฟังก็สงสัย
 คำที่นางกล่าวว่าจะทำได้ แต่ประทานใบปลูแก่นางใบหนึ่งเป็น
 สัญญาตกลงให้ทำตามอาสา แล้วประทานอนุญาตให้ออกจาก
 ท้องพระโรงไป

“นางวสันตเสนากรนออกจากที่เฝ้าแล้วก็ไปยังป่า เทียว
 หาโยคีพบหนึ่งหิวแลกระหายน้ำอยู่แทบใกล้ต้นไม้ใหญ่ มีอาการ
 เหมือนใกล้จะสิ้นชีวิตด้วยความร้อนแลความหนาว นางจึงทำ
 อาหารน้ำอย่างหนึ่งซึ่งมีรสหวานแหลม ค่อยย่องเข้าไปใกล้แล้ว
 ค่อย ๆ บ้ายอาหารนั้นที่ปากโยคี ๆ รู้สึกความหวานก็เลียอาหาร
 นั้นเข้าไป นางก็บ้ายเติมอีกเป็นหลายครั้ง ครั้นวันที่สามโยคี
 ค่อยมีกำลัง พอรู้สึกนบ้ายที่ปากก็ลืมตาขึ้นดู เห็นนางวสันต
 เสนาก็ถามว่า ‘เจ้ามาที่นี่ทำไม’

“นางวสันตเสนาเตรียมตอบไว้แล้ว ครั้นโยคีถามดังนั้น
 ก็ตอบว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นลูกสาวเทวดา ได้กระทำพรตอยู่ในสวรรค์
 บัดนี้ข้าพเจ้าลงมาพักอยู่ในบ้านนี้เพื่อจะถือพรตต่อไป’

“โยคีเห็นนางรูปร่างงามก็คิดว่าการ ทรงพรตอยู่ใกล้ ๆ
 นางมีโฉมเช่นนี้สำราญกว่าอยู่คนเดียวมาก จึงถามว่าที่อยู่ของ

นางอยู่ไหน นางวสันตเสนาก็รู้ว่าอยู่ใกล้ ๆ นั้นเอง แล้วแกะ
 ดินปลวกให้หลุดจากกายโยคี ชักชวนให้อาบน้ำชำระกาย แล้ว
 พาไปที่กระท่อมซึ่งได้จัดให้มีผู้มาสร้างชั้นเตรียมไว้ในบ้าน
 ครั้นถึงกระท่อมได้เห็นของดี ๆ ต่าง ๆ ซึ่งควรแก่ชาวนคร ล้วน
 เป็นสิ่งซึ่งโยคีไม่เคยพบเห็น โยคีก็พิศวงยิ่งขึ้น นางวสันตเสนา
 อธิบายว่านางถือพรตชนิดที่ต้องใช้ของดีที่สุดซึ่งจะหาได้ ต้อง
 แต่งตัวให้สวย ต้องกินอาหารประกอบด้วยรสทั้ง ๖ ทั้งต้อง
 บำรุงความรื่นเริงต่าง ๆ (ชรอยจะทำนองเดียวกันกับชนหมู่
 หนึ่งซึ่งนับถือคำสั่งสอนของวัลลภาจารย์ ยังมีอยู่ในอินเดียจน
 ทุกวันนี้)

“ครั้นไปถึงกระท่อมนางวสันตเสนาก็เล็งดูโยคีเป็นอันดี
 ฝ่ายโยคีเมื่อได้รู่รสทั้ง ๖ ก็ชอบใจ ละพรตอย่างเก่ามาถือพรต
 อย่างใหม่ ถือการกินแลดื่มแทนการอด มิซ้าก็ได้อยู่กับนาง
 วสันตเสนาตามวิธีคนธรรพวิวาหะ ครั้น ๑๐ เดือนล่วงแล้วไป
 ก็มีบุตรคนหนึ่ง ครั้นโยคีจึงมีบุตร

“ฝ่ายนางวสันตเสนาครั้นมีบุตรแล้ว วันหนึ่งจึงชักชวน
 โยคีผู้สามีว่า ‘คุณกรท่านผู้ทรงโยคะ เราได้ถือพรตมาในบ้าน
 ช้านานแล้ว มาเราไปยังท่าน้ำอันเป็นบุญยะสถานต่าง ๆ เพื่อ
 ล้างกายให้หมกบาปเป็นที่จำเริญสุขต่อไป’

“โยคีได้ฟังดังนั้นก็เห็นชอบ จึงแบกทารกผู้บุตรขึ้นบ่า แล้วออกเดินตามนางผู้ภรรยา นางก็นำตรงเข้ากรุงอุชชยีนี เข้ายังห้องพระโรงในเวลาที่พระราชอาประทับอยู่ พระราชาเสด็จอยู่ท่ามกลางอำมาตย์มนตรี ทอดพระเนตรเห็นนางวสันตเสนานำโยคีแบกทารกเข้ามา ก็ทรงพระสรวลตรัสว่า ‘โอโห หญิงเวศยาไปพาโยคีแบกทารกมาแล้ว’

“พวกอำมาตย์มนตรีพร้อมกันทูลว่า ‘พระองค์ตรัสถูกต้องแท้ หญิงคนนี้เจียวรับจะไปพาโยคีมา นางรับจะทำอันใดก็ทำอันนั้นสำเร็จแล้วทุกประการ’

“พระราชาก็ทรงฟังก็ทรงพระสรวล ผู้ที่เฝ้าอยู่ก็หัวเราะขื่นพร้อมกัน ประหนึ่งโยคีเป็นเครื่องสนุกอย่างใหญ่ ฝ่ายโยคีเมื่อได้ยินพระราชตรัสแลได้ยินคนอื่น ๆ พุดแลหัวเราะเกี๋ยวกราวดังนั้น ก็คิดว่าพวกนี้เจียวแค้นนางไปล่อเราให้เสียผลแห่งตบะที่ได้บำเพ็ญมา ครั้นรู้สึกเช่นนั้นแล้วก็แบกลูกขึ้นบ่า สapultคนทั้งหลายที่อยู่ในที่นั้น แล้วออกจากห้องพระโรงไป คำที่โยคีสapultนั้นไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะเสียตบะเสียแล้ว

“ครั้นโยคีกลับไปถึงบ้านก็ฆ่าบุตรของตนเสีย แล้วเริ่มทำตบะใหม่ มาตบะใหม่จะแก้แค้นพระราชบิดาแห่งพระองค์ บัดนี้พระราชบิดาก็สิ้นพระชนม์ไปแล้ว โยคีตั้งหน้าจะทำร้ายพระองค์

ต่อไป หวังจะเอาเลือดพระราชาแลพระราชบุตรเป็นเครื่องบูชา
นางทรรคา เพื่อได้รับความเป็นใหญ่ในโลกเป็นรางวัล”

บัดพิบาลเล่าเรื่องจบแล้ว ก็ทูลพระวิกรมมัททิตย์ว่า
“ข้าพเจ้าได้กล่าวสัญญาแล้วว่า จะช่วยชีวิตพระองค์ พระองค์
จงฟังข้าพเจ้าเถิด ต่อไปนี้จงระวังพระองค์อย่าเชื่อคำผู้มีสำนัก
ในหมู่คนตาย แลทรงจำใส่พระหฤทัยไว้ว่าผู้ใดมุ่งจะฆ่าชีวิต
พระองค์ พระองค์อาจตัดหัวผู้นั้นเสียก่อนได้ โดยคลองธรรม
ก่อนนั้นไปจะทรงครอบครองสกลโลกด้วยความสุขปรากฏ พระนาม
ไปชั่วกาลนาน”

บัดพิบาลทูลเท่านั้นแล้วก็อันตรธานไป พระวิกรมมัททิตย์
กับพระราชบุตรก็เสด็จเข้าไปในพระนคร

ฝ่ายชาวเมืองครั้นพระราชาเสร็จคืนครองสมบัติ ก็พากัน
ยินดีรื่นเริงต่างแต่งกายโอ้อ่าประกวตกัน บ้างก็ร้องรำทำเพลง
บ้างก็ประโคมดนตรีก็ก้องไป เนาวรัตนกวีก็แต่งกลอนยอ
พระเกียรติเชิดชูเป็นเครื่องจำเริญพระยศ พระราชาก็ทรงสำราญ
แวดล้อมด้วยพระราชวงศ์ อำมาตย์มนตรีแลจตุรงค์เสนา
เหมือนหนึ่งสุรเทพนิกรแวดล้อมคักรเทวราชครองราชย์อยู่ใน
กรุงอมราวดีอันเป็นทิพย์นครนั้น

ฝ่ายพระวิกรมมัททิตย์ครั้นสงบความรื่นเริงในการเสด็จคืน
นครแล้ว ก็ทรงปกครองประชาราษฎร์โดยเยี่ยงอย่างประเสริฐ

คนทำผิดก็ลงราชทัณฑ์ตามโทษานุโทษ เป็นต้นว่าอำมาตย์คนหนึ่งขึ้นชื่อว่ารับสินบล ก็โปรดให้บริบททรัพย์สมบัติของอำมาตย์นั้นไปขึ้นท้องพระคลังเสียสิ้น คนชาติต่ำคนหนึ่งมีกลิ่นเหง้าออกจากปาก ก็โปรดให้สักหน้าเป็นเครื่องหมายโทษ ช่างทองคนหนึ่งประกอบการฉ้อโกง ก็โปรดให้เอาเม็ดโกนขีดเนื้อเป็นรอยยาว ๆ เหมือนฉีกผ้า คนหนึ่งเป็นคนปากร้ายพูดจาให้โทษ ก็โปรดให้เจาะที่กะโหลกหลังศีรษะแล้วเอาคีมจับลั่นลากย้อนรอยไปออกทางช่องซึ่งเจาะนั้น คนฆ่าคนตายสองสามคนก็โปรดให้เอาขี้เฒ่าทั้งเป็นบนตารางเหล็ก แลโปรดให้อ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้าในขณะเดียวกัน ให้คนเหล่านั้นพ้นโทษซึ่งน่ากลัวจะได้รับในปรโลก

ส่วนการรบแย่งเมืองของผู้อื่น ก็ได้ทรงทำด้วยความสามารถ มิช้าก็มีอาณาไปในสากลโลก

วันหนึ่งพระวิกรมมัททัยเสด็จออกจากราชการเมือง มีพ่อค้าคนหนึ่งเข้าไปเฝ้าในท้องพระโรง พ่อค้าคนนั้นมาจากเมืองไกลขึ้นชื่อว่ามั่งมีนัก ครั้นได้เข้าเฝ้าก็นำผลไม้ผลหนึ่งถวายแล้วก็ทูลลาไป เมื่อพ่อค้าไปแล้ว พระวิกรมมัททัยทรงดำริห์ว่า คนที่ยักษ์บอกให้ระวังนั้นอาจเป็นคนนี้ก็ได้นี้ ไม่ควรเราจะกินผลไม้นี้ ทรงดำริห์ดังนั้นแล้วก็ตรัสเรียกชาวคลังมารับผลไม้ไปรักษาไว้ รุ่งขึ้นพ่อค้าก็เข้าไปเฝ้าอีก แลถวายผลไม้ผลหนึ่ง

พระราชาก็ตรัสให้ชาวคลังรับผลไม้ขึ้นไปเก็บไว้อีก เป็นดังนี้
 ทุกวันจนผลไม้มีอยู่ในคลังกองใหญ่

วันหนึ่งพระวิกรมมัททัยเสด็จลงไปทอดพระเนตรม้า ณ
 โรงม้าต้น ประสพเวลาที่พ่อค้าไปเฝ้า พ่อค้าก็ถวายผลไม้ที่
 โรงม้า พระราชาทรงรับแล้วก็ทรงเจาะผลไม้ขึ้นเล่นแลทรงนั่ง
 ตรีกตรองอยู่ เฝอญผลไม้ตกจากพระหัตถ์ตกลงไป ไกล่ถึงซึ่งผูกไว้
 ในโรงม้าต้น สำหรับคอยรับอุบ้ทวันตรายต่าง ๆ มิให้เกิดแก่ม้า
 ถึงเห็นผลไม้ตกลงไปไกล่ก็ฉวยเอาไปฉีกกิน ทับทิมเมล็ดใหญ่งาม
 ช่วงโชติก็ตกจากผลไม้ขึ้น พระราชาแลข้าราชการที่ตามเสด็จ
 ต่างก็พิศวง เพราะไม่มีใครเคยเห็นทับทิมงามเช่นนั้นเลย

พระวิกรมมัททัยทอดพระเนตรพิศทับทิมอยู่สักครู่หนึ่งก็
 ระแวงพระหฤทัย ตรัสถามพ่อค้าว่า “เหตุไรเจ้าจึงให้ทรัพย์
 แก่เราถึงเช่นทับทิมเมล็ดนี้”

พ่อค้าทูลว่า “กัมภีร์โบราณสอนว่า เมื่อจะไปเฝ้า
 พระราชา ๑ ไปหาอุบ้ชฌาย์ ๑ ไปหาตุลาการ ๑ ไปหา
 หญิงสาว ๑ ไปหาหญิงแก่ผู้มีลูกสาวซึ่งเราใคร่ได้ ๑ อย่าให้ไป
 มือเปล่า ข้าพเจ้าได้ถวายทับทิมเช่นเดียวกันนี้แก่พระองค์มา
 มากมายแล้ว เหตุไรจึงรับสั่งแต่เมล็ดนี้เมล็ดเดียวเล่า ผลไม้ที่
 ข้าพเจ้าถวายทุก ๆ วันนั้นมีทับทิมอย่างเดียวกับเมล็ดนี้ซ่อนอยู่
 ซ้างในทุกผล”

พระราชาก็ฟังดังนั้นก็ตรัสเรียกนายคลังให้ไปชนผลไม้
มาทั้งสน^๕ ครั้นชนมาแล้วก็ตรัสให้ผ่าออกดู พบทับทิมผลละเมล็ด
ขนาดใหญ่แล่นางามเสมอกันทุก ๆ เมล็ด พระวิกรมุกติศย์ทอด
พระเนตรเห็นก็ทรงโสมนัส จึงตรัสให้ตามพ่อค้าพลอยเข้ามา
แล้วตรัสว่า “มนุษย์เราเมื่อสิ้นชีวิตแล้ว จะพาสิ่งใดจากโลกนี้^๕
ไปสู่โลกหน้าได้นั้นไม่มี ความทรงธรรมเป็นคุณวิเศษยิ่งสิ่งอื่น
ในโลกนี้ เพราะฉะนั้นเจ้าจงบอกแก่เราว่าทับทิมเหล่านี้เมล็ด
หนึ่ง ๆ มีค่าเท่าไร”

พ่อค้าพลอยทูลตอบว่า “พระมหाराชาธิบดีรับสั่งถูกต้อง
ทุกประการ ผู้ใดมีธรรมในใจ ผู้นั้นเป็นเจ้าของสิ่งทั้งปวงในโลก
ธรรมย่อมจะเป็นเพื่อนไปในที่ทั้งปวง มีประโยชน์ทั้งในโลกนี้^๕
แลโลกหน้า อันทับทิมเหล่านี้ถ้าข้าพเจ้าทูลว่าแต่ละเมล็ดมีราคา
ถึงสิบล้านล้านเหรียญสุวรรณ (๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐)
พระองค์ก็ยังไม่ทรงทราบราคาจริงของทับทิมเมล็ดหนึ่ง อันที่
จริงราคาทับทิมเหล่านี้แต่ละเมล็ดอาจซื้อทวีปได้ทวีปหนึ่งจาก
จำนวน ๗ ทวีป ซึ่งรวมกันเป็นโลกนี้”

พระราชาก็ฟังก็ทรงสำราญพระหฤทัย ประทานรางวัล
แก่พ่อค้าพลอยแล้ว ตรัสให้พ่อค้าผู้ถวายทับทิมตามเสด็จคืนเข้า
ห้องพระโรง รับสั่งให้นั่งในที่อันควรแล้วตรัสว่า “ราชย์
ไอศวรรย์ของเราทั้งหมดไม่มีราคาคริงก่อนราคาแห่งทับทิมนี้^๕

เมล็ดหนึ่ง ๆ ท่านเป็นคนหาประโยชน์ในการค้าขาย เหตุไร
ท่านจึงให้ทับบิมแก่เราถึงเท่านี้”

พ่อค้าทูลตอบว่า “ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ คัมภีร์
โบราณกล่าวว่าข้อความบางอย่างไม่ควรกล่าวในที่ชุมนุม คือ
การขอพร ๑ การรำยมนต์ ๑ การวางยา ๑ การกล่าวคุณ
ความดี ๑ การในเรือน ๑ การกินอาหารที่ห้าม ๑ การกล่าว
ลบหลู่เพื่อนบ้าน ๑ ถ้าข้าพเจ้าได้เฝ้าเฉพาะพระองค์ข้าพเจ้า
จะทูลความประสงค์ของข้าพเจ้า การอันใดในโลกนี้ถ้าได้ยินถึง
๖ หูกี่สนเป็นความลับ ถ้าได้ยินเพียง ๔ หู บางทีก็จะมีใคร
ทราบต่อไป ถ้าได้ยินแค่ ๒ หู แม้พระพรหมก็ไม่ทราบได้”
(ตรงนี้เราท่านในสมัยนี้ควรเห็นว่า ถ้า ๒ หูนี้เป็นหูพระพรหม ๆ
ก็อาจทราบได้บ้างกระมัง)

พระวิกรมมัททย์ทรงฟังดังนั้นก็รับสั่งให้พ่อค้าเข้าไปเฝ้า
ในที่ลับ แล้วตรัสว่า “ท่านได้ให้ทับบิมแก่เรามากมายฉนี้ เรา
ยังมีได้ทำอันใดตอบแทนท่านเลย แม้จะได้เลี้ยงอาหารจนครั้ง
หนึ่งก็หามิได้ ท่านจะประสงค์สิ่งใดก็จงบอกเราเถิด”

พ่อค้าทูลตอบว่า “ข้าพเจ้ามิใช่พ่อค้า ข้าพเจ้าเป็นโยคี
ชื่อศานติศีล ข้าพเจ้ากำลังจะกระทำพิธีอันหนึ่งในป่าชาริมฝั่ง
แม่น้ำโคทาวรี เมื่อข้าพเจ้าทำสำเร็จแล้ว จะได้ความเป็นใหญ่
ในโลก ข้าพเจ้าขอเชิญพระองค์แลพระธรรมธวัชผู้พระราชบุตร

ช่วยข้าพเจ้าในการนี้ เชิญเสด็จไปที่ป่าช้าคืนหนึ่งแลกระทำการตามสั่งข้าพเจ้าทุกประการ ถ้าพระองค์โปรดข้าพเจ้าเช่นนี้ การพิธีของข้าพเจ้าจะสำเร็จ”

พระวิกรมมัททย์ได้ยืนกล่าวถึงป่าช้าก็สอุงพระหฤทัย ค้วยรำลึกถึงคำที่ยักษ์ทูลไว้ แต่พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ทรงทราบวิธีซ่อนความรู้สึกรู้สีกมิให้ปรากฏในกิริยาอาการ โยคีสถานทีศีลจะได้ทราบว่าทรงระแวงนั้นหามิได้ พระวิกรมมัททย์ทรงนั่งตริกตรองอยู่ครู่หนึ่ง ทรงดำริห์ว่าไต่ล้นพระโอษฐ์แล้ว ถ้าไม่ทำตามจะเสียคำไป จึงตรัสว่า “เราจะไปยังป่าช้าแลช่วยท่านในพิธีที่กล่าววนั้น ท่านจงบอกกำหนดวันแลเวลาเถิด”

โยคีทูลว่า “เชิญเสด็จไปที่ป่าช้าจำเพาะแต่พระองค์กับพระราชบุตรมิให้มีคนตามเสด็จ แต่ให้ทรงถืออาวุธไปด้วย กำหนดวันจันทร์แรม ๑๔ ค่ำเดือนนี้”

พระราชาทรงรับแม่นมั่นแล้ว โยคีก็ทูลลาจากวังไปเตรียมการสำหรับพิธีที่กล่าววนั้น

ฝ่ายพระวิกรมมัททย์ ครั้นโยคีทูลลาไปแล้วก็เสด็จขึ้นข้างใน ทรงดำริห์ข้อความซึ่งประธานกำนันแก่โยคีไม่มีท่าทางจะถอยได้ แต่การอันนี้เป็นเครื่องซึ่งอาจให้ไต่อาัย จึงมิได้รับสั่งแพร่พรายแก่ใคร แม้อำมาตย์ที่สนิทก็มีได้ตรัสให้รู้เรื่อง

ครั้นถึงกำหนดกลางคืนแรม ๑๔ ค่ำ พระราชากับ
พระราชบุตรก็เตรียมพระองค์ทรงผ้าโพกพันไปใต้คาง ทรงถือ
ดาบอันเป็นอาวุธคู่พระหัตถ์ สามารถสู้อิทธิฤทธิ์ที่เป็นมนุษย์แล
อมมนุษย์ สององค์พากันเสด็จออกจากวังดำเนินไปตามถนน
บายพระพักตร์สู่ป่าช้าซึ่งอยู่ริมแม่น้ำโคทาวรี

คืนนั้นมีคนัก พายุพัดฝนตกเยือกเย็น ผู้คนไม่มีใคร
ไปมาในถนน พระราชาแลพระราชบุตรตั้งพระพักตร์รับดำเนิน
ไปจนเห็นแสงไฟอยู่กลางป่าช้าก็เสด็จตรงเข้าไปหาแสงไฟ เมื่อ
ถึงขอบป่าช้าพระราชสาหยุดชงัก เพราะรังเกียจเหยียบที่ดิน
โสโครกด้วยชากศพ ทรงเหลียวดูพระราชบุตรเห็นมิได้ครั้น
คร้ามเลย สององค์ก็ทรงดำเนินตรงเข้าไป

สักครู่หนึ่งถึงกลางป่าช้า พระราชาทอดพระเนตรเห็น
สิ่งซึ่งน่าเป็นที่รังเกียจต่าง ๆ อยู่ล้อมกองไฟซึ่งได้เผาศพใหม่ ๆ
ภูตผีปีศาจปรากฏแก่ตารอบข้าง เสือคำรามอยู่ก็มี ช้างฟาดวง
อยู่ก็มี หมาในซึ่งชนเรื่อง ๆ อยู่ในที่มีตักกินชากศพซึ่งกระจัด
กระจายเป็นชั้นเป็นท่อน หมาจึงจอกก็ต่อสู้กันแย่งอาหารคือเนื้อ
แลกระดูกมนุษย์ หมีกย็นเคียวกินตับแห่งทารก ในที่ใกล้
กองไฟเห็นรูปผืนนั่งย็นแลลอยอยู่เป็นอันมาก ทั้งมีเสียงลมแลฝน
เสียงสุนัขเห่าหอน เสียงนกแก้วแมวร้อง แลเสียงกระแสน้ำไหล
กลบกันไป

ในท่ามกลางสิ่งน่าเกลียดแลกลัวเหล่านี้ โยคีสถานทีลีล
นั่งอยู่ใกล้กองไฟ มีกะโหลกศีรษะวางอยู่บนขา มือถือกระดูก
แข็งมือละท่อน เคาะกะโหลกเป็นเพลงให้ภูตต่าง ๆ รำแลโลก
ไปมาอยู่รอบข้าง

พระวิกรมมัททย์ทรงความกล้าอย่างที่สุด ทั้งจะเห็นได้
ในเวลาที่ยบยักษนั้นแล้ว แต่ความกล้านั้นประกอบด้วยความ
ระมัดระวังพระองค์ ครั้นเห็นมนุษย์แวดล้อมด้วยผี ทั้งนั้นก็ซา
คิดถึงยักษ เห็นเป็นช่องอันดีที่จะทำลายศัตรูซึ่งมุ่งร้ายต่อพระ
องค์ ทรงคิดว่าในขณะนั้นถ้าตรงเข้าไปพันด้วยพระแสงดาบ
อันคมกล้าให้หัวโยคีขาดไป ก็จะทำให้สำเร็จประสงค์โดยง่าย
แต่ทรงรำลึกได้ว่าได้ทรงสัญญาเสียแล้วว่า จะมารับใช้โยคีในคืน
วันนั้น จำต้องปฏิบัติตามข้อสัญญา แลระวังพระองค์คอยหา
โอกาสในเวลาข้างหน้าต่อไป

พระราชาทรงดำริห์ฉนี้แล้ว จึงเสด็จทรงนำพระราชบุตร
เข้าไปกระทำกิริยาเคารพโยคีเป็นอันดี แล้วทรงนั่งลงบนพื้น
ดินตามคำโยคีทูลเชิญ สักครู่หนึ่งพระราชบุตรว่า “เรามาทั้ง
นี้โดยสัญญาจะปฏิบัติตามคำสั่งแห่งท่าน ท่านจะให้เราทำอันใด
จงว่าไปเถิด”

โยคีทูลตอบว่า “พระองค์เสด็จมาถึงแล้ว ก็จงปฏิบัติ
ตามประสงค์ข้อหนึ่งของข้าพเจ้าก่อน คือในทิศใต้มีป่าช้าเช่น

เดียวกัน^๕อีกแห่งหนึ่ง ในป่าช้าน^๕มีต้นอโศก บนต้นอโศก
นั้นมีศพแขวนอยู่ศพหนึ่ง พระองค์จึงไปพาศพน^๕นั้นมาให้ข้าพเจ้า
โดยเร็ว”

พระราชาทรงฟังดังนั้น^๕ก็จับพระหัตถ์พระราชบุตรพากัน
เค็รไป^๕ในทิศใต้ ทรงทราบ^๕ในพระหฤทัยว่า^๕सानติคีล^๕นี้เอง
คือโยคีซึ่งพระราชบิดาได้ทรงก่ออิ ในเวลาน^๕सानติคีลกำลังตั้ง
พิธีจะทำร้ายพระองค์แลพระราชวงศ์ของพระองค์ จำเป็นพระ
ราชาต้องคิดอุบายป้องกันมิให้โยคีกระทำการเป็นภัยแก่พระองค์
ได้ ทรงพระดำริ^๕เช่น^๕นี้พลาง^๕คำเนิรไป ได้ยินเสียงดนตรีของ
โยคี และเสียง ภูตปีศาจต่าง ๆ เต็ม^๕รำทำเพลง อ้ออึงไป^๕ในป่าช้า
ทางที่เค็ร^๕นี้มีคถึง^๕แก่จะเค็รให้^๕ทรงมิได้ ทั้งมีภูตตามล้อหลอก
ให้ตกใจ บ้างก็เกล้งขวางจะให้^๕สตุคล้ม บ้างก็เบ็น^๕งุมพา^๕พันพระ
ชงม์ บ้างก็ทำแสงวูบวาบข้าง^๕ๆ ทางเค็ร บ้างก็ทำเสียงคัง^๕ลัน
ไกล^๕ๆ พระองค์ แม้คนที่กล้า^๕ก็น่าหวาดเสียวไม่อาจคำเนิรไป^๕ได้
แต่พระราชากับพระราชบุตรก็มี^๕ได้ถอย พากันทรงคำเนิรไปจน
ถึงป่าช้าซึ่งโยคี^๕ทูล^๕นั้น สักครู่หนึ่งเห็นต้นอโศกต้นใหญ่^๕ลูกเป็น
ไฟแดงไป^๕ทง^๕ต้น พระราชาไม่ทรงย่อ^๕ท้อก็เค็ร^๕ตรงเข้าไป ประ
เค็รว^๕ได้ยินเสียงผีร้องบอกว่า “ฆ่าเสี่ย ฆ่าเสี่ย^๕ทั้งสองคน จับ
ตัวให้^๕ได้ ช่วยกันจับตัวเผา^๕ในไฟบน^๕ต้นไม้นี้ ให้^๕ไหม้เป็น^๕จุน^๕ไป
ทำให้^๕รู้สึก^๕พิษไฟ^๕แห่ง^๕บาดาล”

พระราชามีทรงครั้นคร้ามก็ตรงเข้าไปถึงต้นไม้ แต่
เปลวไฟบนต้นอโศกนั้นมิได้ร้อน เพราะเป็นไฟที่มีสาขาสำแดง
หลอกเท่านั้น เมื่อเข้าไปถึงโคนต้นไม้พระราชาก็หยุดพิศดูศพ
ซึ่งแขวนอยู่บนกิ่งอโศก

ศพนั้นล้มตาโพลน ลูกตาสีเขียวเรือง ๆ ผมหงอก
หน้าสีน้ำตาล ตัวผอมเห็นโครงเป็นซี่ ๆ ห้อยเอาหัวลงมาทำ
นองค้างคาว แต่เป็นค้างคาวตัวใหญ่ที่สุด เมื่อจับถูกตัวก็เย็น
ซึกเหนียว ๆ เหมือนงู ปรางภูเหมือนหนึ่งว่าไม่มีชีวิต แต่หาง
ซึ่งเหมือนหางแพะนั้นกระดิกได้

พระวิกรมมัททัยทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นก็ทรงคิดในพระ
หฤทัยว่า ตัวที่ห้อยอยู่นั้นคือเวตาล แต่เดิมทรงคิดว่าศพนั้นคือ
ศพลูกชายพ่อค่าน้ำมันซึ่งยักษ์ ได้ทูลไว้ว่าโยคีเอาไปแขวนไว้ที่ต้น
ไม้ ครั้นเมื่อเห็นเป็นเวตาลเช่นนั้นก็ทรงพิศวง แต่ทรงดำริห์ว่า
ชรอยโยคีจะแก่งเปลี่ยนศพลูกชายพ่อค่าน้ำมันให้มีรูปเป็นเวตาล
เพื่อจะลวงให้สนิทดอกกระมัง

ทรงคิดเช่นนั้นแล้วพระราชาก็ทรงปีนขึ้นไปบนต้นไม้ ครั้น
ให้พระราชบุตรยืนหลีกห่างออกไป แล้วทรงพระแสงดาบฟัน
กิ่งไม้ซึ่งเวตาลห้อยอยู่นั้น ขาดตกลงยังดินทั้งเวตาลด้วย ฝ่าย
เวตาลเมื่อตกถึงดิน ก็กัณฑ์ร้องเสียงเหมือนทารกซึ่งได้รับความ

เจ็บ พระราชาตรัสว่า “อายตัวนี้มีชีวิต” แล้วเสด็จโจนลงจาก
ต้นไม้ตรัสถามเวตาลว่า “เอ็งนี่อะไร”

ตรัสแทบจะยังไม่ทันขาดคำ เวตาลหัวเราะด้วยเสียงอัน
ดังแล้วกลับขึ้นไปห้อยเกาะกิ่งไม้กิ่งอื่นอยู่บนต้นไม้อย่างเก่า ห้อย
พลางหัวเราะจนตัวแกว่งไปแกว่งมา

ฝ่ายพระราชาทรงคิดว่า เวตาลนี่คงจะเป็นบุตรชายพ่อ
ค้าน้ำมันเป็นแน่ จำจะต้องปีนขึ้นไปตัดกิ่งไม้ลงมาอีกครึ่งหนึ่ง
จึงตรัสแก่พระราชบุตรว่า คราวหน้าเมื่อเวตาลตกลงมาถึงพื้น
ก็ให้จับไว้ให้จงได้ ตรัสสั่งแล้วพระราชาทรงปีนขึ้นบนต้นไม้ตัด
กิ่งตกลงมาอีกกิ่งหนึ่งพร้อมกับเวตาล พระราชบุตรคอยอยู่ข้าง
ล่างก็ทรงเข้าจับเวตาลไว้แน่น พระราชาเสด็จรีบลงจากต้นไม้
เข้าช่วยพระราชบุตรยึดแล้วตรัสถามว่า “เอ็งนี่คือใคร”

ทันใดนั้นเวตาลก็หัวเราะด้วยเสียงอันดังแล้วสิ้นลอยขึ้นไป
เกาะอยู่บนต้นไม้อย่างเก่า ห้อยพลางหัวเราะเย้ยอยู่บนกิ่งไม้
อันสูง

ฝ่ายพระราชาเมื่อเวตาลหลุดไปถึงสองครั้งเช่นนั้น ก็ทรง
พิโรธตรัสสั่งพระราชบุตรว่า เมื่อเวตาลตกมาถึงพื้นดินให้ฟัน
หัวให้ขาดออกไป แล้วทรงปีนขึ้นต้นไม้จับผมเวตาลกระชาก
จนหลุดจากกิ่งไม้ที่เกาะ แล้วทิ้งลงมาถึงพื้นดิน พระราชบุตร
คอยอยู่ข้างล่างก็ฟันด้วยพระแสงดาบถูกหัวเวตาล ตาบปีนไป

ปรากฏเหมือนหนึ่งพันหิน พอพระราชเสด็จลงจากต้นไม้มาถึง
ดิน ตรัสถามว่า “เองคือใคร” แทบจะยังไม่ทันสุกสำเนียง
เวตาลก็หัวเราะแล้วลอยไปเกาะอยู่บนต้นไม้อย่างเก่า

พระวิกรมมัททย์เสด็จขึ้นขึ้นไปแสดงหลายครั้งก็ไม่ย่อท้อ
ปรากฏความเพียรเหมือนหนึ่งว่าจะยอมปีนขึ้นไปลงอยู่จนสิ้นยุค
แต่ไม่จำเป็นต้องเพียรนานถึงเท่านั้น เพราะเวตาลยอมให้จับใน
ครั้งที่เจ็ด แลกล่าวว่แม่เทวดาก็ขึ้นใจคนหัวคือไม่ได้ ฝ่าย
พระราชเมื่อจับเวตาลไว้ได้ ก็ปลดผ้าผืนหนึ่งออกจากพระองค์
ผูกเป็นนยามจะใส่เวตาล เวตาลนั่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วว่า “ท่าน
คือใคร ท่านจะทำอะไร”

พระราชตรัสตอบว่า “เองจรรู้ว่าข้าคือพระวิกรมมัททย์
พระราชกรุงอุชชยนี้ ข้าจะจับตัวเองไปให้คน ๆ หนึ่งซึ่งเห็น
สนุกในการเกาะกะโหลกหัวผีเป็นเพลงให้ผีฟัง”

เวตาลทูลตอบว่า “พระองค์ผู้เป็นพระราชจางจำภษิต
โบราณไว้ว่า ล้นคนนั้นตัดคอคนเสียมากต่อมากแล้ว ข้าพเจ้า
จะยอมทำตามพระเหตุทย์พระองค์ แลตามเสด็จไปหาบุรุษที่ทำ
ดนตรีด้วยกะโหลกหัวผี พระองค์จะผูกข้าพเจ้า สะพายหลัง
เหมือนนยามคนขอทานก็ตามพระประสงค์ แต่พระองค์จงฟังคำ
ข้าพเจ้าจำใส่พระเหตุทย์ไปตลอดทาง คือข้าพเจ้าเป็นผู้ช่างพูด
แลทางเคีรตังแต่ที่นี้ ไปถึงป่าช้า ซึ่งเพื่อนของพระองค์นั่งทำ

คนตร้อยอยู่นั้น กินเวลาชั่วโมงเศษ ในเวลาเค็รทางนั้นข้าพเจ้า
 จะเล่นนิทานเล่น เพราะปราชญ์ผู้มีความรู้ย่อมใช้เวลาของตน
 ในเรื่องหนังสือ มิใช่ใช้เวลาในการนอนแลการช้เก็ยอย่างคน
 โง่ ในเวลาเล่นนิทานนั้นข้าพเจ้าจะตั้งปัญหาถามพระองค์ แล
 พระองค์จะต้องสัญญาช้เสียก่อน ข้าพเจ้าจึงจะยอมไปด้วย
 คือเมื่อข้าพเจ้าตั้งปัญหาถ้าพระองค์ตอบ จะเป็นด้วยกรรมใน
 ปางก่อนบันทาลให้ตอบ หรือด้วยแพ้ความฉลาดของข้าพเจ้า
 เพราะข้าพเจ้าล่อให้ทรงแสดงความเยอหยิ่งว่ามีความรู้ก็ตาม ถ้า
 ตรัสตอบปัญหาข้าพเจ้าเมื่อใด ข้าพเจ้าจะกลับไปที่อยู่ของข้าพเจ้า
 ต่อเมื่อพระองค์ไม่ตอบปัญหา เพราะได้สติ หรือด้วยความโง่
 เขลาของพระองค์ก็ตาม ข้าพเจ้าจึงจะยอมไปด้วย ข้าพเจ้าขอ
 ทูลแนะนำเสียแต่ในบัดนี้ว่า พระองค์จงสงบความหยิ่งในพระ
 ฤทัยว่าเป็นผู้มีความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นคนโง่แล้วก็จงยอมโง่
 เสียเถิด มิฉะนั้นพระองค์จะไม่ได้ประโยชน์ ซึ่งนอกจากข้าพเจ้า
 แล้วไม่มี ใครจะอำนวยได้”

พระวิกรมมัททย์ได้ทรงฟังดังนั้น ก็คิด ช้คเค็อง ในพระ
 ฤทัย เพราะพระราชามีเคยฟังใครดุษ്മินว่าโง่ แต่ครั้นจะ
 ไม่ยอมสัญญาตามคำเวตาลก็จะไม่ได้ตัวไปตั้งประสงค์ ทรง
 คำริห์เช่นนั้นแล้วมิได้ตรัสตอบประการใด ทรงจับเวตาลใส่ลงใน

ยามยกขึ้นสะพาน แล้วตรัสให้พระราชบุตรรีบตามให้ทัน พลง
เสด็จออกรีบทรงดำเนินไป

ฝ่ายเวตาลครั้นออกเค็รได้สักครู่หนึ่งก็ทูลถามปัญหาสั้นๆ
กล่าวด้วยลมแลฝนแลโคลนในถนน พระราชามีได้ตรัสตอบ
ประการใด เวตาลจึงทูลว่า “ข้าพเจ้าจะเล่านิทานซึ่งเป็นเรื่อง
จริงถวายในบัดนี้ พระองค์จงฟังเถิด”

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๑

ในกรุงพาราณสีมีพระราชาทรงศักดิ์ใหญ่ครองราชสมบัติ
ทรงนามพระประตูปมุกุฏ มีพระราชบุตรทรงนาม วัชรมุกุฏ
มีเรื่องดังต่อไปนี้

เข้าวันหนึ่งพระวัชรมุกุฏกับสหายชื่อพุทธิศรระพากัน
ขี่ม้าออกเที่ยวล่าเนื้อในป่า พุทธิศรระเป็นบุตรของประธาน คือ
หัวหน้าอำมาตย์ในพระนครนั้น ชายหนุ่มทั้งสองขี่ม้าไปในป่า
พบสระใหญ่สระหนึ่งมีกำแพงล้อมรอบ ริมสระเป็นที่ร่มรื่นกระ
หลบด้วยกลิ่นดอกไม้ ผุงนกคือหงส์เล่นจากพราวเป็นต้นลง
ลอยอยู่ในสระในหมู่ดอกบัวอันชูก้านขึ้นมาพ่นน้ำเป็นที่ชวนชม
แมลงภู่งทั้งหลายพากันมาร่อนอยู่เหนือน้ำ แลकिनรสดอกบัวในสระ
นั้น

พระราชบุตรแลสหายไม่เคยไปพบสระนั้นในป่า ต่างก็
พิศวง จึงลงจากหลังม้าผูกไว้แทบใต้ต้นไม้แล้วเค็รเข้าไปริม

สระชำระพัศตร์แลหัตถ์ แล้วก็เข้าไปในศาลพระมหาเทพซึ่งอยู่
ใกล้ฝั่งสระ ต่างคนกระทำการนอบน้อมแลสวคมนต์

สักครู่หนึ่งมีหญิงสาวเป็นอันมากห้อมล้อมด้วยทาสีพากัน
มาที่ริมสระปากโน้น ครั้นมาถึงก็ยืนสนทนาแลสำรวจกันอยู่
ขอบสระ บางนางก็ลงอาบน้ำ แต่นางผู้เป็นหัวหน้าคือพระราช
บุตรนั้นมิได้ลงสระน้ำ เสด็จเค็รเที่ยวเล่นไต่ร่มไม้กับนางอีกคน
หนึ่งห่างฝั่งนางออกไป

ฝ่ายพระราชบุตรปล่อยให้พุทธิศรระนั่ง สวคมนต์อยู่ใน
ศาลพระมหาเทพคนเดียว พระองค์เสด็จออกจากศาลเค็รเที่ยว
ไปในหมู่ไม้ มิช้าพระราชบุตรแลพระราชธิดาก็สบพระเนตรกัน
นางสคัญเหมือนหนึ่งตกพระหฤทัย พระราชบุตรทรงไฝ่ฝันใน
ทันทีที่ทอดพระเนตรเห็นนาง แลตรัสออกมาว่า “กามเทพเอย
เหตุไรท่านจึงมากวนเราเช่นนั้น”

พระราชธิดาได้ยินก็ทรงยิ้ม หยุกยื่นดูกิริยาพระราชบุตร
เพราะเธอตกประหม่อมารู้จะกล่าวแลทำประการใดได้ นางหนึ่งดู
อยู่ครู่หนึ่งก็ทำอาการเหมือนพิโรธ ตรัสแก่หญิงสหายซึ่งแสรัง
หันหลังเก็บดอกมลิวา เหตุไรจึงปล่อยให้ชายหนุ่มมายืนจ้องดู
นางอยู่เช่นนั้น ฝ่ายหญิงสหายเมื่อได้ยินดังนั้นก็หันมากล่าวคำ
เกรี้ยวกราดขับไล่ให้พระราชบุตรไปเสียจากที่ แลให้พาความ
ละลาบละล้วงไปเสียด้วย มิฉะนั้นจะเรียกทหารมาจับตัวทิ้งลงใน

สระให้สมแก่โทษ ฝ่ายพระราชบุตรย็นตลิ่งคูนางมิได้ยินคำที่
หญิงสหายกล่าวขู่ นางทั้งสองเห็นดังนั้นก็พากันเคียวหางออกไป
ครั้นถึงขอบสระฟากข้างโน้นพระราชธิดาก็เสียวตุ ครั้นเห็น
พระราชบุตรย็นจ้องคูดอยู่ นางก็ทรงยิ้มแล้วเสด็จลงไปที่ขอบ
สระ เก็บดอกบัวดอกหนึ่งชูขึ้นไหว้ฟ้าแล้วเอาเสียบเกศา แล้ว
ทักที่กรรม แล้วกัศด้วยทนต์ แล้วทรงลงเหยียบด้วยบาท แล้ว
กลับหยิบขึ้นปักที่อุระ ครั้นทำเช่นนั้นแล้ว นางก็เสด็จไปขึ้นยาน
กลับคืนสู่นิเวศน์แห่งนาง

ฝ่ายพระราชบุตรครั้นนางไปแล้วก็เร่าร้อนในพระหฤทัย
เสด็จกลับไปยังศาลพระมหาเทพ พบพุทธิศริระเดินออกมาจาก
ศาล พระราชบุตรก็รับสั่งว่า “สหายเอ๋ย ข้าได้เห็นนางหนึ่ง
งามนัก จะเป็นนางคนตรีของพระอินทร์ในสวรรค์ หรือจะเป็น
นางมาจากทะเล หรือธิดาแห่งนาคราช หรือบุตรพระราชานใน
แผ่นดิน ก็หาทราบไม่”

พุทธิศริระผู้จะเป็นอำมาตย์มีปัญญาในภายหน้า ทูลว่า
“พระองค์จงกล่าวโคมนางให้ข้าพเจ้าฟังเถิด”

พระราชบุตรตรัสว่า “พัศตร์นางเหมือนพระจันทร์ยาม
เพ็ญ ผมเหมือนหมู่ผิงอันเกาะห้อยอยู่บนช่อดอกไม้ ปลาย
โขนงยาวจดถึงกรรม โอษฐ์มีรสเหมือนจันทร์ยามฤต เอว
เหมือนเอวสิงห์ ทรงค่านีรเหมือนราชหงส์ กล่าวเทียบเครื่อง

แต่งกายนางคือสีขาว กล่าวเทียบฤดูนางคือวสันตฤดู กล่าว
เทียบดอกไม้นางคือพุทธรักษา กล่าวสำเนียงนางคือนกกกระเหว่า
กล่าวความหอมนางคือชะมดเชียง กล่าวความงามนางคือพระ
ศรี กล่าวความเป็น นางคือความรัก ถ้าข้ามได้นางมา ข้าจะ
ไม่ทรงชีวิตไปเป็นอันขาด ข้าได้ตกลงใจเช่นนี้แล้ว”

พุทธิศรียะ ได้ฟังพระราชบุตรตรัสดังนั้น ก็มีได้ร้อนใจ
เกรงจะปลงพระชนม์ลงในกลางป่า เพราะเคยได้ยินพระราชบุตร
ตรัสอย่างเดียวกันทุกครั้งที่ได้เห็นนางงาม มิได้คิดว่าจะเป็นไปได้
สักซึ่งยิ่งกว่าคราวก่อน ๆ พุทธิศรียะจึงทูลว่าถ้าไม่ขึ้นมาเกี่ยว
นี้คงจะค้ำอยู่กลางป่าไม่กลับถึงนครได้ในเวลาอันควร พุทธิ
ศรียะกล่าว ดังนั้นแล้วเจ้า แลข้าก็ชวนกันขึ้น มา หัน กลับเข้าเมือง
ในเวลาที่เกิดทางอยู่ประมาณ ๓ ชั่วโมงนั้นชายหนุ่มทั้งสองเกือบ
จะมีได้สนทนากันเลย พระวัชรมุกุฏหนึ่งนึกถึงนางมิได้รับสั่งประ
การใด เมื่อพุทธิศรียะทูลอะไรก็ต้องทูลทั้ง ๆ ถึงสามครั้งสี่ครั้ง
จึงจะตรัสตอบคำเดียวหรือสองคำเป็นอย่างมาก

ฝ่ายพุทธิศรียะเมื่อเห็นพระราชบุตรนั่งอยู่ดังนั้นก็มีได้ทูล
อันใดต่อไป คิดในใจว่าถ้าพระราชบุตรอยากได้ความเห็นแล
ความแนะนำก็ให้หาฤมาเถิด พุทธิศรียะคิดดังนี้เพราะคำเนิร
ความกิตตามวิธีของบิดาผู้เป็นอำมาตย์มีปัญญา ซึ่งมิได้ให้ปัญ
ญาแก่ผู้ใดที่มีได้ขอนั้นเป็นอันขาด ถึงแม้ผู้ที่ขอปัญญาบางทีก็

ได้สิ่งที่ตรงกันข้าม อันผู้ฉลาดไม่เรียกว่าปัญญา เป็นอันขาด
 ฝ่ายพุทธศัทธิระเมื่อขึ้นมาหนึ่ง ๆ เวลานั้น ก็ตริกรองข้อความ
 ลึกลับอันหนึ่งซึ่งซ่อนตัวไว้แต่เวลาเช้า เพราะชายหนุ่มคนนั้นมี
 วิธีฝึกฝนปัญญาให้คมกล้า คือเมื่อตื่นเช้าก็คิดตั้งปัญหาถามตัว
 ข้อหนึ่งซึ่งมีใจความลึกลับ แลตริกรองตอบปัญหานั้นทุกขณะ
 ที่มีเวลาว่าง ข้อความที่ลึกลับและเฝี้ยดถ้าเกี่ยวกับปัญหานั้นก็
 นำเอามาตริกรองจนสิ้นเชิง แลเมื่อได้ทำเช่นนั้นมาสองสามปี
 ก็ควรเป็นที่เชื่อได้ว่าชายหนุ่มคนนี้มีปัญญารุ่งโรจน์มาก

ครั้นกลับถึงวังในตอนค่ำ พระราชบุตรก็บรรทมกระสับ
 กระส่ายอยู่ตลอดคืน แลเป็นเช่นนั้นตลอดวันรุ่ง ครั้นวันที่สอง
 ถึงแก่ประชวรมีอาการเป็นไข้ การเขียนการอ่านการกินการนอน
 กิ่งตหมด ราชการซึ่งพระราชบิดามอบเฉพาะพระองค์ก็งด การ
 อื่น ๆ ก็งด เพราะรับสั่งว่าจะสิ้นพระชนม์อยู่แล้ว ครั้นพระชนม์
 ยังไม่สิ้นก็ ทรงเขียนรูป นางงามผู้เก็บ ดอกบัว มาทำแปลก ๆ จน
 ผั่งอยู่ในพระหฤทัย กล่าวกันว่าเขียนเหมือนอย่างที่สุด ครั้น
 เขียนแล้วก็บรรทมพิศดูรูปด้วยพระเนตรอันจำด้วยน้ำ อีกครู่
 หนึ่งลุกตลิ่งขึ้นฉีกรูปนั้นเสีย แลชักพระเศียรประหนึ่งว่าพระ
 เศียรได้กระทำความผิดเป็นข้อใหญ่ แลแล้วก็เขียนรูปนางอีกรูป
 หนึ่งงามยิ่งกว่ารูปก่อน

อีกวันสองวันพระราชบุตรตรัสให้เรียกพุทธรังษิระเข้าไป
 เผ้า พุทธรังษิระทราบอยู่หลายวันแล้วว่าคงจะเรียก ครั้นเข้าไป
 เผ้าถึงที่บรรทม เห็นพระราชบุตรพระพักตร์เผือกแลทรบ่นว่า
 ปวดพระเศียร พุทธรังษิระทราบอยู่แล้วว่าจะรับสั่งเรื่องอะไร
 แต่ยังไม่กล้ารับสั่ง เพราะพระราชบุตรแลสหายนคนนี้ได้สนทนา
 เรื่องผู้หญิงหลายครั้งแล้ว พระราชบุตรตรัสครั้งไร พุทธรังษิระ
 ก็ยมเย้ยแลกล่าวลบหลู่หญิงอย่างเร็วแรง แลยังกล่าวติเตียน
 ชายที่หลงรักหญิงเร็วแรงยิ่งไปกว่าติเตียนหญิงเสียอีก เหตุทั้ง
 นั้น พระราชบุตรจึงอ้อองไม่กล้ากล่าวเรื่องที่อยู่ใน พระเหตุทัย
 พุทธรังษิระรู้ที่เลยอยากจะให้ตรัสออกมาจึงทูลว่า “โรคชนิดนี้ต้อง
 เสวยยาอย่างขมแสดอกของแสดองให้จริง มิฉะนั้นโรคไม่บันเทา
 ได้”

พระราชบุตรได้ทรงฟังพุทธรังษิระสำแดงความร้อใจทั้ง
 นนทสนความอ้ออง พระหัตถ์จับมือพุทธรังษิระนำพระเนตรตก
 ตรัสว่า “ชายใดเข้าเทิรในทางแห่งความรัก ชายนั้นจะรอด
 ชีวิตไปมิได้ หรือถ้ายังไม่สิ้นชีวิต ชีวิตก็มี ใช่อื่น คือความ
 ทุกข์ที่ยืดยาวออกไปนั่นเอง”

พุทธรังษิระทูลว่า “พระองค์รับสั่งถูกเป็นแน่แล้ว กวี
 โบราณย่อมกล่าวว่ วิถีแห่งความรักนั้นไม่มีต้นแลไม่มีปลาย
 บุรุษพึงตรึกตรองให้ถ่องแท้แล้วจึงวางเท้าลงในวิถีนั้น ผู้มีปัญญา

ญารู้ว่าสิ่งทั้งสามคือความใคร่ หนึ่งหนึ่ง กระตานสกาหนึ่ง
การคืบหน้าเมาหนึ่ง อาจให้ผลแก่คนในทางที่ไม่อาจทำนายได้
เหตุดังนี้ วิธีที่จะปฏิบัติ การทั้งสาม สิ่งที่ดีที่สุดก็คือ ไม่ปฏิบัติ เสีย
เลย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเว้นให้ขาด, แต่วิธีของโลกนี้ ถ้าไม่
มีจัวตัวเมียก็ต้องรียนมัจจัวตัวผู้แทน”

คำสอนของผู้มีปัญญากล่าวเช่นนั้น จะแปลว่าอะไรก็ตาม
พระราชบุตร ย่อมจะทรงเห็นว่า เป็นคำ สอน ที่กล่าว ซ้ำไปไม่ทัน
การเสียแล้ว เธอจึงอยู่สักครู่หนึ่งจึงตรัสว่า “ซ้ำได้อย่างเท่า
เค็รทางนั้นเสียแล้ว ที่สุดแห่งทางจะเป็นความทุกข์หรือความสุข
ก็ตามบุญตามกรรม” ตรัสดังนั้นแล้วก็ทรงถอนใจใหญ่

ฝ่ายพุทธรักษาได้เห็นพระราชบุตรมีอาการดังนั้นก็คิดสงสาร
จึงทูลถามว่า “นางนั้นคือนางซึ่งพบที่สระในป่านั้นหรือ”

พระราชบุตรพยักพระพักตร์

พุทธรักษาทูลถามว่า “เมื่อนางจะไปนั้นนางได้กล่าว
อะไรแก่พระองค์หรือเปล่า หรือพระองค์ได้กล่าวอะไรแก่นาง
บ้าง”

พระราชบุตรตรัสว่า “ไม่ได้กล่าวอะไรแก่กันเลย”

พุทธรักษาว่า “ถ้าเช่นนั้นก็ยากที่สุดที่จะได้นาง
มา”

พระราชบุตรตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้นข้าก็ใกล้เวลาตาย แลชีวิตเป็นความทุกข์ตั้งแต่เวลานี้ไปจวบเวลาชาติลมหายใจ”

พุทธรักษาครั้นที่พระราชบุตรพูดนอกเรื่อง เพราะการกล่าวถึงความตายไม่ใช่ทางที่จะได้นางมาเป็นอันขาด พุทธรักษาหนึ่งอยู่ครู่หนึ่งจึงทูลถามว่า “นางไม่ได้ให้สัญญาอะไรบ้างหรือพระองค์จึงเล่าให้ข้าพเจ้าฟังให้ละเอียด คนไข้ที่บอกอาการโรคครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไม่มีประโยชน์เลย”

ครั้นพุทธรักษาทูลดังนั้น พระราชบุตรก็ตรัสเล่าตั้งแต่ต้นจนปลาย กล่าวโทษพระองค์เองที่ตกตลิ่งแลเสทกสะท้านมิได้กล่าวอันใดแก่นาง ในที่สุดเล่าถึงกิริยาที่นางเก็บดอกบัวมาทำต่าง ๆ

พุทธรักษาได้ยินดีนั้นก็นั่งตรองอยู่สักครู่หนึ่ง แล้วทูลพระราชบุตร สำแดงคุณชั่วแห่งความสะทกสะเท็นในขณะที่อยู่ใกล้หญิง ถ้าพระราชบุตรจะเป็นผู้มีความสุขต้องสำแดงพระองค์เป็นคนกล้าในคราวหน้าที่พบนางจึงจะสำเร็จประสงค์ พระราชบุตรตรัสสัญญาว่าถ้าได้พบ นาง ก็จะเป็น คนกล้า ตามคำสอนนั้น แต่เมื่อไม่ได้พบ จะกล้าอย่างไรได้

พุทธรักษาแล้วว่า พระองค์จงสงบทุกข์ลงบ้างเถิด ข้าพเจ้ารู้ชื่อนางแลที่อยู่ของนางแล้ว เมื่อนางเก็บดอกบัวขึ้นชู

ไหว้ไปในพริบตา ก็อนางสำแดงความยินดีต่อเทวดาที่ได้อำนาจ
ให้นางได้พบพัศตรอันประเสริฐของพระองค์”

พระราชบุตรได้ทรงฟังก็ยิ้มออกมาได้ แลยิ้มครั้งแรกใน
เวลาหลายวัน

พุทธรักษาจะทูลต่อไปว่า “เมื่อนางยกดอกบัวขึ้นทักหูนั้น
เป็นที่หมายให้ทรงทราบนางเป็นชาวเมืองกรรณาฎกะ แลเมื่อนาง
ยกดอกบัวด้วยทนต์นั้น นางทำสัญญาให้ทรงทราบนาง
เป็นธิดาของท้าวทนต์วิท พระองค์ย่อมทราบว่าทนต์วิทเป็น
อริใหญ่ของราชบิดาแห่งพระองค์ ไม่มีท่าทางจะปรองดองกัน
ได้เป็นอันขาด”

พระราชบุตรได้ยั้งใจนั้นก็กราบด้วยความเศร้าพระหฤทัย
พุทธรักษาจะกล่าวต่อไปว่า “เมื่อนางเหยียบดอกบัวนั้น
นางให้เครื่องหมายนางชื่อบัวทมาวดี แลเมื่อนางเอาดอกบัว
ปักที่อุระนั้นเป็นเครื่องหมายว่า พระองค์สิงอยู่ในหฤทัยแห่ง
นาง”

พระวัชรมุกุฏได้ทรงฟังดังนั้นก็ผลุกขุ่นด้วยความยินดี
อาการใช้ก็เปลืองปลดไป ในทันที ทรงกำลังกระปรี้กระเปร่า
เหมือนแต่ก่อน ตรัสชมความรอบรู้ของพุทธรักษา พลังรับสั่ง
อ่อนวอน ให้ช่วยทูลขอ อนุญาตพระราชบิดา พากัน ไปยัง นครอัน
เป็นที่อยู่แห่งนางนั้น ฝ่ายพุทธรักษาด้วยความภักดีต่อพระราช

บุตรก็เข้าไปทูลพระราชาธิบดีว่า พระราชบุตรไม่มีใครทรงสบาย
 ควรเสด็จเที่ยวในประเทศต่าง ๆ เพราะพระกายต้องการเปลี่ยน
 ให้นำพระหฤทัยต้องการเปลี่ยนที่อยู่ ครั้นพระราชบิดาประทาน
 อนุญาตแล้ว พระวัชรมุกุฏกับพุทธรังษีระก็แต่งตัวเป็นคนเคียร
 ทางขึ้นมาไปหลายวัน ถึงนครกรรณาฏกะก็หยุดพักอยู่ริมทาง
 แล้วพุทธรังษีระก็นำพระราชบุตรออกเที่ยวถามหาหญิงผู้มีปัญญา
 โดยอธิบายว่าจะให้ดูเคราะห์ดีในอนาคต แลชี้แจงต่อพระราช
 บุตรอีกชั้นหนึ่งว่า หญิงเอาใจใส่ต่อกิจการในอนาคตนั้นย่อมจะ
 เอื้อเพื่อต่อกิจการปัจจุบัน ด้วยเหตุดังนั้นควรสืบหาหญิงหมอดู
 เป็นผู้ช่วยให้สำเร็จกิจอันประสงค์

พุทธรังษีระเที่ยวถามอยู่ครู่หนึ่ง มีผู้ชี้หญิงแก่ผู้หนึ่งซึ่งนั่ง
 บนฝ้ายอยู่หน้ากระท่อม พุทธรังษีระจึงเข้าไปหาหญิงแก่นั้นกระ
 ทำการเคารพเป็นอันดีแล้วพูดว่า “ข้าพเจ้าเป็นพ่อค้ามาจาก
 เมืองไกลสองคนด้วยกัน สินค้าของเราตามมาข้างหลัง เราล่อง
 น้ามาก่อนเพื่อจะหาที่พัก ถ้ามารดายอมให้เราพักในเรือนนี้ เรา
 คงจะอยู่เป็นสุขแลให้เงินแก่มารดาโดยอัตรานับสูง”

ฝ่ายหญิงแก่นนั้นนอกจากเป็นหมอดูยังเป็นผู้รูลักษณะคน
 อีกด้วย ครั้นเห็นเค้าหน้าชายหนุ่มทั้งสองก็ชอบ เพราะคว
 กว้างแลปากมีลักษณะว่าไม่ตระหนี่ จึงตอบพุทธรังษีระว่า “กระ
 ท่อมนี้เหมือนหนึ่งเรือนของท่าน เชิญมาพักอยู่ให้สบายเถิด”

พูดเท่านั้นแล้วก็พาชายหนุ่มทั้งสองเข้าไปในเรือน กล่าวติเตียน
ความรุ่งรังของตนเอง แล้วเชิญให้ชายทั้งสองพักผ่อนกายอยู่
ในเรือนนั้น

สักครู่หนึ่งหญิงแก่กลับมายังห้อง ซึ่งชายหนุ่มทั้งสองพัก
พุทธรังระจึงถามว่า “มารดาอยู่ที่นี้มีความสุขอยู่หรือ ญาติวงศ์
สหายอยู่พร้อมกันหรืออย่างไร แลมารดาหากินทางไหน”

หญิงแก่ตอบว่า “ลูกชายของข้าเป็นคนใช้สนิทของท้าว
ทันตวัตผู้เป็นพระราชของเรา ข้าเป็นนางนมของนางบัทมาวดี
พระราชธิดาองค์ใหญ่ ครั้นข้าแก่ชราก็มาอยู่เรือนนี้ ไม่ต้อง
กังวลการหากิน เพราะพระราชประทานทุกอย่าง ข้าไปในวัง
เฝ้าพระราชบุตรวันละครั้ง นางเป็นหญิงงามอย่างประหลาด
เป็นคนที่มีปัญญาหาเสมอมิได้”

พระวัชรมุกุฏพักอยู่ที่เรือนหญิงแก่ อันเป็นนางนมของ
พระราชธิดาหลายวัน แลกระทำให้นางนมเอื้อเฟื้อรักใคร่ด้วย
ความไม่ตระหนี่ ด้วยวาจาอ่อนหวาน แลด้วยรูปสมบัติของ
พระองค์ ครั้นคุ้นเคยแล้วรักกันมากขึ้น พระวัชรมุกุฏก็ตรัสถึง
พระราชธิดา แลกล่าวแก่นางนมว่า “เมื่อไปเฝ้านางบัทมาวดี
คราวหน้าขอให้ช่วยถือหนังสือไปถวายฉบับหนึ่งจะได้หรือไม่”

นางนมมีความยินดี เพราะเป็นธุระของนางนมที่จะต้อง
ยินดีตามแบบนิทานชนิดนี้ จึงกล่าวแก่พระวัชรมุกุฏว่า “ลูกเอ๋ย

ไม่จำเป็นจะต้องคอยถึงพรุ่งนี้ เจ้าจงเขียนหนังสือเถิด มารดา
จะถือไปเดี๋ยวนี้”

พระวัชรมุกุฏพระองค์สั่นด้วยความยินดี รีบเสด็จไปหา
พุทธิศรียะซึ่งนั่งอ่านหนังสืออยู่นอกเรือน แล้วรับสั่งบอกว่า
นางนมรับแล้วที่จะถือหนังสือไปถวายพระราชธิดา ปัญหายังมี
แต่เพียงว่าจะเขียนหนังสืออย่างไรจึงจะดี จะผูกประโยคแลใช้
ศัพท์ชั้นไหนจึงจะถูกพระหฤทัยนาง จะใช้ศัพท์เรียกนางว่า
“แก้วตาแห่งตู” จะเบาไป แลศัพท์ “โลหิตในตับแห่งข้า”
จะหนักไปดอกกระมัง อนึ่งการแต่งหนังสือสำคัญเช่นนั้นจะทำ
ให้แล้วเร็วทันในวันนั้นก็ยากเป็นเรื่องที่หนักพระหฤทัยอยู่ ฝ่าย
พุทธิศรียะเมื่อได้ยินดั่งนั้นก็ทูลว่าอย่าให้ทรงเคืองตร้อนเลย จะ
ทำถวายให้เสร็จ แล้วพุทธิศรียะก็ไปหยิบเครื่องเขียนมานั่งเขียน
อยู่ครู่หนึ่ง ครั้นสำเร็จแล้วก็พับหนังสือนั้นปิดผนึกเขียนรูป
ดอกบัวลงบนหลังผนึกดอกหนึ่งแล้วส่งถวายพระราชบุตร พระ
ราชบุตรก็นำหนังสือไปส่งให้หญิงแก่นางนมถือไป ถวายพระราช
ธิดา นางนมได้รับหนังสือแล้วก็รีบเข้าวังไปที่ตำหนักพระราช
บุตรตามเคย

ฝ่ายนางบ่ทมาวดีครั้นเห็นนางนมเข้าไปเฝ้า ก็ตรัสเรียก
ให้นั่งแลทรงสนทนาด้วย นางนมพูดถึงเรื่องอื่น ๆ อยู่สักครู่หนึ่ง
จึงทูลว่า “เมื่อนางยังอยู่ในความเป็นเด็กอ่อน ข้าได้เลี้ยงดู

นางมาด้วยความภักดี บัดนี้เทพดาให้รางวัลแก่ข้าด้วยประทาน
ความงาม ความไม่มีโรค แลความดีแก่นางในเวลาที่ยังจำเริญ
เพียงนี้ หัวใจของข้าจะใคร่เห็นความสุขของนางยิ่ง ๆ ขึ้นไป
ทราบชีวิตข้าหาไม่ นางจงทรงอ่านหนังสือซึ่งมาจากชายหนุ่ม
งามที่สุดแลดีที่สุดซึ่งข้าได้เคยเห็นเป็นขวัญตา”

พระราชธิดาทรงรับหนังสือไปทอดพระเนตรดอกบัวบน
หลังฉีก แล้วทรงเปิดออกอ่านพบอินทรวีเชียรฉันท์ดังนี้

๐๐	ได้เห็นพระเพ็ญโฉม	ดุจโสมสว่างน
	รากเร้ากำเคาตกลง	จิตเดือดบ่เหือดลง
๐	ศรทรงอนงค์* แผลง	พิชแสรั่งจะเสียบองก์
	ปักในหทัยตรง	อูระแก่นเพราะแสนคม
๐	วันพบประสพพัศตร์	ศุภลักษณ์มโนรมย์
	อืมใจจะใคร่ชม	บ่มีพริบกระหีบตา
๐	เพ็ญโสมบ่เพ็ญศรี	ดุจนั้นละเวหา
	แสงส่องบ่ผ่องปรา	กฏอย่างพระนางนวล
๐	งอนงามอร่ามโรจน์	ฉวีโชติประชันชวน
	แข่งขันพระจันทร์บรรณ	ศศิแน่จะแพ้นาง

* อนงค์ แปลว่าไม่มีตัว เป็นชื่อกามเทพ. เมื่อหญิงกับชายรักกัน
กล่าวว่เพราะกามเทพแผลงศรถูกหัวใจ.

๑ ยามยลพิมลโฉม	อูระโหมพระเพลิงพลาง
ร้อนรักตระหนกกลาง	จิตข้าศิขาครุ
๑ นางกลับและลับเนตร	ก็ทเวศทวิคุณ
เร้าร้อนบ่ผ่อนภูล	พิชรักประจักษ์แด
๑ คิคไปก็ใจหาย	เพราะกระต่ายจะหมายแข
เวียนหวังระวังแล	ศศิไชรบ่โยคี
๑ อ้านางสอวางรัตน์	วรชติยะนารี
ไปรดค้ายอานวยชี	วะบ่ตักสลักตุ ๆ

พระราชธิดาทรงอ่านหนังสือตลอดแล้วก็สำแดงอาการ
พิโรธ ตรัสแก่นางนมด้วยสำเนียงอันขุ่นแค้นว่า “นี่แกเป็น
อะไรไปจึงบังอาจนำหนังสือนี้มาให้ คนโง่ที่เขียนหนังสือนี้
แต่งฉันทไม่เป็นก็แค้นจะแต่งกับเขาด้วย คนแต่งฉันทแล้ว ๆ
เช่นนี้ยังอาจมาแต่งถวายพระราชธิดา อย่ารู้ว่าเรียนหนังสือ
มาแต่สำนักไหนจึงเลวถึงเท่านี้” นางตรัสพลาทรวงฉีกหนังสือ
ตอนที่ว่า “ศศิไชรบ่โยคี” ส่งให้นางนมแล้วตรัสว่า “แกจง
นำเอาคำตอบนี้ไปให้ชายที่แต่งฉันทไม่เป็น แลตัวแกเองจงอย่า
ทำเอื่อมอาจถือหนังสือเข้ามาเช่นนี้อีกเป็นอันขาด”

หญิงแก่นางนมได้ฟังพระราชธิดากริ้วถึงเพียงนั้น ก็
เสียใจรีบกลับบ้าน พบพระราชบุตรตามทางก็เล่าให้ฟังทุก
ประการ พระราชบุตรได้ทรงฟังแล้วอ่านคำตอบแล้วก็เสีย

พระเหตุที่ยิ่งนัก เมื่อทรงดำเนิรกลับนั้นทรงคิดถึงวิธีทำลายชีวิตตนเองหลายอย่าง เช่นกระโดดน้ำ ผูกคอตนเองแขวนแกวอกตนเองเป็นต้น ยังไม่ทันตกลงว่าอย่างไรจะตีก้พ้อถึงที่พัก พบพุทธิศรระนั่งอยู่บนเรือ ก็ตรัสเล่าให้ฟังแลทรงสำแดงความเสียใจยิ่งนัก

พุทธิศรระนั่งฟังตลอดแล้วทูลว่า “พระองค์อย่าเพ้อตีตนเองก่อนไข้ จงทรงตรึกตรองใจความที่นางตรัสนั้นให้ถ่องแท้ก่อน ต่อไปข้างหน้าเมื่อพระองค์ได้สมาคมกับหญิงมาก ๆ แล้ว จะทรงทราบว่เมื่อหญิงกล่าวว่าไม่ไยดีนั้นแปลว่าไยดี เพราะฉนั้นตามที่เรำทำมาเพียงนั้นนับว่าสำเร็จค้งหมาย อนึ่งเมื่อนางทรงถามว่าพระองค์ทรงเรียนหนังสือจากสำนักไหนนั้น ถ้าจะแปลเป็นภาษาผู้ชายแปลว่าท่านคือใคร”

พระวัชรมุกฏได้ทรงฟังค้งนั้นก็ยินดี ครั้นวันรุ่งขึ้นก็ทรงบอกนางนมว่า พระองค์เป็นยุพราชกรุงพาราณสี ให้นางนมเข้าไปทูลพระราชธิดาเถิด ฝ่ายนางนมได้ทราบค้งนั้นก็ดีใจแต่กล่าวว่าทราบมาแต่แรกแล้ว เช้าวันนั้นก็เข้าไปในวังเฝ้าพระราชธิดาทูลว่า “พระยุพราชซึ่งนางได้ทำให้มีใจใฝ่ฝันตั้งแต่วันที่ ได้เห็นกัณริมสระเมื่อวันชน ๕ ค่าเดือนก่อนนั้น เสด็จมาที่เรือนข้าพเจ้า แลให้ข้าพเจ้ามาทูลว่าพระองค์เสด็จมาแล้ว นางทำกิริยาเป็นสัญญาที่ริมสระอย่างไร ก็จงทำตามสัญญานั้นเถิด

พระราชบุตรองค์นี้ทรงศักดิ์สมควรแก่นางแท้
ข้าพเจ้าเถิด”

นางจงฟังคำ

นางบัทมาวดีได้ทรงฟังดังนั้นก็สำแดงความโกรธยิ่งกว่า
ครั้งก่อน นางเสด็จลุกไปเอากระแจะจันทน์ละเลงบนพระหัตถ์
ทั้งสองพระหัตถ์ แล้วตบเข้าที่แก้มนางนมทั้งสองแก้ม ตรัสว่า
“แกจงรีบไปจากวังนี้โดยเร็ว มิฉะนั้นจะต้องรับโทษยิ่งกว่า
แกจำไม่ได้หรือว่าข้าห้าม ไม่ให้เอาเรื่องนี้มาพูดต่อไปเป็นอัน
ขาด” นางนมออกจากวังกลับไปทูลพระวชิรมุกุฏต่างคนเสียใจ
ที่ไปหลงเชื่อพุทธิศรียะ ครั้นเล่าความให้พุทธิศรียะฟัง พุทธิ
ศรียะก็ทูลพระราชบุตรว่า “พระองค์อย่าทรงตกใจ การที่
พระราชธิดาเอากระแจะจันทน์ทาแก้มนางนมด้วยนิ้ว ๑๐ นิ้วนั้น
หมายความว่ากลางคืนยังมีแสงพระจันทร์อยู่อีก ๑๐ คืน เมื่อ
พ้น ๑๐ คืนไปแล้ว นางจะออกมาพบพระองค์ในที่มืด พระ
องค์จงหักความกระวนกระวายในพระหฤทัยคอยไปอีก ๑๐ วัน
เถิด”

พุทธิศรียะทูลแปลกิริยาแห่งพระราชธิดาแล้ว ก็ทูลต่อ
ไปว่า นางองค์นี้เห็นจะฉลาดเกินที่จะเป็นความสุขแก่สามี
เพราะฉนั้นพระราชบุตรควรหยุดยั้งพระหฤทัยแต่ในขณะนี้
ยังมีเวลาจะถอนพระองค์ได้ คำตักเตือนอันนี้พระวชิรมุกุฏไม่
ทรงฟังเลย

ครั้นพ้นกำหนด ๑๐ วันไปแล้ว ชายหนุ่มทั้งสองก็ให้นางนมเข้าไปเฝ้าพระราชธิดา คราวนี้นางเอาหญ้าฝรั่นทานิ้วพระหัตถ์ ๓ นิ้วแล้วประไว้บนแก้มนางนม ครั้นนางนมกลับมาเล่า พุทธิศรระก็อธิบายว่า นางขอผลอีก ๓ วัน เพราะยังประชวรพระโรคลำดับเดือน วันที่สี่เป็นวันนัดให้เสด็จ ครั้นวันที่สี่นางนมเข้าไปเฝ้าอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้พระราชธิดากรวมากเสด็จทรงจุดตัวนางนมไปที่ประตูด้านตะวันตก ทรงผลักให้ออกประตูนั้น แลตรัสว่าถ้ากลับเข้าไปอีกจะตีด้วย채 ครั้นนางนมกลับไปเล่าให้พุทธิศรระฟัง พุทธิศรระอธิบายว่าพระราชธิดาเชิญพระราชบุตรให้เสด็จไปพຽ່ງนี้เวลากลางคืน แลให้เข้าทางประตูด้านตะวันตก

ครั้นเวลากลางคืนวันรุ่งขึ้น พุทธิศรระทูลเตือนพระวัชรมุกุฎให้เตรียมพระองค์ พระวัชรมุกุฎไม่ต้องให้มีใครเตือนกำลังแต่งพระองค์อยู่แล้ว แท้จริงแต่งพระองค์อยู่หลายชั่วโมงเสร็จ ครั้นแล้วก็เสด็จออกมาถามพุทธิศรระว่าใช้ได้หรือยัง พุทธิศรระทูลตอบว่างามมาก แล้วทูลตักเตือนในเรื่องผู้หญิงตามบัญญัติของตน แลทูลเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า สังเกตเห็นนางฉลาดเกินไป ถ้าจะได้เป็นเมียเห็นจะไม่มีสุขอย่างเมียโง่ ๆ

ครั้นเวลาเที่ยงคืน ชายหนุ่มทั้งสองก็พากันออกเดินไปยังประตูด้านตะวันตกแห่งพระราชวัง ครั้นถึงประตูเห็นเป็คังบง

พุทธรักษาระกย่องเข้าไปดูเห็นนายประตุนั่งหลับอยู่ แลเห็นหญิง
คนหนึ่งมีผ้าคลุมหัวยืนคอยอยู่ข้างใน พุทธรักษาระกย่องกลับไป
ทูลพระราชบุตร พระราชบุตรก็เสด็จย่องเข้าประตูไป พุทธรักษาระ
กย่องอยู่สักครู่หนึ่งก็กลับไปที่พัก

ฝ่ายพระราชบุตรครั้นเข้าไปในประตูแล้ว หญิงที่ยืน
คอยอยู่ก็จับพระหัตถ์แลทำสัญญาให้กินเบา ๆ แล้วนำไปตาม
ทางมืด บางแห่งจุดไฟบริหรี สักครู่หนึ่งไปถึงบรรดาศิลาภักพา
กันขึ้นไปบนตำหนักพระราชธิดา

พระวัชรมงกุฎเสด็จออกจากที่มืดเข้าไปที่สว่างก็มีวพระ
เนตรอยู่ครู่หนึ่งประเดี๋ยว ทอดพระเนตรดูรอบห้องเห็นเป็นที่
งดงาม แต่งด้วยเครื่องบำรุงความสำราญต่าง ๆ กลิ่นควันเผา
เครื่องหอมแลกลิ่นดอกไม้หอมกระลบไปทั้งห้อง ตะเกียงเงิน
ซึ่งจุดด้วยน้ำมันหอมก็ส่งกลิ่นอันพึงสุกคดม ข้างหนึ่งมีดอกไม้
กองรอบเตียงลาดผ้าขาวปักด้วยเส้นทอง ไรยด้วยดอกพุทชชาติ
ซึ่งเก็บใหม่ ๆ อีกข้างหนึ่งมีภาชนะรองหีบหมากแลชวดน้ำ
ไม้เทศ มีถาดรองเครื่องหอมต่าง ๆ แลภาชนะรองเครื่องหวาน
หลายอย่าง มีนางกำนัลคอยรับใช้ประจำที่ บ้างก็มีหน้าที่พ้อนรำ
แลบรรเลงดนตรี รวมความว่าเครื่องสำราญใจมากอย่างมีอยู่ใน
ห้องนั้น

สักครู่หนึ่ง พระราชธิดาเสด็จเข้ามาเปลื้องผ้าคลุม พระ
 พักตร์ออกสำแดงพระองค์ให้เห็น พระวัชรมุกุฏสตั้งด้วยความ
 ยินดี นางเชิญพระราชกุมารให้นั่ง ทรงชะโลมพระองค์พระราช
 กุมารด้วยกระแจะจันทร์ แลโปรยน้ำกุหลาบถวาย แล้วทรง
 โบกด้วยพัดอันทำด้วยขนนกยูงมีด้ามทอง

พระวัชรมุกุฏตรัสแก่นางว่า “พระหัตถ์อันอ่อนของนาง
 นี้ไม่สมควรจะโบกพัด นางจงหยุดเสียเถิด ข้าได้เห็นนางก็มี
 ความเอิบอímในใจ แม้ไม่ต้องพัดก็เย็นพออยู่แล้ว นางจง
 ประทานพัดให้ข้าเถิด”

นางบ้ทมาวதியมพลาางทูลว่า “พระองค์ทรงอุทสาหะเสด็จ
 เข้ามาถึงที่นี้เป็นพระเคศพระคุณนักหนา สมควรข้าพเจ้าจะ
 ปฏิบัติพระองค์ด้วยความกตัญญู”

ขณะนั้นนางกำนัลคนโปรดเข้ามารับพัดไปถวายอยู่ณ
 ทูลว่า “หน้าที่ปฏิบัติของข้าพเจ้า สองพระองค์จงทรงสำราญ
 เถิด”

เวตาลเล่ามาถึงเพียงนั้นก็หยุดพักครู่หนึ่งแล้วเล่าต่อไปว่า
 “ครั้นเวลารุ่งเช้านางบ้ทมาวดีก็ชวนพระราชกุมารไว้ใน
 ที่ลับ ครั้นกลางคืนก็ทรงสำราญอย่างคึกก่อน พระราชกุมาร
 มีความสุขจะหาเสมอมิได้ โลกใหญ่กว้างก็ทรงลืมห่มก คงเหลือ
 อยู่แต่โลกในตำหนักนางเท่านั้น ฝ่ายนางบ้ทมาวดีเป็นหญิง

เฉลียวฉลาด เมื่อได้สามที่บัญญัติอ่อนก็ยิ่งผูกแน่นขึ้น ทั้งคำ
 โบราณกล่าวว่าคุณตรงกันข้ามในเชิงบัญญัติย่อมล่อใจกัน ในชั้น
 นั้นนางตั้งแต่งให้พระสามเป็นปราชญ์เปรี๊ยะ โดยอธิบายว่า
 นานิ่งไหลลึก เมื่อพระราชกุมารไม่ใคร่ตรัส ก็นึกว่าคงจะมี
 ความคิดรู้งโรจน์หนึ่งไว้ในพระหฤทัย คนมีคิ้วกว้างแลโค้งงาม
 เช่นนี้จะไม่ฉลาดอย่างไรได้ คนมีหนวนหน้าคู้เช่นนั้นคงจะต้อง
 เป็นผู้มึนใจโอบเอื้ออยู่เอง คนมีตาเช่นพระราชกุมารจะไม่เป็น
 คนกล้านั้นไม่ได้ นางบัทมาวดีหลงคิดดังนี้ในชั้นต้น ครั้นต่อมา
 ก็เห็นพระสามฉลาดเฉลียวน้อยลง แต่ความเส่นหาของนางมิได้
 ลดหย่อน กลับจะมากขึ้น เป็นต้นว่าเมื่อสอนให้ทรงท่องกาพย์
 กลอน เธอจำไม่ใคร่ได้นางก็ทรงพระสรวลเห็นน่าเอ็นดู เมื่อ
 เธอพูดสัพสุกตผิควิทยากรดก็เห็นน่ารัก เมื่อเธอสบถก็เห็น
 ไพเราะ

ต่อ ๆ มานางทรงสงสัยว่าจะมีใครอีกคนหนึ่งซึ่งร่วมรู้กับ
 พระสามในเรื่องลอบรักกับนางนี้ แต่นางก็มีได้ทูลถามตรง ๆ
 เป็นแต่สังเกตุวาจาที่ตรัสแลทูลไล่เสียง อ้อมค้อมจน ในที่สุดพระ
 วัชรมุกุฏทรงเล่าให้นางฟังถึงพุทธศัระผู้บัญญัติ เริ่มแต่ความ
 เห็นทัฬหะมหิงทั้งหลาย ตลอดจนแปลกิริยาต่าง ๆ ที่นางได้ทำ
 เป็นเครื่องสัญญา ในที่สุดความเห็นของพุทธศัระว่านางฉลาด
 เกินที่จะเป็นเมีย ซึ่งเป็นความสุขแก่ผัวนั้นก็ตรัสเล่าด้วย

นางบัทมาวดีทรงคิดในใจว่า “ถ้าเราไม่แก้แค้นชายคนนั้นได้ ขอให้เราเกิดเป็นพาของคนที่ทำสวนในชาติหน้าเถิด” ทรงคิดดังนี้แล้ว นางก็ตรัสชมความฉลาดของพุทธรังษิระยอขึ้นไปถึงฟ้า ตรัสว่าทรงรู้สึกบุญคุณของชายคนที่ได้ช่วยให้นางได้ถึงความสุข แลสำแดงประสงค์จะใคร่พบพุทธรังษิระสักครั้งหนึ่ง

ฝ่ายพระวัชรมุกุฏเสด็จซ่อนอยู่ในนิเวศน์นางประมาณเดือนหนึ่ง ก็รำลึกถึงโลกภายนอก เธอเสวยมากไป ผสมมากไป ไม่ได้ออกขีมีค่าเนือบ่อย ๆ เหมือนแต่ก่อนก็เกิดไม่สบาย พระพักตร์แลพระเนตรเหลือง มีอาการท้าวตั้งซึ่งคนตบพิการมักจะเป็น บางเวลาก็ปวดพระเศียรและเสวยอาหารไม่ได้ จะซ่อนอยู่ก็ไม่เป็นสุข วันหนึ่งอยู่พระองค์เดียวทรงนึกถึง ๆ ว่า “เราไต่ทั้งเมืองมานานแล้ว แลสหายซึ่งได้ช่วยให้เราได้รับความสุข เช่นนี้ไม่ได้พบกันมาตั้งเดือน สหายของเราจะบ่นอย่างไรบ้าง แลจะอยู่เป็นสุขหรือไรรเราก็ไม่ทราบได้เลย”

ขณะนั้นนางบัทมาวดีเข้าไปถึงได้ยินทางเสียงที่ตรัสก็เข้าใจตลอด นางเห็นเป็นช่องอันดีที่จะสำเร็จความคิด จึงตรัสหาความพระสามีว่า พระฤทัยไม่ยั้งยืนอยากจะเปลี่ยนบ่อย ๆ ครั้นพระสามีตรัสปฏิเสธ นางก็กล่าวซ้ำจนเธอจวนจะกรวยอยู่แล้ว เธอจึงตรัสอ้างคัมภีร์โบราณว่าภริยาที่ไม่มีลูก สามีควรทิ้งไปหาใหม่ในปีที่แปด ภริยาที่มีลูกเกิดมาตายหมดในปีที่ ๑๐

ข้างนั้น แล้วโยนขนมให้หน่อยหนึ่งกล่าวว่า “เอ้า เองไปหา
ญาติสามหัวของเองซึ่งเป็นผู้รับใช้มัจจุราชนั้นเถิด” หมาได้ยิน
ก็ลุกขึ้นกินขนมที่พุทธรังษิระโยนให้ ประเดี๋ยวก็ล้มลงขาดใจตาย

พระยุพราชเห็นดังนั้นก็ทรงเสียใจเป็นกำลัง ตรัสว่า
“นางช่างเป็นเช่นนั้นได้ ไม่คิดเลยว่าจะชั่วช้าถึงปานนี้ ข้าหลง
รักนางนักหนา ไม่รู้เลยว่าใจคอยบายกายมาก ข้าจะกล่าวยู่กับ
นางไปอย่างไรได้”

พุทธรังษิระทูลว่า “สิ่งใดเกิดแล้วสิ่งนั้นย่อมเกิดแล้ว
จะแก้ให้กลับไม่เกิดนั้นไม่ได้ ข้าพเจ้าคิดเกรงมาแต่แรกแล้วว่า
พระราชกุมารีทรงปัญญาหลักแหลมนัก คงจะทำอะไรชนิดนี้
เป็นแน่ เพราะคนเราไม่มีใครจะทำอะไรผิด จะทำอะไรโง่
จะทำอะไรนอกคอกเหมือนหญิงสาวมีปัญญา แม้จะทำการมีโทษ
ก็ทำให้สนิทสนมไม่ได้ ข้าพเจ้าขออยู่ห่างไกลปัญญาหญิง ขอ
อยู่กับความโง่เขลาจึงจะเป็นสุข”

ในตอนนี้ พระราชบุตรมิได้ทรงยกย่องความฉลาดเลย
พุทธรังษิระจึงทูลต่อไปว่า “ข้าพเจ้าก็ได้ทูลกำชับแล้วเพราะเกรง
จะเป็นเช่นนั้น แต่บัดนี้เมื่อได้เห็นฤๅษีนางแล้วก็เบาใจ นางคิด
ไม่สำเร็จครั้งนั้นนับว่าสิ้นโอกาสที่จะทำการเช่นเดียวกันอีก หรือ
ถ้าทำก็ไม่ใช่ทำในเร็ววันนี้ ข้าพเจ้าขอทูลถามปัญหาข้อหนึ่ง
คือถ้าไม่ได้อยู่กับนาง พระองค์จะมีความสุขได้หรือ”

พระยุพราชทรงถอนใจใหญ่ตรัสว่า “ไม่ได้เป็นแน่”

พุทธรักษาว่า “ถ้าไม่ได้ก็ต้องใช้ปัญญาด้วยมีความ
รู้ว่าไม่ได้นั้นเป็นบรรทัด เราจะต้องประชันหน้ากับนางใน
สนามรบแลเอาชัยในเชิงอาวุธที่นางใช้เอง อาวุธนั้นคือความ
ล่อหลอก ตามธรรมดาข้าพเจ้าไม่เต็มใจจะทำกลกับหญิง แต่
นางองค์นี้เห็นจะเป็นชายาคีของพระองค์ แท้จริงการวางยาพิษ
นี้นางเพียรจะเอาชีวิตข้าพเจ้า มิใช่ชีวิตพระองค์ จะว่านาง
ประทุษร้ายต่อพระองค์ไม่ได้ พระองค์เสด็จออกมาครั้ง
นี้ นางกำหนดให้เสด็จกลับเมื่อไร”

พระยุพราชตรัสว่า “เมื่อข้าสนห้วงท่านแล้วให้กลับ
เข้าไป”

พุทธรักษาว่า “ถ้าอย่างนั้นนางคอยท่าเสด็จกลับ
พุ่มนี้กลางคืน เพราะจะเสด็จเข้าวังก่อนนั้นไม่ได้ ข้าพเจ้า
จะขอทูลลาไปเข้าที่นอน เพื่อจะได้ตรึกตรองหาทางที่จะทำการ
ให้สำเร็จประสงค์” พุทธรักษาถึงนั้นแล้วพระราชบุตรก็เข้า
ที่บรรทม พุทธรักษาไปนอน

กลางคืนวันรุ่งขึ้นครั้นถึงเวลาพระวัชรมุกุฎก็เสด็จเข้าวัง
พุทธรักษาไปส่งเสด็จตามทางทูลว่า “ความประสงค์ของเราคือ
จะพาตัวพระราชกุมารีไป พระองค์จงรับตรีศูล (คือสามง่าม)
นี้ซ่อนไปในพระองค์ แลเมื่อพบนางจงสำแดงเสนาหาให้มาก

อย่าตรัสเล่าถึงการที่เป็นไปเมื่อคืนนี้ นางคอยฟังไม่เห็นตรัสว่า
 กระไรก็คงจะถามถึงข้าพเจ้า พระองค์จึงตรัสบอกนางว่าข้าพเจ้า
 กำลังไม่สบาย ยังไม่ได้กินขนมที่นางประทานออกมา ข้าพเจ้า
 เก็บขนมนั้นไว้ว่าจะกินคืนวันนี้ ในกลางคืนเมื่อนางผสมหลับ
 พระองค์จึงลอบถอดเครื่องเพชรพลอยที่ประดับองค์นาง แล้ว
 เอาตรีศูล^๕นี้แทงที่ขงมีซ้ายแห่งนาง แล้วรีบเสด็จหนีออกมาหา
 ข้าพเจ้า ถ้านางผสมยังไม่หลับจงประทานผง^๕นี้ให้นางคม เมื่อ
 คมผง^๕นี้แล้วอย่าว่าแต่คน ถึงช่างก็จะหลับเหมือนตายไปจน
 รุ่งสว่าง แม้นแทงด้วยตรีศูลก็ไม่ตื่น ส่วนพระองค์เองนั้นอย่า
 ลองคมยานเป็นอันขาด”

พระวัชรมุกุฏทรงรับยาจากพุทธิศรีระแล้ว ก็ทรงเส็ด
 ลอดเข้าไปในวังในเวลาซึ่งนายประตุนั่งหลับตามเคย ครั้นถึง
 คำหนักนางพบนางนั่งคอยทำอยู่ สององค์ก็สำแดงยินดีต่อกัน
 ตามเยี่ยงอย่างหญิงชาย ฝ่ายนางบัทมาวดีแลดูพระเนตรแล
 สังเกตกิริยาพระสามีเห็นยิ้มแย้มแจ่มใสดี นางก็หลอกผู้ซึ่งหญิง
 ฉลาดชอบหลอก (คือตัวเอง) ว่าอุบายที่คิดไปนั้นสำเร็จประสงค์
 พระสามีไม่รู้กล แลตั้งแต่บัดนั้นนับว่าไม่มีใครอื่นซึ่งพระสามี
 จะหวังถึงต่อไป นางทรงนึกกริณรมย์ในฤทัยเช่นนี้จนบรรทม
 หลับไป

ฝ่ายพระวัชรมุกฏ ครั้นนางหลับแล้วเกรงจะหลับยังไม่
 สนิทก็เอายาให้ดม แล้วถอดเครื่องเพชรพลอยซึ่งประดับองค์
 นางจนหมด เอาตรีศูลแทงที่ขงฆ์ซ้ายแล้วรีบพาเครื่องประดับ
 หนีออกจากวังไปหาพุทธิศรีระ พุทธิศรีระตรวจดูของเหล่านั้น
 แล้ว ก็ฉวยยามห้อยป่าเชิญให้พระราชบุตรทรงดำเนินไปตามไป
 จนถึงป่าช้าแห่งหนึ่ง พุทธิศรีระกับพระราชบุตรก็เปลี่ยนเครื่อง
 แต่งกาย พุทธิศรีระเองแต่งเป็นโยคี พระราชบุตรแต่งเป็น
 ศิษย์ แล้วซ่อนเสื้อผ้าซึ่งผลัดออกนั้นสำเร็จแล้ว พุทธิศรีระ
 ผู้เป็นครูจึงกล่าวแก่พระราชกุมารผู้เป็นศิษย์ว่า “ท่านจงไปใน
 ตลาดแลเที่ยวบอกขายเครื่องเพชรพลอยเหล่านั้น สำแดงของให้
 คนเห็นมาก ๆ ด้วยกัน แลถ้าใครจับกุมท่านจงพาตัวมาหา
 ข้าพเจ้า ”

ครั้นรุ่งเช้าพระวัชรมุกฏก็พาเครื่องประดับ อันมีราคา
 เป็นอันมากนั้นไปเที่ยวบอกขายในตลาด ครั้นไปถึงร้านช่างทอง
 ร้านหนึ่ง ยื่นของให้ดูแลบอกขายทั้งถามราคาแห่งของเหล่านั้น
 ด้วย ช่างทองนั้นเป็นคนค้ำขายโดยสุจริตต่อเมื่อจำเป็นจะสุจริต
 ครั้นเห็นคนหนุ่มไม่รู้จักราคาของนำเอาของราคามากไปบอกขาย
 เช่นนั้น ก็กล่าวว่า เป็นของเลวแลจะรับซื้อเป็นราคาเพียงหนึ่ง
 ในพันแห่งราคาจริง ราคาที่ช่างทองจะรับซื้อนั้นพระวัชรมุกฏ
 ไม่ยอมขาย เพราะต้องการจะเที่ยววอกของเหล่านั้นต่อไปอีก

ครั้นเสด็จจะออกจากบ้าน ช่างทองก็เข้า^๕กันประตูไว้แล้วกล่าว
ว่า ถ้าไม่ยอมขายจะเรียกตำรวจมาจับ เพราะของเหล่านี้^๕ช่าง
ทองถูกขโมยไปเมื่อ ๒-๓ วันนั้นเอง ฝ่ายพระราชกุมารเมื่อ
ช่างทองกล่าว^๕ดังนั้นก็ไม่ทรงหวาดหวั่น กลับทรงพระสรวล
ช่างทองถึงสนใจไม่กล้าเรียกตำรวจมาจริงๆ เพราะทราบว่า
ถ้าเรียกตำรวจมา สิ่งของเหล่านี้^๕จะเป็นลาภแก่ตำรวจยิ่งกว่า
เป็นลาภแก่ช่างทองหลายร้อยเท่า ช่างทองกำลังตรึกตรองยังไม่
แน่ในใจว่าจะทำอย่างไรดี พอมีก่อนอีกคนหนึ่งเข้ามาในบ้าน คน
ที่มาใหม่นั้นเป็นช่างทองหลวง ครั้นเห็นเครื่องประดับเข้าก็จำ
ได้แลกล่าว่า “เครื่องประดับเพชรพลอยเหล่านี้^๕เป็นของพระ
ราชธิดา ข้าพเจ้าจำได้ถนัดเพราะได้เป็นผู้ทำเมื่อ ๒-๓ เดือน
นี้เอง” พุคเท่านั้นแล้วช่างทองหลวงหันไปถามพระราชกุมารว่า
“เจ้าจงบอกแต่ความจริงว่าเจ้าได้ของเหล่านี้^๕มาแต่ไหน”

ในเวลาที่ไต่ถามกันอยู่เช่นนี้ มีคนมายินมุงดูเป็นอัน
มาก จนข้าพเจ้าไปถึงผู้บังคับการตำรวจ ผู้บังคับการตำรวจ
จึงให้ตามตัวพระราชกุมารแลช่างทองทั้งสองคนไปไต่สวน ครั้น
ไปถึงพร้อมกันแลตรวจของกลางแล้ว ผู้บังคับการตำรวจก็ถาม
พระราชกุมารว่า “เจ้าได้ของเหล่านี้^๕มาแต่ไหนจงให้การไปแต่
ความจริง”

พระวัชรมุกุฏแสรังทำเป็นกลัว ตรัสตอบว่า “ครูของข้าพเจ้ามอบของเหล่านี้ให้ข้าพเจ้าไปเที่ยวขาย ในเวลานครของข้าพเจ้ากระทำการบูชาอยู่ที่ป่าช้านอกเมือง จะได้ของเหล่านี้มาจากไหนข้าพเจ้าหาทราบไม่ ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่มีความผิด ท่านจงปล่อยตัวข้าพเจ้าไปเถิด”

ผู้บังคับการตำรวจไต่ยินคังนั้น ก็ให้ไปตามพุทธิศรียะมาจากป่าช้า แล้วพาคนทั้งสองแลของกลางไปเผ้าท้าวทันตวัคทุกความให้ทรงทราบทุกประการ

ท้าวทันตวัคทรงฟังเรื่องตลอดแล้วก็ตรัสถามพุทธิศรียะว่า ได้ของเหล่านี้มาแต่ไหน พุทธิศรียะไต่ยินรับสั่งถามก็กลัหนังโคร้าออกปฐเป็นอาสนะ แล้วนั่งลงซักประจำท้องมณฑลอยู่เกือบชั่วโมงหนึ่ง จึงทูลตอบว่า “ข้าพเจ้ากล่าวคำสัตย์ด้วยมีพระมหาเทพเป็นพยานว่า ของเหล่านี้เป็นสมบัติของข้าพเจ้าคือเมื่อวันแรมสิบสี่กลางคืน ข้าพเจ้าไปที่ป่าช้าเผาศพเพื่อจะสวดมนต์เรียกแม่เมก ข้าพเจ้าสวดเรียกอยู่ช้านานจึงเรียกมาได้ ครั้นแม่เมกมาแล้วก็ทำกริยากำเริบออกอาจ ข้าพเจ้าจึงต้องลงโทษแทางควยตรีศูลอนัน ถูกตรงขาซ้าย ถึงกระนั้นแล้วยังถือตั้งอยู่อีก ข้าพเจ้าจึงปลดเอาของเหล่านี้ออกไว้เสียแล้วไล่ให้ไปตามใจ แต่เช่นนั้นแล้วยังทำกริยากำเริบอยู่อีกช้านาน ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นแม่เมกที่ถือตั้งเช่นนั้นเลย ของเหล่านี้ข้าพเจ้าได้มา

จากแม่มค^๕นั้น โดยประการที่ทูลมาเช่น^๕นี้ ท้าวทนต์วัตได้ทรง
ฟังดังนั้นก็ทรงเฉลียวใจขึ้นมา จึงตรัสให้โยคีคอยอยู่ที่ห้อง
พระโรง แล้วเสด็จขึ้นข้างในพบพระราชมารดา^๕ก็ทูลว่า “พระ
แม่จงเสด็จไปยังที่อยู่แห่งนางบัทมาวดีพระราชธิดาของข้าพเจ้า
แลตรวจดูขงฆ์ชาย^๕แห่งนางว่ามีรอยอันใดบ้าง แลเป็นรอยชนิด
ไหนข้าพเจ้าจะคอยฟังอยู่ที่^๕นี้”

พระราชมารดาเสด็จไปสักครู่หนึ่ง ก็เสด็จกลับมาตรัส
แก่ท้าวทนต์วัตผู้พระราชบุตรว่า “แม่ได้ไปถึงห้องนางบัทมาวดี
แล้ว นางนอนอยู่ในที่บรรทม มีแผลสามารถอยู่ที่ขงฆ์ชาย มี
อาการเหมือนหนึ่งเจ็บปวดมาก แม่ถามว่าได้แผลนั้นมาอย่างไร
นางตอบว่าตะปูตำ แต่แม่ไม่เคยเห็นตะปูสามแฉลบเช่น^๕นี้ นาง
คงจะได้ทุกข์มากเพราะแผลนั้น แม่จะรีบกลับไปดูแลรักษา มิ
ฉะนั้นอาจเป็นเหตุให้เกิดความเศร้าโศกในวงศ์ญาติ” พระราช
มารดาตรัสดังนั้นแล้วก็เสด็จกลับไปยังที่อยู่แห่งพระราชธิดา

ฝ่ายท้าวทนต์วัตได้ทรงฟังดังนั้นก็อาอึ้งใน พระฤทัย
ทรงคิดว่า “การในเรื่องหนึ่ง ความคิดในใจหนึ่ง ความเสีย
หายหนึ่ง ไม่ควรจะบอกให้ใครทราบ เมื่อนางบัทมาวดีเป็น
แม่มคเช่น^๕นี้นางก็มีใ้บุตรของเรา จำเราจะไปหาหรือโยคี^๕” ตรัส
เท่านั้นแล้วก็เสด็จออกไปที่ห้องพระโรง ตรัสให้ศิษย์ของโยคี
ถอยห่างออกไป แล้วก็ตรัสถามโยคีว่า “ท่านผู้ทรงความรู้จง

บอกแก่ข้าว่าหญิงที่เป็นแม่คนนั้น ธรรมศาสตร์บัญญัติให้ลงโทษ
อย่างไร ”

พุทธรังษีผู้เป็นโยคีทูลว่า “ ข้าแต่พระมหाराชา ธรรม
ศาสตร์กล่าวว่า ถ้าพราหมณ์หรืออริหรือหญิง หรือเด็ก หรือ
ผู้ที่อยู่ในปกครองของเราทำความผิดอันนั้น ท่านให้ลงโทษ
ไล่เสียจากบ้านเมือง ถึงแม้จะควรอย่างยิ่งที่จะลงโทษประหาร
ชีวิต ก็ลงโทษถึงปานนั้นไม่ได้ เพราะพระลักษมีไม่โปรด ”

พระราชาได้ทรงฟังดังนั้น ก็ประทานรางวัลแก่โยคีเป็น
อันมาก แล้วเสด็จขึ้นจากท้องพระโรง ครั้นเวลาเที่ยงคืนก็ตรัส
ให้ราชบุตร ซึ่งเป็นที่ไว้พระหฤทัยจับนางบัวมาวดี คุมตัวออกไป
นอกเมือง แลปล่อยทิ้งไว้กลางป่าซึ่งมากด้วยภูติผีปีศาจแลสิงห์
เสือสัตว์ร้ายทั้งปวง

ฝ่ายพุทธรังษี กับพระราชกุมารออกจากที่เฝ้าก็รีบกลับ
ไปป่าช้า ผลัดเครื่องแต่งกายตามเดิมแล้วก็กลับไปเรือนหญิง
นางนม ให้รางวัลแก่หญิงนั้นมากมายจนแกนั่งร้องไห้ด้วยความ
ยินดี แล้วชายทั้งสองก็ขึ้นมาออกตามพวกราชบุรุษที่พานางไป
ปล่อย ครั้นพบนางกลางป่าก็ชวนไปกรุงพาราณสี เราท่านไม่
ต้องสงสัยว่าเมื่อการเป็นเช่นนั้น นางจะยอมเที่ยวเตร่จเตร่อยู่
องค์เดียวในป่า หรือจะยอมไปกับพระราชกุมาร

เวตาลเล่ามาถึงเพียงนี้ก็ทูลพระวิกรมมัททย์ว่า “พระองค์ทรงนั่งฟังมาช้านานยังมีไต่ตรัสอะไรเลย ที่ทรงนั่งฟังเช่นนั้นก็คงจะเป็นคัวยเพลินเรื่องที่ข้าพเจ้าเล่า แต่เมื่อข้าพเจ้าเล่ามาจบเช่นนั้นแล้ว ถ้าพระองค์ไม่อธิบายปัญหาที่ข้าพเจ้าจะถามเดี๋ยวนั้น พระองค์คงจะตกนรกเป็นแน่ ปัญหาของข้าพเจ้านั้นคือว่า ชายหนุ่มหนึ่ง สหายของชายหนุ่มหนึ่ง หญิงสาวหนึ่ง บิดาของหญิงสาวหนึ่ง ทั้งสี่สมควรจะติโทษใครมากที่สุด”

พระวิกรมมัททย์ทรงนั่งตรึกตรองยังมีไต่ตรัส ประการใด เวตาลทูลเตือนว่า “พระองค์จงปัญญาแล้วหรือ”

พระวิกรมมัททย์ตรัสว่า “ท้าวทันทวัตต์เป็นผู้ที่ควรได้รับความติเตียนมากกว่าคนอื่น”

เวตาลทูลถามว่าเพราะเหตุไร

พระวิกรมมัททย์ตรัสว่า “พระวัชรมุกุณนีอยู่ในเวลาที่ลุ่มหลงหญิง เหตุฉะนั้นเสมอกับคนบ้า จะให้รับผิดชอบความประพฤติของตนเองนั้นไม่ได้ พุทธิศรีระเป็นข้ารับใช้เจ้า เมื่อทำการให้สำเร็จ ประสงค์เจ้าแล้วก็ นับว่า กระทำ การดี โดยหน้าที่ ส่วนนางบัทมาวดีนั้น นางเป็นหญิงสาว เพราะฉะนั้นอาจฆ่าคนได้อยู่เสมอ ไม่นับว่าทำอะไรแปลกประหลาด แต่ท้าวทันทวัตต์นั้นเป็นเจ้าครองแผ่นดินคนชนมายุไม่น้อย ควรจะรอบรู้การงานทั้งปวง ไม่ควรจะหลงเชื่ออุบายตนๆ ยังมีทันทวัตต์ตรึกตรอง

ให้ละเอียดยกให้นำพระราชธิดาไปปล่อยกลางป่าเช่นนั้น^๕ ครอบ
 เตียนเป็นอันมาก”

เวตาลได้ยินรับสั่งก็หัวเราะขันท้วยเสียงอันดัง กล่าวว่
 “ข้าพเจ้าจะกลับไปทันอโศกเดี๋ยวนี้^๕ ข้าพเจ้าเกิดมายังไม่เคยได้
 ยินพระราชชาติเตียนพระราชาง่ายคายถึงเพียงนี้” เวตาลพูดเท่า
 นั้นแล้ว ก็ออกจายาม หัวเราะก้องฟ้าลอยกลับไปเกาะ ห้อยหัวอยู่
 ยังก้นอโศกตามเดิม

จบนิทานเวตาล เรื่องที่ ๑

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๒

ฝ่ายพระวิกรมทศย์ครั้นเวตาลหลุดลอยไปแล้ว ก็ยืน
 ตลิ่งนั่งอยู่ครู่หนึ่ง จึงหันพระพักตร์พาพระราชบุตรตำเนรไปยัง
 ก้นอโศก ครั้นถึงก็ปีนขึ้นไปปลดเวตาลลงมาบรรจุลงยามแบก
 ตำเนรกลับมา เวตาลก็เล่าเรื่องซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงอีกเรื่อง
 หนึ่งดังนี้

ในเมืองโกกวดีมีพระราชกุมารองค์หนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าจะ
 กล่าวได้ว่าทรงเกียรติคุณแลทรงศักดิ์ ประดุจดัง พระราชบุตรแห่ง
 พระองค์ ซึ่งตามเสด็จอยู่ ณ บัดนี้

เวตาลทูลดังนี้ประสงค้จะทูลพระราชาทางอ้อม แต่
 พระราชามีได้รับสั่งประการใด เพราะไม่โปรดการยอ แต่ด้า

จำเป็นใครจะต้องยอใครแล้ว พระวิกรมาทิพย์โปรดให้ยอพระองค์เอง ไม่ต้องให้ยอผ่านคนอื่น พระราชหฤทัยในข้อนี้เนาวรัตน์กวียอมทราบ แลใช้เป็นหลักในการยอพระเกียรติ แลใช้การยอพระเกียรติเป็นหลักแห่งความมั่งคั่งของเจ้าบทเจ้ากลอน
๕ ๕
ทองแก่นน

เวตาลเล่าต่อไปว่า พระราชกุมารองค์นั้นทรงนามพระรามเสนเป็นพระราชบุตรของพระราชาธิบดี ซึ่งข้าพเจ้าจำต้องกล่าวว่าผิดกับพระองค์มาก เพราะพระราชาองค์นั้นโปรดเข้าป่าล่าเนื้อ โปรดเล่นสกา โปรดชมกลางวัน เสวยน้ำจืดที่กลางคืน โปรดความสำราญซึ่งเป็นไปในทางกามประกอบด้วยคุณชั่วหลายอย่าง คุณดีหายาก แต่เป็นที่รักนับถือของพระราชบุตรแลธิดา เพราะเธอทรงเอาใจใส่ที่จะให้เป็นเช่นนั้น เธอไม่วางลงเป็นบัญญัติมาแต่สวรรค์ว่าจะมีเหตุอันควรก็ดี มิมีก็ดี ลุกจำเป็นต้องรักพอให้เต็มความรักซึ่งมีในใจ มิฉะนั้นต้องตกนรก ไม่เหมือนพ่อแม่บางคนซึ่งถือตัวว่าทรงคุณธรรมอันดี แต่ใช้ลูกวิ่งตามหลังประหนึ่ง....

เวตาลพูดไม่ทันขาดคำ พระวิกรมาทิพย์ทรงพิโรธเป็นกำลังก็เอื้อมพระหัตถ์ไปข้างหลังจับแขนเวตาลเต็มกำ กระชากด้วยกำลังแรง เวตาลร้องโอยๆ เหมือนหนึ่งเจ็บปวดมาก แต่ถ้าจะสังเกตก็เหมือนแกล้งร้องเป็นเชิงเยาะเย้ย ไม่ใช่ร้องด้วย

เจ็บ เพราะเมื่อพระราชายุกุกระชาก เวตาลก็กล่าวต่อไปด้วย
สำเนียงแจ่มใสว่า

พ่อทั้งหลายแบ่งเป็นสามประเภท แลถ้าจะกล่าวการจำ
แนกประเภทแห่งแม่ก็ฉันเดียวกัน พ่อประเภทที่หนึ่งเป็นคน
ชนิดที่จะกล่าวได้โดยอุปมาว่ามีอกกว้างสามศอก มีใจกว้างตาม
ขนาดแห่งอก พ่อชนิดนี้เป็นคนใจดี ชอบสนุก เอาใจลูก มัก
จะจน แต่ลูกรักเหมือนเทวดา พ่อประเภทที่สองอกกว้างเพียง
ศอกคืบ มีใจแคบเข้ามาตามส่วนแห่งอก พ่อชนิดนี้ถ้าได้ยิน
ข้าพเจ้าพูดถึงที่พระองค์ได้ยินอยู่เดี๋ยวนี้ ก็คงจะคิดในใจว่า
อ้ายตัวนี้มันพูดถูก กูจะจำคำของมันเป็นคติ ลองดูว่าจะเป็น
ผลอย่างไรบ้าง คิดดังนั้นแล้วก็กลับไปบ้าน ปฏิบัติการเอาใจ
ลูกเป็นขนานใหญ่ แต่ไม่ซำกกลับเป็นไปอย่างเก่า เพราะความ
เที่ยงในใจไม่มี พ่อประเภทที่สามเป็นคนอกกว้างศอกเดียวไม่มี
เศษ สมมติเป็นที่สุดแห่งความแคบ แลใจก็ได้ขนาดกันกับอก
พระองค์ผู้เป็นพระราชาธิบดีอันสูงสุด เป็นตัวอย่างพ่ออกศอก
เดียวคือประเภทที่สามนี้ เมื่อยังทรงพระเยาว์พระองค์ทรงเรียน
วิชาซึ่งมีผู้ส่งสอนถวาย เช่นความรู้ที่ว่าไม้เรียวเป็นต้นไม้ซึ่งคน
อาจปีนขึ้นไปได้ถึงสวรรค์เป็นต้น ครั้นพระองค์ทรงชนมาอยู่ถึง
มัชฌิมวัยก็ทรงใช้ความรู้ที่เรียนมาในเบื้องต้น ทรงปลูกไม้เรียว
สำหรับให้พระราชบุตรปีนขึ้นไปสู่ทิพยโลก พระองค์จะสอน

อะไรตนเองก็สอนไม่ได้ก่อนที่ หนวดแห่งพระองค์งอกงามเป็น
ข้อ ครั้นเมื่องอกงามแล้ว ใครจะสอนอะไรพระองค์ก็ไม่ได้
เหมือนกัน ถ้าใครเพียรจะทำให้พระองค์เปลี่ยนความเห็น พระ
องค์ก็กล่าวคำที่ทวิ โง่ ๆ กล่าวไว้ว่า

๑ อะไรใหม่มิใช่ความจริงแท้ ความจริงแท้เกิดใหม่
เกิดได้หรือ อะไรใหม่ไม่จริงทุกสิ่งคือ อะไรจริงใช่ชื่อว่า
ใหม่เอ๋ย ๆ

แต่พระองค์ ก็เป็นประโยชน์แก่โลกเหมือนสิ่งอื่น ๆ ใน
แผ่นดิน เมื่อทรงชนมายุอยู่ก็เหมือนอนุรัฐซึ่งรับใช้การ เมื่อสิ้น
ชนมายุแล้ว เท่าแลถ่านอัฐิแห่งพระองค์ก็ประสมธาตุอย่าง
เดียวกับเท่าแลถ่านอัฐิแห่งผู้มีปัญญา

พระราชาทรงจับยามกระชาก เวตาลร้องเหมือนเจ็บ
ครั้นพระราชาทรงหยุดกระชาก มันก็หัวเราะแล้วทูลต่อไปว่า

ข้าพเจ้ากล่าวตรงไปตรงมามีได้อ้อมค้อม เพราะถ้าไม่
พูดตรง ๆ จะต้องพูดยืดยาวจึงจะได้ความเท่าที่พุดนี้ บัดนี้จะทูล
เล่าเรื่องต่อไปว่า ครั้นพระราชากรุงโมคควดีเป็นอากาศปนกับอา
กาศไปแล้ว พระรามเสนาก็ได้รับราชสมบัติมรดกสืบไป

พระรามเสนามีนกแก้วตัวหนึ่งซึ่งได้รับเป็นมรดกจากพระ
ราชบิดา นกแก้วนี้เป็นมรดกซึ่งมีค่ายิ่งทรัพย์สินเงินทองทั้ง
หลาย มีชื่อว่าจุรามัน พุคส์สกฤตคล้องราวกับบัณฑิต วิชาศาสตร์

ทั้งหลาย แลมีความคิดราวกับเทวดา เว้นแต่เทวดาจะไม่มี
ความคิดแล้วก็จิตใจอยู่ นกจุมมันนั้นเป็นที่ปรึกษาของพระราช
พระองค์ใหม่ในกิจส่วนพระองค์แลราชการบ้านเมืองทั่วไป

วันหนึ่งพระราชอาทรสแก่ นกจุมมันว่า “เจ้ามีความรู้ทุก
อย่าง เจ้าจงบอกแก่ข้าว่าข้าจะหาได้นางที่ไหนผู้จะเป็นคู่สมควร
แก่ข้าทุกประการ คำภีร์ศาสตร์กล่าวว่าชายจะมีเมียไม่ควรเลือก
หญิงสกุลซึ่งกล่าวต่อไปนี้ แม้สกุลจะมั่งคั่งด้วยโค ด้วยแพะ
ด้วยแกะ ด้วยทอง แลด้วยธัญญาหารก็ต้องห้าม ถ้าเป็นสกุล
ซึ่งไม่กระทำการบูชาตามบัญญัติในคำภีร์ศาสตร์ หรือเป็นสกุล
ซึ่งไม่มีลูกชาย หรือเป็นสกุลซึ่งไม่มีใครเคยเรียนพระเวทหรือ
เป็นสกุลซึ่งคนมีขนขึ้นมากตามกาย หรือเป็นสกุลซึ่งมีโรคติด
ต่อกันมาแต่ปู่แลบิดา ชายจะเลือกภริยาควรเลือกนางซึ่งมีกาย
ไม่มีตำหนิซึ่งมีนามไพเราะ ซึ่งเดินงามเหมือนช้างอ่อนอายุ ซึ่ง
มีฟันแลผมพอกทั้งขนาดแลปริมาณ ซึ่งมีกายอ่อนอ่อนนุ่ม คำ
ภีร์ศาสตร์กล่าวเช่นนี้ เจ้าจะเห็นนางที่ไหนสมควรแก่ข้าบ้าง”

นกจุมมันทูลตอบว่า “ข้าแต่พระราชอา ในเมืองมทร
มีพระราชอาทรงนามท้าวผกเศศวร มีพระราชธิดาทรงนาม
จันทราวดี นางนี้จะได้กับพระองค์เป็นแน่ นางประกอบด้วย
ความรู้เลงดงามนัก มีฉวีเหลืออง แลนาสิกเหมือนดอกงา ชงฆ์

เรียวเหมือนต้นกล้วย เนตรใหญ่เหมือนใบบัว กระจุดกรรณทั้ง
สอง ริมพระโอษฐ์เหมือนใบมะม่วงอ่อน พักตร์เหมือนจันทร์
เพ็ญ ลำเนียงเหมือนนกกกระเหว่า กรยาวถึงเข่า ศอกเหมือน
คอนกเขา เอวเหมือนเอวสิงห์ เกศาห้อยยาวถึงเอว ทนต์
เหมือนเมล็ดแห่งผลทับทิม ดำเนียรเหมือนช่างเมามัน”

พระรามเสนได้ทรงฟังนกกจรัมมันชมโฉมนางดังนั้นก็เป็นที่
พอพระราชหฤทัย เราท่านทั้งหลายจะต้องคิดว่าพระรามเสน
เป็นแขก อาจเห็นงามในทาง ซึ่งเราท่าน เห็นน่าเกลียด เป็นที่สุด
อนึ่งนกกจรัมมันเป็นนกแขก แล้วมีหน้าซ้ำพูดสัสสกฤตคล้องด้วย
เหตุดังนั้น ความเปรียบของนกกจะผิดกับความเปรียบของท่าน
แลซ้ำพเจ้าซึ่งไม่ใช่แขก แลพูดสัสสกฤตไม่เป็น จะอย่างไรก็ตาม
คำชมโฉมของนกกนั้นกระทำให้พระรามเสนคิดใคร่จะได้นางเป็น
ชานา แต่ยังไม่แนในพระหฤทัยทีเดียว จึงตรัสเรียกพระราชครู
โทวะจินตกะเข้าไปเฝ้าตรัสถามว่า “ซ้ำจะได้ใครเป็นเมีย”

พระราชครูตรวจตำราแม่นยามแล้วทูลว่า “นางที่จะเป็น
พระราชชานาทรงนามนางจันทร์ราวดี ไม่ซ้ำคงจะได้มีการวิวาหะ
พระองค์กับนางองค์นั้น”

พระราชาได้ทรงฟังก็ยินดี แม้ไม่เคยทรงเห็นนางก็ให้
เกิดรักแลใคร่เป็นกำลัง จึงทรงจัดให้พราหมณ์คนหนึ่งเป็นทูต
ไปเฝ้าท้าวมคธศวรขอพระราชธิดา ทรงสัญญาแก่พราหมณ์นั้น

ว่าถ้าจัดการสำเร็จจะประทานรางวัลให้สมกับความชอบ คำที่
ทรงสัญญา^๕นี้เสมอกับทำให้ปีกงอกบนหลังพราหมณ์ มีคำกล่าว
ว่าไม่มีใครเค็รทางเร็วเท่าพราหมณ์คนนั้น

ฝ่ายพระราชธิดาท้าวมกเชศวรมีนกขุนทองตัวหนึ่ง พุค
ส์สกฤตคล่องไม่หย่อนกว่านกแก้วของพระรามเสน นกขุนทอง
นั้นเป็นนางนกชื่อโสไมกา มีความรู้^๕อยู่ในใจหลายร้อยเล่มสมุค
จะหานกไหนทรงความรู้เช่นนั้นไม่มี ถ้าจะเว้นก็มีแต่นกแก้ว
ของพระรามเสนกระมัง

พระองค์จะทรงทราบ^๕ว่าในกาลโบราณคนมีความรู้ทำให้
สัตว์พูดได้แลเข้าใจภาษามนุษย์ แม้ภาษาสังสกฤตซึ่งใช้ไวยากรณ์
ยากที่สุดคนก็พูดได้ไม่พลาดพลั้ง ทั้งนกผู้ชื่อจรัมมัน แลนางนก
ชื่อโสไมกา^๕เป็นตัวอย่าง การทำให้นกพูดได้นี้กล่าวกันว่าเป็น
ความคิดของนักปราชญ์คนหนึ่ง ซึ่งผ่าลิ้นนกออกให้เป็นสองภาค
แล้วเปลี่ยนรูปสมองด้วยวิธีผูกมัดหัวกะโหลกเบื้องหลัง จนหัวกะ
โหลกเบื้องหน้า^๕นี้ออกมา ทำให้เกิดมันสมอง จนถึงรู้คิดแลพูด
ได้เป็นภาษาคน การที่นักปราชญ์คิดทำให้นกรู้^๕ประสาเช่นนี้ก็มี
คุณบ้าง แต่มีคุณชั่วมากเหมือนความคิดนักปราชญ์ทั้งปวง คือ
เมื่อนกมีความคิดแลพูดได้แล^๕ ก็คิดอย่างฉลาดแลพูดอย่างดี
คำที่กล่าวล้วนเป็นคำสัตย์ ครั้นมนุษย์พูดเหลวไหลปราศจาก
สัตย์ นกก็พูดติเตียน จนมนุษย์เบื่อความสัตย์เข้าเต็มที ก็ทั้ง

วิชาทำให้นกพูดได้นั้นเสีย ความรู้จึงเสื่อมด้วยประการเช่นนี้
 ในบัดนี้บัดนี้ถ้านกแก้วแลนกขุนทองยังพูดได้ก็พูดเหลว ๆ เพราะ
 ความจำอย่างเดียวไม่ใช่พูดด้วยรู้สึกอย่างแต่ก่อน มนุษย์ไม่ต้อง
 เคียดร้อนด้วยความสัจแห่งนกอีกต่อไป

วันหนึ่งนางจันทราวดีพระราชกุมารี ทรงนั่งตรัสกับนาง
 นกในที่ระโหฐาน ข้อความที่ตรัสนั้นไม่เป็นข้อความแปลก
 เพราะหญิงสาวในยุคทั้งหลายเมื่อพูดกับผู้ที่ไว้ใจสนิท จะเป็น
 เรื่องให้ช่วยพยากรณ์การภายหน้าก็ตาม ให้ทำนายฝันก็ตาม จะ
 ทหารือความในใจก็ตาม ใจความที่พูดนั้นอย่างเดียวกันหมด จะ
 พูดเรื่องอื่นเป็นไม่มี เรื่องที่พูดนั้นพระองค์ควรทราบได้ด้วยไม่
 ต้องถามว่าอะไร

พระวิกรมมัทยทรหนึ่งอยู่ เวตาลก็กล่าวต่อไปว่า นาง
 จันทราวดีตรัสส่วนเวียนอยู่สักครู่หนึ่ง ก็ไปถึงปัญหาซึ่งตรัสถาม
 แล้วในเคื่อนั้นประมาธร้อยครั้งว่า ชายที่สมควรเป็นสามีแห่ง
 นางมีหรือไม่

นางนกกทูลว่า “ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะทูลให้ทรงทราบ
 ได้ในวันนี้ อันที่จริงความมิดเมี้ยนในใจแห่งเราผู้เป็นหญิง...”

นกกทูลยังไม่ทันขาดคำ นางจันทราวดีซึ่งตรัสว่า “เจ้า
 จงหยุดแสดงธรรมในทันที มิฉะนั้นเจ้าจะต้องกินเข้ากับเกลือ
 แทนเข้ากับไข”

เวตาลกล่าวต่อไปว่า พระองค์ย่อมทราบว่านกขุนทองชอบกินเข้ากับไข่มุขไม่ชอบเข้ากับเกลือ เมื่อนางจันทราวดีตรัสขู่ตังนั้นนกก็งดการสำแดงปัญญา ซึ่งอาจเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ที่ได้สดับต่อ ๆ กันมา นกทูลว่า “ข้าพเจ้าเห็นการภายน่าไ้ถถนั้ พระรามเสนพระราชาธิบดีกรุงโกกวัตติจะเป็นพระราชสามีแห่งนาง นางจะเป็นความสุขแก่พระรามเสนตั้งซึ่งพระรามเสนจะเป็นความสุขแก่นาง เธอเป็นชายหนุ่มงาม มั่งคั่ง ค้ำยทรัพย์สมบัติ มีเหตุยี่เผื่อแผ่แก่คนอื่น สนุกง่าย ไม่ฉลาดเกินไป แลไม่มีโอกาสจะเป็นคนจับได้เลย”

พระราชธิดาได้ฟังตังนั้น แม้ไม่เคยได้เห็นพระรามเสน ก็บังเกิดความรักใคร่ กล่าวสั้น ๆ พระราชาหนุ่มแลพระนารีสาวต่างก็ปฏิพัทธ์กันอยู่ไกล ๆ แต่เพราะเหตุที่พระแดนางอยู่ในตำแหน่งสูงสมควรกัน ความรักอยู่ห่าง ๆ จึงสำเร็จได้ตังประสงค์ เมื่อพราหมณ์ ซึ่งพระรามเสนให้เป็นทูตไปกล่าว ขอนางนั้น ไปถึงกรุงมคธ ท้าวมคธเศวรงค์ทรงรับรองเป็นอันดี แลตรัสอวยพระราชธิดาแก่พระรามเสน ทรงแต่งตั้งให้พราหมณ์ ในกรุงมคธไปกรุงโกกวัตติเป็นทางจำเริญไมตรี แล้วตรัสให้เตรียมการมงคล

ฝ่ายพระรามเสนเมื่อทราบข่าวตีกก็แช่มชื่นใน พระเหตุยี่ประทานรางวัลแก่พราหมณ์กรุงมคธเป็นอันมาก ครนถึงวันฤกษ์ตีกก็ออกจากกรุงโกกวัตติเวทล้อมค้ำยพหลแสนยาก รอน

แรมไปในป่าจนถึงกรุงมคร ก็เข้าเฝ้าท้าวมคเชศวรรกระทำกร
 เคารพแลแสดงไมตรีอันดี

ครั้นถึงวันฤกษ์งามยามบุญท้าวมคเชศวรรก็จัดการวิวาหะ
 พระราชธิดา มีการเลี้ยงดูอย่างใหญ่ มีการตักแตงด้วยโคมไฟ
 แลจุกดอกไม้เพลิง มีการสวดร้องตามซึ่งบัญญัติไว้ในพระเวท
 มีการแห่แลการคนตรี มีเสียงก้องเอิกไปทั้งพระนคร ครั้นพิธี
 วิวาหะสำเร็จแล้ว นางจันทราวดีล้างขมิ้นจากพระหัตถ์แทบจะ
 ยังไม่ทันหายเหลือง พระรามเสนกัตุลลาท้าวมคเชศวรรพานาง
 กลับกรุงโกควดี นางจันทราวดีจะจากพระราชบิดาแลบ้านเมือง
 ไปก็มีความส้อยเศร้า จึงต้องพาไสมิกาคือนางนกขุนทองไปด้วย
 ไปตามทาง นางเล่าถึง นกแล ความฉลาด ของ นก ถวาย พระ สามี
 แลทูลว่า นกเป็นผู้กล่าว พระนามพระราชินีให้นางทราบ ก่อนที่
 ได้ยินทางอื่น ฝ่ายพระรามเสนได้ทรงฟังก็ตรัสเล่าถึงจรัมมนก
 แก้วของพระองค์ ทรงชี้แจงความฉลาดแลความรู้ของนกนั้น
 รวมทั้งข้อที่พูดสัสมฤตคณลงนั้นด้วย

พระราชินีได้ฟังดังนั้นก็ทูลพระราชินีว่า “เมื่อนกสอง
 ตัวของเราวิเศษถึงปานนี้ ก็ควรจะเลี้ยงในกรงเดียวกันแลให้
 วิวาหะกันโดยคนธรรพ์ลักษณะนกทั้งสองจะได้เป็นสุข” พระ
 ราชนิได้วิวาหะใหม่ ๆ ก็ใคร่จะจัดการวิวาหะให้คู่อื่นบ้าง ตาม
 ซึ่งมักจะเป็นไปโดยมากในหมู่หญิงสาวซึ่งได้ผิวใหม่ ๆ

พระราชารัสว่า นางตรัสถูกแล้ว ถ้านกทั้งสองไม่มีคู่ จะมีสุขอย่างไรได้ การที่ตรัสอย่างนี้เพราะพระองค์กำลังเพ่งในการมีคู่ ย่อมจะนึกตามอารมณ์ของผู้มีเมียใหม่ว่านอกจากคนมีเมียแล้ว ไม่มีใครมีความสุขเป็นอันขาด ความทุกข์จะเกิดแก่ผู้มีเมียนั้นไม่อาจมีได้ในโลก

ครั้นสององค์เสด็จถึงกรุงโกกวัตแล้ว ก็ตรัสให้เจ้าพนักงานยกกรงใหญ่มาตั้งจำเพาะพระพักตร์ ทรงจับนกปล่อยเข้าไปในกรงทั้งสองตัว ฝ่ายนกจุมมันเกาะอยู่บนคอนเอียงคอคุนกขุนทอง นางโสมิกานกขุนทองจับอยู่อีกคอนหนึ่งยกหน้าชูปากขึ้นไปบนฟ้าโดยกิริยาดุหมิ่น แล้วกระโดดไปเกาะคอนอื่นที่ห่างออกไป

นกแก้วหนึ่งดูอยู่ครู่หนึ่งก็พูดภาษาสัตถุว่า “นางนกขุนทอง เจ้าคงจะกล่าวดอกกระมังว่าเจ้าไม่อยากได้คู่”

นางนกขุนทองตอบในภาษาเดียวกันว่า “ท่านเดาเห็นจะไม่ผิด”

นกแก้ว “เพราะเหตุไรเจ้าจึงไม่อยากมีคู่”

นกขุนทอง “เพราะใจของข้าเป็นอย่างนั้น”

นกแก้ว “นี่พูดอย่างผู้หญิงที่เดียว ข้าจะขอยืมคำพระราชาราชของข้ามากล่าวว่า ที่อธิบายเช่นนี้เป็นปัญญาหญิง ก็ไม่

ใช้ปัญญาแต่ไม่ใช่อธิบายเลย เจ้าจะพูดให้แจ่มแจ้งกว่านี้สัก
หน่อยจะได้หรือไม่ หรือรังเกียจที่จะพูดให้ผู้อื่นเข้าใจ”

นกขุนทองโกรธจนแทบจะลืมไวยากรณ์ส์สกฤต ตอบว่า
“ข้าไม่รังเกียจเลย ข้าจะบอกให้แจ่มแจ้งที่สุด บางทีจะแจ่มแจ้ง
เกินความพอใจของเจ้า พวกเจ้าซึ่งเป็นเพศชายย่อมประกอบ
ขึ้นด้วยความบาป ความโกง ความล่อหลอก ความเห็นแก่ตัว
ความปราศจากธรรมในใจ คล่องในการทำลายพวกเราซึ่งมีเพศ
เป็นหญิงเพื่อความสำราญของพวกเจ้า”

พระราชตรีศแแก่พระราชินีว่า “นางนกตัวนี้กล้าหาญ
พูดจาไม่เกรงใจใครเลย”

นกแก้วทูลพระราชาว่า “พระองค์จงถือว่าคำที่นางนก
กล่าว นั้น เหมือน หนึ่งลมซึ่งเข้า กรรณนี้ ไป ออก กรรณ โนน นี้ เกิด
(แล้วเหลียวไปพูดกับนกขุนทองว่า) นางนกขุนทอง ก็พวก
เจ้านั้นถ้าไม่ได้ประกอบขึ้นด้วยความล่อหลอก แลความคดในใจ
แลความไม่รู้ ก็ประกอบขึ้นด้วยอันใดเล่า พวกเจ้ามีปรารถนา
อยู่อย่างเดียว แต่จะไม่ให้ชีวิตเป็น เครื่องสำราญได้ ในโลกนี้เป็น
อันขาด”

พระราชินีทูลพระราชาว่า “นกของพระองค์ตัวนี้พูดจา
ก้าวร้าวไม่ยำเกรงใครเลย”

นกขุนทองทูลพระราชินีว่า “คำที่ข้าพเจ้ากล่าวนั้นอาจนำพยานมาสำแดงได้”

นกแก้วทูลพระราชินีว่า “ข้าพเจ้าอาจนำนิทานมาแล้วให้ผู้หญิงเห็นจริงได้”

พระราชินีและพระราชินีได้ทรงฟังดังนั้น ก็ตกลงกันให้นกทั้งสองนำหลักฐานมาสำแดงเป็นพยานคำที่กล่าว พระราชินีขอให้นกขุนทองแสดงก่อน พระราชินียอมตกลง นางนกขุนทองกล่าวดังนี้

นิทานของนกขุนทอง

เมื่อก่อนข้าพเจ้ามาเป็นข้าพระองค์นั้น ข้าพเจ้าเคยอยู่กับนางรัตนาวดีธิดาพ่อค้าผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ นางรัตนาวดีเป็นหญิงน่ารักน่าชมทุกประการ นกขุนทองกล่าวเท่านั้นแล้วก็ร้องให้ พระราชินีทรงส่งสารกับสั่งปลอบโยนเป็นอันดี นกก็เล่าต่อไปว่า ในเมืองอิลาบูรีมีพ่อค้ามั่งคั่งคนหนึ่งได้ความเดือดร้อนเพราะไม่มีบุตร พ่อค้าจึงทำโยคะคือออกเข้าเป็นต้นแลทั้งเที่ยวไปในบุญสถานต่าง ๆ เพื่อจะขอลูก เมื่ออยู่บ้านก็อ่านปุราณะ แลให้ทานแก่พราหมณ์ด้วยประสงค์อันนั้น ต่อมาพระเจ้าเป็นเจ้าโปรดประทานให้มีบุตรชายมาเกิดคนหนึ่ง พ่อค้ายินดีก็มีงานสมโภชลูกชายใหญ่โต ให้ทานแก่พราหมณ์ผู้สวดกลอนยอแลพราหมณ์อื่น ๆ เป็นอันมาก ผู้ที่จนก็ได้รับแจกเงิน

แลเสื้อผ้า ผู้ที่หิวก็ได้รับแจกอาหารแลของอื่น ๆ เป็นอันมาก
 พ่อค้าทำนุบำรุงเลี้ยงบุตรชาย มาจนอายุได้ห้าขวบก็หาผู้มาสอน
 ให้อ่านหนังสือ ครั้นโตขึ้นอีกก็ส่งให้ไปอยู่กับครูผู้มีชื่อว่ามี
 ความรู้แลสั่งสอนดี บุตรชายโตขึ้นมีรูปสมบัติคู่ไม่ได้ เค้าน้ำ
 เหมือนดิง ขาเหมือนขานกกระเรียน หลังโกงเหมือนหลังอุฐู
 พระองค์คงจะทราบภาษิตโบราณว่า ถ้าพบคนขาเขยงให้เชื่อใจ
 ว่าได้พบความคด ๓๒ ข้อ ถ้าพบคนตาบอดข้างหนึ่งพบความ
 คด ๘๐ ข้อ ถ้าพบคนหลังโกงให้สวคมนต์อันวอนพระมหেশ্বর
 ให้คุ้มครองตน

บุตรชายพ่อค้าคนนั้นเมื่อไปเรียนหนังสือกับครูก็มีได้ไป
 ถึงครู ไปเที่ยวแวะเล่นเบียดกับเพื่อนที่เป็นพาลด้วยกัน ต่างคน
 มีใจชั่วแลประพฤติทุจริตต่าง ๆ เมื่อพบผู้หญิงก็เข้าเกี้ยวชักชวน
 ในเชิงกามและกระทำการลามก จนบิดาเสียใจเป็นโรคหนักอยู่
 น้อยหนึ่งก็ถึงความตาย

ครั้นบิดาสิ้นชีวิตแล้ว บุตรชายได้มรดกก็จ่ายทรัพย์
 เปลื้องไปในการพนันแลบำรุงความชั่ว ไม่เข้าทรัพย์มรดกซึ่งได้
 รับเป็นอันมากนั้นก็สิ้นไปจนไม่มีอะไรเหลือ ครั้นทรัพย์ของตน
 หหมด ก็ทำลายทรัพย์เพื่อนบ้าน จนในที่สุดเขาจับได้ว่าเป็นขโมย
 เผอิญหลบหลีกได้ไม่ถูกประหารชีวิตตามอาญาเมือง จนใน
 ที่สุดกล่าวหลบหลู่เหวตว่าให้แต่โซกร้าย แล้วหนีออกจากเมือง

ไปเคียบ่าอยู่พักหนึ่ง ถึงเมืองซึ่งเป็นที่อยู่แห่งเหมกุปต์เศรษฐี
 ผู้บิดานางรัตนาวดี ได้ยินชื่อเหมกุปต์ก็นึกขึ้นได้ว่าเมื่อบิดา
 ของตนยังมีชีวิตอยู่นั้นได้ทำการค้าขายติดต่อกับเหมกุปต์ จึง
 เข้าไปหาเหมกุปต์ แจ้ง ความว่า ตนเป็น บุตรแห่ง พ่อค้า ที่ได้เคย
 ค้าขายติดต่อกัน บัดนี้บิดาสิ้นชีวิตเสียแล้ว พุคเท่านั้นก็ร้องให้
 ร่ำไรไปเป็นอันมาก

ฝ่ายเหมกุปต์ครั้นได้ยินแลเห็นชายหนุ่มแต่งกายชุดโชม
 ดังนั้น ก็ประหลาดใจแลคิดสงสัย จึงพลบโยนซักถามว่า
 เหตุไฉนจึงเป็นเช่นนั้น ชายหนุ่มหลังโกงเหมือนนอฐตอบว่า
 ข้าพเจ้าจัดสินค้าบรรทุกเรือไปค้าขายในเมืองอื่น ครั้นชายของ
 หมดแล้ว ข้าพเจ้าซื้อสินค้าเมืองนั้นบรรทุกเรือจะกลับไปขาย
 ในเมืองของข้าพเจ้า เล่นไปไปในกลางทะเลถูกพายุใหญ่เป็น
 อันตรายในทะเลทั้งเรือแลสินค้า ข้าพเจ้าเกาะกระดานลอยไป
 คนเดียวเผอิญยังไม่ถึงเวลาสิ้นชีวิต จึงรอดขึ้นฝั่งได้แลเดินทาง
 มาจนถึงเมืองนี้ ข้าพเจ้าไม่มีหน้าจะกลับไปเมืองของตนได้
 เพราะสิ้นทรัพย์แล้วก็ไม่มี ใครนับถือ ผู้ที่เป็นศัตรูก็มีแต่จะ
 คำว่าข่มขี้ต่าง ๆ บิดามารดา ของข้าพเจ้า ก็สิ้น ชีวิต เสีย นาน แล้ว
 ข้าพเจ้าไม่รู้จะหันหน้าไปหาใคร ทั้งนี้ก็เป็นผลแห่งกรรมซึ่ง
 กระทำไว้แต่ปางก่อน พุคเท่านั้นแล้วก็ร้องให้ร่ำไรไป

ฝ่ายเหมคูปต์เศรษฐีไต่ย็นชายหลังอุฐูร้องให้เล่าเรื่องให้ ฟังดังนั้น ก็เกิดสงสารเป็นกำลัง จึงต้อนรับเลี้ยงดูให้ชายหลังอุฐู อาศรัยอยู่ในบ้านของตน ชายชั่วเห็นทางจะได้ดีด้วยทำดีก็ขึ้นใจ ปฏิบัติเป็นคนดี จนเหมคูปต์ไว้ใจให้มีส่วนในการค้าขาย ชายหนุ่มก็ยิ่งแสวงทำดีจนเหมคูปต์ไว้ใจแลเอ็นดูยิ่งขึ้น วันหนึ่ง เหมคูปต์ตรึกตรองในใจว่า เรานี้มีความรอนใจมาหลายปีแล้ว เพราะบกพร่องในครอบครัว เพื่อนบ้านของเราก็ซุบซิบกัน นินทาเรามาช้านาน บ้างก็พูดอ้อมอ้อม บ้างก็พูดตรง ๆ ว่า ธรรมดาคณมีลูกสาวเมื่อลูกอายุถึง ๗ ขวบ ๘ ขวบ พ่อก็ต้องจัดการให้มีผัว เพราะธรรมเนียมปฏิบัติอย่างนั้น แต่บุตรสาว เหมคูปต์เศรษฐีนี้พ้นอายุที่ควรแต่งงานมาหลายปี จนบัดนี้อายุ ถึง ๑๓ หรือ ๑๔ ปี นางเป็นคนร่างใหญ่รูปอวบดูเหมือนหญิง อายุ ๓๐ ปีที่มีผัวแล้ว แต่บิดาก็กังหาจัดการให้มีผัวไม่ บิดา จะกินเล่นนอนเป็นสุขอย่างไร การที่ปล่อยให้เป็นเช่นนี้ย่อมเป็นที่กรหา เป็นโทษโดยคติโลกแลคติธรรม แม้ญาติวงศ์ที่สิ้น ชีวิตไปแล้วก็ยอมได้ทุกข์ เพราะเหตุที่ญาติในมนุษย์โลกปล่อย ลูกสาวไว้มิ ให้มีผัวจนปานนี้ ข้อดีเตียนข้อนี้ก็ทำให้เราเดือด ร้อนมาช้านานแล้ว แต่เรามีรู้จะแก้ไขอย่างไรได้ บัดนี้พระเจ้า เป็นเจ้าโปรดให้เราสิ้นทุกข์จึงบรรดาลให้ชายหนุ่มนี้มาที่บ้านเรา เขาก็เป็นคนดีปฏิบัติอยู่ในคลองธรรมเป็นที่ชอบใจเรา จำเรา

จะยกลูกสาวให้แก่ชายหนุ่มนี้ตามโอกาสที่พระผู้ เป็นเจ้าประทาน
แก่เรา เราจะซักซ้าต่อไปไม่ควร เพราะสิ่งใดที่จะทำได้ในวันนี้
สิ่งนั้นเป็นดีที่สุด พรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรเราทราบไม่ได้

เหมคุปต์ตริกครองตกลงในใจดังนั้นแล้วก็ไปพูดกับภริยา
ว่า ความเกิด ๑ การวิวาห์ ๑ ความตาย ๑ ทั้ง ๓ อย่าง
นี้ย่อมเป็นไปแล้วแต่เทวดาจะบัญญัติ เราต้องการให้ลูกหญิง
ของเราได้ผัวที่เกิดในสกุลดี เป็นผู้มั่งมี เป็นผู้มีรูปงาม เป็น
คนฉลาด แลเป็นผู้มีความสัตย์ แต่เราจะหาชายหนุ่มเช่นนั้น
ไม่ได้ เจ้ากล่าวว่า ถ้าเจ้าบ่าวขาดคุณดีเหล่านั้น การวิวาห์
ก็จะไม่เป็นผลดังประสงค์ แต่ถ้าจะไม่ให้ลูกมีผัวไซ้ เราจะเอา
เชือกผูกคอลูกเราถ่วงลงในคุน้ำก็ไม่ได้ เหตุดังนั้น ถ้าเจ้าเห็นว่า
บุตร พ่อค้า ซึ่งซ้าได้รับเข้าไว้เป็น สหาย ในการ ก้าขาย ของ ชาน
เป็นคนดีควรจะให้ลูกสาวเราได้ เราจะรีบจัดการวิวาห์โดยเร็ว

ภริยาเหมคุปต์ได้ยินสามีพูดดังนั้นก็ดีใจ เพราะชายหนุ่ม
หลังอุฐได้ล่องลงให้ลุ่มหลงอยู่แล้ว นางจึงตอบสามีว่า เมื่อ
พระผู้เป็นเจ้าช้ทางให้เห็นช้ตอยู่เช่นนั้น ถ้าเราไม่ทำตามก็คือ
ขึ้นคำเทพดา เรามีได้ไปเที่ยวแสวงหาที่ไหนเจ้าบ่าวก็มีมาเอง
เหตุดังนั้นเราไม่ควรจะซักซ้าไปเลย ท่านจงรีบจัดการเถิด
สามีภริยาปรึกษากันเช่นนั้นแล้วก็เรียกบุตรสาวเข้าไปหา นางนั้น
งามสมควรเป็นที่รักของคนธรรมดา นางมีเกศยาว อันเป็นสีม่วง

อ่อนเพราะแสงแห่งความเป็นสาว เป็นมันเหมือนปีกแมลงภู
 ขนงบริสุทธิ์ใสเหมือนโมรา แก้วประพาลอันเกิดแต่ทะเลนั้น
 เมื่อเทียบกับริมฝีปากแห่งนาง แก้วประพาลก็มีสีเผือดไป ทนดี
 ของนางเสมอกับไข่มุกต์ ภาคต่าง ๆ ในกายนางล้วนประกอบ
 ขนสำหรับเป็นที่รักทงนนั้น เมื่อใครได้เห็นเนตรแห่งนางก็ใคร
 จะเห็นอีกแลเห็นอยู่เสมอไป ใครได้ยินเสียงนางก็ ใครจะได้ยิน
 คนตรีน้อยอยู่เสมอ ความดีของนางเสมอกับความงาม เป็นที่รัก
 ของบิตามารดาแลญาติพี่น้องทั่วไป เพื่อนฝูงของนางจะหาที่ติ
 นางมิได้ ถ้าข้าพเจ้าจะเล่าคุณความดีของนางก็คงไม่มีเวลา
 สิ้นสุดได้ นกขุนทองเล่ามาเพียงนี้ก็ร้องให้รำไรอยู่ครู่หนึ่งจึงเล่า
 ต่อไปว่า

เมื่อบิตามารดาเรียกนางรัตนาวดีมาบอก ความประสงค์
 ให้ทราบ นางก็ตอบว่าแล้วแต่บิตามารดา เพราะนางไม่ใช่หญิง
 ชนิดที่เกลียดอะไรไม่เกลียดเท่าชายที่พ่อแม่บัญชาให้รัก อันที่
 จริงข้าพเจ้าทราบว่ นางจะคู่ ชายหนุ่มที่ จะเป็น เจ้าบ่าว ก็คู่ไม่ได้
 เต็มตา เพราะความขรวของชายนั้น แต่ไม่ช้าความช่างพูด
 ของเจ้าบ่าวก็ทำให้นางเกิดความนิยมขึ้นที่ละน้อย แลทั้งนาง
 รู้สึกคุณชายหนุ่มที่อุส่าห์เอาใจใส่เอื้อเฟื้อต่อบิตามารดา นับถือ
 ความประพฤติของชายหนุ่มซึ่งแสรังทำดี สงสารด้วยตกยาก
 จนในที่สุดจนลืมความขรวของชายนั้น

เมื่อก่อนการวิวาห์ นางได้สัญญาในใจไว้ว่าเมื่อแต่งงาน
 แล้ว แม้น้ำที่แห่งภริยาจะไม่เป็นที่ชอบใจเพียงไร นางก็จะ
 อุดสารูปปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ ครั้นแต่งงานแล้วความไม่
 พอใจในหน้าที่นั้นหาไม่มี นางกลับรักสามีเสียอีก ส่วนความ
 ขรวนของสามีนั้นไม่เป็นเหตุให้นางเกลียดชัง อันที่จริงกลับจะรัก
 ยิ่งขึ้นเพราะความขรวนนั้น ความรักนี้เป็นของน่าพิศวงมาก
 เป็นแสงจากฟ้าฉายความสุขลงมายังแผ่นดินอันมืดแลเต็มไปด้วย
 ความซึมเซา เป็นมนต์ซึ่งทำให้เรารำลึกถึงความมีชาติที่สูงกว่านี้
 เป็นความสุขในขณะนั้นแลเป็นทางพาให้คิดถึงสุขในเบื้องหน้า ทำ
 ให้ความขรวนกลับเป็นความงาม ทำให้ความโง่เป็นความฉลาด
 ให้ความแก่เป็นความหนุ่ม ทำให้บาปเป็นบุญ ให้ความ
 ซึมเซาเป็นความแจ่มชื่น ทำให้ใจแคบเป็นใจกว้าง ความรักนี้
 เป็นโอสถอย่างเอก ชักให้ความตรงกันข้ามมาเค็รลงรอยเดียว
 กัน นกขุนทองกล่าวคังนี้พลางแลคูนกแก้ว นกแก้วกล่าวว่า
 ถ้าเอาคำโบราณมาพูด น้อยกว่านี้จะเป็นการ สำแดง ความคิดคน
 เองมากชั้น การที่จำเอาคำเก่า ๆ มากล่าวเช่นนั้น ไม่เป็นไป
 ตามทำนองผู้มีปัญญาเลย

นกขุนทองกล่าวต่อไปว่า คำโบราณกล่าวว่าเสือจะกลายเป็น
 เป็นลูกแกะนั้นยังไม่เคยมี เหตุคังนั้นถึงชายหนุ่มหลังอูฐจะได้

แสวงประพาศเป็นคนที่อยู่คราวหนึ่ง ก็หาดีได้จริงไม่ อยู่มาวันหนึ่งชายหนุ่มรำลึกในใจว่า ผู้มีบุญญาเยี่ยมเอาตัวออกห่างจากความเหนียวรั้งแห่งครอบครัว แลปลดตัวจากความรักลูกรักเมียแลรักบ้าน คิดตั้งชายหนุ่มจึงกล่าวแก่ภริยาว่า ข้าได้จากเมืองมาอยู่ในเมืองเจ้าหนักหลายปีแล้ว ไม่ได้ข่าวคราวญาติพี่น้องในเมืองข้าเลย ใจข้าจึงเศร้า เจ้าจงกล่าวแก่แม่ของเจ้าขออนุญาตให้ข้ากลับไปบ้านเมือง แลถ้าเจ้าจะใคร่ไปด้วยก็ได้

นางรัตนาวดีได้ยินสามีว่าดังนั้น ก็รีบไปบอกมารดาตามคำซึ่ง สามีกกล่าว มารดาได้ทราบก็ ไปแจ้งแก่เหมคุปต์ เหมคุปต์ตอบอนุญาตให้บุตรเขยกลับบ้านเมืองได้ตามใจ แลถ้าบุตรจะยอมไปกับสามีก่อนอนุญาต

ครั้นตกลงกันดังนั้นแล้ว เหมคุปต์เศรษฐีก็ให้ทรัพย์สินแก่บุตรเขยเป็นอันมาก ทั้งให้แก่บุตรสาวอีกส่วนหนึ่ง แลจัดทาสให้ ไปด้วยคนหนึ่ง บุตรเขยแลบุตรสาวก็ลาออกเดินทางเข้าป่าไป

ฝ่ายชายหนุ่มหลังอุรุพาทริยาเดินทางไปหลายวัน นิ่งตรึกตรองไม่ใคร่จะตกลงในใจว่าจะทำวิธีใดจึงจะทิ้งภริยาเสียได้ การที่จะพาไปยังเมืองของตนนั้นไม่ได้เป็นอันขาด เพราะเมื่อไปถึงเมืองเข้านางก็จะจับเท็จทั้งปวงได้ อนึ่งชายหลังอุรุอยาก

ได้นางเป็น ภริยา ก็เพราะอยากได้ทรัพย์ สมบัติไม่ อยากได้ตัวนาง
 เอง ครั้นเมื่อพันตาพ่อแม่มาเช่นนี้^๕ก็คิดหาทางจะทิ้งนางเสีย
 แต่ตริกรครองอยู่หลายวันจนไปถึงป่าเปลี่ยวก็หยุดพัก แล้วบอก
 แก่นางว่าตำบลดั้น^๕โจรผู้ร้ายชุกชุม นางจึงปลดเครื่องประดับ
 ภายทั้งปวงซึ่งมีค่าเป็นอันมากออกให้สามีซ่อนไว้ในใต้ ครั้น
 นางทำตามแล้ว ชายสามีก็ล่อ ทาสีไป ห่างที่ซึ่ง ภริยา นั่งคอย อยู่
 แล้วเอามีดเชือดคอทาสีทิ้งศพไว้เป็นอาหารสัตว์ในป่า แล้ว
 กลับไปหาภริยา ล่อให้เดินไป ไกลเหวแล้วผลักตกลงไปในเหว
 เผอิญ ก้นเหวนั้น มีกิ่งไม้แล ใบไม้ รong อยู่มาก นาง จึง ไม่ สิ้นชีวิต
 ฝ่ายชายหลังอยู่^๕ครั้นผลักภริยาลงเหวแล้วก็รวบรวมทรัพย์สมบัติ
 ทั้งปวงออกเคจรทางไปสู่เมืองของตน

ไม่ช้ามีชายอีกคนหนึ่งเคจรมาในป่าเปลี่ยว ได้ยินเสียง
 คนร้องไห้ ก็หยุดยืนฟังแลนึกในใจว่า ป่า^๕เปลี่ยวนักหนา
 เหตุใดมีคนมาร้องไห้^๕อยู่ในดงชฎุ ครั้นยืนฟังอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็
 เคจรไป ในทางซึ่งได้ยินเสียงร้องไห้ ครั้นไปถึงเหวกก็หยุดชะงัก
 ดู เห็นผู้หญิงร้องไห้อยู่ก้นเหว ชายนั้นก็ปลดผ้าโพกแลสาย
 รัดตัวออกต่อกันเป็นสายยาวหย่อนลงไป^๕ในเหว ร้องให้นางเอา
 ปลายผ้าผูกตัวเข้าแล้ว^๕จุดขึ้นมาได้ แลถามนางว่าเกิดเหตุอย่างไร
 จึงเป็นเช่นนี้

นางรัตนาวดีตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นบุตรเหมคุปต์พ่อค้า
เศรษฐีใหญ่ในกรุงจันทปุระ ข้าพเจ้าเคิรทางมากับสามีพบโจร
มีกำลังช่วยกันฆ่าทาสีของข้าพเจ้าเสีย แล้วม้คสามี ข้าพเจ้าพาตัว
ไป แลเมื่อได้ปลดเครื่องประดับกายของข้าพเจ้าออกหมดแล้ว
ก็ปล้กข้าพเจ้าตกอยู่ในเหวนนี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่สามีจะเป็นตาย
ประการใด แลสามีข้าพเจ้าก็ ไม่ทราบว่ข้าพเจ้ายังอยู่หรือสิ้น
ชีวิตเสียแล้ว

ชายเคิรป่าได้ฟังนางเล่าคังนั้นก็เชื่อ แลพานางไปเมือง
จันทปุระส่งยังบ้านบิดา เมื่อนางไปถึงบ้านบิดาก็เล่าเรื่องอย่าง
เดียวกับที่เล่าให้ชายเคิรทางฟัง เหมคุปต์เศรษฐีได้ยินเรื่อง
ก็สงสารบุตร จึงกล่าวปลอบโยนว่ “ลูกเอย เจ้าอย่าร้อนใจ
ไปเลย ผัวของเจ้ายังคงมีชีวิตอยู่เป็นแน่ ธรรมคาโจรยอมจะ
แย่งชิงทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ไม่แย่งชิงชีวิตผู้ซึ่งไม่มีทรัพย์เหลือ
เหตุคังนี้เมื่อไรพระผู้เป็นเจ้า โปรดผัวของเจ้าก็ จะกลับมาเมื่อนั้น
จงตั้งใจคอยไปเถิด ” เหมคุปต์กล่าวปลอบบุตรนั้นพลางจัด
เครื่องประดับกายอันหาค่ามิได้ให้แก่บุตรเป็นอันมาก ทั้งบอก
กล่าวญาติพี่น้องแลมิตรทั้งปวงให้มาเยี่ยม แลปลอบโยนชี้แจง
แก่นางรัตนาวดีโดยนัยเดียวกัน แต่นางก็ได้วายเสรำ เพราะ
เรื่องในใจผิดกับเรื่องทีเล่าบอกแก่บิดาแลญาติมิตรทั้งนั้น

จะกล่าวถึงชายหลังอุฐเมื่อผลกักริยาตกเหวแล้ว ก็รวบรวมของมีราคาทั้งหลายรีบไปยังเมืองของตน เพื่อนฝูงทั้งปวงก็ช่วยกันต้อนรับเป็นอันดี เพราะเหตุที่มีทรัพย์เป็นอันมาก เพื่อน นักเลง ก็พากันมา กลุ่มรุม ชวนเล่น ชวนกิน อย่างแต่ก่อน การพนัน แล การเสพยา เครื่องมีนเมาต่าง ๆ ก็กลับทำตามเดิม โทษทั้งหลายก็กลับเกิด ทรัพย์สินทั้งหลายก็เปลืองไป ๆ ในที่สุดก็หมดลงอีกครั้งหนึ่ง ชนทั้งหลายที่เป็นสหายในการทำชั่วแลเป็นมิตรในการช่วยกันกินกันเล่น ต่างก็ชักห่างออกไป ในที่สุดเมื่อชายหลังอุฐสิ้นทรัพย์แน่แล้วก็ไม่มี ใครคบค้าสมาคม เมื่อไปถึงบ้านผู้ที่เคยเป็นมิตรเขาก็ปิดประตูเสีย หรือมิฉะนั้นขับไล่มิให้เข้าเรือน ชายหลังอุฐสิ้นปัญญา ก็กระทำโจรกรรมจนเขาจับได้ ก็ถูกเข็นตีลงโทษเป็นสาหัส ครั้นจะอยู่ในเมืองของตนต่อไปไม่ได้ ก็หนีออกจากเมืองอีกครั้งหนึ่ง เติร์ไป ในป่าพลางคิดในใจว่าเราจะต้องกลับไปหาพ่อตาเล่านิทานให้ฟังว่า บัดนี้นางรัตนาวดีคลอดบุตรเป็นชายคนหนึ่งแล้ว เราจึงไปหาพ่อตาเพื่อจะบอกข่าวอันควรยินดีนี้ ให้พ่อตาทราบ เราอาจจะได้ทรัพย์สมบัติอีก เพราะการไปบอกข่าวนี้

ชายหลังอุฐก็คิดดังนั้นแล้วก็ตั้งหน้าเติร์ไปเมืองจันทपुरตรงไปบ้านเหมคุปต์เศรษฐี ครั้นถึงประตูบ้านก็ตกใจเป็นกำลัง เพราะเห็นนางรัตนาวดีกิริยาลงจากเรือนวิ่งออกมารับ ในชั้น

ตนคิดว่าผี เพราะนึกว่านางคงจะตายอยู่ในเหวนั่นเอง เมื่อคิด
ถึงนั้นก็กลัวจึงหนีหลังจะวิ่งหนี ต่อนางตะโกนเรียกจึงหยุดยั้ง
ลงเลี้ยวเข้าใจว่านางคงจะกลับไปเล่าเรื่องให้บิดาฟังตลอด เมื่อ
เหม่คุดมาพบเข้าก็คงจะจับตัวลงโทษเป็นแน่

ฝ่ายนางรัตนาวดีเห็นสามีขึ้นลงเลี้ยวหนีหน้าอันซัดด้วย
ความกลัวเช่นนั้นก็กล่าวแก่สามีว่า “ท่านอย่าสับสนตกใจไปเลย
ข้าพเจ้ามิได้เล่าความจริงแก่บิดาคอก ข้าพเจ้าได้เล่าว่าเราเคียร
ทางไปกลางป่าพบ โจรหมู่หนึ่งมีกำลังมาก โจรฆ่าทาสีของ
ข้าพเจ้าเสีย แย่งเครื่องประดับจากกายข้าพเจ้าหมดแล้วผลัด
ข้าพเจ้าตกลงในเหวนแต่ทั้งมืดท่านพาตัวไป เมื่อท่านพบกับ
บิดาข้าพเจ้าท่านจงเล่าเรื่องให้ตรงกัน เราทั้งสองก็จะกลับได้
ความสุขตามเดิม ท่านจงระงับความร้อนใจเสียเถิด ข้าพเจ้า
ดูอาการแห่งท่านเห็นว่าท่านคงจะได้ทุกข์มาหนักหนา เสื้อผ้า
แลร่างกายจึงขมุกขมอมเหมือนเช่นที่เห็นอยู่นี้ ท่านจงตาม
ข้าพเจ้าขึ้นมาบนเรือนแลผลัดเสื้อผ้า โสมมน้ำมัน สวมเสื้อผ้าที่ดีแลกิน
อาหารซึ่งประกอบด้วยรสทั้งหก ท่านจงถือว่าเย้าเรือนแลสมบัติ
เหล่านี้เป็นของท่าน แลตัวข้าพเจ้าคือทาสีผู้จะปฏิบัติท่านให้ได้
ความสุขทุกประการ”

ชายหลังอุฐได้ฟังภริยากล่าวดังนั้น แม้ตัวจะเป็นผู้มีใจ
บึกบึนก็บังเกิดใจอ่อนแทบจะร้องไห้ จึงตามภริยาขึ้นไปบนเรือน

ครั้นถึงห้องนางก็ล้างเท้าให้ แลจัดให้อาบน้ำชำระกาย แต่ง
เครื่องนุ่งห่มอย่างดีมีค่า แล้นำเอาอาหารมาให้กิน ครั้น
เหมศุปต์เศรษฐีแลภริยากลับมาถึงบ้าน นางรัตนาวดีก็พาสามี
ไปหาแลเล่านิทานให้ฟังว่า ผูกใจได้ปล่อยชายสามีกลับมาแล้ว
เหมศุปต์แลภริยาได้ฟังก็ดีใจ จัดการให้บุตรเขยอยู่กินมีตำแหน่ง
ในครอบครัวอย่างแต่ก่อน

ชายหนุ่มหลังอุฐุได้กินอยู่มีความสุข ก็พักอยู่กับพ่อตา
๒ - ๓ เดือน ระหว่างนั้นประพฤติก้าวเป็นคนดีมีใจโอบอ้อมอารี
ต่อภริยา ผู้ที่ไม่รู้เรื่อง ไม่มีใครสงสัยว่าจะเป็นคนชั่วร้าย แต่
การกระทำดีนั้นเป็นการขึ้นนิสัย จะทำได้อย่างมากก็พักหนึ่งเท่า
นั้น ไม่ช้าก็คบกับใจในเมืองนั้นนัยค้หมายกันเข้าปล้นบ้าน
เหมศุปต์เศรษฐี ครั้นถึงวันนัดเวลาเที่ยงคืน นางรัตนาวดี
กำลังหลับสนิท ชายหลังอุฐุก็เอามีดแทงนางตาย แล้วเปิด
ประตูรับพวกโจรเข้าไป ในเรือนช่วยกันฆ่าเหมศุปต์แลภริยาตาย
แล้วช่วยกันขนทรัพย์สมบัติล้วนแต่ที่มีราคาออกจากเรือนไป

นางนกขุนทองเล่ามาเพียงนี้ก็ร้องไห้สอ่กส่อนอยู่ครู่หนึ่ง
จึงกล่าวต่อไปว่า เมื่อชายหลังอุฐุเถิดผ่านกรงข้าพเจ้าไปเวลา
จะออกจากบ้านหนีไปนั้น มันแลดูข้าพเจ้า แลหยุดยืนจับประตู
กรงจะเปิดจับข้าพเจ้าออกมาห้กอด เผอิญหมาเห่าขึ้นมันตกใจ
ก็รีบหนีไป ข้าพเจ้าจึงรอดชีวิตอยู่ได้

นางนกขุนทองร้องไห้สอ่อกส่อน้อยครู่หนึ่ง จึงทูลพระ
มเหสีว่าเรื่องข้าพเจ้าอินทว्यूหุ้รุตวยามาเอง แลเป็นเรื่องที่
ทำให้ข้าพเจ้าได้ความทุกข์ในเวลาที่ยังอ่อนอายุ จึงเป็นเหตุให้
ข้าพเจ้ารังเกียจชายทั้งหลาย จึงขอยุ่ไม่มีคู่ไปจนสิ้นชีวิต พระ
องค์จงทรงดำริห์ว่า นางรัตนาวดีไม่ได้ทำความผิดอะไรเลย
ยังเป็นได้ถึงเพียงนั้น เพราะผู้ชายยอมมีน้ำใจเป็นโจรทั้งหมด
แลผู้หญิงซึ่งยอมเป็นมิตรกับชายนั้นเสมอ กับเอาเงาเข้ามาเลี้ยงไว้
บนอก

นางนกขุนทองทูลพระมเหสีเช่นนั้นแล้วก็หันไปพูดกับนก
แก้วว่า นี่แน่ะเจ้านกแก้ว ข้าได้เล่าเรื่องเป็นพยานคำของข้า
แล้ว ข้าไม่มีอะไรจะพูดอีก นอกจากจะกล่าวว่าผู้ชายทั้งปวง
เป็นจำพวกคดโกงล่อลวงผู้อื่น เห็นแก่ตัวเองแลมีใจบาปหยาบ
ร้ายหาที่สุคติได้

นกแก้วทูลพระราชาว่า พระองค์จงฟังเถิด เมื่อหญิง
กล่าวว่าไม่มีอะไรจะพูด ที่เป็นข้อสำคัญจะอยู่ในคำแถมทั้งนั้น
แลคำแถมย่อมจะยาวกว่าคำที่พูดมาแล้วหลายสิบเท่า นางนก
แก้วได้พูดมาจนน่าจะเบื่อเต็มที่อยู่แล้ว แต่อย่างนั้นยังนับว่า
ฟังจะชินตันท่าน

พระราชาตรัสว่า เจ้ามีเรื่องอะไรจะนำมากล่าวเป็นพยาน
คำติเตียนหญิง เจ้าก็จงเล่าไปเถิด นกแก้วกล่าวว่า ข้าพเจ้า

จะเล่าเรื่องซึ่งเกิดแต่เมื่อข้าพเจ้ายังอ่อนอายุ แลทำให้ข้าพเจ้า
 ทำความตกลงในใจว่าจะอยู่ไม่มีคู่ไปตราบวันตาย

นิทานของนกแก้ว

เมื่อข้าพเจ้าเป็นลูกนกยังไม่ทันได้รู้เรียนอัน ไต่ก็ติดกรง
 หับ แล้วมีผู้นำไปขายแก่พ่อค้าเศรษฐีชื่อสาครทัต ซึ่งเป็นพ่อ
 หม้ายมีลูกสาวคนหนึ่งชื่อนางชัยศิริ สาครทัตกระทำการค้าขาย
 กว้างขวาง มีธุระอยู่ที่ร้านตลอดวันแลครั่งคืน ใช้เวลาในการ
 ก้มมองดูตัวเลขในบาณูชี แลดูค่าเสมียนผู้รับใช้ ไม่มีเวลาดูแล
 บุตรสาว นางชัยศิริประพฤติตนตามอำเภอใจ แลอำเภอใจของ
 นางนั้นไม่เป็นอำเภออันดีเลย

ชายทั้งปวงที่มีลูกสาวอาจกระทำผิดเป็นข้อ ใหญ่ได้สอง
 ทาง คือระมัดระวังน้อยไปทางหนึ่ง ระมัดระวังมากไปทางหนึ่ง
 พ่อแม่บางจำพวกคอยจ้องดูลูกสาวมิให้คลาดสายตาไปเลย คอย
 สงสัยว่าลูกสาวมีความคิดชั่วร้ายในใจอยู่เป็นนิตย์ พ่อแม่ชนิดนี้
 มักจะเขลา แลเพราะเขลาจึงแสดงความสงสัยให้ลูกเห็น เมื่อลูก
 เห็นว่าสงสัยว่าคิดชั่วก็เสมอกับยู่ เพราะหญิงสาวย่อมมีมานะโดย
 ความคิดค้น ๆ ว่า เราจะทำชั่วโดยเร็วให้สมกับโทษที่เราได้รับ
 อยู่แล้ว ในเวลานี้เรายังไม่ได้ทำชั่วอะไรเลย แต่ก็ได้รับโทษ
 เสมอกับว่าได้ทำชั่วมาช้านาน ความสำราญแห่งการทำชั่วนั้น
 เรายังไม่ได้รับ ได้รับแต่ทุกข์แห่งความชั่ว ไหน ๆ ก็ได้ทุกข์

แล้ว เราจะทิ้งความสำราญเสียทำไมเล่า เราต้องรีบทำชั่วทันที เพราะเราได้ทุกข์มานานแล้ว เมื่อคิดดังนี้แล้วก็ประพฤติการ เป็นโทษต่าง ๆ ที่พ่อแม่ไม่อาจรู้เห็น เพราะพ่อแม่ นั้นถึงจะ ระมัดระวังอย่างไรลูกสาวก็คงหลบหลีกได้เสมอ พ่อแม่จะนั่ง จ้องอยู่วันยังค่ำคืนยังรุ่งไม่ได้ ต้องมีเวลาหลับบ้าง

พ่อแม่อีกประเภทหนึ่งทำผิดในทางที่ระมัดระวังลูกสาว น้อยไป คือไม่ระมัดระวังเลย ปล่อยให้ลูกนั่งเล่นอยู่เปล่า ๆ ไม่มี อะไรทำ เสมอกับผีก็ให้ช้เกี้ยวแลเพาะพืชความชั่ว ปล่อยให้คบกับคนซึ่งมีความคึกคัก คือให้ โอกาสให้ปฏิบัติเป็นโทษ หญิงสาวซึ่งบิดามารดาปล่อยตามอำเภอใจเช่น นี้มัก จะเดินเข้าสู่ บ่วงซึ่งผู้มีเจตนาชั่ววางตกไว้ แลประพฤติตัวเป็นโทษด้วย ประการต่าง ๆ เพราะความไม่ระมัดระวังตัวแลเพราะความล่อ ลวงของผู้มีเจตนาชั่ว อันเป็นชนจำพวกซึ่งมีความเพียรยิ่งกว่า ผู้มีเจตนาดี

ก็บิดามารดาซึ่งมีปัญญานั้นควรทำอย่างไรเล่าจึงจะหลีกเลี่ยง ทั้งสองนี้ได้ ธรรมดาบิดามารดาผู้มีปัญญาอย่าเอาใจใส่ สังเกตนิสัยบุตรของตน แลดำเนินการระมัดระวังตามนิสัยซึ่งมี ในตัวบุตร ถ้าลูกสาวมีนิสัยที่อยู่ในตัว บิดามารดาที่ฉลาดก็คง จะวางใจปล่อยให้ดำเนินความประพฤติตามใจในเขตอันควร ถ้า

บุคตรสาวมีนิสัยกล้าแข็ง บิดามารดาก็คงจะแสดงกิริยาประหนึ่ง
ว่าไว้วางใจในบุตร แต่คงจะลอบประมัตระวังอยู่เสมอ

นกแก้วแสดงวิธีเลี้ยงลูกสาวถวายพระราชารามเสนเช่น
นี้ต่อไปอีกครู่หนึ่ง จึงเล่าถึงนางชัชศิรีว่า

นางนั้นเป็นคนสูง ก่อนจะอ้วน รูปทรงดี ครอบงำน้ำ
ใจตนเองไม่ใคร่ได้ นางมีเนตรใหญ่แลหลังตากว้าง มีมือมีรูป
อันดีแต่ไม่เล็ก ฝ่ามือมีไอร้อนแลเป็นเหื่ออยู่เสมอ ๆ เสียง
ก่อนข้างแหลมแลบางที่ฟังเหมือนเสียงผู้ชาย ผมดำเป็นมัน
เหมือนขนนกกระเหว่า ผิวเหมือนคอกพุทชาติ ลักษณะเหล่านี้
เป็นลักษณะซึ่งคนโดยมากมักจะแลดู แต่นางจะเป็นคนงามก็ไม่
เชิง ไม่งามก็ไม่เชิง กล่าวได้ว่าอยู่ในหว่างคนสวยแลคนชั่ว
อันเป็นความดีแก่ตัวหญิง เพราะความอยู่กลาง ๆ นี้สำคัญอยู่
หญิงทั้งามนั้ อย่าว่าแต่ใคร แม้นางสี่ตายังถูกทศกัณฐ์ลัก
พาไป

นกแก้วกล่าวต่อไปว่า แต่ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็จำต้อง
กล่าวว่า หญิงงามมักจะมีธรรมในใจมากกว่าหญิงชั่ว หญิง
งามได้รับชั้ชว่นจงใจไปในทางชั่ว แต่มีความหยิ่งเป็นเครื่อง
ต่อสู้ป้องกันตัวได้ เพราะความหยิ่งนั้นทำให้หญิงงามสัญญาใน
ใจตัวเองว่าจะได้รับชั้ชว่นไปในทางเดียวกันบ่อย ๆ เพราะฉะนั้น
ถึงจะไม่ยอมไปในคราวนี้ก็ไม่สิ้น โอกาสที่จะได้รับเชื้อเชิญต่อไป

กล่าวอีกนัยหนึ่งหญิงงามไม่เคิรทางชั่ว เพราะมีความหยิ่งในใจ
ว่าจะเคิรเมื่อไรก็เคิรได้ ส่วนหญิงชรวนนจำเป็นต้องชักโยงคน
อื่น ไม่ใช่มีคนอื่นมาชักโยง เมื่อตนโยงแล้วตนก็ต้องตาม แล
เมื่อความโยงสำเร็จด้วยความตามฉนี้ ความหยิ่งแลความมุ่ง
หมายของหญิงชรวนก็ย่อมสมหวังด้วยความตาม ไม่ใช่ด้วยต่อสู้
ความชักโยง

เราท่านอ่านถ้อยคำของนกจรัมมันมาเพียงนี้ก็ต้งพิศวง
ว่านกแก้วพูดถ้งนั้นหมายความว่าอย่างไร ถ้าตริตรองคุสัถ ๕
นาทีก็คงจะเห็นพร้อมกันหมดว่า นกแก้วหมายความว่า
เหลือที่จะรู้ได้ ที่เป็นถ้งนั้นเห็นจะเป็นเพราะเวลาตติถ้งนั้นประมาณ
๒๐๐๐ ปีอย่างหนึ่ง เพราะจรัมมันเป็นนก ท่านแลข้าพเจ้าเป็น
คนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเพราะนกจรัมมันเป็นนกพูดสัสถฤต
จึงเหลือที่ท่านแลข้าพเจ้าจะเข้าใจได้

นกจรัมมันกล่าวต่อไปว่า ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า หญิง
ชรวนก็มีใจเหี้ยมโหดกว่าหญิงงาม เหตุถ้งนั้นเมื่อหมายความว่า
ก็ย่อมจะสมหมายบ่อยกว่าถ้ง ผู้มีปัญญาในโลกธรรมกล่าวภาษิต
ที่เป็นความจริงไว้ว่า “ชายรักหญิงงาม, บุษาหญิงชรวน” แล
เมื่อมีคำถามว่าเหตุใดชายจึงบุษาหญิงชรวน ก็มีคำตอบว่าเพราะ
หญิงชรวนไม่แสดงท่าทางว่าคิดถ้งตัวเองยิ่งกว่าคิดถ้งเรา

ส่วนนางชัชศิรินั้นก็ใช้ความงามซึ่งมีส่วนน้อยนั้นเป็นเครื่องล่อให้ชายตามตอมได้มาก แต่ใช้ความไม่สงบเสงี่ยมเป็นเครื่องล่อได้มากกว่า แลใช้ความมีทรัพย์ของบิดาเป็นเครื่องล่อได้มากที่สุด นางชัชศิริไม่มีความเขินขวยเสียเลย ไม่ยอมให้มีชายตามตอมน้อยกว่าคราวละครึ่งโหลเป็นอันขาด นางรื่นรมย์ในการรับแขกชายหนุ่ม ๆ เหล่านี้ติดต่อกันไปตามเวลานัด บางคราวกำหนดเวลาให้สั้นสำหรับจะได้ไล่คนเก่าให้มีที่ว่างสำหรับคนใหม่ ถ้าชายคนไหนบังอาจแสดงกิริยาวาจาหวงหึงหรือติเตียนวิธีของนางก็ตาม ชายนั้นจะถูกเชิญให้ทราบประตูทางออกโดยเร็ว

ครั้นนางชัชศิริมีอายุ ๑๓ ปี มีชายหนุ่มคนหนึ่งกลับจากเมืองไกล ชายหนุ่มคนนี้เป็นลูกพ่อค้าซึ่งมีเกหะฐานอยู่ในที่ไกล แลบิดาเป็นเพื่อนกับสาครทัตบิดานางชัชศิริ ชายหนุ่มนั้นชื่อศรีทัต ไปค้าขายเมืองไกลหลายปี แลได้เคยรักนางชัชศิริมาแต่นางยังเป็นเด็ก ครั้นกลับมาถึงเมืองของตนก็เห็นสิ่งทั้งปวงเป็นที่ชำรุดขึ้นไปหมด ตั้งแต่ลูกลงเห็นยาวโทโสร้ายไปจนหมาแก่ที่เห่าอยู่ในลานบ้านก็เห็นน่ารัก คนที่จากบ้านเมืองไปช้านานเมื่อแรกกลับไปถึง ใจคอมักเป็นเช่นนั้น ส่วนนางชัชศิรินั้นศรีทัตแลไม่เห็นว่าได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก แลมิได้เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นเลย จมูกนางโตออกไปก็ไม่เห็น หลังตากว้าง

ออกไปแลหน้าชนกก็ไม่เห็น กิริยากระต้างชนกก็ไม่เห็น เสียง
 แขงชนกว่าแต่ก่อนก็ไม่ไต่ยิน ไม่ได้สังเกตว่านางขำนาฏการติ
 แลชมเครื่องแต่งกายชาย ไม่สังเกตว่านางชอบคนขำนาฏเพลง
 คาบ แลชอบคนรบเก่งบนหลังม้าแลหลังช้าง ข้อความเหล่านี้
 ศรีทักไม่เห็น จึงไปกล่าวแก่บิดาของตนในเรื่องที่จะไกร่ได้
 นางชยศิริเป็นภริยา ครั้นบิดาอนุญาตแล้ว ไม่ทันได้กล่าวแก่
 สาครทักก็ตรงไปกล่าวแก่ตัวนางที่เดียว นางชยศิริเป็นหญิง
 ชนิดใหม่ที่ ไม่ต้องการความเห็นบิดาในเรื่องที่จะเลือกผู้ ครั้น
 ศรีทักไปกล่าวดังนั้นนางก็ทำที่เหมือนหนึ่งตกลง ทำให้ชายหนุ่ม
 คนนั้นยินดี โลกไผ่อยู่หน่อยหนึ่งแล้วก็บอกให้รู้ว่านางชอบ
 ใจศรีทักในทางเป็นเพื่อน แต่ถ้าเป็นผัวจะเกลียดที่สุด

นกจุมมันกล่าวต่อไปว่า ความรู้สึกซึ่งหญิงมีต่อชายนั้น
 มีสามอย่าง อย่างที่ ๑ คือความรัก อย่างที่ ๒ คือความเกลียด
 อย่างที่ ๓ คือความเฉย ๆ ไม่รักไม่เกลียด ความรู้สึกประเภทที่
 ๑ คือความรักนั้นอ่อนที่สุด แลเคลื่อนไหวง่ายที่สุด หญิงอาจจะ
 ตกสู่ความรักง่ายเท่าตกจากรัก อธิบายว่าประเดี๋ยวอย่าง
 นั้นประเดี๋ยวอย่างนี้จะเอาแน่ไม่ได้ ส่วนความเกลียดนั้นเป็น
 ของคู่กันกับความรัก ชายมีปัญญาอาจเปลี่ยนความเกลียดให้
 เป็นความรักได้เสมอ แลความรักซึ่งเกิดแต่ความเกลียดนั้น มัก
 จะอยู่ทนกว่าความรักล้วน ส่วนความเฉย ๆ คือความไม่เกลียด

ไม่รักนั้น ชายผู้ชำนาญในลีลาศาสตร์ย่อมเปลี่ยนความเฉย ๆ ให้เป็นความเกลียดได้เสมอ แลเมื่อเปลี่ยนเป็นความเกลียดแล้ว ก็อาจเปลี่ยนเป็นความรักได้อีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ประเภทความรู้สึกทั้ง ๓ ก็ลงรอยเดียวกัน

เวตาลเล่ามาเพียงนั้นก็ทูลถามพระวิกรมมัททย์ว่า ตามที่ข้าพเจ้าเล่าถึงนกขุนทองแลนกแก้วมาเช่นนั้น พระองค์ทรงเห็นว่านกตัวไหนกล่าวความจริงในสันตาลมนุษย์สักซึ้งกว่ากัน

แต่อุบายของเวตาลที่จะทำให้พระราชบุตรตอบปัญหา นั้นไม่สำเร็จ พระวิกรมมัททย์ทรงรู้ที่กึ่งรีบทรงดำเนินไป เวตาลเห็นไม่สมประสงค์ก็เล่นิทานต่อไปว่า

ฝ่ายศรีทศเมื่อ ได้ทราบว่ นางชัศิริไม่ยอมเป็นภริยาก็เคียดร้อในใจเป็นกำลัง กำหนดใจจะกระโดดหน้าตาย จะกระโดดจากยอดเขาแลทำอะไรต่าง ๆ ที่แปลกแล้ง รวมทั้งการออกป่าเป็นโยคีด้วย ครั้นตรึกตรองอยู่ช้านานว่าจะทำอย่างไร จึงจะดีที่สุด ก็เห็นว่าทำสิ่งโง่ ๆ เหล่านั้นก็ล้วนแต่ไม่ดีทั้งนั้น เพราะการกระโดดหน้าตายก็ดี การกระโดดจากยอดเขาก็คดี การออกป่าเป็นฤๅษีก็ดี ไม่เป็นวิถีที่จะได้นางชัศิริเป็นภริยาทั้งนั้น ครั้นมีเวลาตรึกตรองมาก ๆ เขาก็ได้ความคิดซึ่งใคร ๆ เขาก็รู้กันมาช้านานแล้วว่าขั้นดีเป็นธรรมประเสริฐ จึงบังคับตัวเองให้

ตั้งอยู่ในขั้นดี ไม่ช้านานก็สำเร็จประสงค์ แต่ความสำเร็จประ
สงค์นั้นเป็นโทษแก่ศรีทตเปอนันนาก คงจะเห็นได้ภายหลัง

ฝ่ายนางชัชศิริเมื่อตกลงใจแน่อนแล้วว่า จะไม่รับศรี
ทตเปอนสามีกียังยืนในใจอยู่พักหนึ่ง ไม่สู้ซ้าก็เปลี่ยนใจใหม่ตาม
เคย ศรีทตได้ทราบที่นางยินยอมก็ดีใจโลดโผน เรียกตัวเอง
ว่าบุรุษมีความสุขที่สุดในโลก แลตั้งกระทำบูชาแก่สินบนเวตคา
ที่โปรดบรรดาลให้นางเปลี่ยนใจมายอมเป็นภริยาตน แลตั้งทำ
อะไรที่แปลกอีกหลายอย่าง ซึ่งคนที่ไม่บ้าหรือไม่ตีใจเหลือเกิน
คงไม่ทำเป็นอันขาด ต่อมาไม่ช้าศรีทตแลนางชัชศิริก็แต่งงาน
กันตามธรรมเนียม

ฝ่ายนางชัชศิริเมื่อได้ทำงานมงคลกับศรีทตแล้วไม่ช้าก็
เบื่อจนเกลียดสามี เพราะเป็นนิสัยของนางที่จะเป็นเช่นนั้น
ครั้นเกลียดสามีเช่นนั้นแล้วก็หนีไปใคร่ครวญหาชายหนุ่มเสเพล
คนหนึ่งซึ่งไม่เคยรักนางเลย ศรีทตผู้สามียิ่งสำแดงเสนหาต่อ
นาง ๆ ก็ยิ่งสำแดงความชิงโกรธ เมื่อสามีหยอกเย้าก็ทำให้เกิด
หมั่นไส้ เมื่อพูดล้อก็ไม่เห็นขัน ครั้นหญิงสหายช่วยกันว่ากล่าว
ทัดทานมิให้นางสำแดงกิริยาเป็นอริต่อสามี นางก็กลับแสดง
กิริยาขุ่นเคือง เมื่อสามีนำเครื่องประดับกายมาให้เป็นของกำนัล
นางก็บ้กเสีย หนีหนีพลาถว่าว่าบ้า นางออกจากเรือนไป
เที่ยวอยู่ที่อื่นวันยังค่ำ ๆ แล้วพูดแก่เพื่อนหญิงซึ่งอายุรุ่นราว

คราวกันว่า ความเปนสาวของข้านี้ผ่านพ้นไปทุก ๆ วัน ข้าไม่
 ได้รับความสำราญอันควรจะได้รับตามวัยของข้านี้เลย ความ
 สนุกในโลกนี้มีอย่างไรข้าก็หารู้รสไม่ ครั้นกลับไปถึงบ้านนางก็
 ขึ้นไปแอบมองอยู่บนช่องหน้าต่าง เมื่อเห็นชายเสเพลซึ่งเป็นที่
 ใฝ่ฝันเคิรมาตามถนน นางก็เรียกหญิงสหายให้ ไปเชิญขึ้นมาบน
 เรือน ครั้นหญิงสหายไม่ทำตามด้วยความกลัวภัยจากศรีทศผู้
 สามี นางก็โกรธแค้นมีอาการกระสับกระส่าย บอกตัวเองว่าไม่รู้
 จะพูดว่าอะไร ไม่รู้จะทำอะไร ไม่รู้จะไปไหนจึงจะถูกใจตัว
 จะกินก็ไม่ได้ จะนอนก็ไม่หลับ จะร้อนก็ไม่สบาย จะหนาวก็
 ไม่สบาย อะไร ๆ ก็ไม่ถูกใจทั้งนั้น นางชัชศิริกระสับกระส่าย
 อยู่เช่นนั้นหลายวัน จึงตกลงในใจว่าถ้าขึ้นอยู่ห่างชายเสเพลซึ่ง
 เป็นที่รักก็ไม่มีความสุขได้เป็นอันขาด คืนหนึ่งสามีหลับสนิท
 นางก็ลุกจากที่นอนย่องออกจากเรือนเคิร ไปตามถนนมุ่งหน้าไป
 ยังเรือนชายเสเพล ขณะนั้นมีโจรคนหนึ่งเคิรมาตามทางเห็น
 นางชัชศิริเคิรไปคนเดียวก็นึกในใจว่า หญิงคนนี้ประดับกายด้วย
 เครื่องทองคำแลเพ็ชรพลอยจะเคิรไปไหนในเวลาเที่ยงคืน จำ
 เราจะสกดรอยไป เมื่อได้ทีจะได้แย่งเอาของเหล่านั้น คิดดังนั้น
 โจรก็เคิรตามไปมิให้นางรู้ตัว

ฝ่ายนางชัชศิริครั้นไปถึงเรือนชายเสเพลก็ขึ้นบรรไดไปพบ
 ชายเจ้าของเรือนนอนอยู่หน้าประตู นางคิดว่าชายคนนั้นนอน

หลับด้วยความเมา แต่คนที่จริงชายนั้นสิ้นชีวิตเสียแล้ว เพราะ
ได้ถูกขโมยแหงก่อนที่นางไปถึงไม้สู้ช้านัก ฝ่ายนางชัชศิริเมื่อ
เห็นชายหนุ่มนอนอยู่ดังนั้น นางก็นั่งลงข้างตัว จับส้นจะให้ตื่น
ก็ไม่ตื่น นางเชื่อแน่ว่าเป็นโดยพิษความเมา นางก็เอามือซ้อน
ศีรษะจนกอดรัดสำแดงเสนาหาต่าง ๆ

ขณะนั้นปีศาจตนหนึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้หน้ากระโถิเรือนชาย
หนุ่ม ครั้นเห็นนางไปนั่งกอดรัดสำแดงเสนาหาต่อศพกัสนั้น
ปีศาจก็เห็นสนุก จึงโถกตกลงจากต้นไม้ตรงเข้าสิงในศพชายหนุ่ม
ศพนั้นก็ตื่นขึ้นจากความตายเหมือนคนตื่นจากความหลับ แล้ว
กระหวัดรัดกายนางเหมือนหนึ่งเสนาหา นางชัชศิริยินดีในความ
เล้าโลมของปีศาจ ก็ก้มหน้าเข้าไปหาหน้าศพ ปีศาจได้ทีก็กัก
จุมกนางแหงไปทงชั้น แล้วออกจากศพกลับขึ้นไปนั่งหัวเราะ
อยู่บนต้นไม้ตามเดิม

ฝ่ายนางชัชศิริเมื่อจุมกแหงไปเช่นนั้น ก็ตกใจเป็นกำลัง
แต่ไม่สิ้นสติ นางจึงนั่งตรึกตรองอยู่กับที่ครู่หนึ่ง แล้วก็รีบออก
เตีรกลับไปบ้าน ครั้นถึงบ้านก็ตรงเข้าไปในห้องซึ่งสามีนอนอยู่
ปิดประตูห้องแล้วก็เอามือกุมจุมกร้องครวญครางไต่ยินไปตลอด
จนถึงเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องแลเพื่อนบ้านไต่ยินเสียงโวยวายคิด
ว่าเกิดเหตุใหญ่โตก็พากันมาช่วยเป็นอันมาก ครั้นไปถึงเรือน
ศรัทศแลกริยากก็เข้าไปถึงประตูห้อง เสียงนางร้องอยู่ในห้อง

แต่ประตูห้องนั้นปิดคนทั้งหลายก็พังประตูห้องเข้าไป เห็นนาง
ชัชศิริเอามือกุมจุมุกเลือดไหล ศรีทัททำกิจอย่างมุ่งมั่นไม่ปรากฏ
ว่าเพียรทำอะไรแน่

ครั้นญาติแลเพื่อนบ้านไปถึงพร้อมกัน แลเห็นนางชัชศิริ
จุมุกแห้วตั้งนั้นก็กล่าวแก่ศรีทัทว่า เจ้าเป็นคนชั่วร้ายนักหนา
ไม่มียางอายุไม่มีกรุณา แลไม่ยำเกรงกฎหมายบ้านเมืองเลย เจ้า
ตัดจุมุกนางเสียเช่นนี้ด้วยเหตุไร

ฝ่ายศรีทัทเมื่อได้ยินดังนั้นก็รู้สึกว่าคุณกมลภริยา จึงกล่าว
แก่ตนเองว่า บุรุษไม่ควรวางความเชื่อในคนซึ่งเปลี่ยนใจหนึ่ง
งูคำหนึ่ง ศัตรูซึ่งถืออาวุธหนึ่ง แลควรระวังภัยอันเกิดแต่ความ
ประพฤติกแห่งหญิง ในโลกนี้ไม่มีอะไรซึ่งกวีบรรยายไม่ได้ ไม่มี
อะไรซึ่งโยคีไม่รู้ ไม่มีคำปล้ำใจซึ่งคนเมาไม่พูด ไม่มีเขต
ตรงไหนซึ่งเป็นที่สุดแห่งมายาหญิง เทวดานี้มีความรู้มากก็
จริงอยู่ แต่ไม่รู้ลักษณะชั่วแห่งมัน ไม่รู้ลักษณะแห่งอศนีในหมู่
เมฆ ไม่รู้ความประพฤติกแห่งหญิง ไม่รู้โชคของชายในภายหน้า
ก็เมื่อเทวดายังไม่รู้เช่นนั้น เราผู้เป็นคนจะรู้ได้อย่างไรเล่า ศรีทัท
กล่าวเช่นนั้นแล้วก็ร้องไห้ แลสาบาลต่อหน้าทันแมงลัก (ตุลสี)
แลสิ่งซึ่งเป็นที่นับถือทั้งปวงว่ามีได้ทำผิดเช่นที่ถูกกล่าวหา
นั้นเลย ถ้าพูดไม่จริงขอให้เสียใจ แลข้าวสาลีแลทอง จงสิ้นไป
เถิด คำที่ศรีทัทกล่าวเช่นนั้นหาไม่มีใครเชื่อไม่

ฝ่ายพ่อค้าผู้เป็นบิดานางชัศศิริ ครั้นเห็นเหตุเกิดแก่ลูกสาวดังนั้น ก็รีบไปฟ้องต่อผู้บังคับการตำรวจ ผู้บังคับการตำรวจก็ใช้คนไปจับศรีทักส่งไปให้ตุลาการชำระ ตุลาการชำระไต่สวนเสร็จแล้วก็พาตัวโจทก์จำเลยไปยังที่เฝ้าพระราชา เฝื่อนเป็นเวลาซึ่ง พระราชามีพระราช ประสงค์ จะลงโทษแก่ ใคร สักคนหนึ่งให้เป็นตัวอย่างแก่คนทำผิดซึ่งเฝื่อนมีมากในเวลานั้น

พระราชาทรงทราบเรื่อง จึงตรัสให้นางชัศศิริทูลให้การตามที่เกิดโดยสัจจริง นางก็ชี้ที่จุมูกแหวงแล้วทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชา เรื่องสัจจริงปรากฏอยู่ในที่ซึ่งควรมีจุมูกติดอยู่นั้น พระราชาได้ฟังคำให้การซึ่งทรงเห็นแจ่มแจ้งดังนั้น ก็ตรัสให้จำเลยให้การ จำเลยทูลว่า จุมูกนางจะขาดไปด้วยเหตุใดข้าพเจ้าไม่ทราบเลย ข้าพเจ้านอนหลับอยู่ ตื่นขึ้นในเวลาเที่ยงคืนก็เห็นนางเป็นอยู่เช่นนั้น พระราชาได้ทรงฟังดังนั้นก็ตรัสว่า ถ้าจำเลยไม่รับเป็นสัจจะตัดแขนขวาเสีย ครั้นยังไม่รับก็ตรัสว่าจะตัดแขนซ้ายด้วย ครั้นศรีทักไม่รับแลทั้งไม่ขอประทานโทษก็ทรงพิโรธเป็นกำลัง ตรัสตามศรีทักว่า คนใจเหี้ยมโหดอย่างเจ้านี้จะทำอย่างไรจึงจะสมแก่โทษ

ศรีทักทูลว่า พระองค์ทรงดำริห์อย่างไร ก็โปรดอย่างนั้นเถิด

พระราชายังทรงกริ้วก็ตรัสให้พาครีทตไปเสียบไว้ทั้งเป็น
ราชบุรุษได้ฟังก็เข้าจับตัวครีทตจะพาไปลงโทษตามรับสั่ง

ฝ่ายขโมยซึ่งทราบเหตุแต่ต้นจนปลายนั้น ตามเข้าไปฟัง
ชำระอยู่ด้วย ครั้นได้ยินคำตัดสินให้ลงโทษคนไม่มีความผิด ก็
เกิดยุติธรรมขึ้นในใจ จึงวิ่งแหวกคนเข้าไปร้องทูลพระราชว่า
พระมหากษัตริย์จงทรงฟังข้าพเจ้าก่อน พระองค์เป็นพระราชา
ธิบติมีหน้าที่ยกย่องคนดีแลลงโทษคนชั่ว อย่าเพื่อประหารชีวิต
ชายคนนั้น

พระราชาก็ทรงฟังดังนั้น ก็ตรัสให้ขโมยเล่าเรื่องถวาย
แต่ตามสัจจริง ขโมยทูลว่า ข้าพเจ้าเป็นขโมย แลชายคนนั้น
ไม่มีความผิด พระองค์จะลงโทษคนผิดตัวอยู่แล้ว ขโมยก็เล่า
เรื่องถวายแต่ต้นจนปลาย เว้นแต่ข้อที่ตนไปแทงชายเสเพลตาย
นั้นหาได้ทูลไม่

พระราชาก็ทรงฟังตลอดก็ตรัสสั่งราชบุรุษว่า เจ้าจงไป
ตรวจศพชายซึ่งเป็นที่รักของหญิงนี้ ถ้าพบจมูกหญิงในปากคน
ตาย คำของขโมยผู้มาเป็นพยานนี้ก็ความจริง แลชายผู้ฉ
นั้นก็เป็นคนไม่มีโทษ

ราชบุรุษได้ฟังรับสั่งดังนั้น ก็ไปตรวจศพชายหนุ่มตามรับ
สั่ง ไม่ช้าได้จมูกนางกลับมาทูลว่า ได้ค้นจมูกพบในปากแห่ง
ศพสมดังคำซึ่งขโมยทูล พระราชาทรงทราบดังนั้น ก็ตรัสให้

ศรีทักพันโทษ แลรับสั่งให้เอาคินหม้อประสมน้ำมันทาหน้านาง
ชยศิริ ทั้งโกนผมแลควจจนเกลี้ยง แล้วให้เอาตัวชนชี่ฟ้าหันหน้า
ไปข้างทาง ให้จูงพาเที่ยวประจานรอบพระนครแล้วให้ขับนาง
ไปสู่ป่า เมื่อทรงตัดสินลงโทษดังนี้แล้วก็ประทานหมากพลูแล
สิ่งอื่น ๆ แก่ศรีทักแลชโยม รวมทั้งพระราโชวาทที่ยืดยาว ซึ่งคน
ทั้งสองไม่ต้องการนั้นด้วย

นกจุมรามณ์กล่าวต่อไปว่า หญิงประกอบขึ้นด้วยคุณชนิด
ที่ข้าพเจ้าเล่านิทานเป็นตัวอย่างมานี้ คำโบราณกล่าวว่าผ้าเปียก
ย่อมจะดับไฟ อาหารช่วยย่อมจะทำลายกำลัง ลูกชายช่วยย่อมจะ
ทำลายสกุล แลเพื่อนที่โกรธย่อมจะทำลายชีวิต แต่หญิงนั้น
ย่อมจะนำทุกข์ให้แก่ผู้อื่นทั้งในคราวรักแลคราวเกลียด จะทำ
อะไร ๆ ก็คงจะเป็นไปในทางที่ทำความเดือดร้อนให้แก่เราทั้งนั้น
อนึ่งความงามของนกปรอทอยู่ในสำเนียง ความงามของชาย
ชรวอยู่ในวิชา ความงามของโยคีอยู่ในความไม่โกรธ ความ
งามของหญิงอยู่ในสัจย์ แต่หญิงมีความงามจะหาที่ไหนจึงจะพบ
ได้เล่า อนึ่งพระนารทเป็นผู้ฉลาดโดยมาอยู่ในหมู่ฤาษี หมา
จิ้งจอกในหมู่สัตว์ กาในหมู่นก ช่างตัดผมในหมู่คน หญิงใน
โลก

นกแก้วกล่าวต่อไปว่า เรื่องที่ข้าพเจ้าทูลมานี้เป็นเรื่อง
ที่ข้าพเจ้าได้ยินด้วยหูรู้ด้วยตามาเอง ในเวลานั้นข้าพเจ้ายังเป็น

นกอ่อน แม่นั้นยังทำให้ข้าพเจ้ากำหนดในใจมาจนบัดนี้ว่า
หญิงทั้งหลายเกิดมาสำหรับทำลายความสุขแห่งเราเท่านั้น

เวตาลเล่าต่อไปว่า เมื่อนกขุนทองแลนกแก้วเล่านิทาน
มาแล้วเช่นนี้ ก็เกิดทู่เถียงกันเป็นชนานใหญ่ นกขุนทองก็
กล่าวติเตียนชายแลยกยอหญิง นกแก้วก็กล่าวยกยอชายแล
ติเตียนหญิงอย่างร้ายแรง จนนางจันทราวดีพระมเหสีทรงพิโรธ
นกแก้วตรัสว่า ผู้ที่ดูหมิ่นหญิงมีแต่พวกที่สมาคมกับพวกต่ำช้า
หาความเที่ยงธรรมในใจมิได้ อนึ่งนกจुरามันควรลอายคำตนเอง
ที่กล่าวติเตียนหญิง เพราะแม่ของนกจुरามันก็เป็นนกตัวเมีย
เหมือนกัน

ฝ่ายพระราชารามเสน เมื่อได้ยินนกขุนทองก็กริ้วแลตรัส
สำแดงพิโรธจนนกขุนทองเกาะคอนร้องไห้ประกาศว่าชีวิตไม่พึง
สงวนเสียแล้ว เวทาลกล่าวต่อไปว่า พุคสน์ ๆ เจ้าสององค์
แลนกสองตัวก็ทู่เถียงคักค้ำนขัดคอกัน หญิงจะชู้กว่าชาย
หรือชายจะชู้กว่าหญิงก็ไม่ตกลงกันได้ ถ้าหากพระองค์เสด็จ
อยู่ในที่นั้นด้วย ปัญหาก็คงจะได้รับคำตัดสินที่ถูกต้อง เพราะ
พระองค์ทรงปัญญารอบรู้ อาจชี้แจงข้อความชนิดนี้ให้แจ่มแจ้งได้
อันที่จริงตามเรื่องที่ข้าพเจ้าเล่าถวายเป็นปัญหาเช่นนั้น พระองค์
คงจะได้ทรงดำริห์แน่นอนในพระหฤทัยแล้วว่า ใครจะชู้กว่าใคร

ข้าพเจ้าเองตรีกตรองในใจมาช้านาน ก็ยังไม่ทราบได้แน่นอน
จนบัดนี้

พระวิกรมมัทยัตยตร์สตอบว่า หญิงย่อมจะช้ำกว่าชายอยู่
เอง ชายนั้นถึงจะช้ำปานใดก็ยังรู้ผิดรู้ถูกอยู่บ้าง หญิงนั้นไม่รู้
เสียเลยทีเดียว

เวตาลหัวเราะด้วยเสียงอันดังแล้วตอบว่า พระองค์ทรง
เห็นเช่นนั้นเพราะเป็นชายคอกกระมัง ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้
ฟังคำวิพากษ์แห่งพระองค์ เพราะพระคำวิพากษ์นั้น เป็นเหตุให้ข้าพเจ้า
จะได้กลับไปอยู่ต้นอโศกเดี๋ยวนี้ เวตาลพูดเท่านั้นแล้วก็ลอย
ออกจายามหัวเราะก้องฟ้า กลับไปห้อยหัวอยู่ยังต้นอโศก
ตามเดิม

จบนิทานเวตาล เรื่องที่ ๒

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๓

พระวิกรมมัทยัตยตร์นั้นเวตาลหลุดลอยไปแล้ว ได้สติก็
เสด็จหันกลับพาพระราชบุตรทรงคานีรกลับไปยังต้นอโศก ครั้น
ถึงก็เสด็จขึ้นขึ้นไปปลดเวตาลลงมาใส่ลงในยามอย่างเก่า เสด็จ
ออกทรงคานีรไปได้หน่อยหนึ่ง เวตาลก็เล่าเรื่องซึ่งกล่าวว่า
เป็นเรื่องจริงอีกเรื่องหนึ่งดังนี้

ในกาลก่อนมีเมืองงามชื่อโคภาวดี พระราชาทรงนาม
รูปเสน มีข้าใช้ชื่ชือสุรเสน เป็นผู้มีกำลังแลบุญญาວ່องไว
ชำนาญการรบยิ่งนัก สุรเสนคนนี้แต่เดิมก็เป็นทหารธรรมดา
แต่ด้วยความกล้า แลความ ฉลาดปฏิบัติการ ในหน้าที่หาผู้เสมอมิได้
จึงได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปโดยลำดับ ในที่สุดเป็นแม่ทัพในกรุง
โคภาวดี บ้านใกล้เมืองเคียงพากันกล่าวเลื่องชื่อลือฤทธิ์ทั่วไป

ฝ่ายสุรเสนเมื่อได้รับตำแหน่งแม่ทัพแล้ว ก็มีได้เว้นว่าง
การงานในหน้าที่เหมือนอย่างข้าราชการบางจำพวก ซึ่งเมื่อพระ
ราชาทรงตั้งแต่งตั้งให้เป็นใหญ่แล้ว ก็ละเว้นราชการเพื่อจะได้มี
เวลา ทำพิธีกรรม สมองคุณเทพดา ที่บรรดาส ให้ตน ได้เป็น ใหญ่
สุรเสนเห็นว่าการบรรดาสให้ตนเป็นใหญ่นั้น ถ้าจะจำแนกออก
เป็นหุ้่น พระราชาคงจะถือหุ้่นมากกว่าผู้อื่น แลการทำพิธีกรรม
ถวายพระราชา ก็คือปฏิบัติราชการที่ทรงมอบหมายให้เป็นไป
ดังพระราชประสงค์ ส่วนเทพดานั้นหากจะมีหุ้่นอยู่บ้างก็เปรียบ
เหมือนหุ้่นที่ไม่ได้จดทะเบียน แต่การบวงสรวงอาจมีได้บ้างใน
เวลาที่ว่างราชการ

กล่าวการปฏิบัติหน้าที่ สุรเสนเป็นผู้กล้าใช้ความเห็นของ
ตน แลแบบฉบับการสงครามซึ่งบัณฑิตแลพราหมณ์ ผู้มิได้
เป็นนักรบบ้างอาจแต่งขึ้นไว้เป็น ตำรา ใช้สืบกันมาแต่โบราณ นั้น
สุรเสนแม่ทัพนำมาใช้เป็นหลักแต่ที่เห็นใช้ได้ แลใช้ความคิด

แลความชำนาญของตนเป็นบัณฑิตทางเคีร รู้จักเลือกที่รบ รู้จักใช้ทหาร รู้จักรักษาลำเสียงของตนในขณะที่ตัดลำเสียงข้าศึก เมื่อเห็นธนูที่ทหารใช้อยู่สั้นใช้ได้ไม่ว่องไว ก็คิดเปลี่ยนเสียใหม่ ก่อนที่ต้องเปลี่ยนเพราะแพ้ เมื่อเห็นกำมคาบจับไม่ถนัด แม้กำมนี้จะได้เคยใช้กันมาแล้วตั้งพันปี แลคนทั้งหลายคิดว่าเป็นกำมที่ดีที่สุดเพราะอายุ สุธเสนแม่ทัพก็กล้าเปลี่ยนเสียใหม่ไม่เกรงพวกไม่ใช้นักรบคือบัณฑิต แลพราหมณ์จะติเตียนว่าไม่ถูกต้องตามคำภีร์ศาสตร์ อนึ่งสุรเสนได้จัดทหารถือศรไฟขึ้นหมู่หนึ่ง ซึ่งเมื่อใช้ต่อสู้ทัพข้างของข้าศึกก็มีชัยรอบข้าง แม้พระองค์การกผู้เป็นเจ้าของการรบก็ต้องชมว่าดี

วันหนึ่งสุรเสนแม่ทัพหนึ่งว่าราชการอยู่เฝ้าจวน มีทนายเข้าไปบอกว่ามีชายถืออาวุธคนหนึ่งมาจะขอเข้ารับราชการ แม่ทัพได้ทราบจึงให้หาตัวเข้าไปซักถามตามธรรมเนียม ชายผู้นั้นแสดงตัวว่าชื่อวีรพล เป็นคนชำนาญอาวุธมีชื่อเสียงว่ากล้าแลซื่อสัตย์ปรากฏทั่วไปในภารตวรรษ (คืออินเดีย)

สุรเสนแม่ทัพเคยได้ยินคนชมตัวเองตั้งนับครั้งไม่ถ้วนมิได้เชื่อคำที่กล่าว แต่อยากจะแสดงให้ชายถืออาวุธนั้นรู้ตัวลลายแก่ใจว่าตนไม่รู้จักใช้อาวุธเลย จึงบอกให้ซักถามออกสำแดงความสามารถให้ปรากฏเถิด

ฝ่ายวีรพลได้ยั้งนั้นก็นึกอยู่ในใจแม่ทัพ แต่มิได้หวาด
 หวั่น เขามือขวากักดาบออกแกว่งเหนือศีรษะ เหมือนจักรยนต์
 ซึ่งหมุน ๑,๒๐๐ รอบก่อนาที มือซ้ายยื่นเหยียดออกไป มือ
 ขวาวัดด้วยดาบเต็มกำลัง ตัดเล็บนิ้วก้อยแห่งมือซ้ายขาดตก
 อยู่กับพื้น การตัดเล็บให้ขาดไปด้วยดาบซึ่งฟาดเต็มแรงนั้น
 ถ้านวลลอยติดไปด้วย ก็นับว่าง่ายแลนับว่าตัดเล็บสำเร็จเหมือน
 กัน ถ้าตัดไปทั้งมือยิ่งง่ายหนักเข้า แลการตัดเล็บก็เป็นอันได้ตัด
 แต่วีรพลตัดเล็บครั้งนั้น มิได้ถูกนิ้วแลเนื้อเป็นเหตุให้เลือดตก
 แม่แต่หยดหนึ่งเลย

สุรเสนแม่ทัพเห็นดังนั้นก็ชอบใจ จึงสนทนากับวีรพล
 ถึงวิธียุทธ วีรพลชี้แจงแสดงความเห็นมีหลักฐานมั่นคง ปราบกฎ
 ว่ามิใช่แต่รอบรู้ ตำราซึ่งบัณฑิต แลพราหมณ์ผู้ไม่เคยรบ แต่งไว้
 เป็นแบบฉบับการรบ ถึงแม้ข้อบกพร่องในตำราโบราณเหล่านั้น
 ก็รู้ด้วย เมื่อเป็นดังนั้นสุรเสนแม่ทัพก็เห็นได้ว่าวีรพลนั้นมิใช่คน
 สามัญเลย จึงพาเข้าเฝ้าท้าวรูปเสนฑูลให้ทราบทุกประการ

ท้าวรูปเสนเป็นพระราชาที่คิดมากตรัสน้อย ครั้นได้ยั้ง
 แม่ทัพหลุดลอกแล้ว ก็ตรัสถามวีรพลว่า “ข้าควรให้เบี่ยงเสียด
 แก่เจ้าวันละเท่าไร”

วีรพลทูลว่า “ถ้าประทานเบี่ยงเสียดแก่ข้าพเจ้าเป็นทอง
 คำวันละ ๑,๐๐๐ ที่นาระ จึงจะพอเป็นค่าใช้จ่ายของข้าพเจ้า”

ทำรูปเสนาตรัสถามว่า “เจ้ามีทหารมาด้วยกี่กองทัพ จึงต้องใช้ทองคำมากถึงวันละเท่านี้”

วีรพลทูลว่า “ข้าพเจ้าไม่มีกองทัพมาด้วย มีแต่ครอบครัวของข้าพเจ้า ซึ่งมีจำนวนคือ ที่หนึ่งตัวข้าพเจ้า ที่สองภริยาข้าพเจ้าคนหนึ่ง ที่สามบุตรชายคนหนึ่ง ที่สี่บุตรหญิงคนหนึ่ง ที่ห้าไม่มี”

คนทั้งหลายที่อยู่ในที่เฝ้าได้ยินดังนั้นต่างคน ก็ยิ้มแลหัวเราะ พระราชาทรงนั่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วตรัสให้วีรพลออกไปจากที่เฝ้า

เวตาลกล่าวแก่พระวิกรมมหาราชต่อไปว่า พระองค์คงได้ทรงสังเกตแล้วว่า ในหมู่มนุษย์พวกพระองค์นั้น คนมากมักจะเชื่อบุคคลอื่น ๆ เดียวตามประมาณที่คนนั้นกำหนด ถ้าใครตั้งราคาตนเองสูง คนอื่น ๆ คงจะพูดกันว่า ‘คนนี้คงจะมีคุณวิเศษอะไรสักอย่างหนึ่ง ซึ่งยังไม่ปรากฏแก่เรา เพราะเราเป็นผู้ไม่มีความรู้’ ดังนี้ ถ้าพระองค์ทรงบอกแก่คนทั้งหลายว่า พระองค์มีความกล้า มีความฉลาด พระหฤทัยดี แลแม้จะตรัสว่าพระองค์รูปงาม ไม่ช้าก็จะมีผู้เชื่อว่าจริง แลเมื่อมีคนเชื่อเสียแล้ว พระองค์จะกลับทำอย่างไรให้ปวงชนทราบได้ว่า พระองค์ไม่กล้า ไม่ฉลาด ไม่มีพระหฤทัยดี แลไม่ทรงรูปงามนั้น จะทรงทำได้ด้วยยากที่สุด อนึ่ง.....

พระราชานี้เสียไปตรัสแก่พระราชบุตรว่า “อย่าฟังมัน อย่าฟังมัน” แล้วตรัสแก่เวตาล “นี่แน่ะ เจ้าตัวช่างพูด ถ้าคนพากันนับถือธรรมเลอะเทอะอย่างที่เราไปด้วยกันหมด ความสงบเสงี่ยม ความปราศจากโอ้อวด ปราศจากความเห็นแก่ตัว ฝ่ายเดียว แลคุณความดีอื่น ๆ อีกมากมาย จะมีสูญสิ้นไปหรือ”

เวตาลตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่ทราบ แลไม่ใส่ใจที่จะให้คุณเหล่านั้นคงมีไปในโลก แต่ข้าพเจ้าอาจกล่าวได้ว่า ข้าพเจ้าได้เคยสังทรากศพมนุษย์มาช้านาน ได้เปลี่ยนจากศพนั้นไปอยู่ศพโน้นบ่อย ๆ จนได้ความรู้สำคัญข้อหนึ่ง คือผู้มีบุญญาโยมจะรู้จักตนเองไม่ช่นช้องในใจเกินไปในเวลาที่ตกอับ หรือรันทมย์เกินไปในเวลาที่ดีขึ้น เพราะรู้ว่าตัวไม่ได้ประคองตัวขึ้นเอง ยิ่งกว่าได้ประคองชูเสื่อผ้าที่ไปจ้างเขาทำมาให้ ส่วนคนโง่นั้นเมื่อเอาตัวไปเทียบกับคนโง่กว่าก็ยินดีเบิกบานจนเกินเหตุ หรือเมื่อเทียบตัวเองกับคนที่โง่หย่อนกว่า ก็กระดากเคืองคร้อในใจ เพราะรู้ว่าเขาโง่หย่อนกว่าตัว ความกระดากนี้เรียกว่า ความปราศจากโอ้อวด ความสงบเสงี่ยม หรือจะเรียกว่าอะไรอีกก็ยังไม่รู้ ส่วนตัวข้าพเจ้านั้น เมื่อใดเข้าสังทรากศพ ไม่ว่าจะ เป็นศพชาย ศพหญิงหรือศพเด็ก ข้าพเจ้าคงจะรู้สึกว่าคุณเจ้าควรถ่อมตัวเป็นอันยิ่ง เพราะรู้ว่าเย้าที่อาศรัยของข้าพเจ้านั้น เป็นที่สำนักของสัตว์ชาติที่จงหองที่สุด แลเจ้าของเดิมฟังทั้ง เย้าไปยังไม่ทันซ้ำเลย อนึ่ง.....”

พระราชาทรงพิโรธรับสั่งว่า “เอยอยากจะให้เอาตัวเอง
ฟาดลงกับพื้นดินหรือ” เวตาลบ่นอุบอิบ เพนทำนองว่าการ
แสดงปัญญาให้คนโง่ฟังไม่มีประโยชน์ แล้วเล่านิทานต่อไปว่า

ทำรูปเสนาได้ทรงฟังคำวิรพลทูลดังนั้น ก็ทรงนึกตรึก
ตรองถึงปัญหาถามพระองค์เองว่า เหตุใดชายคนนั้นจึงตีราคา
ความรับใช้ของตนแพงเช่นที่กล่าว แล้วทรงพระดำริหว่า
การที่ตีราคาสูงเช่นนี้คงจะเป็นด้วยมีคุณความดีอย่างเอก ซึ่ง
อาจจะเห็นได้ภายหลัง เมื่อทรงนึกดังนั้นแล้วก็นึกต่อไปว่า
ถ้าประธานกำจ้างมากมายตามที่วิรพลทูลไซ้ ความมีใจใหญ่
ของพระองค์คงจะให้ผลเป็นประโยชน์แก่พระองค์ในวันหน้า เมื่อ
ทรงตรึกตรองเห็นเช่นนี้ จึงรับสั่งเรียก วิรพล กลับเข้าไปในที่หนึ่ง
แล้วรับสั่งเรียกชาวคลังมาสั่งว่า จงจ่ายทองคำให้แก่วิรพลวันละ
๑,๐๐๐ ทินาระ แล้วตรัสให้วิรพลอยู่รับราชการต่อไป

ฝ่ายวิรพลนั้นมีค่าเล่ากันว่า เมื่อได้รับพระราชทาน
สินจ้างมากถึงเพียงนั้น ก็ได้ใช้ทรัพย์ของตนในทางที่ดีที่สุดใน
ในเวลาเช้า ทุกวัน ได้เอาทรัพย์ที่ได้ในวันก่อน มาแบ่ง ออกเป็น
สองส่วน ส่วนหนึ่งแจกจ่ายให้แก่พราหมณ์แลบุโรहित ส่วนที่
เหลือนั้นแบ่งออกอีกเป็นสองภาค ภาคหนึ่งแจกแก่ไวราตี คือ
คนขอทานซึ่งประกาศตัวว่านับถือพระวิษณุเป็นเจ้า แลสนัยาตี
(ผู้นับถือพระศิวะเป็นเจ้า) ซึ่งเป็นผู้มีกายอันโสมมด้วยเท้าถ่าน

แลกเปลี่ยนกายด้วยก่อนผ้าซึ่งจะมีติดก็ไม่มีติดได้ แลพากันยื่น
 ศีรษะ ซึ่งมุ่นเหมือนเชือกแน่นกันเข้าไปรับแจกที่ประตู ส่วน
 ทรัพย์ที่ยังเหลืออยู่จากที่แจกแล้วนั้น วีรพลให้มีผู้จัดประกอบ
 อาหารอันมีรส แลเมื่อใดเลี้ยงคนขัดสนอาหารทั้งหลายจนอิ่ม
 หน้าสำราญทั่วกันแล้ว วีรพลแลบุตรภริยาจึงกินแล้วแต่จะมี
 เหลือ การจำหน่ายทรัพย์ทุก ๆ วันเช่นนี้มีคำกล่าวสืบกันมาว่า
 เป็นวิธีดีนัก แต่พวกที่กล่าวว่าเป็นนั้น พราหมณ์แลปโรหิตคงจะ
 เป็นผู้กล่าวนำว่า ไวราก็แลสันยาตีเป็นพวกที่รองลงมา แลพวก
 ยากจนที่ได้รับเลี้ยงทุก ๆ วัน ก็คงจะกล่าวชมวิธีจำหน่ายทรัพย์
 ชนิดนั้นด้วย คนพวกอื่น ๆ ที่พลอยชมว่าดีไปด้วยก็จะมีบ้างออก
 กระทบ แต่ที่จะเป็นวิธีดีจริงหรือไม่เป็นข้อที่น่าพิศวง

ในเวลาค่ำคืนวีรพลถืออาวุธเข้าไปยืนอยู่ใกล้แท่นที่บรร
 รมทุกคืน เมื่อใดพระราชตินบรมชนชั้น ตรัสถามว่าใครอยู่นั้น
 วีรพลก็ทูลตอบทันทีว่า “ข้าพเจ้าวีรพลอยู่นี้ ถ้ามีโองการตรัส
 สั่งประการใดข้าพเจ้าพร้อมแล้วที่จะปฏิบัติตามราชประสงค์”

ทำรูปเสนตินบรมชนชั้นแลตรัสถามครั้งใด ก็ได้ทรงยิน
 วีรพลทูลตอบเช่นนั้นเสมอจนแทบจะเบื่อ บางคราวถึงทรง
 อยากให้มีเหตุอันใดที่จะได้ทรงใช้วีรพลให้เห็น ความสามารถ
 บางคืนทำรูปเสนมึรับสั่งให้ทำอะไรที่แปลกที่สุด เพื่อทดลองใจ
 เพราะคำโบราณย่อมกล่าวว่า จะลองใจข้าให้ ใช้ทั้งในทางที่ควร

แก่เวลาแต่ไม่ควรแก่เวลา ถ้าทำตามโดยเต็มใจ จงทราบว่าเป็นข้าที่ตี ถ้าโต้ตอบ จงไล่เสียโดยเร็ว การทกลองใจข้าด้วยประการที่กล่าวมานี้ คงจะได้รู้ใจจริงเสมอกับการทกลองใจเมียด้วยความยากจนของผัว หรือทกลองญาติแลเพื่อนด้วยขอให้ช่วยธุระ

โดยประการที่กล่าวมานี้ วีรพลอยู่ยามรักษาพระราชาคืนยังรุ่ง ๆ แลที่ทำเช่นนั้นนั้นก็เพื่อสินจ้างที่ได้พระราชทาน แลนอกจากเวลาอยู่ยามนั้น จะดื่มแลกินก็ดี นั่งนอนเคียวินก็ดี จะได้ลืมน้ำที่เป็นผู้เฝ้ารักษาพระราชานั้นห้ามได้ การที่ทำเช่นนั้นก็ชอบด้วยธรรมเนียม เพราะถ้าชายคนหนึ่งชายชายอีกคนหนึ่ง ชายคนที่สองเป็นผู้ถูกขาย แต่ถ้าข้าเข้ารับใช้นาย ก็คือข้าชายตัวเอง แลเมื่อชายใดเป็นข้าต้องอาศัยผู้อื่นแล้ว ความสุขจะมีอะไรได้ ธรรมดาคนจะมีปัญญาฉลาดเฉลียวแลมีความรู้ปานใดก็ตาม ถ้ามีนายแลอยู่ต่อหน้านาย ก็ย่อมจะนั่งเหมือนคนใบ้ แลมีความสทกสทำนอยู่เป็นปกติ ต่อเมื่ออยู่พ้นหน้านายไปจึงจะค่อยผ่อนกายได้บ้าง เหตุทั้งนั้นปราชญ์ผู้มีปัญญาย่อมกล่าวว่า การรับใช้ให้ถูกต้องทุกประการนั้นยากยิ่งกว่าฝึกฝนความรู้ในทางธรรม

คืนหนึ่งพระราชาคืนบรรทมขึ้น ได้ยินเสียงหญิงโหยให้คร่ำครวญอยู่ในป่าช้าที่ใกล้พระราชวัง พระราชาตรัสถามว่า

ใครอยู่ยาม วีรพลทูลตอบตามเคย จึงรับสั่งว่า “เจ้าจงไปดูว่ามีหญิงมาร้องให้คร่ำครวญอยู่ทำไม เมื่อได้ความแล้วจงรีบกลับมาโดยเร็ว”

วีรพลได้ฟังรับสั่งดังนั้นก็รีบไปทำตาม ฝ่ายพระราชากรณวีรพลไปแล้ว ก็ทรงเครื่องคำคลุมพระองค์ลอบตามวีรพลไป เพื่อจะทอดพระเนตรความกล้าของชายผู้นั้น

อีกครู่หนึ่งวีรพลไปถึงป่าช้าได้เห็นหญิงงามผู้หนึ่ง นวีเหลืองอ่อนประดับกายด้วยเพชรพลอยต่งแต่ศีรษะถึงเท้า มือหนึ่งถือเขา มือหนึ่งถือสร้อยคอ ประเดี๋ยวก็ย่างเท้าเดินไปมา ประเดี๋ยวก็โศก ประเดี๋ยวก็วิ่งไปรอบๆ ประเดี๋ยวก็ทอดตัวลงฟาดบนดิน เอามือตีศีรษะตนเองร้องให้คร่ำครวญ แต่จะหาหน้าตามิได้ วีรพลเห็นดังนั้นไม่ทราบว่าเป็นนางฟ้ายุติกาเกิดจากกษีรสมุท แลเป็นที่รักของชาวฟ้าทั่วไป จึงถามว่า “นางคือใคร มาตีตัวร้องให้คร่ำครวญเช่นนี้ เพราะทุกข์อันใด”

นางตอบว่า “ข้าคือ ราชลักษมี”

วีรพลถามว่าเหตุไฉนนางจึงโศกฉนั้นเล่า นางจึงกล่าวชี้แจงให้วีรพลฟังว่า ในพระราชวังแห่งพระราชาานั้น มีผู้กระทำการลามกอย่างทีกระทำกันเป็นปกติในหมู่ชนซึ่งเป็นศุทร์

* นิทานเวตาลฉบับสี่สฤค กล่าวว่านางนี้คือ ปฤถวี แม่พระธรณี แต่ฉบับอื่นคือว่า ราชลักษมี แปลเป็นอังกฤษว่า **Royal Luck**

มีวรรณต่ำ เหตุฉะนั้นความเสื่อมจะมีมาสู่พระราชฐาน อันเป็นที่ซึ่งนางเคยอยู่มา แลจะต้องละทิ้งไปในบัดนี้ อีกประมาณเดือนหนึ่งพระราชาก็จะประชวรหนักถึงสิ้นพระชนม์ นางมีความเสียใจจึงร้องไห้ นางอยู่ในพระราชสำนัก ได้นำความสุขมาให้มาก เหตุฉะนั้นจึงเสียใจหนัก ที่ทราบว่าการทำนายของนาง จะไม่เป็นไปจริงมิได้เลย

วีรพลถามว่า “ภัยที่นางกล่าวนี้ จะหาทางป้องกันเพื่อรักษาชีวิตพระราชาไว้ให้ยั่งยืนยิ่งร้อยปีไม่ได้หรือ”

นางตอบว่า “ทางป้องกันมีอยู่ที่อาจทำได้ คือทางตั้งแต่นั้นไปทางตัวนอกร่าง โกลประมาณ ๔ โกรศ มีศาลพระเทวี ศาลหนึ่ง ถ้าท่านตัดศีรษะบุตรของท่านด้วยมือท่านเอง นำถวายเป็นเครื่องบูชาพระเทวี พระราชาจะทรงพระชนมายุยืนยาวไปชั่วกาลนาน จะมีภัยอันใดมาพ้องพานนั้นหาไม่” นางราชลักษมีกล่าวเช่นนั้นแล้วก็อันตรธานหายไป

ฝ่ายวีรพลเมื่อได้รับความรู้เช่นนั้นแล้ว ก็มิได้กล่าวประการใด หันกลับรีบเดินไปสู่บ้านแห่งตน พระราชาก็ทรงพระดำเนียรลอบตามไปมิให้วีรพลรู้ตัว ได้ทอดพระเนตรกิริยาแลทรงฟังคำพูดทราบแจ้งในพระหฤทัยทุกประการ

ฝ่ายวีรพลเมื่อออกจากป่าช้าแล้ว ก็รีบเดินไปบ้านปลุกภริยาชั้นเล่าความให้ฟังทุกประการ

กล่าวความประพาศระหว่างสามีกับภรรยา ปราชญ์ผู้เป็น
กวีโบราณแสดงไว้ว่า

๑ นางไต่พังสามี เชื่อถือดีด้วยวาจา
อีกทั้งภรรยา โอนอ่อนรับเพราะนับถือ

๑ นางนั้นได้ชื่อว่า ภรรยาที่ดีคือ
เกียรติเฟื่องเลื่องบรรลือ ได้ชื่อว่าชายาจริง ๆ

ดังนั้นเมื่อนางไต่พัง ถ้อยคำสามี แล้วก็รีบปลุก ลูกชายขึ้น
ฝ้ายลูกหญิงเมื่อได้ยินปลุกพี่ชายก็พลอยตื่นขึ้นด้วย วีรพลก็พา
เมียแลลูกเคียวไปสู่ศาลพระเทวี เมื่อเคียวไปตามทางวีรพลกล่าว
แก่เมียว่า “ถ้าเจ้ายินยอมให้ลูกชายของเจ้าโดยเต็มใจ ข้าผู้เป็น
สามีจะทำลายชีวิตเด็กนั้นถวายเป็นเครื่องบูชาพระเทวี เพื่อ
ความยินดีพระชนม์แห่งพระราชารู้เป็นเจ้าของเรา”

นางตอบว่า “พ่อแลแม่ บุตรแลธิดา พี่น้องแลวงญาติ
ทั้งปวง ในเวลานั้นนับว่าข้าพเจ้าไม่มีเสียแล้ว ข้าพเจ้ามีท่าน
ผู้เดียวเป็นผู้แทนพ่อแม่ลูกแลพี่น้อง ถ้าภริยาสตรียอมกล่าวว่
ภริยนั้นจะบริสุทธิ์ด้วยทำทานแก่นักบวช หรือด้วยกระทำการ
บูชาญกัหาไม่ นางไต่ปฏิบัติสามีด้วยดี นางนั้นได้ชื่อว่าเป
นผู้ครองธรรม แม้สามีจะเป็นผู้ง่อยเปลี้ยเสียขา เป็นผู้เสียมือ
หรือใบหูหนวก ตาบอดตาเดียว เป็นกุดถ้งหรือหลังค่อม

ภริยาก็จำต้องปฏิบัติด้วยดีทั้งนั้น
ไว้ว่า

คำโบราณกล่าวความจริง

๑ ใครมีบุตรว่าง่ายกายปราศไข มีหทัยเสาะหาวิชาขลัง
ทั้งมีเพื่อนฉลาดเฉลียวช่วยเหนี่ยวรั้ง มีเมียพึ่งถ้อยคำประจำใจ
ผู้นั้นก็มีบุญอายุจุนคำ โลกให้จำเริญสุขปลดทุกข์
ได้

ชนทั้งหลายคลายร้อนหย่อนเียงภัย เพราะเขาให้ความสุข
ปราศทุกข์เจียว ๆ

๑ อนึ่งบ่าวเกี้ยวจรร้านการรับใช้ พระราชาเป็นใหญ่ใจซื่อ
เหนียว
อีกเพื่อนใจไม่จริงพียงข้างเดียว เมียเด็ดเดี่ยวไม่พึ่งคำบัง
กับ

ทั้งสนปลดสุขพาทุกข์สู้ เหมือนศัตรูเข้ามาเวลา
หลับ
จักป้องกันฉันใดไม่ระงับ เหลือจกรับจักรบจกหลบ
ล ๗”

นางกล่าวแก่สามีทั้งนี้แล้ว ก็หันไปกล่าวแก่บุตรว่า
“ลูกเอ๋ย ถ้าเรายอมสละหัวของเจ้าเป็นเครื่องบูชาพระเทวีชีวิต
แห่งพระราชาจะรอดได้ แลบ้านเมืองจะดำรงสุขสืบไป”

ลูกชายได้ฟังแม่กล่าวดังนั้น แม้อย่างอ่อนอายยังกล่าวตอบ
 ดั่งซึ่งเราท่านไม่น่าจะเชื่อว่าเด็กพูดได้ แต่เพียงรำลึกว่าในสมัย
 โน้น แม่แต่นกแก้วนกขุนทองยังพูดสื่อกฤตได้คล่องดีกว่าท่าน
 แลข้าพเจ้าเหลือจะพรรณนา เด็กนั้นเป็นคนแล้วมีหน้า ซ้ำกล่าว
 กันว่าเป็นเด็กฉลาดนักด้วย เหตุดังนั้นการที่พูดเพียงเท่านั้น ไม่
 ประหลาดอะไร ถ้าประหลาดก็ประหลาดด้วยพูดน้อยไปเสียอีก

ลูกชายกล่าวว่า “ข้าแต่นางผู้เป็นมารดา ข้าพเจ้า
 เห็นว่าเราควรจะรีบเร่งให้การอันนี้เป็นไปโดยเร็ว เพราะเหตุว่า
 ประการที่ ๑ ข้าพเจ้าผู้บุตรจำต้องเชื่อฟังคำสั่งของมารดา ประ
 การที่ ๒ ข้าพเจ้าจำต้องยังความจำเริญให้มีแก่พระราชผู้เป็น
 เจ้าของข้าพเจ้า ประการที่ ๓ ถ้าชีวิตแลร่างกายของข้าพเจ้า
 เป็นประโยชน์แก่พระเทวี ก็ไม่มีทางใดที่ข้าพเจ้าจะใช้ชีวิตแล
 ร่างกายของข้าพเจ้าให้ศิษย์ไปได้”

เวตาลเล่ามาถึงตอนนั้น จึงกล่าวแก่พระราชวิกรมมัททัย
 ว่า พระองค์จงประทานอภัยแก่ข้าพเจ้า ที่ได้นำเอาคำพูดของ
 คนเหล่านั้นมากล่าวยืดยาว เด็กเล็ก ๆ ซึ่งกำลังจะถูกเชือดคอ
 นั้น พุทธจรรวกับอาจารย์ธรรมศาสตร์ พังอยู่ข้างจะแปลกสัก
 น้อย

เวตาลเล่าเรื่องต่อไปว่า เมื่อเด็กได้กล่าวแก่มารดาแล้ว
 ก็เหลียวไปกล่าวแก่บิดาว่า “ข้าแต่ท่านผู้บิดา ผู้ใดได้กระทำ

การเป็นคุณประโยชน์แก่นายของตน ชีวิตของผู้นั้นนับว่าไม่
เปลืองไปเปล่า แลเพราะเหตุที่ได้ใช้ชีวิตในทางที่เกิดประโยชน์
ผู้นั้นก็คงจะได้รับรางวัลในโลกหน้า ๆ ต่อไป”

ฝ่ายลูกหญิง เมื่อได้ยินบิดามารดาแลพี่ชายพูดกันมา
เพียงนั้นก็กล่าวสอดขึ้นบ้างว่า “ถ้ามารดาวางยาพิษให้ลูกหญิง
กลืน ถ้าบิดาขายลูกชายของตน ถ้าพระราชายึดเอาหลัก
ทรัพย์สมบัติ ทงปวง ของพระราชาราชฎีไปเป็นประโยชน์แก่พระ
องค์เอง ก็นั้นใครจะได้อะไรเป็นที่พึ่งพำนักเล่า” ลูกหญิงพูด
ดังนั้นไม่มีใครฟัง คนทั้งสี่ก็พากันเดินไปจนถึงศาลพระเทวี พระ
ราชาก็เสด็จออกมาตามไปจนตลอดทาง

อีกครู่หนึ่งไปถึงศาลพระเทวี เป็นเรือนห้องเดียวมีชลา
รอบ ข้างหน้ามีเรือนหลังใหญ่ซึ่งคนอาจเข้าไปนั่งได้หลายร้อยคน
หน้าเทวรูปนอนไปค้ำยเลือกอันไหลจากสัตว์มีชีวิต ซึ่งมีผู้ได้มา
ฆ่าเพื่อการบูชาในศาลนี้ เทวรูปนั้นดำใหญ่มีกร ๑๐ กร หัตถ์
ขวาหัตถ์หนึ่งถือหอกแทงอสูรช่อมหิษ หัตถ์ซ้ายหัตถ์หนึ่งถือ
หางงูแลผมแห่งมหิษ แลงูหนักค้ำอกอสูร กรอื่น ๆ ถืออาวุธ
ต่าง ๆ เงือง่าอยู่เหนือพระเศียร แลที่ข้างบาทนั้นมีสิงห์ยืนฟังอยู่
ตัวหนึ่ง

ฝ่ายวีรพลเมื่อไปถึงศาลก็พนมมือนมัสการ แลกล่าวคำ
วิงวอนพระเทวีว่า “ข้าแต่พระเทวีเป็นเจ้า ข้าพเจ้าจะประหาร

ชีวิตลูกชายถวายเป็นเครื่องบูชาพระองค์ ขอพระองค์จงอำนาจ
ให้พระราชาทรงชนมายุยืนยาวไปจวบพันปีเถิด โอ้พระมารดา
พระองค์จงทำลายศัตรูของพระราชานี้เสียเถิด จงทรงฆ่าแลทำให้
ศัตรูเหล่านั้นเป็นเท่าถ่านไปให้สิ้น หรือไล่ไปเสียให้สิ้น พระ
องค์จงตัดมันทั้งหลายให้เป็นท่อนแลเสวยเลือดมัน พระองค์
จงล้างแลทำลายมันเสียด้วยวัชร ด้วยโตมร ด้วยขรรค์ ด้วยจักร
ด้วยบาศอันเป็นอาวุธของพระองค์

วีรพลกล่าวถึงนั้นแล้วก็บอกให้ลูกชายคุกเข่าลง ตรงหน้า
เทวรูปแล้วพ่นด้วยคาบถูกคอขาด หัวกระเด็นไปกลิ้งอยู่บนพื้น
ชลา แล้วโยนคาบขว้างไปไกลทั่ว ฝ่ายลูกหญิงเห็นพี่ชาย
คอขาดกระเด็นไปดังนั้น ก็วิ่งเข้าไปฉวยเอาคาบเชือกคอตนเอง
สิ้นชีวิตลงไปอีกคนหนึ่ง นางผู้เป็นมารดาเห็นลูกชายแลหญิง
สิ้นชีวิตลงไปดังนั้น เหลือที่จะสลดใจได้ ก็วิ่งไปหีบคาบพ่นคอ
ตนเองตายลงไปเป็น ๓ ศพด้วยกัน ฝ่ายวีรพลเมื่อเห็นดังนั้น
จึงกล่าวแก่ตนว่า “ลูกเราก็ตายหมดแล้ว กูจะอยู่รับใช้พระราชานี้
ไปทำไมเล่า เมื่อได้ทองคำเป็นรางวัลจากพระราชาก็ไม่มีลูก
จะรับช่วงต่อไปอีกแล้ว” คิดดังนั้นวีรพลก็เอาคาบพ่นคอตนเอง
ล้มลงขาดใจตาย

ฝ่ายท้าวรูปเสนพระราชาทรงแอบดู ทอดพระเนตร
เห็นหัว ๔ หัวขาดจากตัว ๔ ตัวกลิ้งอยู่บนศาลดังนั้น ก็สลด

พระฤทธิ์ทรงคำนึงว่า “พ่อแม่แลลูกทั้ง ๔ นี้ ได้สละชีวิตไปแล้วเพื่อประโยชน์แก่เรา โลกนี้กว้างใหญ่ก็จริง แต่จะหาคนที่ซื่อสัตย์กล้าหาญถึงเพียงนี้หาได้ไม่ ใครบ้างจะสละชีวิตถึงเช่นนี้เพื่อสนองคุณพระราชา แต่มิได้บอกกล่าวโอ้อวดให้ใครทราบเลย อำนาจแลความเป็นพระราชาของเรานี้ ถ้าจะยังยืนอยู่ได้ก็จะต้องทำลายชีวิตคนถึงปานนี้ ก็สิ้นความสำราญแลเป็นบาปมิได้ผิดอะไรกับถูกแข่ง เราจะครองราชย์ไปก็หายุติธรรมมิได้”

พระราชาทรงดำริห์เช่นนั้นแล้ว ก็ทรงหยิบดาบขึ้นจะประหารชีวิตพระองค์เอง แต่เทวรูปพระเทวีทรงยึดพระหัตถ์ไว้รับสั่งห้ามมิให้พระราชาประหารพระองค์เอง แลให้ทรงขอพรแล้วแต่ประสงค์

ฝ่ายท้าวรูปเสนเมื่อพระเทวีตรัสให้ขอพรดังนั้น ก็ทูลขอให้ประทานคืนชีวิตวีรพลแลลูกเมีย ในพริบตาเดียวพระเทวีทรงได้นำอมฤตจากบาดาล ทรงพรหมศพทั้งสี่ ศพนันห้วยกับตัวก็กลับมาติดกันคืนชีวิตขึ้นมาทั้งสี่คน ท้าวรูปเสนก็ตรัสให้คนทั้งสี่เค็ดตามเสด็จกลับพระราชวัง อยู่มาไม่ช้าท้าวรูปเสนก็แบ่งราชสมบัติประทานให้วีรพลครอบครองตามสมควร

เวตาลเล่ามาเพียงนี้ก็หยุดอยู่ครู่หนึ่ง แล้วทูลพระวิกรมาทิพยว่า

“ข้าซึ่งไม่เสียกายชีวิตตนเองในการรักษาชีวิตเจ้านั้นเป็นข้าที่มีความสุข แลเจ้าซึ่งอาจตัดกรากแห่งความใคร่เป็นใครอยู่ แลความจำเริญในราชสมบัติได้นั้น เป็นเจ้าซึ่งมีความสุข ๓ เท่า ตูกรพระราชา ข้าพเจ้าขอทูลถามพระองค์สักข้อหนึ่งว่า บรรดาคนทั้งห้าคนไหนจะโง่ที่สุด”

พระวิกรมมัททัยได้ทรงฟังก็แสดงอาการพิโรธ เพราะความถูกพระราชหฤทัยในเรื่องความซื่อต่อน้ำที่ ในเรื่องความรักกันในเหล่าบุตรแลสามีภรรยา ในเรื่องผู้น้อยฟังคำผู้ใหญ่ ในเรื่องคนมีใจใหญ่แลใจมั่นคงเหล่านั้น กลับกระจัดกระจายไปหมด เพราะเวตาลกลับกล่าวว่าเป้นความโง่เสียแล้ว แลเพราะเหตุที่กรวดงั้นจึงรับสั่งด้วยสำเนียงโกรธว่า “อ้ายผี ถ้าคำที่เอากล่าวว่า คนไหนโง่ที่สุดคนนั้นหมายความว่า คนไหนมีน้ำใจควรเป็นที่นับถือที่สุด กูจะตอบได้ทันทีก็คือทำรูปเสน่หผู้เป้นพระราชา”

เวตาลถามว่า “เหตุไรจึงทรงเห็นดั่งนั้น”

พระวิกรมมัททัยตรัสว่า “เองเป้นผีปัญญาตัน ไม่อาจเข้าใจได้ วิรพลนั้นมีน้ำที่จะสละชีวิตของตนให้แก่เจ้า ซึ่งมีกรุณาให้ลาภถึงเพียงนั้น บุตรชายของวิรพลจะขึ้นกำบิดานั้น ไม่ได้เป้นอันขาด แลส่วนหญิงเมื่อใครฆ่ากันที่ไหนให้เห็นเป้นตัวอย่าง ก็ต้องฆ่าตัวเองเป้นธรรมดาตามนิสัยผู้หญิง แต่ทำว

รูปเสนาห์ทรงสละราชย์ของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่วีรพลผู้
เป็นข้า แลไม่ตีราคาชีวิตของพระองค์ แลราชสมบัติซึ่งเป็น
ของชวนให้อยากมีชีวิต ยิ่งกว่าราคาทองฟางทองหนึ่งเลย เหตุ
ดังนั้นจึงเห็นว่าสิ่งที่พระราชาทรงกระทำนั้นเป็นบุญ แลควร
สรรเสริญยิ่งกว่าผู้อื่น”

เวตาลหัวเราะตอบว่า “คุณพระราชา แม้พระองค์มี
แขนแลขาอย่างหลุมาน พระองค์ก็คงจะต้องเบอบินต้นไม้สูง
ต้นโน้นบ้างคอกกระมัง”

พูดเท่านั้นแล้ว เวตาลก็ออกจายามลอยหัวเราะก้องฟ้า
กินไปห้อยอยู่ยังต้นโอศอกตามเดิม

พระวิกรมมัททย์กับพระราชบุตรก็เห็น พระพักตร์ทรงคำ
เนิร์กกลับไปสู่ต้นโอศอกอีกครั้งหนึ่ง

จบนิทานเวตาล เรื่องที่ ๓

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๔

พระวิกรมมัททย์เสด็จไปถึงต้นโอศอก ทรงปีนขึ้นไปปลด
เวตาลลงมาบรรจุในย่าม แล้วทรงคำเนิร์พาพระราชบุตรไปได้
หน่อยหนึ่ง เวตาลก็เล่านิทานซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงเป็นเรื่อง
ที่ ๔ ดังนี้

มีพ่อค้าไม่สำคัญคนหนึ่งชื่อ หิรัณยทัตต์ มีบุตรงามชื่อ

นางมัทนเสนา มีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ผมหเหมือนเมฆ
 ตาเหมือนตาชมต ๕ คิ้วเหมือนธนูที่ชนสายแล้ว ๕ จมูกเหมือนปาก
 นกแก้ว คอเหมือนคอนกเขา ๕ ฟันเหมือนเมล็ดค่างผลทับทิม
 ริมฝีปากสีแดงเหมือนผลน้ำเต้า ๕ เอวอ่อนเหมือนเอวเสื่อ ๕ มือ
 แลเท้าเหมือนดอกไม้อ่อน ๕ ผิวเหมือนนมลิ ๕ มีลักษณะเป็นนางงาม
 ตามเคยมิให้ขาดได้โดยประเพณี ๕ ใช้แต่เพียงนั้น ๕ ยังงามขึ้น
 ทุกวัน ๕ จนพระจันทร์แลเมฆ ๕ แลตาชมต ๕ แลธนูที่ชนสาย
 แล้ว ๕ ฯลฯ จะแพ้ห่มค ๕ ครั้นนางมีอายุสมควรจะมีเรือน ๕ บิดา
 แลมารตาก็หารือกัน ๕ แลตริกตรองถึงการวิวาห์บุตร ๕ ชนทั้งหลาย
 ในแคว้นแคว้นแห่งพระราชาทรงนามวิรร ๕ กษัตริย์ครองกรุง
 มัทนบุรีต่างก็เลื่องลือกันไปว่า ๕ หิรัญยทตต์มีลูกสาวงามจับใจ
 เทวดา ๕ บุรุษ ๕ แลมนุษย์ทั้งปวง ๕ ชายทั้งหลายที่ใคร่ได้ภริยา
 ๕ ต่างก็ไปหาช่างเขียนมาวาดรูปตน ๕ แล้วส่งรูปนั้นไปยังบ้าน
 หิรัญยทตต์ ๕ ก็ส่งรูปทั้งหมดให้บุตรีตรวจดูว่าจะชอบเจ้าของรูป
 คนไหน ๕ แต่นางมัทนเสนาเป็นคนเลือกโน้นเลือกนี้แลเปลี่ยน
 ใจง่าย ๕ เหมือนกันกับนางงามอื่น ๕ มากด้วยกัน ๕ ครั้นบิดา
 บอกให้เลือกสามีในหมู่คนที่ส่งรูปมานั้น ๕ นางก็ตอบว่าไม่ชอบใจ
 ๕ ใครเลย ๕ แลขอให้บิดาเลือกหาคนอื่นที่มีรูปดีมีคุณดี ๕ แล้วมีหน้า
 ๕ ช้ำให้มีความกิดดีด้วย

เวตาลกล่าวว่า พระองค์ทรงพระบัญชาสามารถย่อมจะทรงทราบว่าชายรูปงามนั้นหายากอยู่ แต่ก็พอหาได้ ชายทรงคุณดีก็หาไม่ง่าย แต่ก็คงจะพอหาได้ ส่วนชายรูปงามที่ทรงคุณดีนั้น ถ้าจะมีในโลกก็คงจะนับให้ถ้วนได้ด้วยนิ้วมือสิบนิ้ว แต่ที่จะเอาความคึกคักเข้ามาประสมอีกอย่างหนึ่งนั้น ถ้าจะหาเข็มในพระมหาสมุทรก็เห็นจะยากง่ายปานกัน

วันหนึ่งเมื่อเวลาล่วงไปช้านาน มีชายสี่คนมาจากสี่เมืองไปที่เรือนหิรัญยทตต์ เพื่อจะขอบุตรเป็นภรรยา หิรัญยทตต์กล่าวว่า ถ้าคนทั้งสี่มีคุณดีอย่างไรก็จงแสดงให้ปรากฏเถิด ในส่วนรูปนั้นก็เห็นได้อยู่แล้วว่ามีเลวทราม แต่จะต้องการรู้ว่ามีวิชาอะไรบ้าง

ชายคนที่ ๑ ตอบว่า “ข้าพเจ้ามีความรู้ในพระศาสตร์หาผู้เสมอมิได้ ส่วนรูปกายของข้าพเจ้านั้น ท่านเห็นอยู่แล้วย่อมเป็นที่พึงใจสัตว์”

ชายคนที่ ๒ กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีความรู้ในการยิงธนูไม่มีที่เปรียบ ข้าพเจ้าอาจแผลงศรไปฆ่าสัตว์ที่ข้าพเจ้าไม่เห็น แลหมายยิงได้ด้วยเสียงที่ได้ยินเท่านั้น ความมีรูปงามของข้าพเจ้าท่านเห็นอยู่แล้ว”

ชายคนที่ ๓ กล่าวว่า “ข้าพเจ้ารู้ภาษาสัตว์น้ำแลสัตว์บก ภาษานกแลภาษามฤค จะหากันมีกำลังเสมอข้าพเจ้าหาได้ ความงามของข้าพเจ้าย่อมประจักษ์แก่ตาท่านอยู่แล้ว”

ชายที่ ๔ กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีวิชาทอผ้าชนิดหนึ่ง ซึ่ง จะแลกทับทิมได้ ๕ เมล็ด และเมื่อได้ชายผ้าผืนหนึ่งได้ทับทิมมา แล้ว ข้าพเจ้าแบ่งทับทิมเมล็ดหนึ่งให้แก่พราหมณ์เปณฑาน เมล็ดที่ ๒ ถวายเป็นเครื่องบูชาเทวดา เมล็ดที่ ๓ ข้าพเจ้าเก็บ ไว้ประดับตัวเอง เมล็ดที่ ๔ ให้ภริยาประดับกาย เมล็ดที่ ๕ ข้าพเจ้าขายได้เงินตรามาแล้ว จำหน่ายในการเลี้ยงแขก ความ รู้ของข้าพเจ้ามีเช่นกล่าวนี้อยู่ แต่ไม่มีผู้อื่นมีวิชาเช่นข้าพเจ้านี้เลย ความมีรูปร่างของข้าพเจ้าย่อมแจ่มแก่ตาท่านอยู่แล้ว”

ฝ่ายหิรัญยทัตต์ เมื่อได้ฟังคำชายทั้งสองคนดังนั้นก็จึงตรึก ตรองว่า “ปราชญ์ย่อมกล่าวว่ามีสิ่งใด ๆ ก็ดี ถ้ามีมากเกินไปก็ ไม่ใช่เลย นางสีตามีความงามมากจนราวณลักพาหนี ท้าวมหา พลิให้ท่านมากเกินไป จนกลับเป็นท้าวแทศย์ที่จน ปราศจาก ความมั่งคั่ง ลูกสาวของเรามากเกินไป จะปล่อยให้ไม่มีสามีอยู่ นั้นไม่ได้ คนสี่คนนี้จะยกนางให้แก่คนไหนดี”

หิรัญยทัตต์ก็คิดยังไม่ตกลงใจจึงไปหาลูกสาว เล่าความ ให้ฟังแล้วถามว่า นางจะเห็นควรให้บิดายกนางให้แก่ชายคน ไหน นางมีรูปร่างจะกล่าวประการใด ก็ก้มหน้านิ่งอยู่ หิรัญยทัตต์ จึงตรึกตรองต่อไปว่า “ชายที่รู้ศาสตร์นั้นเป็นพราหมณ์ ชายที่ แผลงศรไปถูกสัตว์ที่ได้ยินแต่เสียงนั้นเป็นกษัตริย์ และชายที่รู้ วิชาทอผ้านั้นเป็นศูทร แต่ชายที่เข้าใจภาษาสัตว์นั้นเป็นคน

วรรณเดียวกับเรา ผู้^๕นั้นเราจะยกลูกสาวให้” หิรัญยทตัตตริ
ครองตกลงในใจตั้งนั้นแล้ว ก็จัดการเตรียมวิวาหบุตร

ระหว่างนั้นเปนฤควสันต์ นางมัทนเสนาออกไปเคียรชม
ดอกไม้อยู่ในสวน เผอิญเมื่อนางออกไป^๕นั้นมีชายคนหนึ่งชื่อ
โสมทตัตต์ เปนบุตรพ่อค้าชื่อ ธรรมทตัตต์ ไปเที่ยวเคียรเล่นใน
ป่าจะกลับบ้าน ก็ผ่านสวนที่นางมัทนเสนาลงไปเคียรเที่ยวอยู่
โสมทตัตต์เห็นนางกึ่งวงงหลงไหลในรูปนาง จึงกล่าวแก่เพื่อน
ว่า “เพื่อนเอ๋ย ถ้าเข้าได้นางคน^๕นี้ ข้าจะมีความจำเริญในชีวิต
นี้ ถ้าไม่ได้ ความเกิดมาแลอยู่ในโลกก็จะเปลืองเวลาเปล่า”
เมื่อพูดตั้งนั้นแล้ว โสมทตัตต์เกรงนางจะพันไปเสีย จึงเคียรเข้าไป
ใกล้นางโดยมิได้ตั้งใจจะละลาบละล้วง แต่เมื่อเข้าไป ใกล้ตัวนาง
แล้วไซ้ โสมทตัตต์กุมสติไว้ไม่มั่น เหลือที่จะออดกั้นได้ ก็ตรง
เข้าจับมือนางแล้วกล่าวว่า

“ข้ามีความรักนางเหลือที่จะทรงสติไว้ได้ ถ้านางไม่รัก
ข้าข้าจะต้องทอดทิ้งชีวิตเสียในบัดนี้”

นางมัทนเสนาตอบว่า “ขอท่านอย่าสละชีวิตเสียเลย
เพราะการฆ่าตัวตายเปนอกุศล ข้าพเจ้าจะพลอยได้บาปถูกลง
โทษเพราะช่วยทำให้เลือดตก จะได้ความเดือดร้อนทั้งในโลกนี้
แลโลกหน้า”

โสมทักต้อบอกว่า “ถ้ากล่าวอ่อนหวานของนางแทงหัวใจ
ข้าทูลเสียแล้ว แลความรู้สึกว่าจะต้องพ้นไปจากนางเผากายข้า
ให้ไหม้เป็นจุดไป ความทรงจำแลปัญญาเครื่องรู้ก็สลายไปด้วย
ทุกข้อนั้น แลความรักเกินประมาณทำให้ข้าไม่รู้สึกผิดแลชอบ
แต่ถ้านางจะให้สัญญาแก่ข้าสักข้อหนึ่ง ข้าก็คงชีวิตต่อไปได้”

นางตอบว่า “กลียุคมาถึงเป็นแน่เสียแล้ว แลตั้งแต่ขึ้น
ต้นกลียุคมา ความเท็จเกิดในโลกมากขึ้น แลความจริงลดน้อย
ลงไป คนใช้ลั่นกล่าววาจาที่เกลียดเกลสา แต่ใช้ใจเป็นที่เลี้ยง
มายา ศาสนาสลายไป ความชั่วช้าทารุณเกิดมากขึ้น แลแผ่นดิน
ก็ให้พืชผลน้อย พระราชาทรงเรียกค่าปรับจากราชฎร พรหมณ์
ประพฤติไปในทางลโมภ บุตรไม่ฟังคำสั่งแห่งบิดา พี่น้องไม่
ไว้ใจกันเอง ไมตรีสิ้นไปในหมู่มิตร ความจริงไม่มีในใจผู้เป็น
นาย บ่าวเลิกการรับใช้ ชายทิ้งเสียซึ่งคุณแห่งชาย แลหญิงก็สิ้น
ความอาย อีก ๕ วันตั้งแต่วันที่ไปจะถึงวันวิวาห์ของข้าพเจ้า ถ้า
ท่านไม่ฆ่าตัวตาย ข้าพเจ้าสัญญาว่าในวันนั้นข้าพเจ้าจะไปหา
ท่านก่อน แล้วจึงจะกลับไปอยู่กับสามี”

เราท่านในสมัยนี้ เมื่อได้ยินคำนางมัทนเสนากล่าวยึก
ยาวถึงเหตุการณ์ที่เป็นไปในกลียุค ก็น่าจะพิศวงว่าเหตุใดจึงต้อง
เจียรไนมากความถึงเพียงนั้น อันที่จริงนางต้องการจะกล่าววนิด

เดี๋ยวว่า นางต้องสละความอายด้วยกลัวจะพลอยได้บาป เพราะ
เป็นเหตุให้ โสมทักต์ฆ่าตัวตาย

ส่วนนางมัทนเสนา เมื่อได้กล่าวคำมั่นดังนั้น แลได้
สวดเชิญพระคงคาเป็นพยานแล้วก็กลับบ้าน โสมทักต์ก็แยก
ทางไป

ครั้นถึงกำหนดการวิวาห์ หิรัญยทักต์พ่อค้าก็จ่ายเงินตรา
เป็นอันมากในการเลี้ยงแลหาของให้เจ้าบ่าว หนุ่มสาวทั้งคู่ถูก
ทาขมิ้นทั่วตัว แลในคืนก่อนวันวิวาห์นั้นถูกฟังกนตรีที่ใช้เสียง
มาก ทั้งถูกโสมทักต์ช่วยน้ำมันทั้งตัว ยังเจ้าบ่าวจะถูกโกนผมอีก
เล่า แห่ซึ่งพาเจ้าบ่าวไปส่งบ้านเจ้าสาวนั้นครึกครื้นมากมาย
ถนนสว่างไสวไปด้วยคบเพลิงซึ่งคนถือชูไป แลดอกไม้เพลิงก็
จุดตลอดทาง ช้าง อูฐ แลม้าซึ่งแต่งเครื่องอย่างงดงามก็เคี้ยว
ไปตามระยะ แลกว่าจะแห่ไปถึงบ้านเจ้าสาว ก็มีเด็กชนแลชาย
หนุ่มช่วยตายเพราะถูกดอกไม้เพลิงหรือถูกช้างเหยียบ หรือเพราะ
เหตุอื่น ๆ ทั้ง ๕ คน ๖ คน เพราะการแห่กลางคืนเช่นนั้นย่อม
จะมีเหตุเสมอ

ครั้นเจ้าบ่าวไปถึงบ้านเจ้าสาว ก็กระทำการวิวาห์ตามที่
บัญญัติไว้ในคำภีร์ แลแล้วก็มีการเลี้ยงอย่างฟุ่มเฟือย จนแขกที่
นั่งกินเลี้ยงนั้นไม่มี ไครบ่นว่าอะไรสักคนหนึ่ง

ครั้นเสร็จพิธีวิวาห์แล้ว สามีกพานางมัทนเสนาผู้ภริยา
ไปสู่เรือนแห่งตน เมื่อวันล่วงไปหลายวันแล้ว ภริยาแห่งน้อง

สุดท้องแลภรรยาแห่งพี่ห้วยของเจ้าบ่าว ก็ช่วยกันอุตุคร่าพาเจ้าสาวไปส่งตัว แลให้นั่งอยู่บนที่นอนของเจ้าบ่าวซึ่งแต่งด้วยดอกไม้สด

ครั้นผู้ส่งตัวออกจากห้องไปแล้ว สามีกก็เข้าเล่าโลมภริยานางใช้มือทั้งสองผลักตัวสามีไว้ให้ห่าง แลเล่าเรื่องที่ได้สัญญาแก่โสมทักต์ไว้ตามจริงทุกประการ

เจ้าบ่าวเมื่อได้ฟังดังนั้นก็ตอบว่า “สิ่งทั้งหลายคนอาจรู้ได้ด้วยคำพูด คำพูดนั้นเป็นฐานที่ตั้งแห่งสิ่งทั้งหลาย แลสิ่งทั้งหลายย่อมออกจากคำพูด เหตุดังนั้นผู้ทำคำพูดให้เป็นเท็จ ก็ทำให้สิ่งทั้งหลายเป็นเท็จหมด ถ้าเจ้าอยากจะไปหาเขาก่อน ก็จงไปเถิด”

เราท่านอ่านคำพูดแห่งเจ้าบาวนี้ ก็น่าจะเป็นแปลก แต่ไม่จำเป็นจะต้องเพียรเข้าใจคำของเขาเลย

ฝ่ายนางมัทนเสนา เมื่อได้รับอนุญาตจากสามีแล้ว ก็รีบลุกขึ้นเดินไปสู่เรือนโสมทักต์ทั้งที่ยังแต่งกายเต็มยศอยู่ ครั้นเดินไปตามถนนกลางทางพบโจรคนหนึ่ง โจรเห็นนางแต่งกายด้วยเครื่องประดับมีค่าเต็มยศคนเดียวดังนั้นก็คิด จึงตรงเข้าไปถามว่า “นางเดินถนนมีค่าเช่นนี้ในเวลาเที่ยงคืน แลแต่งกายด้วยผ้างดงามแลเครื่องเพชรพลอยมีค่าเช่นนี้เพื่อจะไปไหน”

นางตอบว่า “ข้าจะไปเรือนแห่งชายที่รัก”

โจรถามว่า “ตามทางที่เดินมานี้ ใครเป็นผู้คุ้มครองรักษา
นาง”

นางตอบว่า “ผู้ปกครองของข้าคือ กามเทพ คือเด็ก
หนุ่มงามซึ่งแผลงศรเพลิง ทำให้เกิดแผลคือความรักขึ้นในใจ
แห่งชนทั้งหลายในสามโลก คือรศับที่ผู้มีนกกาเหว่าแลแมลงภู
แลลมช่วยไปเป็นเพื่อน” นางกล่าวเช่นนั้นแล้วก็เล่าเรื่องตาม
จริงตลอด แล้วกล่าวสัญญาแก่โจรว่า “ท่านอย่าทำลายเพชร
พลอยเครื่องประดับของข้า ข้าให้สัญญาแก่ท่านว่า เมื่อข้า
กลับมาข้าจะให้สิ่งของเหล่านี้แก่ท่านหมด”

โจรได้ฟังก็นึกในใจว่า การที่จะทำลายเครื่องประดับ
ของนางเสียในทันทีนั้นหาประโยชน์มิได้ เพราะนางได้สัญญา
แล้วว่าจะให้ด้วยความเต็มใจ เหตุฉะนั้นโจรจึงยอมให้นางไป
ตามอัชฌาสัย แล้วนั่งลงคอยแลค่านิ่งในใจตามความคิดซึ่งดู
ราวกับฉลาด แต่เข้าใจยากว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องอย่างไร แต่คน
ผู้นั้นเป็นโจร เราท่านที่เป็นสาธุชนจะเห็นแนวความคิดของเขา
อย่างไรได้

โจรนั่งค่านิ่งว่า “กูเห็นประหลาดนักที่ท่านผู้เลี้ยงกูมา
แต่เมื่อกูยังอยู่ในครรภ์มารดานั้น เมื่อกูมีกำเนิดแล้วแต่ได้รับ
ความสำราญเพราะของดีทั้งปวงอันมีอยู่ในโลกในบัดนี้ ท่านผู้
นั้นก็หาตามมาดูแลรักษากูไม่ กูไม่รู้ว่าผู้นั้นจะยังหลบอยู่หรือ

ตายเสียแล้ว แลจะยอมกลืนยาพิษยิ่งกว่าที่จะยอมขอเงินหรือ
 ขอความกรุณาอย่างอื่นจากชายผู้ใด เพราะของหกอย่างนี้เป็น
 เครื่องชักจูงใจให้ชายเป็นคนต่ำช้า คือ ไมตรีกับคนไม่มีสัตย์ ๑
 หัวเราะไม่มีเหตุ ๑ ทเลาะกับหญิง ๑ รับใช้นายที่ไม่มีคุณดี
 พอควรเป็นนาย ๑ ขี้พา ๑ พุดภาษาซึ่งไม่ใช่สัสถุ ๑ อนึ่ง
 สิ่งทั้ง ๕ นั้นเทวดาจารย์กลงไว้ในโถลกของเราในเวลาที่เราเกิด คือ
 อายุ ๑ กรรม ๑ ทรัพย์ ๑ วิชาศาสตร์ ๑ เกียรติ ๑ ฤๅใน
 เวลานั้นก็ได้ประกอบภารดีแล้ว แลธรรมดาคนตราบไฉนมีธรรม
 อันดีอยู่เบื้องบน ตราบนั้นคนทั้งหลายยอมเป็นข้าปฏิบัติตามใจ
 ทุกประการ ต่อเมื่อความประพฤติธรรมหย่อนไป ชนทั้งปวง
 แม้แต่มิตรก็ย่อมจะคิดประทุษร้าย”

ในขณะที่โจรนั่งตริกตรองอยู่เช่นนี้อยู่ริมทางเค็ร นาง
 มัทนเสนารับไปดึงเรือนโสมทักต์พ่อค้าหนุ่ม โสมทักต์หลับอยู่
 นางก็ปลุกให้ตื่นขึ้น โสมทักต์รู้สึกตัวเห็นนางก็ตกใจโจนจากที่
 นอนมีอาการสั่นกลัว แลถามว่า “นางเป็นเทพธิดา เป็นนาง
 สิทธา หรือเป็นนางนาค ขอนางจงแจ้งแก่ข้าโดยตรงว่านาง
 เป็นอะไร แลมาโดยประสงค์อันใด ข้าจะปฏิบัติตามใจนางทุก
 ประการ”

นางมัทนเสนาตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์ ชื่อมัทน
 เสนาธิดาหิรัณยทักต์ผู้เป็นพ่อค้า ท่านจำไม่ได้หรือว่ามีอวณ

ขึ้นเมื่อพบกันในสวน ท่านได้ถือมือข้าพเจ้าไว้ แล้วกล่าวว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่ให้คำมั่นแก่ท่านว่า จะมาหาท่านก่อนจึงกลับไป อยู่กับสามีของข้าพเจ้า ท่านก็จะต้องทำตัวท่านเองให้ตายไป”

โสมทักต์ถามว่า “นางได้บอกให้สามีทราบเรื่องนี้หรือเปล่า”

นางตอบว่า “ข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟังจนตลอด สามีของข้าพเจ้ารอบรู้เหตุการณ์เป็นอันดี ยอมให้ข้าพเจ้ามา”

โสมทักต์ได้ยินดังนั้น ก็กล่าวด้วยเสียงซึ่งสื่อน้ำใจอันเหี่ยวแห้งว่า “การเรื่องนี้จะเปรียบก็เหมือนมุกดาซึ่งไม่มีเรือน อังกรม เหมือนอาหารขาดซี่* เหมือนขี้กกลอนไม่มีเพลง ล้วนแต่แปลกธรรมดาทั้งนั้น อนึ่งเสื้อผ้าที่ไม่สะอาดย่อมทำให้ความงามของผู้แต่งเสื่อมไป อาหารขั่วทำให้หย่อนกำลัง เมียทุศีลเป็นเครื่องกวนผัวให้ตายจาก ลูกชายที่มันส์ด่าข่าเป็นเครื่องทำความฉิบหายให้เกิดแก่สกุล อสุรีที่โกรธย่อมจะฆ่าชีวิตผู้อื่น แลหญิงไม่ว่าเพราะรักหรือเพราะเกลียด ย่อมจะเป็นเหตุแห่งความทุกข์เสมอ เพราะหญิงไม่พาความคิดที่อยู่ในใจมาสู่ลิ้น แม้สิ่งอยู่ที่ลิ้นแล้วก็ไม่พูดออกมา แลเมื่อทำอะไรคงจะไม่บอกใครเป็นอันขาด พระผู้เป็นเจ้าของสร้างหญิงมาเป็นสัตว์ประหลาดในโลก”

* มด, มฤค, เปรียง ก็อเนกที่ได้ตั้งไฟละลายแล้ว

โสมทักต์กล่าวดังนั้นแล้ว ก็กล่าวแก่นางต่อไปว่า “นางจงกลับไปบ้านเสียเถิด นางเป็นภรรยาชายอื่น ข้าไม่มีจิตผูกพันกับนาง”

ฝ่ายนางมัทนเสนาเมื่อโสมทักต์กล่าวดังนั้น ก็รีบออกจากเรือนโสมทักต์เค็รทางกลับไปสู่เรือนสามี เมื่อพบโจรตามทางนางก็เล่าเรื่องให้ฟัง แลยอมจะให้เครื่องแต่งแก่โจรตามสัญญา แต่โจรไม่รับ กลับชมใหญ่ แล้วเชิญให้นางกลับบ้าน

ครั้นไปถึงบ้านนางก็เล่าให้สามีฟังทุกประการ แต่เขาสันธร์กนางเสียแล้ว แลกล่าวว่า “พระราชาก็ดี ผู้เป็นนายก็ดี ผู้เป็นภริยาก็ดี ผมของคณาก็ดี เล็บก็ดี เมื่ออยู่ผิดที่ไปแล้วก็ไม่น่าดูเลย อึ่งนกกาเหว้างามเพราะเสียง คนขรวงามเพราะความรู้ โยคิงามเพราะไม่ถือโทษผู้อื่น แลหญิงงามเพราะบริสุทธิ์”

เวตาลเล่ามาเพียงนี้ ก็เปลี่ยนเสียงกลับทูลถามพระราชา ในขณะที่ทรงฟังเพลินอยู่ว่า “แลชายทั้ง ๓ คนนั้น คนไหนมีธรรมดีกว่าคน”

พระราชาไม่ทันยังพระโอบษุ์ ตรัสตอบว่า “โจรดีกว่าคน”

เวตาลถามว่า “เพราะเหตุไรจึงทรงเห็นอย่างนั้น”

พระราชารัสว่า “เพราะเหตุว่า ชายผู้เป็นผัวนั้นเมื่อเห็นเมียรักคนอื่นเสียแล้ว ถึงแม้ความรักนั้นไม่เป็นเหตุให้เสียความบริสุทธิ์ก็ยอมจะสิ้นเสนหาอยู่เอง โสมทักตั้นนั้นไม่กล้าทำร้ายนาง เพราะกลัวพระราชจะลงโทษภายหลัง หาใช่เป็นด้วยเหตุอื่นไม่ ส่วนโจรนั้นโจรกรรมเป็นเครื่องหากิน เป็นผู้ไม่กลัวกฎหมายอยู่แล้ว การที่โจรยอมให้นางไปโดยตั้นนั้น หาใช่เป็นด้วยกลัวภัยอันใดไม่ เหตุตั้นนั้นโจรจึงตักกว่าคน”

เวตาลหัวเราะแล้วกล่าวว่า “นิทานจบเพียงนี้” แล้วก็ออกจากยามลอยหัวเราะไปในพ้ามืด พระราชาแลพระราชบุตรก็ยืนตลิ่งจ้องพระเนตรกันอยู่

พระราชารัสแก่พระราชบุตรว่า “คราวหน้าถ้าอายุตัวนั้นมันตั้งปัญหาถามข้า ข้าอนุญาตให้เจ้าทำละลาบละล้วงต่อข้า คือให้จับแขนข้าบีบให้รู้ตัวก่อนที่ข้ามีเวลาตอบมันได้ ถ้าไม่เช่นนั้นเราทั้ง ๒ จะไม่มีเวลากระทำกิจอันนี้ให้สำเร็จได้”

พระราชบุตรรับคำพระราชบิดา แต่ไม่นึกว่าวิธีบ้องกันอย่างใหม่นี้จะได้ผลดังหวัง ครั้นสององค์คำเนิรไปถึงต้นอโศก ได้ยินเสียงเวตาลหัวเราะก้องอยู่บนต้นไม้ พระราชบิดาก็ทรงปีนขึ้นไปปลดมันลงมาตามเคย แลมันก็เล่านิทานอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องจริงตามเคยเหมือนกัน

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๕

เวตาลเริ่มท้วงสำเนียงอ่อนโยนว่า ข้าแต่พระราชอาชญา
ประเสริฐ พระองค์ทรงปัญญายิ่งล้นหาผู้เสมอมิได้ในสามภพก็
จริง แต่หมาซึ่งเป็นสัตว์สี่เท้ายังรู้พลาดแลล้มในเวลาเหยียบที่
ลื่น จันใดผู้เป็นปราชญ์ แม้ปัญญาจะทึบเพียงไร.....

พระราชอาชญาจ๋าย่ามกระซาก เวตาลแกล้งร้องครวญ
ครางเหมือนหนึ่งได้ความเจ็บปวด ครันหยุกร้องก็เล่าต่อไปด้วย
สำเนียงแจ่มใสว่

ในเมืองช่อมัลยะตั้งอยู่แถบฝั่งเหนือแห่งภารตะวรรษ
(คืออินเดีย) มีกรุงชื่อจันทรอุทัย พระราชาทรงนามวันธีระ
เป็นกษัตริย์คล้ายกับกษัตริย์อื่นอีกหลายองค์ ซึ่งเป็นคนครึ่ง
เทวดา เมื่อยังหนุ่มพระองค์เป็นชายชนิดที่เรียกสรรพรสิ เป็น
ผู้ยินดีในรสทั้งปวง โปรดเสวยของมีไอชะแปลก ๆ ทั้งชนิดที่
ต้องเคี้ยวแลไม่ต้องเคี้ยว ทั้งที่เป็นอาหารแลที่ไม่เป็นอาหาร
ทั้งที่มีเยื่อแลไม่มีเยื่อ ส่วนของเสวยประเภทที่ไม่ต้องเคี้ยวนั้น
โปรดเสวยคราวหนึ่งมีปริมาณมาก ๆ แลชาติด้วย อนึ่งเธอโปรด
ฟังดนตรีแลทอดพระเนตรนางระบำ ทรงหมกไหม้ใฝ่ฝันในกาม
คุณยิ่งกว่าทรงแสวงความรู้หรือทำบุญต่อเทวดา หรือสนทนา
กับคนฉลาด

ครั้นพระชนมายุพ้น ๓๐ ปีแล้วไป ก็กลับพระองค์เป็นคนละคน ทรงละเว้นการคณงยินดีในรูปรสกลิ่นเสียง ทรงประกอบราชกิจเป็นอย่างดี ไม่ช้านักก็ได้พระนามว่าเป็นพระราชผู้เลิศ จะหาพระมหากษัตริย์ดีเสมอ^๕นั้นยาก การที่เป็นดังนั้นก็เป็นที่น่าสรรเสริญ เพราะพระราชาซึ่งเป็นผู้แทนพระพรหมอยู่ในโลกนี้โดยมากมักจะทรงยินดีในการกินแลดื่ม ทั้งทรงรื่นเริงในการระบำรำเรอ บุษากามเทพตลอดชีวิต

ในหมู่ข้าราชการ ของพระวันธีระ มีบุรุษคนหนึ่ง ชื่อคุณคังกร รับราชการในตำแหน่งธรรมาธิการของพระนคร คุณคังกรนี้เป็นคนแปลกเหล่าเพราะเป็นคนฉลาดด้วย ชื่อแลมียุติธรรมด้วย การตัดสินคดียอมทำโดยระมัดระวังในเวลาที่ยินเข้าเย็นแล้วเสมอกับเมื่อยังไม่ได้กิน ถ้ามีผู้มาตัดสินบด แม้สินบดนั้นจะทำให้ความเจริญเกิดในครอบครัวก็ยังไม่รับ ถ้าคนจนมาต้อคดีก็มักจะได้รับสิ่งซึ่งคนจนไม่ใคร่ได้รับ คือความกรุณา ถ้าคนมั่งมีมาเป็นความก็ไม่จำเป็นจะถูกลงโทษเพราะมั่งมี เพื่อให้ปรากฏว่าธรรมาธิการแลธรรมศาสตร์มิได้นับถือบุคคลผู้ใดเลย เมื่อนั่งบนบัลลังก์ว่าความก็มีได้ ใช้อาหารรูดคุด่าลูกความที่กล่าวตอบไม่ได้ แลไม่ถือว่าผู้ใดออกอาจล่วงเกินในเวลาที่ยินดีไม่มีใครทำเช่นนั้นไม่

ชนทั้งหลายในกรุงจันทรอุทัยพากันรักแลนับถือคุณศังกร
แต่ความรักแลความนับถือนั้น จะได้เป็นเครื่องป้องกันมิให้
โจรกรรมเกิดแทบทุกวันก็หามิได้ จนประชาชนในกรุงจันทร
อุทัยไม่รู้จะป้องกันรักษาทรัพย์ของตนอย่างไร ในที่สุดพวก
พ่อค้า ซึ่งถูกโจรภัยยิ่งกว่าคน พวกอื่น พากัน ไป ร้องทุกข์ ต่อคุณ
ศังกร กล่าวว่

“ข้าแต่ท่านผู้เป็นเสนาแห่งกฎหมาย พวกเราถูกพวกโจร
กระทำการข่มเหงจนสิ้นทรัพย์ไปเป็นอันมาก เราจะอยู่ในกรุงนี้
ต่อไป ก็ไม่อาจอยู่ได้เสียแล้ว”

คุณศังกรตอบว่า “สิ่งใดเกิดแล้ว สิ่งนั้นย่อมเกิดแล้ว
เราจะแก้สิ่งที่เกิดแล้วให้กลับไม่เกิดนั้นแก้ไม่ได้ แต่ในภายหน้า
เราจะมิให้ท่านต้องรับความเดือดร้อนอันนี้ จะจัดการแก้ไขมิให้
พวกโจรเป็นภัยแก่ท่านอีกได้”

เมื่อได้กล่าวเช่นนั้นแล้ว คุณศังกรก็เรียกเจ้านาที่ผู้อยู่ใต้
บังคับมาสั่งให้เพิ่มจำนวนกันขึ้น แลให้ช่วยกันระวางรักษาการ
ซึ่งแจ้งวิธีการให้แยกกันเฝ้ารักษายามกลางคืน ให้เปิดทะเลเบียน
จคชื่อแลตำแหน่งที่พำนักของคนเข้าออกในกรุงนอกกรุง ให้
จัดหาผู้ชำนาญการสกรอยเท้าจัดเป็นหมู่เป็นกอง แม้โจรจะ
สวมเกือกโจร (ซึ่งมักจะทำด้วยท่อนผ้าแลเศษหนัง มีนิ้วอยู่
ข้างชั้นหรือมีวิธีล่อลวงอย่างอื่น) ก็อาจสกรอยตามไปจนจับ

ตัวได้ หนึ่งคุณสังกรสั่งอนุญาตต่อกองตระเวรว่า ถ้าพบขโมย กำลังกระทำโจรกรรม ก็ให้ประหารชีวิตได้ด้วยไม่ต้องตั้งปัญหา สักคำเดียว

ดังนั้นคนเปนอนันมากก็ช่วยกันตระเวรรักษาถนนในพระนคร เพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายมิให้กำเริบ แต่โจรกรรมก็มีได้สงบไปเลย ชาวกรุงจันทรอุทัย ยังเสียทรัพย์ เพราะขโมย อยู่เนื่อง ๆ แทบไม่ เว้นคืน อยู่มาไม่ช้าพวกพ่อค้าก็นัดกันไปประชุมเฉพาะหน้าคุณสังกร แล้วกล่าวว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เปนอนันมากแห่งยุติธรรม ท่านได้เปลี่ยน เจ้าพนักงานเปนอนันมากแล้ว ท่านได้จ้างคนยามเพิ่มขึ้นมากแล้ว แลท่านได้จัดการตระเวรมากขึ้นแล้ว แต่จำนวนโจรจะลดลงไป ก็หาไม่ได้ โจรกรรมยังเกิดอยู่อย่างเก่านั่นเอง”

คุณสังกรได้ฟังดังนั้น ก็พาพวกพ่อค้าเข้าไปเฝ้าพระราชา ในพระราชวัง แลบอกให้ถวายเรื่องราวบังคมทูลแทบฝ่าพระบาทพระมหากษัตริย์ ฝ่ายพระราชาเมื่อได้ทราบดังนั้น ก็ตรัส ปลอบโยนพวกพ่อค้าเปนอนันดี แล้วรับสั่งว่า “พวกเจ้าจงวางใจเถิด คินวันนี้เราจะจัดการอย่างใหม่ แลถ้าเทพเจ้าทรงกรุณา ให้การเป็นไปดังหมาย พวกเจ้าก็คงจะสิ้นเดือดร้อนในครั้งนี้”

ตรัสดังนั้นแล้วก็รับสั่งให้พ่อค้าทั้งหลายทูลลาจากที่เฝ้า

เวตาลกล่าวต่อไปแก่พระวิกรมมัททีย์ว่า พระองค์คงจะ
ได้เคยทรงฟังคำกวีโบราณกล่าวไว้ว่า

ธรรมคาคนเขลาเบาจิตคึกคิมิชอบ ย่อมเกิดกอบด้วย
ความมิรู้บังคับยับยั้งใจ ออกเล่นไปตั้งแต่สุดทางข้างที่เป็นต้น
วิ่งคืบไปจนสุดหนปลายข้างโน้น ครั้นถึงที่สุดแห่งปลายโพ้น
แล้วไซ้ จะเล่นต่อไปก็ไปมิรอด เพราะทางเป็นทางบอกอยู่
เพียงนั้น ทั้งใจก็เต้นแลเส้นก็สั่นเพราะเหตุเหนื่อย บัญญา
ก็เหนื่อยเพราะล่าแลช้าเพราะเล่นนั่นเอง ปราชญ์ในเพลงท่านจึง
ไม่สรรเสริญ ผู้ที่เล่นเร็วเพลินตั้งแต่ต้นจนปลาย ปราศความ
หมายว่าจะทำอันตรายในเมื่อสุดทางแล้ว ผิวยังกลาดแคล้วความ
ประสงก์มุ่งมาด จะเหาะเหิรเคิรอากาศก็เหาะไม่เป็น ดังฤ
จะมียากล้าคำเค็ญเข็ญขร ประหนึ่งว่าต้องพิษศรแหลมเสียม
เข็ญทุกขที่คออันตันหฤทัย เยียใจจะเสร็จหวังตั้งปรารภนา
พ่อเอ๋ย ฯ

พระรัตนีระเป็นพระราชาซึ่งประชาชนนับถือว่าเป็นพระ
มหากษัตริย์ผู้ธำรงธรรมทุกประการแล้ว ยังไม่พอพระหฤทัย
ยังอยากจะทำให้เลิกกว่านั้นไปอีก ถึงทอดพระองค์ลงประ
กอบกิจซึ่งไม่พึงทรงกระทำเองเลย

ในคืนนั้นพระราชาทรงปลอมพระองค์ โดยวิธีผูกพระ
พัศตร์ด้วยดวงสีที่ทำให้พระฉวีผิออกไป บินหนวกเหนือพระโอษฐ์

ตั้งขึ้นไปเกือบถึงพระเนตรแลแสงหนวคที่กาง เอาปลายบัตไป
 ทางพระกรรณทั้งสองข้าง ทั้งเอาขนหางมาผูกพระนาสิก^๕ไป
 ข้างหลังให้แน่นจนเปลี่ยนรูปไปเหมือนจมูกคนอื่น เมื่อแต่ง
 พระพักตร์^๕ดังนั้นแล้วก็กลุ่มพระองค์ด้วยเสื่อผ้าเนื้อหยาบ รัศ
 เหวแลขั้คกระบี่ พระกรสอดโล่พร้อมแล้ว ก็เสด็จออกจาก
 พระราชวังพระองค์เดียว มิได้ตรัสให้ใครทราบ ทรงดำเนินไป
 ตามถนนในพระนคร

ก็วันนั้นมีคนนัก พระรัชนีระทรงเดินไปในพระนครอัน
 เงียบจนเกือบชั่วโมงหนึ่งก็ได้พบปะใคร ครั้นทรงเดินเข้าไป
 ในตรอกแห่งหนึ่ง หลังหมู่บ้านซึ่งเป็นที่อยู่แห่งพ่อค้า ได้ทอด
 พระเนตรเห็นหมาตัวหนึ่งซึ่งปรากฏเหมือนหนึ่งหมา ไม่มีที่อาศัย
 หมานั้นนอนอยู่ข้างฝาเรือนแห่งหนึ่ง พระราชาทรงเดินเข้าไป
 พอใกล้เข้าไปก็มีชายคนหนึ่ง ลุกตั้งขึ้นจาก ที่มิดซึ่งได้นั่ง เป็นที่
 กำบังอยู่ แล้วถามว่า “นั่นใคร”

พระรัชนีระตรัสตอบว่า “ข้าเป็นขโมย เจ้าเป็นอะไร”

ชายผู้นั้นตอบว่า “ข้าก็เป็นขโมยเหมือนกัน มาเราจึง
 ไปด้วยกันเถิด แต่เจ้าเป็นอะไร เป็นขโมยผู้ดีหรือขโมยไพร่”

พระราชาตรัสตอบว่า “คนหากินอย่างเดียวกัน ต้องตั้ง
 พิธีเอาใจกันสักหน่อยจึงจะต้องตำราโจร เวลานี้พระจันทร์ก็จะ

ช่นอยู่แล้ว ถ้าระวังไม่ตีตระลาการได้ตัวเราไปชำระ เวลาถูกจับกับเวลาแขวนคอของเราจะไม่ห่างกันก็มากน้อย”

โจรกล่าวว่า “เจ้าจงสงบสิ้นของเจ้าเสียบ้างเถิด เราจะไต่ลงมือทำการด้วยกัน”

ดังนั้นพระราชแลโจรก็พากันไปตามทาง พบพวกโจรแอบชุมนุมล้อมองอยู่ตามถนนเป็นอันมาก แต่ด้วยเหตุที่กำบังดี ผู้ที่ไม่รู้ร่องรอยก็หาพบปะพวกเหล่านั้นไม่ โจรบางคนก็ชุมนุมเลี้ยงสุรากัน บางพวกก็ทำร้ายชีวิตเจ้าของทรัพย์ บางพวกก็ท้าวด้วยน้ำมันแลทาขอบตาด้วยเขม่า แล้วท่องมนต์ที่จะทำให้ตาสว่างเห็นได้ไกลในเวลามืด บางพวกก็ฝึกซ้อมวิชาซึ่งได้เรียนรู้เนื่องมาจากเทวดาผู้ถือหอกทอง คือ พระกระรติเกยะ (สกนทะเล) ผู้เป็นเจ้าของโจรกรรม แลเป็นผู้ที่ได้แสดงตำราชื่อ เจาริยวิทยา แก่ชายผู้หนึ่งชื่ออุคาจารย์ เป็นแบบฉบับสำหรับสั่งสอนศิษย์สืบมา โจรบางพวกฝึกฝนวิชาซึ่งกล่าวในตำราทั้ง ๔ อย่าง สำหรับการทำให้ทางเข้าไปในเรือน คือ (๑) เจาะผนังเอาอิฐดินสุกออกทีละแผ่น ๆ (๒) เจาะผนังตึกซึ่งก่อด้วยอิฐดินดิบ เมื่อกำแพงนั้นอ่อนด้วยควมชื้น หรือแห้งเกราะด้วยแสงแดด หรือด้วยใช้น้ำเกลือ (๓) เทแลสาน้ำราดผนังดิน (๔) เจาะฝาไม้ หนึ่งลูกแห่งพระสกนทะเลเหล่านั้นเจาะฝาเป็นรูปดอกบัวรูปพระอาทิตย์ รูปพระจันทร์ข้างขึ้น รูปทะเลสาป แลรูป

หม้อน้ำ ตามวิธีที่บัญญัติไว้ในคำภีร์ แลทาน้ำมันว่านยาเป็นเครื่องกำบังตัวมิให้ใครเห็น แลป้องกันอาวูรมิให้ถูกกาย

ครั้นพระราชโอรสผู้เป็นสหายกระทำโจรกรรมได้ทรัพย์มีราคาจนเต็มย่ำแล้ว โอรสจึงกล่าวแก่พระราชบิดาว่า “นี่แน่ะสหาย เราได้ทรัพย์มากแล้ว บัดนี้เราจะกลับไปพักผ่อนของเราอันเป็นที่ซึ่งพวกเราคอยการเลี้ยงเหล้าอยู่แล้ว”

พระราชบิดาได้ทรงยินกยิตในพระหฤทัย ทรงตั้งจำนงจะตามไปดูความลับของสองโอรสให้ได้ พระราชโอรสก็พากันไปตามทางที่จะกลับไปสอง ได้พบรุหนูรหนึ่งตามทาง พระราชบิดาทรงแสดงความยินดีทึ่งในวาจาอาการ (เพราะการพบรุหนูรถือกันว่าเป็นเครื่องส่อโชคดี) โอรสเห็นดังนั้นก็เป็นที่พอใจ แลเชื่อว่าพระราชบิดาเป็นโอรสอีกคนหนึ่งจริง จึงสอนให้ผิวพระโอรสผู้แลกล่าวคำอาตตัสัญญาตามวิธีโอรสในสองของตน แลตั้งสัญญาว่าจะยอมให้รับส่วนแบ่งแห่งทรัพย์ที่หาได้ในคืนนั้นด้วย

ครั้นไปถึงประตูกรุง โอรสก็เคาะติด ๆ กันสองหน มีผู้เปิดประตูให้ทันที โอรสก็พาสหายใหม่เดินไปจนใกล้จะถึงเขาเตี้ยแห่งหนึ่ง ห่างกำแพงเมืองประมาณ ๒ โกรศ ครั้นไปถึงป่ามืดก่อนถึงเขา โอรสก็ยืนหนึ่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วเอานิ้วใส่ปากผิวติด ๆ กันสองครั้ง ค้างคองไปในป่าเงียบ คอยอยู่ครู่หนึ่งได้ยินเสียงตอบสัญญาเหมือนนกเค้าแมวร้อง โอรสก็ตอบสัญญาอีกครั้งหนึ่ง

ควัยเสียงร้องเหมือนหมาใน ในทันใดนั้นคนถืออาวุธประมาณ ๖ คนก็ ทิ้ง ชนจากที่กำบัง แล หมายรอก เพื่อ จะ รับ สัญญา อีกครั้ง หนึ่ง โจรก็ให้สัญญา แลพระราชาก็ทำตามที่โจรสอนไว้ แล้ว พากันผ่านเลยไป คนถืออาวุธซึ่งเปนกองรักษาของโจรก็กลับ หายไปในที่รอกนั้นเอง ฝ่ายพระราชา^๕นั้นทรงสังเกตจำสัญญา เหล่า^๕นี้ไว้หมด ทั้งทรงสังเกตทางเค็รแลจำที่หมายไว้ทุกประการ แลเมื่อเข้าป่าแล้วยังได้ทรงถากต้นไม้ ให้รู้ทางไว้อีกชั้นหนึ่ง

ครั้นเค็รไปได้ครู่ใหญ่ ๆ ถึงเชิงน้ำผา โจรก็เค็รเข้าไป ทำกิริยาเคารพต่อผานั้น แล้วเค็รไปถึงที่ว่างแห่งหนึ่งในที่ใกล้ เล็กหญ้าขึ้นแห่งหนึ่งก็เห็นฝาปิดปากหลุม โจรแลพระราชาก็ ช่วยกันเปิดฝานั้นขึ้น เห็นแสงสว่างข้างใน แลได้ยินเสียงคน เปนอนันมากพูดกันอยู่ข้างล่าง

โจรกล่าวแก่พระราชาก็ให้ตามลงไป ในหลุม แล้วก็ถือ ย่ามลงไปก่อนตามบรรโตไม้ไผ่ พระราชาก็เสด็จตามลงไป ครั้น ถึงพื้นล่าง เห็นเปนห้องใหญ่มีคบไฟจุดปักอยู่เป็น ควัน तरहลบ ไปทั้งนั้น เมื่อลงไปในที่สว่างได้ดินเช่นนั้น ภายหลังที่เค็รไปใน ป่ามืด ก็ทำให้พระราชาทรงนึกถึงกรุงบาดาล ซึ่งได้ทรงยิน พระราชามารดากล่าวถึงแต่พระองค์ยังเยาว์พระชนม์ ส่วนบน พื้นถ้ำนั้นปูด้วยพรม ตั้งแต่อย่างดีที่สุด จนอย่างเลวที่สุด ปะปนกัน

มีดงยามอาวุธแลทรัพย์สินที่กระทำโจรกรรมมาได้ แลเครื่องคัม
เครื่องกินต่าง ๆ วางเรียงรายไป

โจรพาพระราชาก็เดินผ่านห้องนี้ไปเข้าอีกห้องหนึ่ง พบ
โจรเป็นอันมากเตรียมตัวสำหรับความสำราญแลการเลี้ยงในกลาง
คืน บางคนก็เปลี่ยนเสื้อซึ่งเปื้อนเปรอะเพราะเที่ยวชอกซอน
บางคนก็ล้างมือจากมือแลเท้าของตน บางคนก็หิวผมซึ่งมาก
ไปด้วยฝุ่น บางคนก็ทาตัวด้วยน้ำมันมะพร้าวอันอบแล้วให้หอม
ล้วนเป็นคนจำพวกหยาบช้ำทารุณแสนสาหัสทั้งนั้น บางคน
ชำนาญการแทงคนด้วยอาวุธแหลมซึ่งห้อยอยู่กับเอว บางคน
เป็นผู้วางยาพิษ ชำคน ด้วยยาซึ่งใส่ถุงเล็ก แขนง อยู่ที่แขน ช้าย
บางคนก็ชำนาญการอย่างอื่นซึ่งมีที่หมายให้เห็นได้บ้างไม่มีบ้าง
พระราชาก็เสด็จไปในที่ประชุมคนเหล่านี้ให้คิดยินดีที่ได้ปลอม
พระองค์อย่างสนิท ไม่มีใครในหมู่โจรที่จำพระองค์ได้ แม้
ข้าราชการแลพวกที่รับจ้างเป็นผู้ตรวจการรักษามงกุฎ ซึ่งที่
จริงเป็นโจรแลมาอยู่ในชุมนุมโจรคิณนั้น ก็จำพระราชาก็ไม่ได้
พระราชาก็ทอดพระเนตรเห็นข้าราชการผู้เป็น กองตระเวรบ้อง
กันโจร กลับเป็นโจรอยู่ในสำนักโจรคิณนั้น ถ้าไม่สงสัยอยู่ก่อน
ก็ทรงทราบได้ ในเวลานั้น ว่าเหตุใดโจรกรรมจึงไม่สงบไปเลย
ในพระนคร

ฝ่ายโจรซึ่งเป็นสหายพาพระราชาราชเข้าไปในส้อมโจรคินนั้น
ปรากฏจากอาการที่หมู่โจรต้อนรับว่าเป็นนายส้อม นายโจรบอก
ให้คนทั้งหลายกำนับเพื่อนโจรที่พามาใหม่ แล้วไต่ถามแลตอบ
กันถึงความสำเร็จหรือไม่สำเร็จ ของคนทั้งหลายซึ่งออกทำการ ใน
คินนั้น ไม่ช้าก็พากันไปในห้องเลี้ยง ต่างคนนั่งลงตามที่ของตน
กินอาหารดื่มสุราแลบริโภคน้ำสิ่งอื่น ๆ ตามสมัคแลสบาย

ครั้นเมื่อได้เลี้ยงแลรื่นเริงกันแล้วสองสามชั่วโมง กบไฟ
ที่ตามอยู่นั้นก็หมดไป แลความมั่งงั่งก็เกิดแก่คนพวกนั้น จนถึง
คนทิ้งวงยากที่สุดก็ง่วง ต่างคนก็ต่างเอนตัวลงนอนเกะกะกันไป
บ้างก็ห่มผ้าแลเอาผ้าคลุมศีรษะหลับ บางคนนั่งฟังโงกหรือเอน
ไปข้างหนึ่ง มีอาการแน่นิ่งด้วยพิษฝิ่นแลกันชาเหมือนหนึ่งไม่รู้
สึกอะไรเลย

อีกครู่หนึ่งมีหญิงคนหนึ่งเคาะเข้ามาในห้อง เป็นบ่าว
รับใช้ของพวกโจรเหล่านั้น แลพระราชาราชได้ทอดพระเนตร
เห็นหญิงนั้นก่อนเวลาที่กล่าวนี้ไม่ ครั้นเข้ามาเห็นพระราช
าหญิงนั้นจำได้ก็กล่าวว่า “นี่เหตุไรพระองค์จึงเสด็จเข้ามาอยู่ใน
หมู่คนทำบาปเช่นนั้น พระองค์จึงรีบเสด็จหนีไปเสียโดยเร็ว ถ้า
ไม่เช่นนั้นคนเหล่านี้ต้นชัน ก็คงจะประหาร ชีวิตพระองค์เสียเป็น
แน่”

พระราชารัสตอบว่า “เราไม่รู้จักทาง เจ้าจงนำเราไป
เถิด”

หญิงนั้นก็ออกนำพระราชาสู่เสด็จหนี พระองค์ทรง
ก้าวหลีกไป ในเหล่าคนที่นอนกรนเกะกะกันไปรอบข้าง ทรง
ย่องคว้าพระบาทอันเบาเหมือนดินเสื่อปลา จนถึงบรรไดก็ทรง
ปีนขึ้นไปเปิดฝาหลุมด้วยกำลังทั้งหมดที่มีในพระองค์ แล้วเสด็จ
ขึ้นจากปากหลุมแลกระทำที่สังเกตไว้ แล้วปิดฝาหลุมแลเอา
แผ่นหญ้าคลุมเสียตามเดิม

ครั้นพระราชาสู่เสด็จกลับถึงวัง พอเปลื้องเครื่องปลอม
พระองค์ทรงเครื่องราชาภรณ์ตามเคยเสร็จยังมีทันไร พวกพ่อค้า
ในพระนครก็ประชุมกันเข้าไปเฝ้าอีกครั้งหนึ่ง พวกพ่อค้าเหล่า
นั้นกราบทูลว่า ในกลางคืนมีโจรกรรมใหญ่ ๆ มากหายไปกว่า
ที่เคย แลเล่าเรื่องความเสียหายภัยแล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมุกดาแห่งยุคิธรรม เมื่อวานนี้เอง
พระองค์ทรงปลอบโยนพวกเรา โดยสัญญาว่าจะทรงใช้วิธีใหม่
บ้องกัน เรือน แลที่เก็บสมบัติ ของเรามีให้โจรเข้า มารบกวน ได้
แต่ที่จริงเมื่อคืนนี้เราเสียหายไปเพราะโจรยิ่งกว่าที่ได้เคยเป็น
มาแล้วในคืนใด ๆ เสียอีก”

พระราชารับสั่งว่า ให้พวกพ่อค้าออกจากที่เฝ้าไปเถิด
ทรงสาบาลว่าครั้งนี้ ถ้าทรงทำลาย พวกโจรที่กระทำบาป หยาบซ้ำ
ทารุณเหล่านั้นไม่ได้ ก็จะสละชีวิตพระองค์เอง

พระราชารัสส์สัญญาแก่พวกพ่อค้าตั้งนั้นแล้ว ก็ทรง
กำหนดการในพระหฤทัยมิได้แพร่กระจายให้ ใครรู้ แต่ตรัสสั่ง
ทหารธนูพวกหนึ่งให้เตรียมตัวไว้สำหรับราชการลับ ครั้นเช้า
ราชการที่ได้ทรงพบในส้องโจรเข้ามาเฝ้า หรือได้ทอดพระเนตร
เห็นในที่ใด ก็ตรัสให้ลอบจับเอาตัวไปประหารชีวิตเสียในที่ลับ
เพราะเหตุว่าคนที่ตายแล้วนั้นติดกับเวตาล ในข้อที่นำเอาอะไรไป
เที่ยวเล่าไม่ได้ ครั้นเวลากลางคืนพระราชาทรงประมาณว่าถึง
เวลาที่พวกโจรเที่ยวกระทำลักชิงปล้นสดมภ์เสร็จแล้ว คงจะคืน
ไปยังส้อง ของตนเพื่อการ เลี้ยงแลการ สำราญอย่างแต่ก่อน ๆ จึง
ทรงถืออาวุธ ออกนำนำพลออกจาก พระนคร ไปยังนำผาซึ่งอยู่ใน
ป่ารกที่เป็นทางเข้าไปสู่ส้องแห่งโจร

แต่พวกโจรนั้นเมื่อโจรคน ใหม่หลบหนี ไปแต่ตอนกลาง
คืน ก็เกิดความสงสัย จึงเที่ยวสืบรู้ตัวว่าอาจมีภัยมาในคืนนั้น
ครั้นจะแยกกันรีบหนีไปในตอนกลางวันก็กลัวว่า ทหารของ
พระราชาก็จะเที่ยวตามพบเป็นหมู่เล็กหมุ่น้อย จะรวบรวมกัน
ต่อสู้ไม่ได้ ครั้นถึงกลางคืนจะแยกกันหนีก็ยังไม่กล้า เพราะรู้ว่า
เวลารุ่งเช้าคงจะถูกจับ ฝ่ายนายโจรเป็นผู้มีความคิดในทางที่จะ
สู้ทางเดียว ครั้นภัยจะมาถึงดังนี้ ก็ชักชวนพวกพ้องให้ประชุม
กันต่อสู้ แลสัญญาว่าถ้าพวกโจรทำตาม ก็คงจะสู้ทหารพระราช

ไต่กิ่งหว้ง พวกโจรรู้ว่านายเป็นคนกล้าก็มีความนับถือ ครั้น
กล่าวชักนำคังนั้นก็เชื่อแลสัญญาจะกระทำตามทุกประการ

ครั้นเวลาค่ำนายโจรก็ประชุมตรวจตราพลโจร ตรวจธนู
แลศรแลอาวุธอื่น ๆ แล้วพูดเอาใจแลนำออกเค็รไปจากถ้ำจัก
ให้พลเข้าสู่มออยู่ริมทาง ตนเองเป็นชั้นบนแผ่นผาที่สูงเพื่อจะได้
เห็นศัตรูมาแต่ไกล คนอื่น ๆ ก็ม้มหูลงฟังที่แผ่นดิน เพื่อจะได้
รู้ตัวเมื่อมีอริเข้ามาใกล้

ครั้นพระจันทร์ขึ้น พวกโจรที่สู่มคอยคุดูอยู่ ก็เห็นพระ
ราชาทรงนำหน้าทหารรีบเค็รไปโดยมิได้ระมัดระวัง เพราะ
พระราชาทรงประมาทว่าพวกโจรกำลังหลับเพราะ เลียงคูดูกันตาม
เคย แลคงจะทรงจับโจรได้ในถ้ำได้คืนเพราะความประมาท
ของคนพาลพวกนั้น คังนั้นพระราชากลับเป็นผู้ประมาทเสียที่
แก่โจร เพราะเมื่อพระองค์ทรงนำพลไปถึงที่โจรสู่ม นายโจร
ก็ปล่อยให้เค็รถลำเข้าไปจนพอดี จึงให้สัญญาให้พวกที่สู่มอยู่
โจนขึ้นจาก ที่ซ่อน พร้อมกัน เข้าตีพล พระราชา โดยที่ มิทันรู้ ตัว
ทหารหลวงก็ พากันแตกตื่น กระจัดกระจาย พากันหนีไม่เป็น กระ
บวน ฝ่ายพระราชามือเห็นเสียที่ก็เสด็จหนีกับเขาด้วย แต่
นายโจรวิ่งตามไปร้องว่า “โหเหา ท่านผู้มีชาติเป็นนักรบก็หนี
การรบด้วยหรือ” พระราชาได้ทรงยินคังนั้น ก็เสด็จอยู่คุดยีน
ประจันหน้านายโจร ทั้งสองก็ชักดาบออกต่อสู้กันเป็นสามารภ

พระราชาก็เป็นผู้ชำนาญเพลงดาบยิ่งนัก แต่นายโจรก็
ชำนาญเสมอด้วยพระองค์ ต่างคนเริ่มการต่อสู้ด้วยวิธีที่คน
ชำนาญเพลงดาบย่อมกระทำ คือก้มตัวลงจนเกือบจะเป็นก้อน
กลม ๆ โจนไปเป็นวงรอบ ๆ ต่างคนก็จ้องดูตากัน คิวขวมวด
แลริมฝีปากทำอาการแสดงความคูหมั่นปฏิบัติแล้วแลทั้งโจนไป
โจนมาโดยระยะที่คำนวณว่าจะได้เปรียบเข้าศึก กระโดดเข้าไป
ราวกับกบกระโดด กระโดดกลับออกราวกับลิง และเกาะโล่
ด้วยดาบเป็นจังหวะเร็วแลดังประหนึ่งเสียงกลอง

พระราชาก็เห็นได้ที่ทรงโจนเข้าไปเอาดาบฟาดชานายโจร
พร้อมทั้งที่ทรงตะหวาดด้วยสำเนียงอันดัง นายโจรโดดขึ้นสูง
จากดิน พระแสงดาบก็หวดไปไต่ขาโจรเปล่า ๆ ไม่เป็นอันตราย
แก่โจรเลย

ในทันใดนั้นนายโจรแกว่งดาบเหนือศีรษะสามรอบแล้ว
ฟาดลงมารวดเร็วคั้งหนึ่งสายฟ้าหมายเจวียงบ่าพระราชาก็
พระราชาทรงรับด้วยโล่อาวุธโจรไม่ถูกต้องพระองค์ แต่ถึงกระนั้น
ก็ชวนเซไปด้วยกำลังโจร

พระราชาก็แลโจรต่อสู้ซึ่งกันและกัน ต่างก็รุกแลรับ
ต่างก็โหมฟันแลบั้ง บัดจนเหนื่อยอ่อนแลแขนขาไปทั้งสองฝ่าย
ฝีมืออาวุธแลกำลังกายแลความกล้าก็เสมอกัน ไม่มีได้เปรียบ
เสียเปรียบกันอยู่ช้านาน จนนายโจรเหยียบหินซึ่งลึงได้พลาด

ลัมลง พระราชาก็ทรงโจนเข้าจับนายโจรมักมือไขว้หลัง ทรง
ผลักใส่ให้ โจรเคิดรเข้าสู่พระนคร โดยที่ ใช้ปลาย พระแสง ดาบเป็น
เครื่องบังคับ ส่วนพวกพลโจรนั้น ครั้นนายลัมลงก็พากันวิ่งหนี
ไปสิ้น

ครั้นรุ่งเช้าพระราชาก็ไปทอศพระเนตรนายโจรที่คุม
ขังไว้ รับสั่งให้คุมตัวออกมาอาบน้ำชำระกายหมดแล้วให้แต่ง
เสื้อผ้าอย่างดี แล้วให้ชนนึ่งบนหลังอุฐมีผู้จูงไปตระเวรรอบ
พระนคร มีผู้ป่าวร้องนำหน้าไปดังนี้

“ชนทั้งหลายจงฟังพระราชโองการซึ่งโปรดให้เราป่าว
ร้อง คน ๆ นี้คือโจรซึ่งลอบลักปล้นสดมภ์ชาวกรุงจันทร์อุทัย
ให้ชนทั้งหลายชวนกันมาประชุมเย็นวันนี้ ในที่ว่างหน้าประตูนคร
ค้ำนทะเล เพื่อจะได้รู้โทษแห่งการประกอบกรรมเปนบาป
แลเหตุตัวอย่างซึ่งจะทำให้คนทั้งหลายระวังตัวกลัวผิด”

พระราชาก็ตรัสสั่งแล้วให้ประหารชีวิตโจรด้วยวิธีเอาตัว
ขึ้นตีตะปุมือแลทำให้กางอยู่ทั้งสี่ แลตัวตรง สิ่งใดโจรอยากกิน
ให้บ่อนให้กิน เพื่อชีวิตจะได้ยาวแลทนทุกข์อยู่นาน เมื่อใกล้
จะตายให้หลอมทองคำเทลงไปในคอ จนกว่าทองคำจะลั่นแล
แตกออกมาตามคอแลภาคอื่น ๆ ในตัวโจร

ครั้นเวลาเย็นผู้คุมก็พาตัวโจรจะไปประหารชีวิต โดยวิธี
ที่กล่าวมานั้น เผอิญกระบวนแห่นักโทษผ่านไปทางเรือนแห่ง

เศรษฐีผู้หนึ่งซึ่งมีทรัพย์มากสิ้นพันประมาณ เศรษฐีผู้หนึ่งมีลูกสาวเป็นที่รักชื่อนางโสภณี นางเป็นผู้อยู่ในวัยเยาว์ก็อดดอกไม้ประกอบด้วยความงามทุกประการ แลงามชนทุกเวลาทุกขณะ นางนี้บิดาได้สงวนไว้มิให้ชายเห็น จะออกนอกกำแพงสวนก็ไม่ได้ เพราะนางนมซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านใกล้เคียงพากันนับถือว่าเป็นผู้ฉลาดรู้การลวงน่านนี้ ได้ทำนายไว้ในขณะที่นางนมจะตายว่า นางโสภณีนี้จะเป็นางงามซึ่งคนจะชมทั่วพระนคร จะไม่มีสามีโดยวิวาหะ แต่จะเป็นแม่หม้ายสติ (คือแม่หม้ายซึ่งฆ่าตัวตายในกองเพลิงเผาศพแล้ว) ตั้งแต่นั้นมาเศรษฐีผู้บิดาก็ระวังรักษาบุตรเหมือนหนึ่งเก็บมุกดาไว้ในหีบ แลกำหนดทางแห่งชีวิตของลูกสาวไว้โดยหวังว่าจะให้เป็นไปตลอดอายุ ก็ไม่ให้เกี่ยวข้องพัวพันกับชายเป็นอันขาด แต่การกำหนดทางแห่งชีวิตลวงน่านช้านานเช่นนี้ ปราชญ์ผู้เป็นักวิโหราณกล่าวกลอนไว้เป็เครื่องจูงปัญญาว่า

๑	อันวิถีชีวิตเค็รผิดง่าย	แม้นผิดหมายอาจถลำน่านสู่ถิ่น
	ใครกำหนดลวงน่านอย่าซ้ำเกิน	ถึงคราวเค็รอาจผิดที่คิดไว้
	ปัญญาเราแก่ก็บสืบไม่ออก	เหลือจะบอกลวงน่านซ้ำ ๆ ได้
	อันวิถีชีวิตคิดอย่างไร	จักแจ้งใจข้างน่านอนาคต ฯ

คำกลอนที่มีเป็คติเช่นนี้ เศรษฐีผู้เป็บิดานางโสภณี คงจะไม่เคยรู้ มิฉะนั้นก็ผู้กล่าวกลอนนั้นกล่าวที่หลัง หรือกล่าว

เพื่อประโยชน์แก่ตัวตัวเอง มิได้เกี่ยวแก่ผู้อื่นนอกจากผู้ที่ได้ฟัง
กลอนโดยเฉพาะก็เป็นได้ ความจริงจะอย่างไรก็ตาม แต่
เศรษฐีบิดาได้กำหนดการไว้จะให้ไปตลอดชีวิตลูกสาว และ
ตัวเศรษฐีเองก็กล่าวให้คนทั้งหลายทราบแน่นอนว่า ถ้าบุตรสิ้น
ชีวิตบิดาจะมีอายุต่อไปไม่ได้เป็นอันขาด ความคิดอันนั้นมันในใจ
เศรษฐีจนถึงได้กำหนดตำแหน่งแลวิธีฆ่าตัวตายไว้เสร็จ

แต่ศรคือผลแห่งกรรมปางก่อน อาจตามขึ้นไปถูกแรงซึ่ง
ร้อนอยู่เหนือเมฆ อาจตามลงไปถูกตัวหนอนซึ่งซ่อนอยู่ใต้ดิน
แลอาจแทรกน้ำลงไปถูกปลาในท้องมหาสมุทร ฉันทิเลล้ำมนุษย์
จะหนีพ้นได้ ในเย็นวันที่จะประหารชีวิตนักโทษนั้น เพ็ญเกิด
ไฟไหม้ขึ้นในบ้านเศรษฐีภาคเป็นที่อยู่แห่งหญิง หญิงทั้งหลาย
รวมทั้งนาง โศภนีต้องหนีออกจากห้องที่อยู่ภาคในบ้านมาพักอยู่ที่
ห้องริมถนน แลในถนนมีคนแน่นไปทั้งนั้น เสียงคนแจกรรพุก
กันไปตามทางในพระนคร มีคำกล่าวบอกกันว่า โนนแน่โจร
ซึ่งได้ลอบลักปล้นสดมภ์คนทั้งหลายในพระนคร โจรจงสทก
สท้านลาญใจเกิด พระราชามีรับสั่งให้ประหารชีวิตอยู่แล้ว

ในเชิงมีรูปงามก็ดี มีทรงโอ่อ่าก็ดี ในกำลังแลความกล้า
ก็ดี จะหาใครในกรุงจันทรอุทัยยิ่งนายโจรไปนั้นหาได้ไม่ เมื่อ
นายโจรได้แต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายงดงามตั้งนั้น แม้กระบวน
แท้เป็นเครื่องอุจาดก็จริง แต่นายโจรยังมีทรวททรงอาการ

ประหนึ่งพระราชบุตร ซึ่งจะไปช่วยทำทางดงาม ผิวหน้ามิได้เสีย
แลด้วยความไว้ตัว จะไต่ยินคำเยาะเย้ยของประชาราษฎร์ก็แทบ
ไม่ได้ยิน แม้ชาวพระนครทั้งหมดจะพากันแตกตื่นกระสับกระส่าย
แลคลั่งเพราะจับโจรได้จะประหารชีวิต นายโจรก็มีกิริยาเพิกเฉย
มิได้พลอยกระสับกระส่ายไปด้วย แต่ครั้นเมื่อไต่ยินคนกล่าว
ให้สทกสท้าน ริมฝีปากนายโจรก็ขยับ ตามีแสงเหมือนแสงไฟ
ด้วยความโกรธ หว่างคิ้วก็มุ่น

ขณะนั้นนางโศภณีร้องกรีดขื่นที่น่าต่างที่แอบคุดอยู่ นาย
โจรผ่านหน้าต่างไปหน้าเสมอกับหน้านาง แลอยู่ห่างกับแก้มอัน
ซีดไม่กี่คืบ นางได้เห็นลักษณะงามของนายโจร แลในขณะ
ที่นายโจรแสดงเค้าหน้าโกรธนั้น นางรู้สึกสท้งเหมือนหนึ่งรู้สึก
สายฟ้า ในทันใดนั้นนางโศภณีวิ่งไปหาบิดาบอกว่า “บิดาจง
รีบไปโดยเร็ว แลขอโทษให้พระราชารปล่อยโจรนั้นเถิด”

เศรษฐีบิดาคตกใจเพราะคำที่บุตรีกกล่าว ตอบว่า “โจร
คนนั้นได้เป็นหัวหน้าทำการขโมยทุกประเภททั่วพระนคร แลบัดนี้
ทหารศรของพระราชารช่านะจับตัวมาได้ ก็โปรดให้ลงอาญาตาม
ควรแก่โทษ พ่อเปนอะไรจะเข้าไปทูลขอให้ปล่อยโจรนี้ได้”

นางโศภณีแสดงอาการทุกข์ซึ่งคุดประหนึ่งจะทำให้คลั่งไคล้
ตอบบิดาว่า “ถ้าบิดาจะทูลขอโทษให้พระราชารปล่อยโจรนั้นได้
ด้วยยอมถวายสมบัติทั้งหลายของเรา บิดาจงสละทรัพย์ทั้งหมด

ถวายเสียเถิด ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้นายโจรนั้นมา ข้าพเจ้าจำต้อง
สละชีวิต”

นางกล่าวแก้บิดาจน^๕แล้ว ก็ชักผ้าคลุมศีรษะร้องไห้สั้นไป
ทั้งตัวราวกับหัวใจจะแตกลงไปกับที่ ฝ่ายเศรษฐีผู้บิดาเมื่อเห็น
ลูกสาวมีอาการดังนั้น แล้วรู้ว่าถ้าไม่สมประสงค์ นางก็จะสละ
ชีวิตลงไปจริงดังกล่าว แล^๕ทรงทราบว่าตัวเศรษฐีเองเมื่อสนบุนตรี
แล้วก็จะทรนักษาชีวิตต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุความโศกเดือด
ร้อนด้วยประการนี้ เศรษฐีจึงรีบเข้าไปเฝ้าพระราชา ทูลด้วย
สำเนียงอันสั้นเพราะเศร้าว่า

“ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ ข้าพเจ้าขอถวายทรัพย์เป็น
เงินตราสี่แสน แลขอประทานโทษนายโจรให้หลุดพ้นพระราช
อาญาเสียเถิด”

พระราชาทรงแปลกพระราชหฤทัยทรงคิดว่า บ้าหลุกเข้า
ไปในพระราชวัง ทรงทริตรองว่าจะลงพระราชอาญานายประทุ
ด้วยวิธีตัดศีรษะเสียบ หรือผ่าอก หรือทำอย่างไหนจะดี ยังไม่
ทันตกลงในพระราชหฤทัย แต่ครั้นทรงสังเกตกิริยาอาการต่อไป
ก็ไม่ทรงเห็นว่าเศรษฐีเป็นบ้า ครั้นทูลวิงวอนอีก ก็รับสั่ง
ตอบว่า

“โจรคน^๕นี้ ได้ทำการปล้นสดมภ์ของเบาจนกึ่งวิงราวทุก
ประเภทโจรกรรม แลได้ทำท้าวพระนคร ผู้มีทรัพย์ได้รับทุกข์

เพราะโจรนี้ท้าวหน้า หนึ่งโจรนี้ได้ทำร้ายทหารของเราจนย่อยยับ การที่จะขอให้ปล่อยไปให้พ้นโทษนั้น ปล่อยมิได้เป็นอันขาด”

เศรษฐีได้ฟังรับสั่งดังนั้น กวจะเห็นได้แล้วว่า จะทูลขอ ต่อไปก็ไม่มีประโยชน์ แต่ยังไม่ยุครำพรรณวิงวอนด้วยน้ำตา ด้วยทรัพย์สินบล ด้วยเรื่องลูกสาวจะสละชีวิต แลด้วยข้อที่ตัวเองจะต้องตายไปตามกัน แต่ก็ไม่มีประโยชน์ทั้งนั้น ครั้นเห็นได้แน่ว่าถึงจะอย่างไร ๆ พระราชาก็ไม่โปรด เศรษฐีจึงออกจากที่เข่าทำให้ไปสู่เรือนของตน เล่าความให้บุตรฟังว่า

“ลูกเอ๋ย พ่อได้พยายามทุกคู่ทุกทางแล้ว พระราชาก็ไม่โปรดตามที่เราประสงค์ มาเราจะตายไปด้วยกันเถิด”

ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้คุมเมื่อพานายโจรตระเวรรอบกรุงแล้วก็พาไปนอกประตูพระนคร แล้วจัดการลงโทษตามพระราชกำหนด นายโจรทนเจ็บปวดด้วยความมั่นคงในใจปราศจากอาการแสดงทุกข์ แต่เมื่อมีผู้เล่าให้ฟังถึงนางโศภณี นายโจรอดใจไว้ไม่ได้ก็ร้องให้ชนด้วยเสียงอันดัง แสดงความเศร้าสงสาร ปานประหนึ่งหัวใจจะแตกออกไป อีกครู่หนึ่งยุคร้องให้กลับหัวเราะด้วยเสียงอันดัง ประหนึ่งอยู่ในที่รื่นเริงด้วยการเลี้ยงคนทั้งหลายที่ประชุมดูการประหารชีวิตอยู่นั้น พวกนั้นแปลกใจที่นายโจรหัวเราะเหมือนหนึ่งเห็นอะไรสนุก แลเมื่อหัวเราะใน

เวลาที่เหล็กแหลมกำลังแทงเข้าไปในเนื้อจน คนดูพากันเสียวไส้
เช่นนั้น ใครเลยจะเห็นเหตุที่ควรรื่นรมย์

ฝ่ายนางโสภณีผู้ได้มีคู่แล้วโดยใจนึก ครั้นนายโจรผู้เป็น
สามี โดยวิวาหอนันมิได้กระทำอันสิ้นชีวิตไปแล้ว นางก็กล่าวแก่
ตัวเองตามคติโบราณซึ่งกวีแต่งไว้ดังนี้

๑๒

๑ ผมขนคนในกาย	มีประมาณหมายประมวลเป็น
สามสิบห้าล้านเส้น	อาจจะนับถ้วนจำนวนมี
๑ หูึงโตได้เผาตัว	เมื่อเผาแล้วจะได้ตี
สามสิบห้าล้านปี	นับจนนำซึ่งจะสิ้นฟ้า
๑ ฉันทคนกลองงู	ตั้งประจากรุกข์ขึ้นมา
ฉันทนางเหนียวสา	มีมิให้ตกนรกแรง
๑ แม้นเขาเนาชุมทุกซ์	เพลิงก็ร้อนรูกแลลุกแดง
ถูกมัตร์ครึ่งแวง	พิษจะเปรียบแหลนก็แสนอัน
๑ เตือดร้อนเหลือผ่อนพัก	โทษะหนักนักสำนักทัณฑ์
เหตุหยาบบาปในบรรพ์	ทุกชะเหลือร้อนก็อ่อนเพลีย
๑ ผัวเป็นเช่นนั้นไซ้	อาจจะกินได้เพราะคุณเมีย
เผาตัวเพลิงผัวเสีย	ตายจะเป็นบุญยะจนผัว
๑ น้ำที่แห้งหญิงหม้าย	กาลผัวตายก็เผาตัว
ในจิตไปก็คกแล้ว	ธรรมะจารีปมีเยง

๑	ทราบโทษหญิงขลาด
กริ่งกลัวเผาตัวเอง	ใจบ่องอาจคำนึงเกรง
พร้อมกะศพผัวเพราะมัวมนต์
๑	ทราบนั้นแม่นเกิดใหม่
จักมีสี่ตีนตน	คงจะไม่ใช้มนุษย์ชน
ย่อมจะต่ำต้อยมีน้อยเลย ๆ

นางโศภนีกกล่าวแก่ตัวเองดังนี้แล้ว ก็กำหนดใจจะเผา
ตนในกองเพลิงศพสามีผู้มีใช้ผัว เพื่อจะให้นายโจรได้ความสุข
ในโลกหน้า นางกำหนดใจดังนั้นแล้ว ก็แสดงความกล้าด้วยวิธี
เผาหน้าด้วยคบเพลิงจนหน้าใหม่เป็นถ่านไปกับที่ แล้วนางก็
ลงล้างกายชำระมลทินในแม่น้ำ

การเตรียมทำพิธีเผาตัวนั้น นางจัดให้มีผู้ชุกหลุม ๆ หนึ่ง
แล้วเอากิ่งไม้สดเรียงเป็นตาราง บนตารางวางพื้นแลเชื้อเพลิง
คือ ปอ ชัน แล ฐี เป็นต้น เมื่อจัดตารางเผาศพแล้ว ก็
เอาศพนายโจรมาโซลมน้ำมันให้สอาด แต่งเครื่องเสื่อผ้าใหม่
เอาวางบนกองเชื้อเพลิง นางโศภนีกกล่าววิงวอนเทพเจ้า ขอ
ให้นางกับสามีได้อยู่เป็นสุขด้วยกันในสวรรค์ มีนางระบำเป็นผู้
ปฏิบัติด้วยดี โดยจำนวนปีที่เท่ากับรัชกาลแห่งพระอินทร์ ๑๔
องค์ หรือเท่ากับจำนวนผมในเศียรแห่งนาง ครั้นเสร็จวิงวอน
แล้วนางก็ให้เครื่องประดับกาย แลเข้าปลากะยาหารแจกจ่ายใน
หมู่มิตร แล้วเอาท้ายพินช้อมือทั้งสองข้าง เอาหัวใหม่ปักในผม
แลทาหน้าผากด้วยแป้งสี แล้วเอาเข้าสารแลเบี้ยผูกที่ปลายผ้าอัน

เป็นเครื่องปกคลุมกาย ครั้นเสร็จแล้วนางเทวีประทักษิณศพเจ็ด
รอบ แลยื่นเข้าสารแลเบี่ยงให้แก่ผู้ที่ยืนอยู่ในที่ใกล้ในเวลาประ
ทักษิณนั้น ครั้นเสร็จประทักษิณแล้วนางก็ขึ้นนั่งบนกองฟืนที่
พร้อมด้วยเชื้อไฟ เอาศีรษะแห่งนายโจรวางหนุ่ตักนางแล้วสั่ง
ให้จุดไฟขึ้น คนที่อยู่ใกล้ ๆ ก็ช่วยกันจุดไฟขึ้นหลายแห่ง แล้ว
ก็ตกลงแลเป่าสังข์เสียงสนั่นไป มีผู้เอาฟางโยนเติมเข้าไปใน
กองเพลิง ทั้งเทศน์แลน่านเนยลงไป ในกองไฟอีกเป็นอันมาก
แต่ความตายของนางโศภินีนั้นเป็นสทมรณะ ย่อมจะตายเป็นสุข
เสมอ แลเมื่อจุดไฟขึ้นแล้วผู้ใดจะได้เห็นกายนางเขื่อนกก็ไม่มี
แท้จริงดูเหมือนจะตายไปก่อนที่เปลวไฟถึงตัว

ฝ่ายเศรษฐีผู้เป็นบิดานั้นเมื่อบุตรถึงแก่ความตายแล้ว ก็
จัดให้ช่างเหล็กทำเหล็กคัมขันอันหนึ่งรูปเหมือนพระจันทร์ครึ่ง
ซีก คมเหมือนมีดโกน แลพอดึกกับคอกของตน ปลายสองข้าง
มีโซ่ร้อยยาวพอเท้ายันได้ ตัวเศรษฐีนั่งลงหลับตา แล้วให้มีผู้
เอาดินจากแม่น้ำไวครณีมาอุ้มาตัวให้บริสุทธิ์ แลร่ายมนต์อันควร
แก่พิธีแล้ว ก็เอาเท้ายันปลายโซ่หงายคอกกระแทกไปด้วยกำลัง
แรง ศีรษะก็ขาดตกลงอยู่กับฟืน

เวตาลเล่ามาจนถึงเพียงนี้ก็ยุดหนึ่งยุดครู่หนึ่ง มีอาการ
เหมือนตั้งครีครองถึงความสุขซึ่งเศรษฐีย่อมจะได้รับ เพราะ
การสละชีวิตตนโดยประการซึ่งเล่ามานี้

ทรง^๕พระธรรมธวัชพระราชบุตร ทูลถามพระราชาว่า
นายโจรหัวเราะด้วยเหตุใด

พระราชาไม่ทันคิด ทรงตอบพระราชบุตรว่า “หัวเราะ
เยาะหญิงสาวที่บ้าเหลือเกิน^๕นั่นแหละ”

เวตาลกล่าว ข้าพเจ้าขอขอบคุณพระองค์ที่ทรงปล่อย
ข้าพเจ้าจากข่ามอันเป็นที่ไม่มีสุข^๕อีกครั้งหนึ่ง แต่ความเข้าใจ
ของพระองค์ว่านายโจรหัวเราะเยาะนางโสภณีนั้นผิดเสียอีกแล้ว
ถ้าข้าพเจ้าไม่ทูลอธิบายเสียก่อนจึงกลับคืนไปยังต้นอโศก พระ
ราชบุตรก็จะทรงเข้าใจผิดว่าเหตุใดนายโจรผู้กล้าจึงร้องไห้ แล
เหตุใดจึงหัวเราะ ในขณะที่บุคคลไม่ฟังหัวเราะเลยเป็นอันขาด
เพราะฉนั้น^๕ข้าพเจ้าจะทูลชี้แจงเสียก่อนจึงจะทูลลาไป

เหตุที่นายโจรร้องไห้นั้น เพราะไม่เห็นทางอันใดที่จะ
สนองคุณนาง ในข้อที่นางเต็มใจสละสิ่งซึ่งพึงสงวนทั้งหลายเพื่อ
ช่วยชีวิตนายโจร แลการค้นความผิดเช่นนี้เป็นเหตุให้เศร้าโศก

แล้วนายโจรกลับคิดเห็นแปลกที่สุด ที่นางมาเริ่มรักใน
เวลาที่ชีวิตของนายโจรจะสิ้นอยู่แล้ว อนึ่งเทพกาอำนาจ
การบางอย่างในทางที่แปลกเหลือมนุษย์จะเข้าใจได้เป็นต้น อำ
นาจทรัพย์มากมายแก่คนตระหนี่ ซึ่งไม่รู้จักใช้ทรัพย์ให้เป็น
ประโยชน์ไว้ หรืออำนาจปัญญาแก่คนมีสันดานชั่ว ซึ่งเมื่อมี

ปัญหาแล้วก็ใช้ในทางที่ผิด หรืออำนาจเมียงามให้แก่คนโง่ ซึ่งไม่รู้จักปกป้องรักษาได้ หรืออำนาจฝนในที่ซึ่งคาดด้วยหิน คือเขาเป็นต้น อันไม่เป็นทำเลซึ่งพืชพรรณจะงอกได้เลย นายโจรคิดถึงความแปลก ๆ เช่นนี้ จึงหัวเราะในเวลาที่ไม่น่าจะหัวเราะ

พระองค์ได้ทรงตอบ ปัญหาเนื่องในเรื่องที่ข้าพเจ้าเล่าถวายนี้แล้ว แม้ทรงตอบอย่างเชลา ๆ ก็เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าจะไต่กลับคืนไปยังต้นอโศกตามคำสัญญาที่มีไว้ต่อกัน แต่ก่อนที่ข้าพเจ้าไปนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า มนุษย์อาจหัวเราะแลร้องให้อาจารย์ให้แลหัวเราะ ได้ด้วยเหตุทุกอย่างในโลก ตั้งแต่ความตายแห่งเพื่อนบ้านซึ่งมักจะไม่เกี่ยวอะไรกับตัวเลย จนถึงความตายของตนเองซึ่งเกี่ยวกับตัวเป็นอันมาก ส่วนข้าพเจ้านั้น มีธรรมดาเป็นผู้หัวเราะเห็นขันทุกอย่างทุกเวลา เพราะการหัวเราะย่อมช่วยให้มันสมองมีอาการฉับไว ช่วยให้ปอดมีกำลังยิ่งขึ้น ช่วยให้แก่น้ำองคฆาตวิชัน แล.....ตุลลาที

ครั้นพระราชาทรงรู้แล้วว่าเวตาลจะหนี จึงทรงปลดข้อมจากพระองค์เอาลงไว้ใต้พระกร ทรงหนีบไว้แน่น แต่ก็ไม่มีประโยชน์อะไร เวตาลหลุดจากข้อมโดยง่ายตามเคย แลลอยหัวเราะก้องฟ้ากลับไปยังต้นอโศกตามเดิม

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๖

ครั้นพระวิกรมมัททัยเสด็จกลับถึงต้นโอศอก ทรงป็นขึ้น
ไปปลุกเวตาลลงมามีคตลงยามตามเคย แลทรงพาพระราชบุตร
ออกเค็รไปได้หน่อยหนึ่ง เวตาลก็เล่าเรื่องทีกล่าวว่าเป็นเรื่อง
จริงอีกเรื่องหนึ่งดังนี้

เหนือฝั่งอ้งามแห่งแม่น้ำมุนา มีกรุงชื่อธรรมสถล
ในกรุงธรรมสถลมีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อเกศวะ พราหมณ์เกศวะ
เป็นกนบุญมีปกติเป็นผู้ทำตบะแลบูชาญณะฝั่งแม่น้ำ เทวรูป
ที่ใช้บูชาทีกับนเองด้วยคินเหนียว หาเทียวช้อจากผู้ทำชายไม่
พราหมณ์ผู้นเป็นผู้มีความรู้เมื่ออายุมาก เมื่อยังเด็กเป็นผู้ไม่มี
เพียรในทางเล่าเรียน ใช้เวลาเมื่อยังเป็นหนุ่มในการบูชากามเทพ
แลนางรตี มิใคร่ส่างความมัวเมาในกาม เป็นเหตุให้บิดา
มารดา มีเรื่องร้อนใจบ่อย ๆ

วันหนึ่ง เกศวะกระทำผิดให้เป็นเครื่องชุ่นเคืองใจบิดา
มารดาเป็นช้อใหญ่ บิดามารดาจึงติเตียนกล่าวแสดงโทษแห่ง
ความประพฤติของบุตรอย่างรุนแรง เกศวะแค้นใจก็หลบหนี
ออกจากหมู่บ้านของตนไปจนเข้าลแวกอื่น พบต้นไม้ใหญ่ทีขึ้น
ไปช่อนตัวอยู่บนต้นไม้ แลใต้ต้นไม้นี้มีเทวรูปปั้นจันน คือ
รูปพระอิศวร ๕ พักตร์ คนทีหลายในลแวกนั้นนับถือว่ศักดิ์
สิทธิ์ยิ่งนัก เทวรูปนั้นมีผู้เฝ้าระวังรักษาเพื่อการหากินของเขา

แต่เวลานั้นเพื่อนผู้เฝ้าไม่อยู่ เกศวะอยู่บนต้นไม้ เห็นเทวรูป
ตั้งอยู่ข้างล่างก็เกิดความกิตลามาก จึงถ่ายบัสสาวะรดลงมาบน
เทวรูป แล้วลงจากต้นไม้ผลึกเทวรูปตกลงในสระซึ่งอยู่ข้างนั้น
รุ่งเช้าผู้เฝ้าเทวรูปไปถึงที่ใต้ต้นไม้ ไม่พบเทวรูปซึ่งเคย
เป็นเครื่องหากินของตน ก็เคียดแค้นตีโพยตีพายกลับไปบ้าน
แลประกาศให้ฝูงชนทราบ ไม่เข้าชาวบ้านก็ออกเกรี้ยวกราวช่วย
กันออกตามเทวรูปที่หาย แลโจษจรรแซ่ไปในหมู่บ้าน ในขณะที่
นั้นบิดามารดาของเกศวะเที่ยวตามหาบุตรที่หลบหายไป ครั้นไป
ถามหาคนหนุ่มซึ่งมีลักษณะอย่างนั้น ๆ ก็มีคนกล่าวว่า จำได้ว่า
เมื่อวันก่อนมีคนหนุ่มเช่นที่ว่า ไปนั่งอยู่บนต้นไม้อันเป็นที่สำนัก
ของเทวรูปปัญจานน รุ่งขึ้นก็ทราบกันว่าเทวรูปหายไป

ต่อมาไม่นานเกศวะกลับเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้ง
หลายพากันแซ่เป็นขี้แ้วเดียวกันว่า คนนี้คงจะเป็นผู้ขโมยเทวรูป
เกศวะเห็นจะปฏิเสธไม่ไหวก็รับเป็นสัตย์ แลชี้ให้กันในสระซึ่ง
ตั้งเทวรูปลงไว้ ทั้งบอกคนเหล่านั้นว่าได้ถ่ายบัสสาวะรดเสียแล้ว
คนทั้งหลายได้ฟังดังนั้นก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า เกศวะทำ
บาปมีโทษใหญ่หลวง มนุษย์ไม่จำเป็นต้องลงโทษ เพราะพระ
ปัญจานนคงจะลงโทษถึงสิ้นชีวิตในทันที ไม่ต้องสงสัยเลย เกศวะ
ได้ทราบว่าพระผู้เป็นเจ้าจะลงโทษถึงดังนั้นก็ตกใจกลัวเป็นกำลัง

กลับเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เชื่อถ้อยฟังคำบิดามารดาตั้งแต่นั้น
มา แลพากเพียรเรียนรู้จนได้ชื่อว่าเป็นผู้มีวิชายิ่งยวดในชนบท
มีคำกล่าวว่่าชรอยจะเป็นเพราะเกศวะกลับตัวได้ในทันที พระ
บัญชาจนถึงไม่ประหารชีวิตเพราะกรรมที่กระทำบนต้นไม้ครั้งนั้น

ตั้งแต่เกศวะกลับตัวได้แล้ว ก็จำเริญในวิชาสามารถทุก
ประการจนมีเย้าเรือนเป็นหลักแหล่ง ภายหลังมีบุตรชื่อนมธุมาลดี
เป็นหญิงงามนัก มีคำถามว่าเหตุใดได้สิ่งใดมาจากไหนจึงขึ้น
หน้าคนได้งามถึงเท่านั้น ได้แบ่งเอาภาคอังกามที่สุดในพระจันทร์
มาหรือ จึงทำให้มีรอยแห่วงซึ่งคนอาจเห็นได้ในดวงเดือน นาง
มธุมาลดีมีตาเหมือนนีโลตบิลซึ่งบานเต็มที่มีแขนเหมือนกัน
บัว มีผมยาวห้อยเหมือนความมืดแห่งกลางคืน

ครั้นนางงามผู้มีอายุสมควรวิวาห์ มารดาบิดาแลพี่ชาย
ก็ช่วยกันเป็นทุกข์ด้วยการหาคู่ เพราะปราชญ์ย่อมกล่าวว่่า

“ลูกหญิงซึ่งอายุควรมีคู่ไม่มีคู่ ย่อมเป็นเช่นก้อนอุบาทว์
ห้อยอยู่เหนือหลังคาเรือน”

แล “พระราชา ๑ หญิง ๑ ไม้เลื้อย ๑ ย่อมรักผู้
แลสิ่งที่อยู่ใกล้”

แล “ใครบ้างไม่เคยได้ทุกข์เพราะหญิง เหตุว่าหญิง
นั้นผู้ใดจะบังคับให้อยู่ในถ้อยคำก็บังคับไม่ได้ แม้จะบังคับด้วย
ให้ของที่ชอบใจ หรือบังคับด้วยความกรุณา หรือบังคับด้วย

ปฏิบัติต่อ หรือบังคับด้วยรับทำการให้ได้ดีที่สุด หรือบังคับด้วยนิติธรรม หรือบังคับด้วยการลงโทษ ก็บังคับไม่ได้ทั้งนั้น เพราะหญิงไม่รู้จักผิดแลชอบ”

วันหนึ่งพราหมณ์เกศวะไปจากบ้านเพื่อช่วยการแต่งงาน บุตรของพราหมณ์ไปบ้านอุปชฌาย์เพื่อการศึกษา แลในระหว่างที่บิดาแลบุตรไม่อยู่บ้านนั้น มีชายคนหนึ่งมาที่บ้านพราหมณ์ นางพราหมณ์ ภริยาเกศวะเข้าใจว่าชายคนนั้น จะเป็น คน มีคุณดี เพราะเหตุมีรูปร่าง จึงบอกยกลูกสาวให้ ฝ่ายพราหมณ์เกศวะนั้นไปพบพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งเป็นที่ชอบใจ ก็บอกยกลูกสาวให้ แลส่วนบุตรชายนั้นไปพบชายเพื่อนนักเรียนคนหนึ่งที่บ้านอุปชฌาย์ ก็ยกน้องสาวให้เหมือนกัน

ต่อนั้นมาบิดาแลบุตรก็พาชายหนุ่มคนละคนมายังบ้านตน ครั้นถึงบ้านพบชายหนุ่มอีกคนหนึ่งที่น่างพราหมณ์ยกลูกสาวให้ ชายหนุ่มทั้ง ๓ คนนั้นเสมอกันในวิชา ในคุณดี ในรูป แลในอายุ จึงเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นในทันที ชายทั้งสามต่างคนร้องทุกข์ คนหนึ่งว่ามาถึงเรือนก่อน คนหนึ่งว่าบิดานางเป็นผู้ยกให้ แลบิดาย่อมเป็นใหญ่ในครอบครัว อีกคนหนึ่งร้องทุกข์ว่ากระไรไม่มีใครจำได้ ปราภฏแต่ที่ว่าตัวเป็นคนที่ดีควรได้นางเท่านั้น คนทั้งสามร้องขอความเป็นธรรม แลความเป็นธรรมตามความเห็นของชายหนุ่มคนหนึ่ง ๆ ก็คือให้นางแก่ตัว จึงเป็น

อันกล่าวได้ว่าธรรมะในเวลานั้นแยกได้เป็นสามแพ่ง เพราะ
ชายหนุ่มสามคน

ฝ่ายพราหมณ์เกศวะผู้บิคาครันเกิดเหตุเช่นนี้ ก็รำพึงว่า
“เจ้าสาวคนเดียวเจ้าหนุ่มสามคนเช่นนี้จะทำอย่างไรหนอ จะยก
ให้คนไหน จะไม่ยกให้สองคน ๆ ไหนจึงจะถูกต้องตามธรรม
นิยม เราผู้บิกามารดาแลพี่ชายก็ให้คำตกลงแก่เขาทั้งสามแล้ว
คนละคน เหตุประหลาดเพิ่นเป็นไปเช่นนี้ จะทำอย่างไรดี”

พราหมณ์เกศวะอ้าอึ้งอยู่ช้านาน ไม่ตกลงในใจว่ากระไร
หรือกับภริยาแลบุตรก็ไม่ได้ประโยชน์ เพราะคนทั้ง ๒ ก็ไม่รู้
จะว่ากระไรเหมือนกัน ส่วนชายหนุ่มทั้ง ๓ คนนั้น เมื่อบิคา
นางยังไม่ตัดสินใจว่ากระไรก็พากันนั่งนิ่งดูเดือนเพ็ญ คือหน้าแห่ง
นางจนมไม่กระพริบตา คุหนึ่งจะประพฤติก้าวเป็นจโกระ คือนก
ซึ่งกล่าวกันว่ากินแสงจันทร์เป็นอาหาร

พราหมณ์เกศวะตรึกตรองอยู่ช้านาน นึกว่าเห็นช่องที่
พอจะแก้ปัญหาได้ จึงกล่าวแก่ชายทั้งสามว่า จะต้องตัดสินใจ
วิธีให้สำแดงความรู้ประชันกัน ไกรยกเอาภษิตซึ่งกวีผู้มีเกียรติ
แต่งไว้แต่โบราณมากล่าวให้ดีกว่าคนอื่น คนนั้นจะได้รางวัล
คือลูกสาวพราหมณ์

ชายหนุ่มคนที่ ๑ ได้ยินดังนั้นก็กล่าวภษิตของกวี
โบราณโดยที่ไม่ต้องตรึกตรองว่า

๑ ชายหาญเห็นไค้เมื่อ	สงคราม นนเนอ
ความซื่อสัตย์นัยาม	ส่งหน้
เห็นมิตรคิดเห็นความ	จริงเมื่อ ทุกข์แล
เมื่อยสัจย์ซัดซ้อซ	เมื่อใช้ไร้สิน ๗

ชายหนุ่มคนที่ ๒ ยกภาษิตขึ้นกล่าวว่า :-

๑ หญิงใด (๑) อยู่ในเฝ้าแห่งพ่อก็จริงอยู่แหละ แต่
มีพั่งบังคับ (๒) มีกำชับใจตัวมัวแต่เที่ยวรื่นเริงเชิงสนุกทุก
เบื่อง (๓) ปลดเปลื้องผ้าคลุมหน้าต่อหน้าชาย (๔) หลับ
ราวตายแล้วมิวายง่วง (๕) ต้มเหล้าลวงล้าคอ (๖) พอใจ
อยู่หากจากสามี สตรีนั้นปราศจากกรรมนำจิตชอบ ประกอบด้วย
ใจเปเนบาปอยาบยั้ง จริงแล ๗

ชายหนุ่มคนที่ ๓ กล่าวภาษิตซึ่งอ้างว่าเป็นของโบราณว่า

๑ ใครจะไว้ใจอะไรตามใจเถิด แต่อย่าเกิดไว้ใจใน
สิ่งห้า หนึ่งอย่าไว้ใจในทะเลทุกเวลา สองสัตว์
เขี้ยวเล็บงาย่าวางใจ สามผู้ถืออาวุธสุดจักร้าย สี่
ผู้หญิงทั้งหลายอย่ากรายใกล้ ห้ามหาภคทรัพย์ทรงฉัตร
ชัย ถ้าแม้ใครประมาทอาจตายเอย ๗

พราหมณ์เกศวะได้ฟังชายหนุ่มสามคนท่องภาษิต ซึ่ง
กล่าวว่าเป็นของโบราณก็จับใจแก่ทั้งหมค ไม่รู้ว่าชอบภาษิต
ไหนมากกว่าอีกสองภาษิต ก็ทำให้อ้าอึ้งไปอีก คราวนี้ไม่ใช่

ตริกตรองว่าควรรยกลูกสาวให้ชายคนไหน ตริกตรองว่าควรรยกลูกสาวให้ชายคนไหน
 ให้ภานิตบพทไหนด เป็นเรื่องนึกถึงคำพูด ไม่ใช่ถึงคนจึงสั่งเล
 ไปอีกทางหนึ่ง

ขณะนั้น มีงูพิษตัวหนึ่งมาตักปัญหาที่มีในใจพราหมณ์
 เกศวะ พราหมณ์ยังตริกตรองรวนเรในใจพองดูเลื่อยเข้ามากัด
 ลูกสาวตาย คนทั้งหกก็ร้องให้ตีโพยตีพายเพราะทุกข์สามัญ
 ครันได้สติก็วิ่งตามหอมแลแม่เมด รวมทงคนฉลาดทงปวงที่
 ประกาศตัวว่าเรียกพิษงูออกจากกายผู้ถูกกัดได้ คนเหล่านั้น
 เมื่อได้มาพบศพนางมธุมาลดีแล้วต่างคนก็สนึ้นศีรษะ คนหนึ่งกล่าว
 ว่าคนที่ถูกกัดขึ้น ๕ คำ ๖ คำ ๘ คำ ๙ คำ แล ๑๔ คำนั้น
 ไม่มีรอด อีกคนหนึ่งกล่าวว่าคนที่ถูกงูกัดวันเสาร์แล้ววันอังคาร
 ต้องตายเสมอ คนที่ ๓ กล่าวว่าคนที่ถูกงูกัดจะตายหรือไม่ก็
 แล้วแต่ว่าพระจันทร์สถิตราศีไหนในเวลาที่ถูกกัด คนที่ ๔
 กล่าวว่าผู้ใดถูกงูกัดที่ตา หู ลิ้น จมูก ริมฝีปากกลาง แก้ม คอ
 แลท้อง คนนั้นต้องตาย คนที่ ๕ กล่าวว่าแม้พระพรหมก็ไม่
 อาจแก่นางนี้ให้คืนชีวิตได้

ครันหอมทงหลายกลับไปหมดแล้ว พราหมณ์เกศวะก็
 จัดการเผาศพลูกสาว แล้วกลับบ้าน ฝ่ายชายหนุ่มสามคนนั้น
 กล่าวแก่กันว่า “เราทง ๓ คนหัวอกอันเดียวกันได้ทุกข์อย่าง

เดียวกันซึ่งเกิดเพราะเหตุเดียวกัน เราจะต้องเที่ยวไปหาความสุขที่อื่น แลในการหาความสุขไม่มีทางใดดีกว่าทางที่พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์กล่าวไว้ คือ:—

๑๖ ชายใดไม่เที่ยวเที่ยวไป ทุกแคว้นแดนไพรมี
มื่อจประสบพบสุข

๑ ชายใดอยู่เย้าเนาทุกข์ ไม่คั่นชนชุก
ก็ชื่อว่าชั่วมัวเมา

๑๗ จงจรเที่ยว เทียบทไป
พงพนไพรี ไสละลำเนา

๑ คั่นบถเคียร เพลินจิตเรา
แบ่งทุกข์เบา ชาวนะไว ฯ

๑๘ ชายหาญชาญเขี้ยวเที่ยวไพรี สองขาพาไป
บ่มัวบ่เมาเขลาขลาด

๑ ขาเขาคือถึงพฤกษ์ชาติ ช่อชูคูคาษา
และคกค้วยคอกออกกระคะ

๑ ไปช้าเป็นผลปนคละ โท ๆ โอชะ
รสาภิรสมคมวล

๑ โทษหลายกลายแก้แปรปรวน เจือจุนคุณควร
เพราะเหตุที่เที่ยวเที่ยวเคียร ๗

๑๒ จงจรเที่ยว	เที่ยวบทไป
พงพนไพร	ไศละคำเนิร
๑๓ คุ่มบถควน	ชวนจิตเพลิน
โตบ่มีเกิน	เชิญบทจร ฯ
๑๔ เชิญคณิงซึ่งพระทินกร	ฤาหลับฤาอน
ธเคิรและตันบนสวรรค	
๑๕ เธอมีความสุขทุกวัน	หมื่นกัปป์แสนกัปป์
บ่ออนบ่เปลี่ยเพลี่ยองค์	
๑๖ จงจรเที่ยว	เที่ยวบทไป
ตั้งจิตใน	ไพรพนพง
๑๗ กุทินกร	จรจिरยง
แสนสุขทรง	ทุกชะบ่มี ฯ

ชายหนุ่มทั้งสามตกลงใจว่าจะออกเที่ยวคั่นคั่นไปตามบุญตามกรรมคั่นแล้ว ชายคนที่ ๑ ก็เก็บกระดูกแห่งนางรวมเข้าเป็นห่อขึ้นห้อยบ่า แล้วประพฤติตัวเป็นไวเศษิก ถือศีลเว้นบาปใหญ่ทั้ง ๘ อย่าง คือ กินกลางคืน ๑ ช่าชีวิต ๑ กินผลไม้เกิดบนต้นซึ่งมียาง หรือกินผักทอง หรือหน่อไม้ไผ่ ๑ กินน้ำผึ้งหรือเนื้อสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ของผู้อื่น ๑ ช่มขืนหญิงมีสามี ๑ กินดอกไม้อ้อหรือเนยเหลวหรือเนยแข็ง ๑ บุษาทเวทคา

ในศาสนาอื่น ๑ ส่วนการปฏิบัติด้วยดี ชายผู้เป็นไวเศษิกย่อม
ตั้งใจมั่นว่าการไม่ทำร้ายคนแลสัตว์อื่นเป็นทางเว้นที่ชอบ แม้ผู้
ทำความผิดก็ไม่ควรเอาชีวิต อนึ่งศีลทั้ง ๕ คือไม่กล่าวเท็จ
ไม่กินเนื้อสัตว์ ไม่ขโมย ไม่ดื่มเมา ไม่มีการยา นั้นต้อง
ถือมั่นเป็นนิตย์ ทรัพย์ทั้งหลายจะมีไม่ได้ เว้นแต่ผ้าพันกาย
ผ้าเช็ดปาก ภาชนะสำหรับรับทานคืออาหาร แลแซ่สำหรับกวาด
ดินด้วย เกรงจะเหยียบสัตว์มีชีวิตเท่านั้น อนึ่งอาจารย์ไวเศษิก
ย่อมสอนให้ศิษย์ไม่ไว้ใจในทางที่นอกหลักทริของตน ให้กลัวความ
ทุกข์ในภพหน้า ให้รับทานจากผู้อื่นไม่เกินที่จะพอเป็นอาหารชั่ว
วันเดียว ไม่ให้กินอาหารที่เกี่ยวกับชีวิตสัตว์ แลให้ทำคุณต่อ
คนทั้งหลาย

ชายหนุ่มคนที่ ๑ เมื่อเป็นไวเศษิกแล้วจนี้ ก็เพียรจะ
ลิมความรักที่เคยมี เพียรจะลิมนางที่หนีตายไป กล่าวแก่ตัวเอง
ว่า “ที่เราได้เคยนึกว่าหญิงอาจให้ความสุขได้นั้นไม่ใช่เหตุอื่น
เป็นด้วยความทงแลความนึกถึงตัวเองฝ่ายเดียว เราได้เคยคิด
ว่าริมฝีปากของนางเหมือนผลไม้สุก ออกเหมือนบัวตูม พระ
จันทร์ย่อมจะซีกเพราะเพียรจะเอาอย่างแสงหน้าแห่งนาง ๖ ล ๖
เช่นนั้นก็เพราะหลง บัดนี้ใจเราออกหากจากโลกไปแล้ว ถ้าเรา
ได้เห็นนางอีก เราก็คงจะกล่าวว่านหรือรูปที่ชายหลงไหล สิ่ง
มิใช่อื่นไกล คือตะกร้าซึ่งมีหนังหุ้มภายนอก ข้างในคือกระดูก

เลือกเนื้อแลสิ่งโสโครกทั้งหลายเท่านั้น ธรรมาคคนหลงเมื่อ
เห็นสิ่งซึ่งประกอบขึ้นด้วยของสกปรกก็เรียกว่าหน้า แลพิศชม
ดูตักมึมราวกับคนขี้เมากินเหล้า เราไม่ควรยินดียินร้ายในร่างกาย
อันเต็มไปด้วยเลือกแลเนื้อ หน้าที่ของเราคือเข้าหาพระผู้เป็นเจ้าของ
ผู้เป็นต้นเหตุแห่งสังขาร เลิกความเอาใจใส่ในสิ่งทั้งหลาย ซึ่ง
เป็นเหตุให้เกิดความสำราญหรือความเร่าร้อน”

ฝ่ายชายหนุ่มคนที่ ๒ นั้น กวาดเอาเท้าดำที่เผาศพนาง
รวมกันเข้าเป็นห่อแล้วก็ออกพาเข้าป่า ทำตัวเป็นวานปรักดิ์
ตามบัญญัติของพระมनु แม้อายุยังไม่สมควรก็ทำงานได้

พระมनुบัญญัติไว้ในธรรมศาสตร์ว่า เมื่อชายผู้เป็นพ่อ
บ้านรู้สึกวากล้ามเนื้อของตนอ่อนเทิบทาบ ผมงก็หงอก แลทั้ง
ได้เห็นลูกแห่งลูกของตนก็ถึงเวลาที่ควรออกป่า ให้พาเอาไฟ
สำหรับบูชา (อค์นีโหทร) ของตนกับเครื่องใช้ ในการบูชาไฟ
ไปด้วยกับตน แลเมื่อถึงป่าที่สังกัดแล้วก็ให้อยู่สำรวจอินทรีย์ใน
ที่นั้น ให้กินของสะอาดซึ่งเป็นอาหารฤๅษี คือมูลผลอาหารต่าง ๆ
แลให้กระทำการบูชาทั้ง ๕ คือ (๑) สอนพระเวท (บูชาพระเวท)
(๒) เส้นด้วยขนมแลน้ำ (บูชาบิคร) (๓) เผาของในไฟ (บูชา
เทวดา) (๔) ให้อาหารเป็นทาน (บูชาสัตว์ทั้งหลาย) (๕) ท้อน
รับแขก (บูชาคน) แลให้นุ่งหนังหรือเปลือกไม้ ให้อาบน้ำ
เข้าเย็น ให้ผมแลหนวดแลเล็บอกไม่มีกำหนด ให้นอนเสือก

กายไปมาบนแผ่นดิน หรือยืนเขย่งบนนิ้วหัวแม่เท้าตลอดวัน
นำร้อนให้ผิงไฟ ๕ กอง คือไฟล้อมตัว ๔ กอง ไฟบนหัวคือ
พระอาทิตย์กองหนึ่ง นำฝนให้ตากฝน นำหนาวให้ใช้ผ้าเปียก
แลทรมานตัวอย่างอื่น ๆ อีกมาก

ฝ่ายชายหนุ่มคนที่ ๓ นั้น บวชเป็นโยคีเที่ยวเร่ร่อนไป
ในที่ต่าง ๆ แลปฏิบัติตนตามควรแก่โยคีทุกประการ

วันหนึ่งโยคีไปถึงบ้านแห่งหนึ่ง ก็แวะเข้าไปเพื่อจะขอ
อาหาร ชายเจ้าของบ้านกรั้นเห็นโยคีไปก็ต้อนรับเป็นอันดี แล
เชิญให้รับเลี้ยงอาหารในบ้าน ครั้นเตรียมอาหารพร้อมเสร็จ
เจ้าของบ้านก็เชิญโยคีไปยังที่กินอาหาร แลเมื่อได้ล้างมือแลเท้า
แล้ว ก็กล่าวแก่โยคีว่า “ธรรมดาเจ้าของบ้านจะขับให้แขก
ที่มาถึงในตอนเย็นไปพ้นบ้านนั้นทำไม่ได้ แขกมาถึงเพราะ
พระอาทิตย์ที่กลับจากเค็รทางนั้นเป็นผู้ให้มา แลแม้จะมาตาม
ควรแก่ฤๅหรือมิควรก็ดี เจ้าของบ้านจะให้เข้าพักอยู่ในบ้าน
โดยที่มิเลี้ยงคุณันมิได้ ข้าพเจ้าไม่อาจกินอาหารอันอร่อยได้ก่อน
ที่ได้เชิญแขกให้กิน เพราะการเลี้ยงแขกให้อิ่มหน้าสำราญนั้น
ย่อมนำทรัพย์ นำเกียรติ นำความมีอายุยืนมาสู่เจ้าของบ้าน
แลทั้งเตรียมที่ในสวรรค์ไว้ให้ด้วย”

เจ้าของบ้านกล่าวดังนั้นแล้ว ภริยาก็นำอาหารมาเลี้ยงคือ
เข้าแลถั่วกับน้ำมันแลเครื่องเทศต่าง ๆ ซึ่งผสมกันหุงในหม้อ

เหนือไฟซึ่งใช้พื้นอันสอาด ครั้นเลี้ยงอาหารได้ครึ่งหนึ่งยังไม่สำเร็จการกิน ภริยาเจ้าของบ้านจะยกอาหารมาเพิ่มเติม ทารกผู้เป็นบุตรร้องให้กวนเสียงอันดังแล้วเข้ายึดผ้ามารคาไว้ไม่ให้ยกอาหารไปตั้ง มารคาจะห้ามก็ไม่หยุด ยิ่งร้องแลยังยึดผ้าค้างไว้ มารคาชักใจกว้างเครื่องเสียงลงแล้วจับตัวลูกโยนเข้าไปในกองไฟ ทารกก็ไหม้เป็นจุดไป

ฝ่ายโยคีเมื่อเห็นดังนั้นก็ลุกขึ้นจากที่นั่ง เจ้าของบ้านจึงถามว่า “เหตุใดอาจารย์จึงไม่กินแล้ว”

โยคีตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นแขกมารับเลี้ยงของท่าน แต่ข้าพเจ้าไม่อาจกินอาหารได้ในที่เลี้ยงของคนที่ประพฤติกว้างกับ รากษส คำโบราณย่อมกล่าวไว้ว่า ‘คนที่สำรวมความยินดียินร้าย ไม่ไถ่กินมีชีวิตช่วยการเปล่า’

“แล ‘พระราชาโง่ ๑ ผู้เยอหยิ่งเพราะมีทรัพย์มาก ๑ เด็กอ่อนแอ ๑ ทั้งสามนี้ประสงคสิ่งซึ่งไม่อาจได้มาตั้งประสงค์’

“แล ‘พระราชายอมทำลายศัตรูแม้เมื่อกำลังหนี, ช้างแม้เพียงกระทบ แลงแม้เพียงหายใจรด ก็ยอมนำมาซึ่งความตาย คนใจบาปแม้กำลังหัวเราะก็อาจทำลายผู้อื่นได้”

ฝ่ายเจ้าของบ้านเมื่อได้ยินดังนั้นก็ยิ้ม แล้วลุกไปหยิบสมุดเล่มหนึ่งมาจากที่ซึ่งซ่อนไว้คือบนช่อ สมุดนั้นคือตำราสี่ชีวิตนี้ วิชา คือวิชาชุบคนตายให้กินชีวิต ครั้นหยิบหนังสือลงมาแล้ว

ชายเจ้าของหนังสือก็ทางตำราออกทำพิธีชุบลูกให้คืนเปน ไม่ช้า
 เด็กก็กลับมาร้องไห้เสียงดังอยู่อย่างเก่า ชายผู้เปนบิดาจึงกล่าว
 ว่า “บรรดาของมีค่าทั้งหลายจะหาสิ่งใดมีค่าเกินวิชานี้หาไม่ได้
 ทรัพย์สินอื่น ๆ อาจถูกขโมยลัก หรือลดน้อยลงไปด้วยการจับจ่าย
 แต่วิชานี้ไม่มีความตายแลยิ่งจ่ายมากก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น วิชานี้จะ
 แบ่งให้แก่ใครให้เปลืองไปก็ไม่ได้ แลขโมยจะลักก็ลักไม่ได้”

ฝ่ายโยคีเมื่อได้เห็นอัจฉรย์ดังนั้นก็นึกในใจว่า “ถ้าเรา
 ได้สมุกเล่มนี้ เราก็อาจชุบนางผู้เปนที่รักของเราให้คืนชีวิตมา
 ดังเก่า แล้วเราจะเลิกประพฤติอย่างไม่สบายต่าง ๆ ดังซึ่งเราทำ
 อยู่เดี๋ยวนี้”

โยคีก็รีบครองคังนี้แล้วก็กลับนั่งลงกินอาหาร แลค้างอยู่
 ในเรือนนั้น ครั้นเวลากลางคืนเมื่อได้เสียงก้นอีกมือหนึ่งแล้ว
 ต่างคนก็ไปยังที่นอนของตน โยคีนอนแล้วระวังตัวไม่ยอมให้
 หลับ จนเวลาเที่ยงคืนเห็นว่าคนทั้งหลายคงจะหลับสนิทแน่แล้ว
 โยคีก็ลุกขึ้นย่องเข้าไปในห้องนอนเจ้าของบ้าน ลักหยิบเอาสมุก
 ตำราสี่ชิ้นนี้ลงมาจากข้อได้แล้ว ก็ลอบออกจากบ้านหนีไปใน
 เวลากลางคืน รีบเคียวตรงไปยังป่าช้าที่เฝ้าศพนางผู้เปนที่รัก
 เพื่อบพบชายหนุ่มอีกสองคนกลับมาอยู่ในที่เดียวกัน ต่างคน
 เล่าความเป็นไปแห่งตนแลตนสู่กันฟังอยู่ ครั้นชายทั้งสองนั้น

เห็นโยคีก็จำได้จึงร้องทักขึ้นว่า “ท่านเอ๋ย ท่านได้เที่ยวไปในโลกแล้วได้ความรู้อันใดซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่เราทั้งสามบ้างหรือเปล่า”

ชายผู้เป็นโยคีตอบว่า “ข้าพเจ้าได้เรียนวิชาชุบคนตายให้คืนชีวิตได้”

ชายสองคนตอบว่า “ถ้าท่านมีวิชาเช่นนั้น ท่านจงชุบนางผู้เป็นที่รักของเราให้คืนชีวิตมาเถิด”

ชายผู้เป็นโยคีก็จัดการตั้งพิธีชุบนาง เริ่มการรำยมนต์ซึ่งทำให้ฟ้าแล่อากาศเต็มไปด้วยสิ่งซึ่งน่าหวาดเสียว คือภูตผีมีร่างกายเป็นที่ฟังเสียงสำแดงอาการให้เห็นปรากฏต่าง ๆ ทั้งกระหลบไปด้วยเสียงไม่ฟังฟัง คือเสียงหมาหอน เสียงนกชุกแลสัตว์อื่น ๆ ชายทั้งสามก็แทงตัวเองให้เลือดตกเป็นเครื่องบูชานางจันตี แล้วกล่าวสรรเสริญว่า “ข้าแต่พระแม่ผู้เป็นเจ้าแห่งสากลโลก พระองค์เป็นผู้กระทำความสำเร็จให้เกิดตามความประสงค์ของชนทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอถวายเลือดจากกายของข้าพเจ้าเป็นเครื่องบูชาพระองค์ ขอพระองค์จงโปรดอนุกุลข้าพเจ้า”

ชายทั้งสามกล่าวอย่างข้างบนแล้วก็เชือกเนื้อเผาไฟบูชาอีกชั้นหนึ่งแล้วกล่าวว่า “ข้าแต่พระเทวี ขอพระองค์จงโปรดให้นางผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้าคืนชีวิตมาเถิด ขอพระองค์จงโปรด

กรุณาข้าพเจ้าตามส่วนแห่งความจงรัก ซึ่งเป็นเหตุให้ข้าพเจ้า
 ถวายเนื้อของตนเป็นเครื่องบูชา^๕นั้นเกิด ข้าพเจ้าขอถวายนมัส
 การพระองค์ด้วยความนับถือแท้จริงโอม”

เมื่อได้กล่าวสรรเสริญแลบูชานางจันตีด้วยเลือดแลเนื้อ
 ของตนดังนั้นแล้ว ชายทั้งสามก็ช่วยกันรวมเท้าแลอัญริแห่งนาง
 ซึ่งชายคนที่ ๑ แลคนที่ ๒ ได้เก็บรักษาไว้นั้น ให้เป็นกอง
 เดียวกัน ชายคนที่ ๓ ผู้เป็นเจ้าของตำราที่ร้ายมนต์จนเกิดไอ
 สีขาวขึ้นมาจากดิน แล้วเกิดเป็นรูปลอยอยู่ แล้วเกิดความคุด
 คุดเอาเท้าแลอัญริซึ่งกองอยู่นั้นเข้าไปในรูป อีกครู่หนึ่งก็เกิด
 เป็นนางมธุมาลีสีชีวิตคืนมาอย่างเดิม แลนางขอให้ชายทั้งสาม
 พาไปส่งยังเรือนบิดา

ฝ่ายชายทั้งสามเมื่อนางคืนชีวิตมาแล้วก็วิวาทแย่งชิงนาง
 ต่างคน กล่าวว่าคุณควรจะได้นางเป็นภริยาโดยความชอบธรรม
 ชายคนที่ ๑ กล่าวว่าคุณคืนชีวิตมาได้ก็เพราะกระดูกที่เขาได้
 รักษาไว้ ชายคนที่ ๒ กล่าวว่าคุณได้นางต่างหาก ชาย
 ที่ ๓ หัวเราะเยาะคนทั้ง ๒ ว่ากระดูกแลเท้าถ่านถ้าไม่ได้ตั้งพิธี
 แลร้ายมนต์ตามตำรา จะมีชีวิตมาอย่างไรได้ ชายทั้งสามทุ่ม
 เกียงกันไม่มีใครยอมใคร จึงพากันไปหาบัณฑิตผู้เป็รื่องปราชญ์
 ให้ตัดสินก็ไม่มีใครตัดสินได้ ส่วนพระราชา^๕นั้น ใครบ้างนึกว่าจะ
 ใต้บัญชาจากพระราชา ใครบ้างไปหาพระราชาในขณะที่ต้อง

การพบผู้เฉลียวฉลาด ส่วนตัวข้าพเจ้า (เวตาล) นี้ พิศวงว่า
พระองค์ผู้ทรงนามวิกรมาทิพย์ เป็นพระราชผู้ประกอบด้วย
ปัญญายิ่งมหากษัตริย์ทั้งปวง พระองค์จะตัดสินได้บ้างกระมังว่า
นางนั้นควรเป็นของชายคนไหนโดยทางที่ชอบ

พระวิกรมาทิพย์กำลังชุนพระหฤทัยในข้อที่เวตาลกล่าวดู
หมิ่นปัญญาพระราชทั้งปวง ครั้นเวตาลทูลให้ตัดสินก็ตรัสออก
มาว่า “เองมันโง่ไม่รู้จักอะไร ชายคนที่ ๒ สิควรได้นางเป็น
ภรรยา”

เวตาลถามว่า “เพราะเหตุใดจึงทรงตัดสินอย่างนั้น”

ตรัสตอบว่า “เพราะเขาเป็นผู้เก็บเท่าถ่านไว้”

เวตาลกล่าวว่า “ถ้าชายคนที่ ๑ ไม่ได้เก็บกระดูกไว้
บริบูรณ์นางจะกินชีวิตมาอย่างไรได้ แลถ้าชายคนที่ ๓ ไม่ได้
เรียนวิชาสืงชีวินรู้อย่างมนต์แลตั้งพิธีถูกต้องตามตำรา การชুবนาง
ก็ไม่อาจทำได้ ชายคนที่ ๒ เก็บไว้แต่เท่าถ่าน จะได้เปรียบ
ชายอีก ๒ คนอย่างไรไม่เห็นเหตุ แต่พระราชปัญญาล้าลึกเห็น
จะทรงอธิบายได้ดอกกระมัง”

พระราชาทรงทวาดว่า “เองโง่แล้วยังถือด้วย ชายคน
ที่ ๑ นั้นเก็บกระดูกของนางรักษาไว้ จึงอยู่ในตำแหน่งเสมอลูก
ไม่ควรได้นางเป็นภรรยา ชายคนที่ ๓ ได้ชুবนางให้กินชีวิต
คือให้ชีวิตแก่นาง จึงอยู่ในตำแหน่งบิดา ไม่ควรได้นางเป็น

ภริยาเหมือนกัน ส่วนชายคนที่ ๒ นั้นเป็นแต่เพียงเก็บเท่าถ่านไว้ จึงควรได้เป็นผัวนาง คำอธิบายเช่นนี้จะทลุความโง่ของเองเข้าไปทำให้เองเข้าใจได้หรือยัง”

เวตาลตอบว่า “ความโง่ของข้าพเจ้าทลุลแล้ว แต่ของพระองค์นั้นยัง จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าได้กลับไปแขวนตัวอยู่ยังต้นโอศกในบัดนี้”

ครั้นเวตาลหัวเราะก้องฟ้าลอยไปแล้ว พระวิกรมมัททัยกับพระราชบุตรก็เสด็จกลับไปยังต้นโอศก พระราชาทรงปีนขึ้นไปปลดเวตาลลงมาใส่ยามแล้ว ก็ทรงรำพึงว่า “ถ้าเรานั่งลงวางอ้ายตัวนี้ไว้กับดินให้มันพุดไปจนสิ้นฤทธิ์ของมัน บางทีจะสำเร็จได้ เมื่อเราเคิตรพลางคิดพลางนั้น คงจะเหนื่อยเกินไป จึงทำให้เสียที่มันร่ำไป”

ทรงคิดดังนั้นก็เอายามวางลงยังพื้นดิน ทรงนั่งลงข้าง ๆ แล้วเอาเชือกผูกยามล่ามกับผ้ารัดสเอนแน่นหนา รับสั่งให้พระราชบุตรทำอย่างเดียวกัน

เวตาลรู้ดังนั้นก็ร้องทุกข์ว่าฝิกระเบียบสัญญา พระราชาทรงตอบว่า สัญญาไม่ได้กล่าวว่าจะเคิตรหรือนั่ง เวตาลสาบาลว่าจะไม่อ้าปากพุดอะไรอีกจนคำเดียว แต่ไม่ซ้าก็อดไม่ได้ เอ๋ยเล่าเรื่องขึ้นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งกล่าวว่า เป็นเรื่องจริงตามเคย

นิทานเวตาลเรื่องที่ ๗

เวตาลเล่าว่า ยังมีเมืองชื่อกุสุมาวดี พระราชาคือท้าว
 สุพิจาร มีพระราชธิดาทรงนามนางจันทร์ประภา เป็นนางงาม
 ยิ่งหญิงทั้งหลายแลทรงชนมายุควรแก่การวิวาห์ วันหนึ่งใน
 วสันตฤดู พระราชธิดาแหวดล้อมด้วยบริวารเสด็จเที่ยวชมพระ
 ราชอุทยาน ฤดูนั้นเป็นฤดูไม้เปลี่ยนใบแลผลิดอกงามไปทั้งสวน
 พระราชธิดาทรงเพลิดเพลินชมพรรณไม้ แลสนุกในการเข้า
 หยอกของหมู่ช่างที่ตามเสด็จ บ้างก็เก็บดอกไม้ไล่ช้ดักกันเป็น
 พวก ๆ บ้างก็วิ่งแข่งกันตามทางอันราบรื่น บ้างก็ปีนต้นไม้
 เก็บดอกแลผล บางพวกก็เพียรจับเพื่อนกันผลัดลงสระ เป็น
 เวลารื่นรมย์ทั้งพวก ส่วนพระราชธิดานั้นทรงสนุกในการเล่น
 ของนางทั้งหลาย แลเข้าทรงช่วยเก็บดอกไม้ช้ดักแลผลัดคนลง
 สระมากกว่าคนอื่นกล้าทำ เพราะนางเป็นราชกุมารีไม่มีใครช้ดัก
 ดอกไม้ตอบหรือผลัดลงสระได้

ในวันก่อนเจ้าน้ำที่เที่ยวไล่คนให้ออกไปพ้นราชอุทยาน
 เพราะข้างในจะเสด็จออกนั้น เพื่อนมีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อมนัสวี
 เป็นบุตรพราหมณ์แลเป็นผู้มีรูปร่างงดงามนัก มาเที่ยวเล่นใน
 สวนแลมานอนหลับอยู่ในที่กำบังใต้ร่มไม้ เจ้าน้ำที่ไม่ทันเห็น
 จึงมิได้ปลุกให้ตื่นแลไล่ไปให้พ้นก่อนที่พระราชธิดาเสด็จออกชม

ราชอุทยาน แม้ในเวลาที่น่างจันทร์ประภาแลบริวารมาเล่นอยู่
แล้วนั้น มนัสวีพราหมณ์หนุ่มก็ยังหลับเป็นสุขอยู่

ฝ่ายนางจันทร์ประภาพระราชธิดาทรงวิ่งแลขว้างดอกไม้
จนเหนื่อยแล้วก็หยุดเล่น เสด็จทรงดำเนินไปองค์เดียว ห่าง
นางตามเสด็จทั้งหลาย โดยหวังจะเสด็จไปพักที่ตำหนักในสวน
ขณะนั้นมนัสวีนอนอยู่ใกล้ทางดำเนิน แลได้นอนหลับมานาน
จนใกล้จะตื่นอยู่แล้ว ครั้นได้ยินเสียงนางทรงดำเนินร้องเพลง
ผ่านไปใกล้ ๆ มนัสวีก็ตื่นแลลุกขึ้นนั่ง ตาสบพระเนตรพระราช
ธิดา ต่างก็เกิดเสนาหาขึ้นในทันใด

พระวิกรมมัทยัตร์สแก่เวตาลว่า “ไม่จริง หญิงกับชาย
รักกันในชาติแรกที่สบตากันนั้นไม่มีในโลก ข้าไม่เชื่อเลยว่า
พระกามเทพจะทรงทำอย่างตัวเองว่า”

พระราชธิดาตรัสเช่นนั้นเพราะข้อที่ไม่ทรงเชื่อเช่นนั้นได้เกิดแก่
พระองค์เองหลายครั้งแล้ว แลไม่เป็นผลดีเลยจนครั้งเดียว

เวตาลตอบว่า “เสนาหาที่เกิดในทันทีที่หญิงกับชายได้
เห็นกันเป็นครั้งแรกนั้น เป็นของมีแน่นอน จะปฏิเสธเสีย
อย่างไรได้”

พระวิกรมมัทยัตร์ว่า “ถ้าเช่นนั้นเองจะอ้างหลักฐาน
ได้คอกกระมัง”

เวตาลตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องอ้างหลักฐาน เพราะมนุษย์ชายหญิงย่อมเป็นอย่างนั้นอยู่มากด้วยกันแล้ว ความโง่ของมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งพระราชา.....”

พระวิกรมมัททิตยตรัสว่า “เองจะเล่านิทานก็เล่าไป หรือไม่เล่าก็หนึ่งเสีย”

เวตาลเล่าต่อไปว่า

เมื่อพระราชธิดาแลมนัสวีพราหมณ์หนุ่มได้พบตากันเป็นครั้งแรกครั้งนั้นก็มีผลแปลกที่สุด คือมนัสวีทนความรักรุ่มรึงในใจที่เกิดในทันทีไม่ได้ก็ล้มลงสลบไปกับที่ ฝ่ายพระราชธิดา ทรงเห็นดังนั้น พระชงฆ์ก็อ่อนแลพระกายก็สั่น ทรงล้มสลบไปเหมือนกัน มีข้าพวงสาวใช้ตามไปพบพระราชบุตรเป็นดังนั้น ก็ตกใจช่วยกันเชิญพระองค์ไปทรงวอกกลับคืนเข้าพระราชวัง

ฝ่ายมนัสวีสลบแน่นิ่งไม่รู้สีกตัวอยู่ช้านาน จนมีพราหมณ์ผู้มีวิชา ๒ คน ชื่อศศีกคนหนึ่ง มุลทวะคนหนึ่ง เติรเข้าไปในสวนหลวงพบพราหมณ์หนุ่มนอนสลบอยู่ พราหมณ์มุลทวะจึงกล่าวแก่เพื่อนว่า “ชายหนุ่มมานอนสลบอยู่กับพื้นดินเช่นนั้น เพราะเหตุใด”

พราหมณ์ศศีกกล่าวว่า “คงจะเป็นด้วยมีนางงามยิงศร คือตาจากธนูคือศิว ถูกชายหนุ่มคนนั้นล้มลงสลบไป”

พราหมณ์มูลเทวะกล่าวว่า “เราควรจะให้พ้นชั้น”

พราหมณ์ศศิธามว่า “ประโยชน์อะไร”

พราหมณ์มูลเทวะไม่ฟังเพื่อนทักทายน วิ่งไปที่สระน้ำ
เอาปลายผ้าชุบน้ำมาบีบรดพราหมณ์หนุ่มแลเช็ดหน้าให้ แล้ว
พุงตัวให้แห้งขึ้นสักครู่หนึ่งพราหมณ์หนุ่มก็ได้สติคืนมา พราหมณ์
ทั้ง ๒ สังเกตเห็นได้ว่าเป็นโรคใจยิ่งกว่าโรคกาย จึงถามว่า
เหตุใดจึงมานอนสลบอยู่ในราชอุทยาน

มนัสวีกล่าวว่า “บุรุษพึงเล่าความทุกข์ให้ฟังแต่เฉพาะ
ผู้ที่ช่วยแก้ทุกข์ได้ การกล่าวทุกข์ให้ผู้ซึ่งเมื่อได้ฟังแล้วช่วย
ระงับทุกข์ไม่ได้นั้นหาประโยชน์มิได้ ผู้มีทุกข์ไม่ได้คืออะไรจาก
คำกล่าวว่าสงสาร หรือวาจาเช่นกัน”

พราหมณ์ทั้งสองได้ฟังมนัสวีกล่าวดังนั้น ก็พูดจาประเล้า
ประโลมเอาใจจนเห็นว่ากรุนาจริง มนัสวีจึงเล่าว่า “พระราช
ธิดาเสด็จมาในสวนนี้เมื่อตอนบ่ายวันนี้ ข้าพเจ้าได้เห็นนาง
ก็เกิดความรักรมิ่งขึ้นในใจทันทีมีอาจทรงกายอยู่ได้ ก็ล้มลง
สลบอยู่ที่ท่านมาพบนั้น ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้นางผู้เป็นพระราชธิดา
ข้าพเจ้าก็คงตาย ถ้าได้จึงจะคงชีวิตต่อไปได้”

พราหมณ์มูลเทวะกล่าวว่า “เจ้าจงมากับเราเถิด ข้าจะ
พยายามด้วยอุบายที่ข้าสามารถ จะทำได้ทุกประการให้เจ้าได้นาง

ตั้งประสงค์ แลถ้าข้าทำไม่สำเร็จ ข้าสัญญาจะให้เจ้าเป็นผู้มี
ทรัพย์มากมายไม่ต้องพึ่งใครในโลกนี้อีกต่อไป”

มณีสวีกล่าว่า “พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงสร้างมณีขึ้นใน
โลกนี้เป็นอันมากโดยพระประสงค์จะทรงอุปการะเหล่าชน แต่
มุกตาคือสัตว์นั้นเลิศยิ่งมณีทั้งหลาย บุรุษมีความใคร่ทรัพย์ก็
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์ แลชายที่สละภริยาเสียแล้วแม้จะมี
สมบัติก็ใช้อะไรไม่ได้ ชายที่ไม่มีเมียสวายนั่นดีกว่าตีรัจฉานที่
ตรงโหน จะตำข้าไปกว่าสัตว์เลวทรามเสียอีก ทรัพย์นั้นเป็น
ผลของความอยู่ในธรรม ความสุขเป็นผลของความมีทรัพย์
แลภริยาเป็นผลแห่งความมีสุข ชายไม่มีเมียจะมีความสุขอย่าง
ไรได้”

มณีสวีพูดเพื่อพรวดไปในการทำงานนี้ช้านานเพราะความหลง
รัก เราท่านฟังดูก็น่าจะเห็นแปลก แต่อาจเป็นอาการธรรมดา
ของโรครักก็เป็นได้

พราหมณ์มูลเทวะกล่าวว่า “สิ่งใดซึ่งเจ้าประสงค์ สิ่ง
นั้นข้าจะทำให้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า”

มณีสวีกล่าว่า “ข้าแต่ท่านผู้บัณฑิต ขอท่านจงโปรด
ให้ข้าพเจ้าได้นางสมประสงค์เถิด”

พราหมณ์มูลเทวะรับสัญญาจะจัดการให้สมหมาย แล้ว
พามณีสวีกลับไปบ้านของมูลเทวะ เมื่อไปถึงบ้านแล้วก็รับรอง

เปนอนันตี เชิญให้นั่งในที่อันควรแล้ว มุลเทวะก็ไปยิบลูกอม มาสองลูก แล้วอธิบายที่ใช้แห่งลูกอมนั้นให้มนัสวีฟังว่า

“ในเรือนของเรา มีวิชาลับซึ่งได้ส่งต่อเป็นมรดกกัน มาหลายชั่วคน แลเข้าใช้วิชานี้กระทำประโยชน์ให้เกิดแก่มนุษย์ แต่การใช้ความรู้ของข้าจะสำเร็จประโยชน์ได้ ก็ต่อเมื่อผู้ซึ่งมา ขอให้ช่วยนั้นมีใจบริสุทธิ์แลตั้งใจจริงที่จะรับประโยชน์ ลูกอม ลูกนี้ถ้าเจ้าอมเข้าในปากเจ้าจะกลายเป็นหญิงอายุ ๑๒ ปี ถ้าเอา ออกจากปากจึงจะคืนรูปเดิม ถ้าข้าให้ลูกอมนี้แก่เจ้าเจ้าต้อง ตั้งใจแน่นอนว่าจะเอาไปใช้แต่ในทางที่ดี มิฉะนั้นจะเกิดเหตุ เป็นทุกข์แก่เจ้าอย่างใหญ่ เหตุฉนั้นเจ้าจงตรึกตรองในใจให้ถี่ เสียก่อนจึงรับลูกอมนี้ไปใช้ ถ้าไม่แน่ใจก็อย่ารับไปเลย”

เวตาลเล่าต่อไปว่า เมื่อพราหมณ์มุลเทวะกล่าววเช่นนี้ ชายหนุ่มซึ่งกำลังรักหญิงอย่างรุนแรง ย่อมจะนึกแน่ในใจแล กล่าวรับรองทันทีว่า ตนเป็นผู้มี ใจบริสุทธิ์แลตั้งใจจริงที่สุดในโลก แลมนัสวีก็ได้กล่าวยืนยันเช่นนั้นทันที มุลเทวะจึง ส่งลูกอมให้ลูกหนึ่งให้มนัสวีอมไว้ในปาก แต่กำชับให้ระวัง มิให้กลืนล่องล่ำคอเข้าไปเปนอนันตาค ส่วนลูกอมอีกลูกหนึ่งนั้น มุลเทวะอมเอง คนทั้งสองก็มีรูปเปลี่ยนไป มนัสวีเป็นหญิง สาวสวย มุลเทวะเป็นพราหมณ์แก่อายุไม่ต่ำกว่า ๘๐ ปี เมื่อ แปลงตัวดังนี้แล้ว คนทั้งสองก็เดินไปสู่พระราชวังเข้าเฝ้าท้าว

สุพิจารพระราช ทรงเข้าไปยังที่เสด็จออกโดยที่มิต้องมีผู้ทูลเบิก เพราะพราหมณ์ผู้ใหญ่มี่เกียรติที่จะทำเช่นนั้นได้ ฝ่ายพระราช เมื่อ ทอดพระเนตรเห็น พราหมณ์ ผู้มีอายุมากเข้าไป ใน ท้องพระโรง ก็เสด็จลุกขึ้นต้อนรับเป็นอันดี เชื้อเชิญให้พราหมณ์แลนาง ซึ่งปรานกเหมือนหนึ่งลูกสาวนั่งในที่อันควร พราหมณ์มุลทเวะ ก็ท่อมนต์แลถวายพระพรพระราชว่า

“พระผู้เป็นเจ้าองค์ใด เมื่อทรงรูปเป็นคนค่อมได้ล่องวง ท้าวพลีผู้เป็นราชาทรงศักดิ์ใหญ่ เมื่อเป็นนักรบผู้แก่ล้าได้ นำทัพถึงจงถนนข้ามสมุท เมื่อเป็นโคบาลให้ยกเขาโควรรณ ชูไว้ในฝ่าพระหัตถ์ เป็นเครื่องป้องกันคนเลี้ยงโคทั้งชายแลหญิง ให้พ้นภัย คือสายฟ้าอันมาแต่สวรรค์ ขอพระผู้เป็นเจ้าองค์นั้น จงคุ้มครอง พระองค์ ผู้เป็น พระราชา ให้ ทรง สวัสดิ์ดี มีสุข ทุก ทิวาราตรี”

ท้าวสุพิจารทรงฟังเพลินจนพราหมณ์หยุดพูดแล้ว จึง รับสั่งถามว่า “ท่านผู้เป็นอาจารย์มาจากสำนักใด”

มุลทเวะทูลว่า “เมืองของข้าพเจ้าอยู่ฟากเหนือแห่ง แม่น้ำพระคงคา ข้าพเจ้าได้เที่ยวไปจากบ้านถึงประเทศที่ไกล แลได้พบนางคนนั้นสมควรเป็นภริยาแห่งบุตรข้าพเจ้า ข้าพเจ้า จึงพานางกลับบ้าน แต่ในเวลาทีข้าพเจ้าไม่อยู่นั้น ข้าปลา อาหารไม่มีพอกคนกิน คนในลแวกบ้านของข้าพเจ้าอดอาหาร

จะอยู่ไปในที่นั้นไม่ได้ ภริยาแลบุตรของข้าพเจ้าก็อพยพไปอยู่ที่อื่น ข้าพเจ้าไม่รู้ว่าที่ไหน แต่ข้าพเจ้ามีนางรุ่นสาวคนนั้นเป็นเครื่องห่วงอยู่ จะออกเที่ยวตามบุตรแลภริยากี่ไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าได้ยืมชนเลื่องลือเกียรติพระองค์ผู้ทรงธรรมมีพระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา ข้าพเจ้าจึงกล่าวแก่ตัวเองว่าจะพานางมาถวายฝากไว้เพื่อได้ทรงคุณแลมิให้ภัยต่างๆ มีมาถึงนางจนกว่าข้าพเจ้าจะกลับขอพระองค์จงโปรดรับนางไว้ตามปรารถนาของข้าพเจ้าเถิด”

ท้าวสุพิจารได้ทรงฟังดังนั้นก็ทรงนั่งนิ่งตรึกตรองอยู่ครู่หนึ่ง เพราะคำที่พราหมณ์กล่าวนั้นแม้เป็นการยกยอถูกต้องตามพระราชหฤทัยก็จริง แต่ทรงเห็นภัยมีอยู่ทั้งสองทาง ทางหนึ่งถ้าทรงรับตามปรารถนาแห่งพราหมณ์ ก็คือรับฝากนางสาวซึ่งรูปแลเก๋หน้างดงาม พุดจาสำเนียงไพเราะ แลทั้งมีตากระเดียดจะเป็นนักเลงอยู่ด้วย การรับฝากนางชนิดนี้ไว้ในเรือนนั้นเป็นภัยอยู่ในตัวไม่ต้องอธิบาย แต่ถ้าไม่รับฝากก็มีภัยอีกทางหนึ่งคือจะถูกพราหมณ์สาปให้พระองค์แลบ้านเมืองย่อยยับไปด้วยอำนาจความโกรธของพราหมณ์ พระราชาทรงเทียบภัยทั้ง ๒ ข้าง เห็นว่าภัยข้างถูกสาปนั้นหนักกว่า จึงรับสั่งแก่พราหมณ์ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เกิดจากเศียรแห่งพระพรหม ข้าพเจ้าจะรับฝากนางรุ่นสาวนี้ไว้ตามปรารถนาของท่าน”

พราหมณ์มูลทเวะ ได้ฟังดังนั้น ก็ถวาย พระพร พระราชา
ด้วยถ้อยคำอันดี แล้วรับพระราชทานพลูแลออกจากที่เฝ้าไป

ครั้นพราหมณ์แก่ออกจากที่เฝ้าไปแล้ว พระราชาจึง
รับสั่งเรียกนางจันทร์ประภาพระราชบุตรเข้ามาเฝ้า ตรัสว่า
“นางนี้เป็นคู่มั่นกับพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง และพราหมณ์แก่
ผู้เป็น พ่อ ผัว พามา ผาก ให้ บิดา คุ่มครอง รักษาไว้ จน ถึง เวลา ที่
พราหมณ์จะกลับมารับ เจ้าจงพานางเข้าไปข้างในให้อยู่ด้วยกัน
กับเจ้า เจ้าจงเอาใจใส่ดูแล้วยดี ไม่ให้ ไป พ้น จาก ตัว เจ้า ทั้ง
กลางวัน แล กลางคืน ทั้ง เวลา หลับ เวลา ตื่น แล เวลา กิน ทั้ง เมื่อ
อยู่ใน แล ไป นอก พระราชวัง”

นางจันทร์ประภาพระราชธิดาได้ฟังรับสั่งดังนั้น ก็พา
นางผู้เป็นสะใภ้พราหมณ์ ไปยังตำหนักแห่งนาง ตำหนักนั้นเดิม
เป็นที่สำราญแลที่สนุก แต่บัดนี้เป็นที่ซึ่งมีอาการเหี้ยมแข็งทำ
ให้เกิดหงอยเหงาในใจ น่าตางก็ซกม่านให้มืด แลสาวใช้ที่เคียร
ไปมากก็ระวังผีเท้ามิให้ดัง ประหนึ่งว่าความเคียรดังจะทำให้เกิด
ความปวดศีสะแก่ใครผู้อยู่ในตำหนักนั้น

ฝ่ายพระราชธิดาเมื่อพาสะใภ้พราหมณ์ไปถึงตำหนักแล้ว
ก็ทรงเอาใจใส่เป็นอันดีแลตรัสกับนางมากกว่าที่เคยตรัสเป็นปกติ

* เป็นธรรมเนียม เจ้าของบ้านต้องให้โบพลูแลเครื่องเทศให้แขกแก้วเมื่อ
เวลาจะแนะให้ลากลับ

ในหมู่นั้น จะเป็นกัวยนางสะใภ้พราหมณ์เป็นคนมีตาเป็นนักเลง หรือจะเป็น กัวยพระราชธิดาทรงรู้สึกกัวย ไม่มีเหตุอะไรที่จะทราบ ได้ว่าการจะเป็นไปดังซึ่งจะเป็นไปก็ตาม พระองค์ (พระวิกรม าทิตย์) ย่อมจะทรงทราบว่าอาจเป็นไปได้ด้วยเหตุทั้ง ๒ อย่าง แต่ข้อที่จะเป็นกัวยเหตุใดนั้น ไม่สู้สำคัญนัก เพราะนางสะใภ้ พราหมณ์สังเกตเห็นได้ว่า พระราชธิดามีความเศร้าหมอง ปรากฏอยู่ที่พระนลาฏ ครั้นเมื่อเข้าที่บรรทมด้วยกันแล้ว นาง สะใภ้พราหมณ์จึงทูลถามว่า เพราะเหตุใดพระราชธิดาจึงมีทุกข์ นางจันทร์ประภา จึงตรัสเล่าเรื่องน่าสงสารให้นางสะใภ้ พราหมณ์ฟังว่า

“วันหนึ่งในฤดูวสันต์ข้ากับบริวารพากัน ไปเคิรเล่น ใน อุทยาน ข้าได้พบพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งรูปร่างงดงามยิ่งนัก ครั้นตาเราทั้งสองสบกันข้าก็ล้มลงสลบไป แลข้าก็ล้มแน่นิ่งไป เหมือนกัน ฝ่ายนางทั้งหลายซึ่งเป็นบริวารของข้า เมื่อเห็นข้า เป็นดังนี้ก็พาข้าคืนเข้าพระราชวัง ทั้งที่ข้ายังไม่รู้สึกตัว เหตุ ก็นั้นข้าไม่รู้ว่าพราหมณ์หนุ่มคนนั้นชื่อไรบ้านอยู่ที่ไหน แต่ ความงามของเขาพิมพ์ไว้ในความทรงจำของข้า แลข้าไม่มี ปรารถนาจะลืมแลकिनเลย เหตุฉนี้ฉิวพรรณแห่งข้าจึงเผือกซัด แลกายชুবดมไป”

พระราชธิดาตรัสตั้งแล้วก็ทรงถอนใจใหญ่ มีสำเนียง
ซึ่งมนัสวีผู้แปลงเป็นสะใภ้พราหมณ์ ได้ยินโพเราะที่สุด แลพระ
ราชธิดาทรงพยากรณ์ตาม ซึ่งหญิงผู้อยู่ในความอันปัญญาในเรื่อง
รักมักจะพยากรณ์ว่า คงจะสิ้นพระชนม์ด้วยอาการจับพลันใน
ตอนต้นเดือนหน้าตนเอง

นางสะใภ้พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น ก็แสวงก้มหน้าทูลถาม
ด้วยกิริยาเอียงอายว่า “ข้าพเจ้าทำให้พราหมณ์หนุ่มผู้เป็นที่รัก
ของนางเข้ามาเฝ้าได้ในบัดนี้ นางจะประทานอะไรแก่ข้าพเจ้า
เป็นรางวัล”

พระราชธิดาตรัสตอบว่า “ข้าจะยอมเป็นทาสของนาง
รับใช้การอย่างต่ำที่สุด แลจะยินพนมมือคอยปฏิบัตินางผู้มีคุณ”

นางสะใภ้พราหมณ์ได้ยินรับสั่งดังนั้นก็กายลุกออกมาจาก
ปาก กลายเป็นมนัสวีพราหมณ์หนุ่มเข้าโลมพระราชธิดา นาง
จันทร์ประภาทึ่งทรงลอยหฤทัยยิ่งนัก ข้าพเจ้าจะเล่าถวายพิสดาร
ว่า...

พระวิกรมมัทยธรัสตอบว่า “เองไม่ต้องเล่าเรื่องทรง
นั้นพิสดาร ข้าไม่อยากฟังของเอง”

เวตาลเล่าต่อไปว่า ฝ่ายมนัสวีพราหมณ์หนุ่มเมื่อได้เข้า
ถึงพระองค์พระราชธิดาสมปรารถนาดังนั้น ก็คำนึงถึงลักษณะ
แห่งวิวาห์ทั้งแปดอย่าง คือ (๑) วิวาห์ลักษณะพราหมณ์

คือบิณฑกกลูกสาวให้แก่พราหมณ์ผู้รู้เวท โดยมีได้เรียกทรัพย์เป็น
 ค่าตัวนาง (๒) วิวาหะโดยลักษณะเทวดา คือบิณฑกกลูกสาว
 ให้แก่พราหมณ์ ผู้กระทำพิธีบูชาผู้เป็นค่าจ้างในการกระทำ
 พิธีนั้น (๓) วิวาหะโดยลักษณะฤๅษี คือบิณฑกกลูกสาวให้แก่
 ชายซึ่งให้โคกระบือแก่บิณฑกคนหนึ่งหรือสองคู่ (๔) วิวาหะโดย
 ลักษณะประชาบดี คือเมื่อบิณฑกแห่งหนึ่งยกบุตรให้แก่ชายแล
 กล่าวแก่กันทั้งสองว่า "เจ้าจงร่วมกันประพฤติกิธรรม" (๕)
 วิวาหะโดยลักษณะอสูร คือเมื่อชายได้ให้ทรัพย์แก่ญาติแห่งหนึ่ง
 จนเต็มทีซึ่งจะให้ได้แล้ว บิณฑกยกบุตรให้เป็นภรรยา (๖)
 วิวาหะโดยลักษณะราชาชน คือชายแย่งหญิงได้ในการรบสู้กับ
 ผู้ปกครองของหญิง (๗) วิวาหะโดยลักษณะคนธรรพ์ คือเมื่อ
 หญิงกับชายได้กันเองโดยความเต็มใจทั้งสองฝ่าย (๘) วิวาหะ
 โดยลักษณะบีฑาจ คือชายลอบรักหญิงเมื่อเวลาหลับ หรือเมา
 หรือหลับไม่มีสติ (มธุรรวมศาสตร์ ๓.๒๐ และต่อไป)

หนังสือคำหนึ่งถึงลักษณะวิวาหะทั้งแปดนี้ เห็นว่าลักษณะ
 คนธรรพ์เป็นลักษณะที่เหมาะสมกว่าอย่างอื่น เพราะพระราชธิดา
 เป็นนางสูงศักดิ์มีพระชนมายุสมควรแก่การวิวาหะแล้ว และมี
 อำนาจโดยธรรมนิยมที่จะร้องขอ ให้พระราชบิดาอำนาจการสุม
 พร เพื่อพระราชธิดาได้เลือกพระสามีตามแบบอย่างซึ่งพระรวม
 พระอรชุน พระนลเป็นต้น ได้พระราชธิดาแห่งกษัตริย์ ทรง

นามเลื่องลือมาเป็นชญา การที่มนัสวีพราหมณ์หนุ่มนี้เอา
พระนามกษัตริย์ทรงเกียรติ ในโบราณกาลมาเข้าแถมกับตนเอง
เช่นนี้ ก็แสดงความกำเริบในใจมิใช่น้อย แต่ความคิดอีกheim
เช่นนั้นเป็นอาการของผู้ที่กำลังจะได้ลูกสาวพระราชินีเป็นภรรยา

เมื่อมนัสวีได้พระราชธิดาสมประสงค์แล้ว ก็อยู่ภายใน
พระราชวังประมาณห้าเดือนเศษ เปลี่ยนแปลงกายเป็นชายแล
หญิงทุกวันแลคืน จนทราบได้ว่าไม่ช้าก็จะได้เป็นพ่อ

เวตาลกล่าวต่อไปว่า ข้าพเจ้าก็รู้นิสัยคนมากอยู่ แต่
นิสัยของ มนัสวี นั้น แปรกกับนิสัย คนอื่น ใน ความรู้ ของ ข้าพเจ้า
คนอื่น ๆ เมื่อได้เปลี่ยนจากเพศชายเป็นเพศหญิง แลเปลี่ยน
จากเพศหญิงเป็นเพศชายทุก ๒๔ ชั่วโมงแล้ว ก็คงจะเป็น
ความเปลี่ยนที่มากพอในวันหนึ่ง ๆ แต่มนัสวียังต้องการเปลี่ยน
อิริยาให้ยิ่งกว่านั้นอีก ไม่พอใจในการที่ต้องแอบซ่อนอยู่ใน
ตำหนักทุกวันแลคืน ต้องการจะเที่ยวเปลี่ยนที่ไปบ้าง จนถึงแก่
กล่าวโทษพระราชธิดาว่าไม่พาออกเที่ยวเปลี่ยนอากาศ ส่วน
พระราชธิดานั้นเราทำนายจะคิดเห็นว่า เมื่อได้ล้มสลบอยู่กับที่
เพราะความเสนาหาซึ่งเกิดในนาทีแรกที่ได้พบชาย แลเมื่อฟื้น
จากสลบแล้วยังได้บำเพ็ญพระองค์จะไปสู่ยมโลก เพราะรักยังไม่
สำเร็จดังได้กล่าวมาแล้วเช่นนี้ ครั้นเมื่อได้ชายที่รักมาสมหมาย

จะอยู่ไปในที่นั้นไม่ได้ ภริยาแลบุตรของข้าพเจ้าก็อพยพไปอยู่ที่อื่น ข้าพเจ้าไม่รู้ว่าที่ไหน แต่ข้าพเจ้ามีนางรุ่นสาวคนนั้นเป็นเครื่องห่วงอยู่ จะออกเที่ยวตามบุตรแลภริยาก็ไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าได้ยินชนเลื่องลือเกียรติพระองค์ผู้ทรงธรรมมีพระฤทธิย์ประกอบด้วยกรุณา ข้าพเจ้าจึงกล่าวแก่ตัวเองว่าจะพานางมาถวายฝากไว้เพื่อได้ทรงคุณแลมิให้ภัยต่าง ๆ มีมาถึงนางจนกว่าข้าพเจ้าจะกลับขอพระองค์จงโปรดรับนางไว้ตามปรารถนาของข้าพเจ้าเถิด”

ท้าวสุพิจารได้ทรงฟังดังนั้นก็ทรงนั่งนิ่งตรึกตรองอยู่ครู่หนึ่ง เพราะคำที่พราหมณ์กล่าวนั้นแม้เป็นการยกยอถูกต้องตามพระราชฤทธิย์ก็จริง แต่ทรงเห็นภัยมีอยู่ทั้งสองทาง ทางหนึ่งถ้าทรงรับตามปรารถนาแห่งพราหมณ์ ก็คือรับฝากนางสาวซึ่งรูปแลเค้าหน้างดงาม พุดจาสำเนียงไพเราะ แลยังมีตากระเดียดจะเป็นนักเลงอยู่ด้วย การรับฝากนางชนิดนี้ไว้ในเรือนนั้นเป็นภัยอยู่ในตัวไม่ต้องอธิบาย แต่ถ้าไม่รับฝากก็มีภัยอีกทางหนึ่งคือจะถูกพราหมณ์สาปให้พระองค์แลบ้านเมืองย่อยยับไปด้วยอำนาจความโกรธของพราหมณ์ พระราชาทรงเทียบภัยทั้ง ๒ ข้าง เห็นว่าภัยข้างถูกสาปนั้นหนักกว่า จึงรับสั่งแก่พราหมณ์ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เกิดจากเศียรแห่งพระพรหม ข้าพเจ้าจะรับฝากนางรุ่นสาวไว้ตามปรารถนาของท่าน”

พราหมณ์มูลทเวะ ได้ฟังดังนั้น ก็ถวาย พระพร พระราชา
ทวยถ้อยคำอันดี แล้วรับพระราชทานพลูแลออกจากที่เฝ้าไป

ครั้นพราหมณ์แก่ออกจากที่เฝ้าไปแล้ว พระราชาจึง
รับสั่งเรียกนางจันทร์ประภาพระราชบุตรเข้ามาเฝ้า ตรัสว่า
“นางนี้เป็นคู่มั่นกับพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง และพราหมณ์แก
ผู้เป็น พ่อ ผัว พามา ฝาก ให้ บิดา คุ้มครอง รักษา ไว้ จน ถึง เวลา ที่
พราหมณ์จะกลับมารับ เจ้าจงพานางเข้าไปข้างในให้อยู่ด้วยกัน
กับเจ้า เจ้าจงเอาใจใส่ดูแลทวยดี ไม่ให้ ไป พ้น จาก ตัว เจ้า ทั้ง
กลางวัน แล กลางคืน ทั้ง เวลา หลับ เวลา ตื่น แล เวลา กิน ทั้ง เมื่อ
อยู่ใน แล ไป นอก พระราชวัง”

นางจันทร์ประภาพระราชธิดาได้ฟังรับสั่งดังนั้น ก็พา
นางผู้เป็นสะใภ้พราหมณ์ ไปยังตำหนักแห่งนาง ตำหนักนั้นเดิม
เป็นที่สำราญแลที่สนุก แต่บัดนี้เป็นที่ซึ่งมีอาการเหี้ยมแห่งทำ
ให้เกิดหงอยเหงาในใจ น่าต่ากัซกมันให้มิด แลสาวใช้ที่เคิ
รไปมากระวังผีท้ำมิ ให้ดัง ประหนึ่งว่าความเคิรต้งจะทำให้เกิด
ความปวดศีสะแก่ใครผู้อยู่ในตำหนักนั้น

ฝ่ายพระราชธิดาเมื่อพาสะใภ้พราหมณ์ไปถึงตำหนักแล้ว
ก็ทรงเอาใจใส่เป็นอันดีแลตรัสกับนางมากกว่าที่เคยตรัสเป็นปกติ

* เป็นธรรมเนียม เจ้าของบ้านต้องให้ใบพลูแลเครื่องเทศให้แขกแก้วเมื่อ
เวลาจะแนะให้ลากลับ

ในหมุ่นั้น จะเป็นกัวยนางสะใภ้พราหมณ์เป็นคนมีตาเป็นนั้กเลง
หรือจะเป็น กัวยพระราชิตาทรงรู้สึ้กตัวย ไม่มีเหตุอะไ้ที่จะทราบ
ได้ว่าการจะเป็นไปตั้งซึ่งจะเป็นไปก็ตาม พระองค์ (พระวิกร
มาทิตย์) ย่อมจะทรงทราบว้าอาจเป็นได้กัวยเหตุทั้ง ๒ อย่าง
แต่ข้อที่จะเป็นกัวยเหตุใดนั้น ไม่สู้สำคัญนัก เพราะนางสะใภ้
พราหมณ์สังเกตเห็นได้ว้า พระราชิตามีความเศร้าหฤทัย
ปรากฏอยู่ที่พระนลาฏ ครั้นเมื่อเข้าที่บรรทมกัวยกันแล้ว นาง
สะใภ้พราหมณ์จึงทูลถามว้า เพราะเหตุใดพระราชิตาจึงมีทุกข์
นางจันทร์ประภา จึงตรัสเล่าเรื่องน่าสงสารให้นางสะใภ้
พราหมณ์ฟังว้า

“วันหนึ่งในฤดูวสันต์ข้ากัวยบรืวารพากัน ไปเคิรเล่น ใน
อุทยาน ข้าได้พบพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งรูปร่างงดงามยิ่งนัก
ครั้นตาเราท้งสองสบกันเข้าก็ล้ยมลงสลบไป แลเข้าก็ล้ยมแน้หนึ่งไป
เหมือนกัน ฝ่ายนางท้งหลายซึ่งเป็นบรืวารของข้า เมื่อเห็นข้า
เป็นคังนั้นกัวยพาข้าคินเข้าพระราชวัง ท้งที่ข้ายังไม่รู้สึ้กตั้ว เหตุ
คังนั้นข้าไม่รู้ว้าพราหมณ์หนุ่มคนนั้นชื่อไรบ้านอยู่ที่ไหน แต่
ความงามของเขาพิมพ์ไว้ ในความทรงจำของข้า แลข้าไม่มี
ปรารธนาจะคิมแลกินเลย เหตุคังนี้ผิวพรรณแห่งข้าจึงเผือกซีด
แลกายชুবผอมไป”

พระราชธิดาตรัสตั้งแล้วก็ทรงถอนใจใหญ่ มีสำเนียง
ซึ่งมนัสวีผู้แปลงเป็นสะใภ้พราหมณ์ ได้ยินไพละเราะที่สุด แลพระ
ราชธิดาทรงพยากรณ์ตาม ซึ่งหญิงผู้อยู่ในความอันปัญญาในเรื่อง
รักมักจะพยากรณ์ว่า คงจะสิ้นพระชนม์ด้วยอาการจับปล้นใน
ตอนต้นเดือนนั่นเอง

นางสะใภ้พราหมณ์ ได้ฟังดังนั้น ก็แสวงก้มหน้าทูลถาม
ด้วยกิริยาเอียงอายว่า “ข้าพเจ้าทำให้พราหมณ์หนุ่มผู้เป็นที่รัก
ของนางเข้ามาเฝ้าได้ในบัดนี้ นางจะประทานอะไรแก่ข้าพเจ้า
เป็นรางวัล”

พระราชธิดาตรัสตอบว่า “ข้าจะยอมเป็นทาสของนาง
รับใช้การอย่างต่ำที่สุด แลจะยื่นพนมมือคอยปฏิบัตินางผู้มีคุณ”

นางสะใภ้พราหมณ์ ได้ยินรับสั่งดังนั้นก็กายลุกอมออกจาก
ปาก กลายเป็นมนัสวีพราหมณ์หนุ่มเข้าโลมพระราชธิดา นาง
จันทร์ประภาทก็ทรงลอยหฤทัยยิ่งนัก ข้าพเจ้าจะเล่าถวายพิสดาร
ว่า... ..

พระวิกรมมัทยัตร์ตรัสตอบว่า “เองไม่ต้องเล่าเรื่องทรง
นั้นพิสดาร ข้าไม่อยากฟังของเอง”

เวตาลเล่าต่อไปว่า ฝ่ายมนัสวีพราหมณ์หนุ่มเมื่อได้เข้า
ถึงพระองค์พระราชธิดาสมปรารถนาทั้งนั้น ก็คำนึงถึงลักษณะ
แห่งวิวาห์ทั้งแปดอย่าง คือ (๑) วิวาห์ลักษณะพราหมณ์

คือบิดายกลูกสาวให้แก่พราหมณ์ผู้รู้เวท โดยมีได้เรียกทรัพย์เป็น
 ค่าตัวนาง (๒) วิवाหะโดยลักษณะเทวดา คือบิดายกลูกสาว
 ให้แก่พราหมณ์ ผู้กระทำพิธีบูชาัญญเป็นค่าจ้างในการกระทำ
 พิธีนั้น (๓) วิवाหะโดยลักษณะฤๅษี คือบิดายกลูกสาวให้แก่
 ชายซึ่งให้โคกระบือแก่บิดาคู่หนึ่งหรือสองคู่ (๔) วิवाหะโดย
 ลักษณะประชาบดี คือเมื่อบิดาแห่งหญิงยกบุตรให้แก่ชายแล
 กล่าวแก่คนทั้งสองว่า “เจ้าจงร่วมกันประพฤติกิธรรม” (๕)
 วิवाหะโดยลักษณะอสูร คือเมื่อชายได้ให้ทรัพย์แก่ญาติแห่งหญิง
 จนเต็มทีซึ่งจะให้ได้แล้ว บิดาหญิงยกบุตร ให้เป็นภรรยา (๖)
 วิवाหะโดยลักษณะราชาชน คือชายแย่งหญิงได้ใน การรบสู้กับ
 ผู้ปกครองของหญิง (๗) วิवाหะโดยลักษณะคนธรรพ์ คือเมื่อ
 หญิงกับชายได้กันเองโดยความเต็มใจทั้งสองฝ่าย (๘) วิवाหะ
 โดยลักษณะปีศาจ คือชายลอบรักหญิงเมื่อเวลาหลับ หรือเม
 หรือสลบไม่มีสติ (มนุธรรมศาสตร์ ๓.๒๐ แลต่อไป)

มนัสวีคำหนึ่งถึงลักษณะวิवाหะทั้งแปดนี้ เห็นว่าลักษณะ
 คนธรรพ์เป็นลักษณะที่เหมาะสมกว่าอย่างอื่น เพราะพระราชธิดา
 เป็นนางสูงศักดิ์มีพระชนมายุสมควรแก่การวิवाหะแล้ว และมี
 อำนาจโดยธรรมนิยมที่จะร้องขอ ให้พระราชบิดาอำนาจการสยุม
 พร เพื่อพระราชธิดาได้เลือกพระสามีตามแบบอย่างซึ่งพระราม
 พระอรชุน พระนลเป็นต้น ได้พระราชธิดาแห่งกษัตริย์ ทรง

นามเลื่องลือมาเป็นชายนาม การที่มณัฏวีพรหมณ์หนุ่มนี้กเอา
พระนามกษัตริย์ทรงเกียรติ ในโบราณกาลมาเข้าแถมกับตนเอง
เช่นนี้ ก็แสดงความกำเริบในใจมิใช่น้อย แต่ความกตัญญูก็เต็ม
เช่นนั้นเป็นอาการของผู้ที่กำลังจะได้ลูกสาวพระราชินีเป็นภรรยา

เมื่อมณัฏวีได้พระราชธิดาสมประสงค์แล้ว ก็อยู่ภายใน
พระราชวังประมาณห้าเดือนเศษ เปลี่ยนแปลงกายเป็นชายแล
หญิงทุกวันแต่คืน จนทราบได้ว่าไม่ช้าก็จะได้เป็นพ่อ

เวตาลกล่าวต่อไปว่า ข้าพเจ้าก็รู้นิสัยคนมากอยู่ แต่
นิสัยของ มณัฏวี นั้น แปลก กับนิสัย คนอื่น ใน ความรู้ ของ ข้าพเจ้า
คนอื่น ๆ เมื่อได้เปลี่ยนจากเพศชายเป็นเพศหญิง แลเปลี่ยน
จากเพศหญิงเป็นเพศชายทุก ๒๔ ชั่วโมงแล้ว ก็คงจะเป็น
ความเปลี่ยนที่มากพอในวันหนึ่ง ๆ แต่มณัฏวียังต้องการเปลี่ยน
อิริยาให้ยิ่งกว่านั้นอีก ไม่พอใจในการที่ต้องแอบซ่อนอยู่ใน
ตำหนักทุกวันแต่คืน ต้องการจะเที่ยวเปลี่ยนที่ไปบ้าง จนถึงแก่
กล่าวโทษพระราชธิดาว่าไม่พาออกเที่ยวเปลี่ยนอากาศ ส่วน
พระราชธิดานั้นเราท่านน่าจะคิดเห็นว่า เมื่อได้ล้มสลบอยู่กับที่
เพราะความเสนาหาซึ่งเกิดในนาทีแรกที่ได้พบชาย แลเมื่อฟื้น
จากสลบแล้วยังได้บำเพ็ญพระองค์จะไปสู่ยมโลก เพราะรักยังไม่
สำเร็จจึงได้กล่าวมาแล้วเช่นนี้ ครั้นเมื่อได้ชายที่รักมาสมหมาย

ก็น่าจะยังไม่เบื่อ ไม่นั่งทาว แลไม่แสดงพิโรธเล็ก ๆ น้อย ๆ
 ก่อนปีหนึ่งจากวันที่ได้ชายนั้นมาเปนสามปี แต่การหาเปนเช่น
 นั้นไม่ นางจันทร์ประภาพรพระราชธิดาทรงเบื่อมนัสวี แลเบื่อ
 ความไม่เห็นคนอื่นนอกจากมนัสวี เสมอกับมนัสวีเบื่อพระราช
 ธิดา แลความไม่เห็นคนอื่นนอกจากพระราชธิดา จนนางไกล้
 จะชวนสามีออกเที่ยวอยู่แล้วหลายครั้ง แต่ครั้นเมื่อสามีกล่าว
 ชวนนางไปเที่ยวให้พ้นความอยู่ด้วยกันโดยจำเพาะไปบ้าง นาง
 ก็กลับทรงคิดขุ่นเคียงว่ามนัสวีเบื่อความอยู่ด้วยกัน สองต่อสอง
 จึงตรัสประชดว่าคนที่มิคู่แล้ว ถ้าแม่นหมักหมมคลุกคลีกันอยู่
 สองต่อสองแลทะเลาะกันวันยังค่ำ ๆ ก็เป็นคู่ที่โง่ที่สุด มนัสวี
 แก้วว่าเขาไม่ได้คิดเบือนาง เขาไม่ต้องการอะไรยิ่งกว่าที่จะพา
 นางออกแสดงให้รู้กันทั่วโลกว่าเป็นภริยาของเขา แต่นางก็ยัง
 ไม่เป็นที่พอพอกทัย ต้องกล่าวโต้ตอบกันอยู่อีกช้านาน ในที่สุด
 เปนอันตกลงว่าจะเลิกขงตัวเองออกเที่ยวในที่ต่าง ๆ นางจึงไป
 ฝ้าทูลท้าวสุพิจารพระราชบิดาว่านางแลหญิงสะใภ้พราหมณ์ ต้อง
 การออกเที่ยวกินลม แลไปในที่สำราญต่าง ๆ เพื่อผาสุก ท้าว
 สุพิจารทรงยินดีที่ได้เห็นพระราชธิดามีอาการน่านวลขึ้น จึงตรัส
 อำนวยว่า จะเสด็จเที่ยวเตร่ไปในที่ใดที่สมควรแก่เกียรติยศก็แล้ว
 แต่นางจะประสงค์ คั้งนี้พระราชธิดาแลมนัสวีผู้สามี (ในรูป
 หญิงสะใภ้พราหมณ์) ก็ออกเที่ยวในที่ต่าง ๆ ตามสำราญ

วันหนึ่ง ท้าวสุพิศจารเสด็จไปเป็นเกียรติยศแก่การแต่งงานที่บ้านมหาอำมาตย์ผู้อยู่ในตำแหน่งโกษาธิบดี พระราชธิดาแลหญิงสะใภ้พราหมณ์ก็ตามเสด็จด้วย ฝ่ายชายหนุ่มผู้เป็นบุตรโกษาธิบดี เมื่อได้เห็นหญิงสะใภ้พราหมณ์มีรูปร่างแลหน้าตางดงามก็หลงรักในทันใด เป็นครั้งที่สองในเรื่องนี้ที่ชายรักหญิงในนาที่แรกที่เห็นหน้า ชายหนุ่มจึงกล่าวแก่เพื่อนสนิทของตนตามเคยว่า “ถ้าเข้าได้นางนั้นข้าจะมีสำราญในโลก ถ้าไม่ได้ข้าจะต้องสละชีวิตเสีย”

ฝ่ายพระราชนั้นเมื่อได้ทรงสำราญในการเลี้ยงแล้วก็เสด็จคืนเข้าพระราชวังพร้อมด้วยพระราชธิดาแลผู้อื่น ๆ ซึ่งตามเสด็จ ส่วนบุตรโกษาธิบดีนั้น ครั้นนางสะใภ้พราหมณ์เสด็จกลับเข้าพระราชวังแล้ว ก็เคียดระแวงระวายเป็นกำลัง ตั้งแต่บัดนั้นมา ก็มี อากาการชุกชืด เพราะ ทั้งเข้า ทั้งนำ แล หลับนอน ไม่เป็นปกติ เพื่อนสนิทรู้ความในใจเป็นการลับไม่บอกให้ใครทราบแต่ไม่นิ่งอยู่ได้นาน เพราะอดไม่ได้เช่นอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่าบุตรโกษาธิบดีป่วยอาการหนัก ถ้าขึ้นหนึ่งเสียดีกองจะถึงชีวิต ทั้งความลับนั้นก็ทราบถึงโกษาธิบดีในสองสามวันนั้นเอง โกษาธิบดีนึกหนักใจในการที่บุตรชายป่วยนั้นอยู่แล้ว ครั้นได้ทราบสมุฏฐานแห่งโรคก็รีบเข้าเฝ้าพระราชาทูลว่า

“ข้าแต่พระมหाराช บุตรชายของข้าพเจ้ารักหญิงสะใภ้
พราหมณ์คลังไคลมีอาการป่วยปางตาย ไม่กิน ไม่นอนเฝ้าแต่
พม่าเพื่อละเมอฝัน ขอพระองค์จงโปรดกรุณาประทานนางแก่
บุตรข้าพเจ้าเพื่อให้คงชีวิตต่อไปเถิด”

ท้าวสุพิจารได้ทรงฟังดังนั้นก็ทรงแสดงกิริยาพิโรธตรัสว่า
“เจ้าเป็นบ้าไปเสียแล้วหรือจึงมากล่าวเช่นนั้น ข้าเป็นพระราชา
จะกระทำอุทธรณ์ได้เช่นนั้นด้วยประการใด เจ้าเป็นผู้ใหญ่
ย่อมจะทราบว่าเมื่อมีผู้พาผู้อยู่ในความปกครองมาฝากให้อยู่ใน
อารักขาแห่งผู้อาจให้อารักขาได้ ผู้รับฝากจะยกผู้อยู่ในความ
ฝากนั้นไปให้ผู้อื่นไม่ได้เป็นอันขาด เจ้าก็เป็นอำมาตย์ผู้ใหญ
มีสติปัญญา เหตุไฉนจึงมาขอเช่นนั้น”

โกษาธิบดีทราบแจ้งอยู่ในใจว่าพระราชาทรงปกครอง
บ้านเมืองได้ด้วยเขาเป็นผู้อุทหนุน ถ้าเขาไม่ได้อยู่รับราชการ
เมื่อใด การบ้านเมืองก็จะชุกโครมไป แลพระราชาที่จะต้อง
ทรงรับความเดือดร้อน อนึ่งโกษาธิบดีรู้จักพระฤทัยพระราชา
อยู่ว่ามักจะโอนเอนไปได้เพื่อความสวทกอันควรแก่รูปการ จึง
นึกในใจว่า “พระฤทัยดังนั้นอีกหน่อยก็คงเปลี่ยน” แต่ก็มีได้
กล่าวอะไร นิ่งก้มหน้านิ่งแสดงกิริยาเหมือนผู้ที่สิ้นหวัง ฝ่าย
ท้าวสุพิจารนั้นประเดี้ยวก็ตรัสกริ้ว ประเดี้ยวก็ตรัสปลอบ ทิโทษ
บ้างยกยอบ้าง เพื่อจะให้โกษาธิบดีเปิดปากทูลข้อคำอันใดที่จะ

ทำให้ทรงเห็นความเป็นไปในใจของเขาได้ แต่เขาก็นิ่งอึ้งไม่พูดจาอะไรเลย จนในที่สุดกราบถวายบังคมลาออกจากที่เฝ้า เภรน้ำตาคลอตาออกไปจนถึงประตูวัง จึงกล่าวแก่ตนเองแต่มีผู้อื่นได้ยินว่า “ตัวกู้ออกเข้าเสียสัก ๑๐ วันก็คงได้ไปโลกน่าสมหวัง”

ครั้นเมื่อโกษาธิบดีกลับไปถึงบ้านแล้วก็เรียกว่าไพร่มาพร้อมกันเข้าไปเยี่ยมลูกชายในห้อง พบลูกชายนอนอยู่บนเสื่อหน้าตาซูบซีดเพราะอดอาหาร บิดาจึงจับมือบุตรไว้แล้วกระซิบตักพอให้ได้ยินทั่วกันว่า “ลูกเอ๋ยพ่อจะแก้ไขอะไรก็ไม่ได้แล้ว จำเป็นจะต้องตายไปตามกัน”

ฝ่ายพวกบ่าวไพร่เมื่อได้ยินนายพูดดังนั้น ต่างคนก็หลีกออกไปจากห้องแล้วเล่าสู่เพื่อนกันฟัง แลเพื่อนก็เล่าต่อ ๆ กันไปว่าโกษาธิบดีมีจางจะสละชีวิตเสียแล้ว แลต่างคนก็ต่างเข้าไปค้อมมองคอยดูว่านายจะทำจริงตามพูดหรือไม่ แลถ้ายอมตายจะตายอย่างไร ตายที่ไหน แลตายเมื่อไร การที่บ่าวได้ทราบความตั้งใจแห่งนายเช่นนั้น ถ้าจะกล่าวว่าพากันเศร้าโศกเสียใจก็ไม่เชิง จะว่าไม่รักนายก็ว่าได้ เพราะนายเป็นผู้ใจดี มีกรุณาต่อบ่าว แต่ถึงกระนั้นบ่าวก็ใคร่รู้ ใคร่เห็นสิ่งใด ๆ กลาง ๆ ในใจไม่แน่ว่าอยากให้เหตุเกิดหรือไม่ ที่เป็นเช่นนั้น

ก็เพราะความตื่นเต้นในใจตามธรรมคามมนุษย์ ซึ่งหาความยั่งยืน
มิได้

ทรง^๕พระวิกรมมัททย์ทรงแค้นเคืองในพระฤทธิเพราะ
เหตุเวตาลกล่าวติเตียนธรรมคามแห่งมนุษย์ ทรงแสดงพิโรธให้
เวตาลรู้สึก แต่มันทำเป็นไม่รู้รู้สึก เล่าต่อไปว่า

เมื่อโกษาธิบดีได้ออกเข้าหน้าอยู่แล้วถึงสามวัน อำมาตย์
ผู้ใหญ่ก็ประชุมกันปรึกษาว่า ถ้าพระราชโอรสไม่ยินยอมตามคำ
ขอร้อง ก็จะพากันถวายบังคมลาออกจากราชการไปบวชเป็น
โยคีหรือไปทำอะไรที่แปลก ๆ ต่าง ๆ การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ
โกษาธิบดีเป็นหัวหน้าจูงราชการให้ดำเนินไปนั้นข้อหนึ่ง อีกข้อ
หนึ่งอำมาตย์เหล่านั้นเห็นว่า ก็เมื่อผู้ใหญ่อยู่ในตำแหน่งสูงถึง
โกษาธิบดีแล้วทูลขอเท่านั้นยังไม่^๕ได้ ก็ต่อไปข้างหน้าใครจะทูลขอ
อะไรได้เล่า เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำราชการไปทำไม

เช้าวันรุ่งขึ้นข้าราชการทั้งหลายก็พร้อมกันเข้าไปเฝ้าท้าว
สุทิจาร ทูลว่าบุครของโกษาธิบดีนั้นใกล้จะถึงตายอยู่แล้ว เพราะ
เหตุหัวใจเต็มแลท้องว่าง ถ้าบุครตาย บิคาซึ่งไม่ได้กินแลก็ม
มาถึงสามวันแล้วก็จะพลอยตายด้วย ถ้าโกษาธิบดีตายราชการ
บ้านเมืองก็จะเกิดยุ่งเหยิง เพราะเขาเป็นนายคลังใหญ่รู้บัญชี
ทั้งปวง แลมีคำกล่าวว่าในเวลา^๕นี้บัญชีของบ้านเมืองนั้น
ปลวกกินเสียครึ่งหนึ่งแล้ว ที่ยังเหลืออยู่อีกครึ่งหนึ่งก็ไม่เป็น

ประโยชน์ เพราะกรดในหมึกกัดกระดาษขาดไปมาก บานูซี
หาติดต่อกันได้ความประการใดไม่ เหตุตั้งนั้นข้าราชการทั้งหลาย
จึงประชุมพร้อมกันทูลขอให้พระราชทานนางสะใภ้พราหมณ์
แก่บุตรโกษาธิบดีดังประสงค์

ความตั้งมั่นในพระหฤทัยของพระราชนั้นทนข่าวปลวก
แลหมึกกรดไม่ได้ จึงทรงคิดโอนเอนไปข้างจะยอม แต่ยังมี
พระประสงค์จะแสดงความมั่นคงในพระหฤทัยให้คนทั้งหลายเห็น
จึงตรัสว่า โกษาธิบดี แลบุตรชายเป็นคนมีคุณดีเป็นประโยชน์แก่
ราชการเพียงไรก็ทรงทราบอยู่แล้ว แลมีพระราชประสงค์จะช่วย
บิดาและบุตรนั้นทุกทางที่จะทรงช่วยได้ปราศจากอสังค์ย์ แต่ใน
เรื่องนี้ได้ทรงรับสัญญาเสียแล้วว่า จะคุ้มครองนางที่พราหมณ์
เมื่อนำมาฝากไว้ พระองค์จะยอมสวรรคตเสียสิบสองครั้งยิ่งกว่า
ที่จะกระทำการ เป็นที่เสียสัญญาหรือ ปฏิบัติ นานที่ ปราศจาก ความ
สังค์ย์ ทั้งทรงแสดงธรรมะต่าง ๆ ซึ่งไม่สู้จะเกี่ยวแก่การขอแล
การให้หญิงสะใภ้พราหมณ์อันเป็นปัญหาอยู่ในเวลานั้น แต่
ข้าราชการที่เฝ้าอยู่ก็พากันตั้งใจฟังคำตรัส เพราะไม่มีใครรู้
พระหฤทัยพระราชทานเท่าที่ โกษาธิบดีรู้ จึงพากันเห็นจริงแลชม
ธรรมะที่ทรงแสดงให้ฟัง แลต่างคนก็นั่งนิ่งอยู่

ฝ่ายพระราชาทรงคอยอยู่ครู่หนึ่งให้ธรรมะชิมซาบเข้าไป
ในใจผู้ฟังแล้ว ก็ตรัสแก่เสียใหม่ให้ผลแห่งคำสอนที่มีในใจ

ข้าราชการเหล่านั้นค่อยเบาบางลงไป โดยที่ใคร่รู้ว่าธรรมเนียมที่ทรง
 แสดงนั้น ได้ทรงรับเป็นคำสั่งสอนของพระราชบิดาแลพระราช
 มารดาซึ่งทรงธรรมอย่างสูงทั้งสองพระองค์ แลเป็นธรรมเนียมซึ่ง
 บรูษพึงประพฤติแลเคารพโดยปกติ แต่ถ้าเกิดปัญหาแปลก
 ธรรมดาแลผิดปกติ การดำเนินทางธรรมจะแตกเพี้ยนไปจาก
 รอยเดิมบ้าง ถ้ายังเป็นธรรมอยู่ก็อาจแตกเพี้ยนไปได้ เพราะ
 การดำเนินตามรอยแคบนั้นย่อมแสดงน้ำใจแคบ พระองค์มี
 พระราชประสงค์ให้ชนทั้งหลายเห็นว่าพระองค์มิใช่พระราชามี
 พระหฤทัยแคบ จึงพระราชทานอนุญาตให้ข้าราชการทั้งหลาย
 กล่าวชี้แจงให้ทรงเห็นชอบ ว่าในการเรื่องนี้เป็นหน้าที่ของ
 พระองค์ที่จะต้องเสียสัญญาที่ประทานไว้แก่พราหมณ์เฒ่า แล
 เป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะต้องประทานเมียของคนอื่นให้แก่บุตร
 ชายโกษาธิบดี

ฝ่ายเหล่าอำมาตย์ที่เฝ้าอยู่นั้น เมื่อได้ยินพระราชารับสั่ง
 ข้างท้ายนั้นก็พอใจ จึงช่วยกันทูลชี้แจงด้วยคำต่าง ๆ กันซึ่งรวม
 อยู่ในชื่อน้ำท่วมทุ่ง รวมความว่าพราหมณ์เฒ่านั้นก็สูญหาย
 ไปช้านาน บัดนี้คงจะตายแลมีผู้เผาเสียแล้ว อนึ่งหญิงสะใภ้
 แห่งพราหมณ์นั้นก็เป็นแต่ได้มันคู่กันไว้กับบุตรพราหมณ์ หาได้
 มีวิวาหะไม่ เขาทั้งหลายจึงเห็นสมควรที่จะประทานนางซึ่งผู้นำ
 มาฝากคงจะตาย แล้วแก่บุตร โกษาธิบดีเพื่อให้ราชการบ้านเมือง

ยื่นยงต่อไป ส่วนพราหมณ์เหล่านั้นหากยังไม่ตายจะกลับมา ก็
 ควรประทานทรัพย์ให้มากมายจนเป็นที่พอใจ หรือไม่พอใจ ก็
 ประทาน นางอื่น ซึ่งงามกว่านี้ให้พราหมณ์เฒ่าพาไปเป็นภริยา
 บุตร กล่าวการสละ คนควรสละบุคคลเพื่อประโยชน์แก่ครอบครัว
 คราว สละครอบครัวเพื่อประโยชน์แก่กรุง สละกรุงเพื่อประ
 โยชน์แก่ประเทศ สละประเทศเพื่อประโยชน์แก่พระราชา

ท้าวสุพิจารเมื่อได้ทรงฟังอำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลดังนั้น
 ก็ตรัสว่า ปัญหา^๕นี้มีข้อที่ควรคำนึงทั้งสองฝ่าย จะทรงตรึกตรอง
 ดูให้รอบคอบในคตินั้น รุ่งขึ้นจึงจะตรัสให้อำมาตย์ทั้งปวงทราบ
 กระแสพระดำริห์ ตรัสดังนั้นแล้วก็รับสั่งให้อำมาตย์ทั้งปวงออก
 จากที่เฝ้า ฝ่ายพวกอำมาตย์เมื่อได้ยินรับสั่งดังนั้น ก็นึกแน่ใน
 ใจว่าพระราชาคงจะเสด็จเข้าไปปฤกษาพระมเหสีแลนางข้างใน
 เขาทั้งหลายก็มีความยินดี เพราะหวังได้ว่านางทั้งปวงคงจะ
 ต้องการให้มีวิวาหะเป็นการใหญ่ แลส่วนนางสาวผู้เป็นสะใภ้
 พราหมณ์นั้นเมื่อจะได้แต่งงานดีเช่นนั้น ก็คงไม่ทิ้งโอกาสปัจจุบัน
 คอยหาโอกาสอนาคต

อำมาตย์ทั้งปวงออกจากเฝ้าแล้วก็รีบไปเล่าความให้โกษา
 ธิบดีทราบ แลโกษาธิบดีกับบุตรก็กินเข้าด้วยกันในคตินั้นเป็น
 ครั้งแรกในเวลาหลายวัน

ฝ่ายท้าวสุพิจารเมื่อเสด็จคืนเข้าข้างในแล้ว ก็เสด็จตรง
ไปยังตำหนักพระราชธิดา ครัสแก่หญิงสะใภ้พราหมณ์ว่า “เจ้า
จงไปอยู่กับบุตรชายของโกษาธิบดี”

เวตาลกล่าวต่อไปว่า นางจันทร์ประภาภิรมณ์สวี่ในเวลา
กลางคืนทะเลาะกันแทบไม่เว้นคืน เพราะฉะนั้นในเวลากลางวัน
นางจันทร์ประภา แลนางสะใภ้พราหมณ์เกือบจะไม่พูกกันซึ่ง ๆ
หน้า ครั้นเมื่อคนทั้งสองได้ยินพระราชารับสั่งให้พรากกันตั้งนั้น
ต่างคนก็.....

พระธรรมธวัชพระราชบุตรทรงฟังเวตาลเพล็น ครั้น
ได้ยินเวตาลพุกมาถึงเพียงนี้ยังไม่ทันขาดคำก็ทรงสอถามขึ้นว่า
“ก็ใจใช่หรือไม่”

เวตาลตอบว่า “หามิได้ ไม่ใช่จิตใจ เสียใจมาก พระ
ราชบุตรยังอ่อนปัญญานัก”

พระวิกรมมัทยัตร์สกริ้วพระราชบุตร แลห้ามไม่ให้ตรัส
ถึงเรื่องที่ไม่รู้ แล้วเวตาลก็เล่าต่อไปว่า

นางจันทร์ประภาแลหญิงสะใภ้พราหมณ์ เมื่อได้ฟังท้าว
สุพิจารตรัสตั้งนั้นก็หน้าซีดแลกรรแสง วิงวอน พระราชาด้วยถ้อย
คำต่าง ๆ ให้ทรงถอนคำสั่ง แต่พระราชาหายอมตามไม่

นางสะใภ้พราหมณ์กล่าวว่า “ความทรงธรรมอันงามของหญิงย่อมจะสลายไปด้วยรูปงามเหลือเกินนัก พราหมณ์รับใช้พระราชาย่อมทำความเสื่อมให้เกิดแก่ศาสนาของตน นางโคถ้าไปกินหญ้าไถลดินนั้นก็เกิดความเสื่อมเสีย ทรัพย์ย่อมจะสูญเพราะเจ้าของไม่ประพฤติธรรม แลความเจริญย่อมจะสิ้นไปในเรือนซึ่งเจ้าของไม่ทำตามคำมั่นสัญญา”

นางสะใภ้พราหมณ์กล่าวเช่นนั้น ท้าวสุพิจารก็ทรงเห็นชอบทุกประการ มิได้ตรัสค้านข้อความที่กล่าวนั้นประการใด แต่ก็ยังทรงยินคำที่จะให้หญิงสะใภ้พราหมณ์ไปเป็นภริยาแห่งบุตรโกษาธิบดีจึงได้

นางจันทร์ประภา กล่าวว่า พระราชบิดาเป็นพระราชาซึ่งทรงประพฤติเที่ยงธรรมอยู่เป็นปกติ มาบัดนี้มีพระประสงค์แผกเพี้ยนไปจากคลองธรรม คงจะเป็นด้วยหวังประโยชน์แก่พระองค์อย่างเดียว แลเมื่อใดความเห็นแก่ประโยชน์ตนเข้าครอบงำตน เมื่อนั้นชวาก็กลับเป็นช้าย ๆ ก็กลายเป็นชวาเหมือนเงาในกระจกเงา

ท้าวสุพิจารตรัสว่า ความเปรียบของนางนั้นถูกต้องหาตำหนิมิได้ แต่ก็ยังมีพระประสงค์จะให้หญิงสะใภ้พราหมณ์ไปเป็นภริยาแห่งบุตรโกษาธิบดีอยู่นั่นเอง

ฝ่ายนางสะใภ้พราหมณ์ เมื่อเห็นพระราชามีไคลศหย้อนพระราชประสงค์เช่นนั้นก็เพียรจะชักเงาให้เย็นออกไป จึงทูลว่า “ข้าแต่พระมหाराชา ถ้าพระองค์ทรงกำหนดในพระหฤทัยแน่นอนแล้ว ว่าจะให้ข้าพเจ้าไปเป็นภริยาแห่งบุตรโกษาธิบดี พระองค์จงโปรดให้ชายหนุ่มนั้น สัญญาว่าจะทำการสิ่งหนึ่งตามความประสงค์ของข้าพเจ้า ถ้าเขาไม่ยอมทำข้าพเจ้าก็ไม่ยอมไปอยู่กับเขาเป็นอันขาด”

พระราชารั้วว่า “เจ้าจะให้เขาทำอะไรก็จงว่าไปเถิด”

นางทูลว่า “ข้าพเจ้าอยู่ในตระกูลพราหมณ์ เขาอยู่ในตระกูลนักรบ ธรรมศาสตร์บัญญัติว่าเราทั้งสองจะวิวาห์กันไม่ได้ เว้นแต่เขาจะได้เที่ยวยวาทราแล้วตามบุญสถานทุกตำบล”

พระราชารั้วว่า “เจ้าพูดถูกต้องเป็นความจริงดังหนึ่งพระเวท” แลทรงกตัญญูที่มีช่องจะยักเวลาออกไปอีก แลในระหว่างเวลาที่ยักออกไปนั้น พระองค์ยังจะสำแดงความมั่นคงในสัญญาให้ยานออกไปได้อีกหน่อยหนึ่ง

คืนวันนั้นนางจันทร์ประภาแลมนัสวี ระวังการทะเลาะประจักษ์กัน ต่างคนแสดงความยินดีต่อกันที่ได้ทำอุบายให้ภัยห่างออกไปได้โดยความนึก แต่มิได้ห่างออกไปโดยความจริงเลย รุ่งขึ้นเช้าท้าวสุพิจาร เสด็จจ้อกรับสั่งให้หาอำมาตย์ทั้งปวงเข้าไป

ในที่เฝ้า รวมทั้งโกษาธิบดีแลบุตรชายด้วย แล้วรับสั่งบอกว่า
หญิงสะใภ้พราหมณ์ ได้กล่าวถูกต้องเป็นการสมควรยิ่งนัก คน
ทั้งหลายได้ทราบก็เห็นชอบพร้อมกัน แต่บุตรโกษาธิบดีทูลขอ
ว่า ระหว่างที่ตัวเขาไปเที่ยวยatraอยู่นั้น ให้นางไปอยู่คอยทำ
ณะเรือนแห่งบิดาของเขา จนกว่าเขาจะกลับมา

คำที่ทูลขอนั้นพระราชาก็ไม่สู้จะโปรด เพราะไม่พอพระ
เหตุยที่จะพราภหญิงสะใภ้พราหมณ์ไปจากพระราชธิดา แต่
โกษาธิบดีแลบุตรชายทำที่เหมือนกับจะอดเข้าน้ำใหม่ พระราชา
จึงจำเป็นต้องตรัสอำนวยการตามประสงค์ หญิงสะใภ้พราหมณ์ก็ถูก
จุดคร่าพาไปยังบ้านโกษาธิบดี โกษาธิบดีพานางไปมอบไว้กับ
ภริยาของตนคนที่สาวแลสวยที่สุด แลกำชับว่าให้อยู่ด้วยกันจงดี
ต่างคนต่างเอาใจกัน อย่าให้เกิดชุ่นช้องหมองใจขึ้นได้ ฝ่าย
บุตรชายโกษาธิบดีนั้นก็ออกเที่ยวไปตามบุญสถานต่าง ๆ ตาม
กำหนด

ฝ่ายหญิงสะใภ้พราหมณ์ ได้อยู่ร่วมห้องกับภริยาสวย
ของโกษาธิบดี ทนเป็นหญิงอยู่ไม่ได้ตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง ก็
กลายเป็นมนัสวีในกลางคืน แต่ก็ไม่ได้ทำดังนั้นไปได้นาน เพราะ
บาปกรรมมาตามทัน ดังคำซึ่งพราหมณ์มุขเทวะกล่าวไว้ คือน
หนึ่งเมื่อเป็นมนัสวีพราหมณ์หนุ่มอยู่ตลอดคืนแล้ว จะแปลงตัว

เป็นหญิงสะใภ้พราหมณ์ เขาถูกลมใส่ปากโดยความเลินเล่อ ลูก
อมเลื่อนเลยเข้าคอไป มนัสวีจะแปลงตัวเป็นหญิงก็แปลงไม่ได้
จึงต้องรีบหนี โจนจากหน้าต่างห้องภริยาสาวของโกษาธิบดี ใน
เวลาที่ยังไม่ทันสว่าง แลด้วยเหตุความมืด มนัสวีโจนพลาดขา
แพลงล้มอยู่กับที่ลุกไปไม่ได้

ฝ่ายพราหมณ์มูลเทวะนั้น เมื่อได้แปลงเป็นพราหมณ์
เฒ่า พามนัสวีซึ่งปลอมเป็นหญิงสะใภ้ ไปฝากพระราชารู้แล้ว
ออกจากที่เผ่าก็คืนรูปเป็น พราหมณ์มูลเทวะ กลับไปหาพราหมณ์
ศศิ เล่าความให้ฟังทุกประการ พราหมณ์ศศีได้ยินดังนั้นก็ทำ
หน้าขุ่นใช้คำแข็ง กล่าวแก่พราหมณ์มูลเทวะว่าความมีใจดีแล
ใจอ่อนพาให้มูลเทวะประกอบการเป็นบาปยิ่ง มูลเทวะเถียงว่า
“ข้าได้กำชับชายหนุ่มนั้นแล้วว่า จะทำการเป็นที่เรียบร้อยไปได้
ก็ด้วยความบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นอันตรายอะไรจะมีเล่า”

พราหมณ์ศศีกล่าวว่า “ท่านได้ให้อาวุธอันคมไปแก่คน
โง่ มันคงจะไปทำอะไรให้เกิดเหตุขึ้นจริงได้ แลข้าพเจ้าจะขอ
พนันกับท่านว่าภายในหกเดือนนี้ ถ้าชายหนุ่มนั้นไม่ไปทำเลอะ
เทอะให้เกิดเหตุขึ้นแล้ว ข้าพเจ้าจะยอมยกคำภีร์ทั้งหลายของ
ข้าพเจ้าให้เป็นทรัพย์สินของท่าน แต่ถ้าชายหนุ่มนั้นไปทำให้เกิด

ความเป็นเหตุเสื่อมเสีย ท่านต้องใช้วิชาของท่านให้ข้าพเจ้าได้
พระราชธิดาของท้าวสุพิจารณาเป็นภรรยา”

พราหมณ์ทั้งสองสัญญากันมั่นคงแล้ว ต่างคนก็กล่าว
ตกลงแก่กันว่า จะไม่พูดถึงเรื่องนี้ไปอีกจนใกล้กำหนดหกเดือน
ครั้นใกล้กำหนด พราหมณ์ทั้งสองก็เที่ยวสืบข่าวในที่ใกล้พระ
ราชวัง แลสืบต่อไปจนถึงบ้านโกษาธิบดี ได้ทราบว่ามีนัสนิวคือ
หญิงสะใภ้พราหมณ์เฒ่าหายไปจากบ้านโกษาธิบดีในเวลากลาง
คืน ไม่มีใครทราบร่องรอยว่าไปทางไหน พราหมณ์มูลทวะ
สืบข่าวได้ความต่อออกไปอีกบ้าง ตรึกตรองเห็นแน่ชัดว่าแพ้
พินันเสียแล้ว จึงจัดการใช้หนี้ให้แก่พราหมณ์ศศิผู้เป็นเพื่อน คือ
ส่งลูกอมอีกลูกหนึ่งให้พราหมณ์ศศิอม เขาก็กลายเป็นพราหมณ์
หนุ่มอ้วนรูปร่างสะสวย พราหมณ์มูลทวะก็อมลูกอมอีกลูกหนึ่ง
กลายเป็นพราหมณ์เฒ่าถือไม้เท้าพาพราหมณ์หนุ่มเข้าเฝ้าพระ
ราชา

ฝ่ายท้าวสุพิจารเสด็จออกอยู่ในท้องพระโรง ทอดพระ
เนตรเห็นพราหมณ์เฒ่าเข้าไปก็จำได้ ให้เกิดกระวนกระวายใน
พระหฤทัย แต่ก็ทรงนบนอบรับสั่งเชิญให้พราหมณ์นั่งเป็นอันดี
แลเมื่อได้ทรงรับพรพราหมณ์แล้วก็รับสั่งถามทุกข์สุขตามธรรมเนียม

เนียม ในที่สุดเมื่อได้รับส่งวอกเวียนอยู่ครู่ใหญ่แล้ว จึงตรัสถาม
พราหมณ์ว่าไปไหนมาจึงหายไปช้านาน

พราหมณ์เฒ่าทูลว่า “ข้าพเจ้าเที่ยวไปหลายแห่งเพื่อจะ
ตามให้พบบุตร ครั้นเมื่อพบแล้วก็พากลับมาเฝ้าในบัดนี้ ขอ
พระองค์จงโปรดประทานภริยาของเขาแก่เขา แลข้าพเจ้าจะทูล
ลาพาบุตรแลสะใภ้คืนไปสำนักของข้าพเจ้าตามเดิม”

ท้าวสุพิชารับสั่งอ้อมแอ้มอยู่ช้านาน แต่จะปกปิดไว้ก็
ไม่ได้ จึงรับสั่งเล่าเรื่องให้พราหมณ์เฒ่าทราบทุกประการ

พราหมณ์เฒ่าแสดงอาการโกรธกล่าวว่า “พระองค์ทำ
อะไรอย่างนี้ พระองค์ไม่อยู่ในคำสัตย์สัญญา เอาภริยาแห่งบุตร
ของข้าพเจ้าไปยกให้วิวากับชายอื่น พระองค์กระทำแล้วตาม
พระหฤทัยประสงค์ แลบัดนี้จึงฟังคำสาปของข้าพเจ้าเกิด”

ท้าวสุพิชาร ทรงตกประหม่าเดือดร้อนเกรงคำสาปเป็น
กำลัง จึงตรัสแก่พราหมณ์ว่า “ท่านจงกรุณาแก่ข้าพเจ้า อย่า
โกรธแลอย่าสาปเลย ท่านประสงค์อะไรข้าพเจ้าจะยอมทำตาม
ประการ”

พราหมณ์เฒ่ากล่าวว่า “ถ้าพระองค์ทรงเกรงคำสาป
ของข้าพเจ้าแลเต็มพระหฤทัยจะประทาน ไม่ว่าสิ่งใดที่ข้าพเจ้าทูล
ขอ ก็จงประทานนางจันทร์ประภาพระราชาธิดาให้เป็นภริยาบุตร

ของข้าพเจ้า ถ้าทรงยอมตั้งข้าพเจ้าจะยกโทษถวาย ส่วนตัว
 ข้าพเจ้าเองนั้น ตั้งแต่นั้นต่อไป สร้อยมุกดาหรืองูเห่ามีพิษก็ตาม
 ศัตรูมีกำลังที่สุดหรือเพื่อนมีไมตรีอย่างดีก็ตาม มดมีค่าที่สุด
 หรือดินก้อนหนึ่งก็ตาม พูกอ่อนนุ่มหรือหินแข็งที่สุดก็ตาม ใบ
 หญ้าใบหนึ่งหรือหญิงงามที่สุดก็ตาม ข้าพเจ้าเห็นเหมือนกันทั้ง
 นั้น ความประสงค์ของข้าพเจ้ามีอยู่แต่ว่าจะหาบุญสถานสัก
 แห่งหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าจะไปอยู่ภาวนาออกนามพระผู้เป็นเจ้าของ
 ทราบเท่าเวลาตาย”

ท้าวสุพิจารทรงฟังดังนั้น เห็นพราหมณ์เป็นคนอยู่ในศีล
 ในสัจย์ยังขึ้น ก็ยิ่งกลัวคำสาปทวีขึ้นกว่าเก่า จึงรับสั่งเรียกโหร
 เข้ามาคำนวณถวายฤกษ์วิวาหะพระราชธิดากับพราหมณ์อ้วนบุตร
 พราหมณ์เฒ่า แล้วรับสั่งให้จัดการไปตามประเพณี แต่หาได้
 ประทานโอกาสให้พระราชธิดายินยอมหรือโต้แย้งการอันนี้ไม่
 อันที่จริงถ้ารับสั่งถามพระราชธิดา ๆ ก็คงไม่ขัด เพราะนางทรง
 ทราบข่าวว่านางสะใภ้พราหมณ์หายไปจากเรือนโกษาธิบดี แล
 ความในจะเป็นอย่างไรพระราชธิดาก็คงจะทรงเคาได้ อนึ่งนาง
 จันทร์ประภาหฤคประชวรพระโรคลำดับเดือนมาหลายเดือนแล้ว
 แลนางสงสัยว่า พระราชบิดา คงจะไม่โปรดการวิวาหะอย่างคน

ธรรพ์ กล่าวคือไม่โปรดให้พระราชบุตรมีวิवाหะโดยวิธีนั้น ส่วน
พระองค์พระราชเอาเองนั้นอีกอย่างหนึ่ง

ดังนั้น พราหมณ์เอว่นก็ได้รับพระราชธิดาไปเป็นภริยา
พร้อมด้วยทรัพย์ซึ่งพระราชทานเป็นสินสมรสเป็นอันมาก

ฝ่ายมณีสวีนนั้นเมื่อลุกขึ้นได้จากที่ซึ่งลุ่มอยู่ในเวลาที่โจน
จากหน้าต่างนั้นแล้ว ก็เที่ยวเร้นซ่อนต่อไป จนได้ทราบว่
พราหมณ์ศศิได้วิवाหะกับพระราชธิดาพาไปบ้านแล้ว มณีสวีก
ตามไปที่บ้านพราหมณ์ศศิ กล่าวแก่เจ้าของบ้านว่า “ท่านจง
ส่งภริยาของข้าพเจ้าคืนให้ข้าพเจ้า” พราหมณ์ศศิเดียงว่านาง
เป็นภริยาของเขาต่างหาก แลอ้างพยานคือโหรหลวงแลพราหมณ์
ในราชสำนัก รวมทั้งพยานอีกหกคนนั้นด้วย

มณีสวีสาบาลโดยวิธีรุนแรงที่สุดว่า นางเป็นภริยาของ
เขาโดยวิवाหะตามวิธีที่ชอบ แลกุมารในครรภ์นางก็คือบุตรของ
เขา เหตุฉนั้นนางจะเป็นภริยาของพราหมณ์ศศิอย่างไรได้ อนึ่ง
มณีสวีเพียรจะอ้างพราหมณ์มูลเทวะเป็นพยาน แต่มูลเทวะหลบ
หายไปเสีย มณีสวีจึงอ้างนางจันทร์ประภาเอง แต่นางกลับกล่าว
โดยอาการแค้นเคืองว่าตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเห็นมณีสวีเลย

เวตาลกล่าวต่อไปว่า แต่ถึงมณีสวีอ้างพยานไม่ได้ดังนั้น
คนก็ยังเห็นจริง เพราะเรื่องของมณีสวีเป็นเรื่องแปลกแลไม่น่า

เชื่อกันจึงพากันเชื่อ แม้ทุกวันนี้ยังมีคนหลายคนเห็นว่ามณัสวี
เป็นผู้ที่ได้กระทำวิวาห์กับพระราชธิดาโดยวิธีถูกต้องตามธรรม
ศาสตร์

พระวิกรมมัททย์ไม่โปรดการลอบรัก ครั้นได้ยินเวตาล
กล่าวดังนั้นก็ตรัสว่า “ถ้าใครเชื่ออย่างเองกล่าว คนนั้นก็เป
นคนใจลามก เพราะไม่มีใครรู้ได้เลยว่ามณัสวีชายช้วนั้นเป็นพ่อ
ของกุมารในครรภ์ ส่วนพราหมณ์ศศีได้แต่งงานต่อหน้าพยาน
โดยวิธีที่ถูกต้องตามกฎหมาย เหตุดังนั้นนางจึงต้องเป็นภริยา
ของศศี แลบุตรที่เกิดมานั้นก็อาจตรวจหน้าทำบุญไปให้บรรพบุรุษ
ได้ตามคัมภีร์ศาสตร์ กฎหมายแลยุติธรรมเป็นอย่างที่ข้าว่านี้”

เวตาลกล่าวว่า “ยุติธรรมนั้นบางทีก็ไม่ยุติธรรม แล
พระองค์จงรีบก้าวพระบาทเถิด ลองดูว่าพระองค์จะกลับไปถึง
ต้นอโศกก่อนข้าพเจ้าได้บ้างหรือไม่”

เวตาลกล่าวดังนั้นแล้วก็ออกจากยามลอยหัวเราะ ก้องฟ้า
กลับไป

นิทานเวตาล เรื่องที่ ๘

เวตาลกล่าวว่า ข้าแต่พระราชาผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ข้าพเจ้ามีภักดีต่อพระองค์เพราะทรงพยายามมิได้ย่อหย่อน และความมีพระเศียรคือเช่นนี้บางทีก็ได้ผลสมหมาย จึงเป็นคุณที่บุคคลพึงอุกหนุนมิให้เสื่อมคลายไปได้ ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะฝึกฝนความเพียรของพระองค์ให้ทวียิ่ง ๆ ขึ้น จึงจะเล่านิทานเรื่องจริงถวายอีกเรื่องหนึ่งเป็นเครื่องบำรุงพระเศียรคือ แลพระปัญญา

ในแคว้นองคะ (องคราชภูร์) มีพระราชาองค์หนึ่งทรงนามพระยศเกตุ ปราบกฏพระรูปประหนึ่งพระอนงค์มาครององค์เป็นเครื่องเพดินตานางทั้งหลาย แลนางงามทั้งหลายก็เป็นเครื่องเพดินพระเนตรพระราชา เพราะเธอทรงหมกไหม้ใฝ่ฝันในกามารมณ์ พระเนตรคอยจะเพดินอยู่ง่าย ๆ แลเพราะพระเนตรเพดินง่าย จำนวนนางข้างในจึงไม่น้อยแลเพิ่มรำไป

พระยศเกตุมีมุขมนตรีชื่อทิมะทรรคิน เป็นคนเฉลียวฉลาดรับราชการเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ไม่ใช่เพราะพระราชหฤทัยเป็นสิ่งที่ทรงไว้วางง่าย ๆ เป็นเพราะมุขมนตรีเป็นคนมีปรีชาสามารถ เหมือนสารถซึ่งเมื่อรู้ทางที่นายจะไปแล้ว ก็อาจขับรถให้ไปถึงที่ไต่ค้งประสงค์

กล่าวความสามารถปฏิบัติราชการ บุคคลพึงสมมติว่า
ข้าราชการทุกคนรู้ปฏิบัติ มิฉะนั้นไม่เป็นข้าราชการได้ แต่ความ
สามารถนั้นย่อมจะต่างกันตามตัวคน แลพระองค์คงจะทราบ
ประเภทที่กล่าวแยกไว้กว้าง ๆ ว่า

๑ ธรรมดาข้าราชการหลาย อาจจำหน่ายจำแนกแยกเป็นสอง
เสนามาตย์มนตรีมีเนืองนอง อยู่ในสองประเภทสังเกตไว้
ประเภทหนึ่งสามารถรับราชการ เมื่อต่อดึกกันอยู่กับผู้ใหญ่
รู้วิธีย่อหย่อนผ่อนปรนไป ความรู้ใจนายคนได้ผลดี
ประเภทสองสามารถรับราชการ โดยชนิดวิชาสารดี
อาจข้บรรดช้กม้าพาจรลี ไปถึงที่ได้ผลเพราะตนเอง ๆ

ที่ระชะทรศินเป็นข้าราชการชนิดสารดี ทราบวิถีที่ตน
จะต้องข้บรรด คือพระราชประสงค์แห่งพระราชาก็ให้บ้านเมือง
จำเริญสุข แลสามารถข้บรรดไปได้โดยวิถีนั้น พระราชาจึง
พระราชทานอำนาจ ให้ดูแลราชการบ้านเมืองได้กว้างขวาง อยู่
มาไม่ช้าพระราชาทรงสำราญในศฤงคารยิ่ง ๆ ขึ้น จึงทรงมอบ
การเมืองให้ที่ระชะทรศินว่าราชการแทนพระองค์ทีเดียว พระ
องค์เองทรงรื่นรมย์อยู่ในหมู่นางสนม หาเวลาเสด็จออกว่าราช
การมิได้ ฝ่ายที่ระชะทรศินครั้นได้รับมอบให้ว่าราชการแทน
พระองค์พระราชา ก็ปฏิบัติราชการโดยทางที่ชอบ ได้รับความ
เห็นคเห็น้อยทั้งกลางวันแลกลางคืน มิได้แสวงลาหยิ่งกว่าที่ได้

รับพระราชทานอยู่แล้วโดยปกติ หรือแสงอำนาจเกินที่จำเป็นจะต้องมีสำหรับว่าราชการในตำแหน่งสูง แต่ถึงกระนั้นก็ไม่พินค้ำคนินทา เพราะการนินทาเป็นของเหลือที่มนุษย์จะเว้นได้ คนบางคนเมื่อหันหน้าไปข้างขวาก็ชมมือขวานินทามือซ้าย เมื่อหันไปข้างซ้ายก็ย้ายไปนินทามือขวา มียุติธรรมในข้อที่นินทาหมดไม่เลือกหน้า สุดแต่ว่าอยู่ลับหลังแล้วเป็นใช้ได้ พระองค์ผู้เป็นพระราชาก็ทรงฟังคนทั้งหลายยกยอพระองค์ คือเจ้าบทธเจ้ากลอนที่เรียกแก้วทั้งเก้า^๕เป็นต้น แต่ในขณะที่ถูกยกยอมากนั้นถ้าทรงคิดว่าถูกนินทาน้อยพระองค์ก็คิดผิดไกลทีเดียว

ส่วนที่รฆะทรศินผู้เป็นมุขมนตรีนั้น ครั้นได้ว่าราชการต่างพระองค์พระราชาก็ไม่นาน ก็มีคำกล่าวเลื่องลือกันว่า ที่รฆะทรศินแกล้งชักให้พระราชามุ่งมั่นในกามคุณจน ทรงละเลยราชการบ้านเมือง พอพระหฤทัยเป็นพระราชาคัดซื้อเพื่อเอิบอ้อมในศฤงคาร* เป็นเหตุให้ที่รฆะทรศินมีอำนาจเสมอพระเจ้าแผ่นดิน แลเหตุที่ที่รฆะทรศินชักพระราชาก็เป็นไปดังนั้น ก็คือความประสงค์อำนาจนั่นเอง

ที่รฆะทรศินได้ทราบคำลือดังนั้นก็เกิดความน้อยใจ ครั้นกลับไปถึงบ้านจึงกล่าวแก่นางเมธาวดีผู้ภริยาว่า “ดูกรนางผู้เป็นเมียที่รักของข้า พระราชาทรงเพลินในทางบำรุงกาม ละ

*ศฤงคาร แปลว่ากาม

เว้นราชการบ้านเมืองไม่ทรงหันหาเลย ข้าเป็นผู้รับมอบให้ดูแล
 ราชการต่างพระองค์ ก็ปฏิบัติกรโดยสุจริตมิได้คิดแก่เห็น
 เหนื่อย แต่บัดนี้มีผู้เป็นอริของข้าจกให้เกิดเลื่องลือทั่วไปว่า ข้า
 ได้รวบอำนาจพระราชเจ้าไว้เพื่อประโยชน์ตนเสียแล้ว การลือ
 ว่าช้วนั้น ถึงจะเป็นการใส่โคล้ ก็ยังให้โทษแก่ผู้ถูกลือได้ แม้คน
 มีเกียรติโด่งดังยังไม่พ้นโทษแห่งความลือเท็จ พระรามต้องสละ
 นางสีดาเพราะความเลื่องลือว่าชั่วหรือมิใช่ เมื่อการเป็นเช่นนี้
 ข้าควรจะทำประการใด”

นางเมธาวดีไม่ได้ชื่อเมธาวดีเปล่า ๆ ฉลาดจริง ๆ ด้วย
 ครั้นได้ยินสามีกล่าวดังนั้น ก็ตอบว่า “ข้าแต่ท่านผู้มีใจสุจริต
 ท่านจงทูลลาพระราชเจ้าไปเสียจากพระนคร อ่างเหตุว่าจะไปยัง
 ทำน้ออันเป็นบุญสถานต่าง ๆ เพื่ออาบน้ำล้างบาป เมื่อท่าน
 ท่องเที่ยวไปต่างประเทศเสียแล้ว คนทั้งหลายก็จะเห็นได้ว่า
 ท่านมิได้มุ่งหมายจะหาอำนาจ คำเล่าลือก็จะหมดไปเอง อนึ่ง
 เมื่อท่านไม่อยู่นั้น พระราชาจำต้องทรงดูแลราชการบ้านเมือง
 เอง เพราะไม่มีใครอื่นจะเป็นผู้ต่างพระองค์ได้ เมื่อได้ทรงว่า
 ราชการจนเต็มที ความหมกมุ่นในกามก็จำต้องสร้าง เพราะ
 เวลาไม่มีพอเสียแล้ว เมื่อท่านกลับมา พระราชาอาจเปลี่ยน
 เป็นอย่างอื่น แลท่านจะคืนเข้ารับราชการตามตำแหน่งเดิมได้
 ปราศจากความนิินทา”

ที่ระฆะทรรคินได้ฟังนางเมธาวดีกล่าวดังนั้นก็เห็นชอบ จึงเข้าไปเฝ้าพระราชาทูลว่า “ข้าแต่พระมหากษัตริย์ ข้าพเจ้า ขอทูลลาไปต่างประเทศ เพื่ออาบน้ำตามทำบุญต่าง ๆ นำใจ ข้าพเจ้าปลงในการอันนี้แล้ว”

พระยศเกตุตรัสว่า “ท่านอย่าต้องไปจากพระนครเลย การทำบุญท่านอาจทำได้ในเรือนของท่าน คือการทำทานเป็น ต้น ซึ่งจะพาท่านไปสู่สวรรค์เมื่อไปพ้นโลกนี้”

ที่ระฆะทรรคินทูลตอบว่า “ความบริสุทธิ์อันเกิดได้ด้วยการจ่ายทรัพย์นั้น บุคคลพึงแสวงด้วยวิธีทำทานเป็นต้น แต่ การอาบน้ำที่ทำบุญนั้น ให้ความบริสุทธิ์อันมิรู้เสื่อมคลาย ผู้มี บัญญาพึงไปสู่ทำบุญก่อนความชรามาเบียดเบียนตน มิฉะนั้นไม่ รู้แน่ได้ว่าจะไปถึง เพราะจะไว้ใจร่างกายไม่ได้เสียแล้ว พระองค์ จึงโปรดประทานอนุญาตแก่ข้าพเจ้าในบัดนี้เถิด”

ที่ระฆะทรรคินทูลดังนั้น พระราชายังมิได้รับสั่งตอบ ประการใดก็เจียด ปราภฏแต่ว่าไม่เต็มพระหฤทัยให้ไป แล ยังไม่ได้ประทานอนุญาต พอเจ้าพนักงานห้องสรงเข้ามาทูล ว่า “ข้าแต่พระราชา พระอาทิตย์กำลังตกลง ณะ กลางทเลสาป แห่งฟ้าอยู่แล้ว เวลานั้นเป็นโมงที่กำหนดเป็นเวลาสรง แลโมง ก็ล่วงไป เชิญเสด็จเข้าที่สรงเถิด”

เมื่อพระราชาก็ทรงฟังดังนั้น ก็ลุกขึ้นเสด็จสู่ที่ทรง ที่ระ
 ทรรคินก็ถวายบังคมแล้วกลับบ้าน ครั้นถึงบ้านก็ส่งภริยาให้อยู่
 ดูแลการเย่า แล้วลอบเดินทางออกจากพระนครไป แม้แต่บ่าว
 ในเรือนก็มีให้ทราบ ครั้นพ้นพระนครไปแล้วก็เที่ยวไปตามท่า
 หน้าต่าง ๆ จนเข้าแคว้นเปาณตระ ถึงกรุง ๆ หนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ฝั่ง
 ทะเล มีศาลพระศิวะเป็นที่คนไปบูชามาก ที่ระทรรคินไปถึง
 ศาลนั้นก็เข้าไปบูชาแลนั่งพักอยู่ เพื่อนพ่อกำคนหนึ่งชื่อนิธัตต์
 ไปบูชาพระพระศิวะที่ศาลนั้น ครั้นเห็นที่ระทรรคินนั่งพักอยู่
 เห็นได้ว่าอ่อนเพลียเพราะความร้อนด้วยแสงพระอาทิตย์ กายก็
 มัวด้วยฝุ่นที่เกาะตามทางเค็ร นิธัตต์พ่อกำเป็นคนใจอารี ครั้น
 เห็นคนเค็รทางมีอาการดังนั้น ทั้งเห็นสวมสังวาลพราหมณ์ แล
 เป็นผู้มึลลักษณะดี เห็นได้ว่าเป็นพราหมณ์มีเกียรติ นิธัตต์จึง
 เชิญให้ไปบ้านของตน ที่ระทรรคินรับเชิญออกจากศาลตาม
 ไปยังบ้านนิธัตต์ ครั้นไปถึงเจ้าของบ้านก็ต้อนรับเป็นอันดี
 เชิญให้อาบน้ำแลรับเลี้ยงอาหารอย่างดีเสร็จแล้ว นิธัตต์ก็ถาม
 ว่า “ท่านชื่อไร มาแต่ไหน แลจะไปไหนต่อไป”

ที่ระทรรคินตอบอำความว่า “ข้าพเจ้าเป็นพราหมณ์
 ชื่อที่ระทรรคิน มาจากองคราชภูร์เที่ยวอาบน้ำตามทำบุญ”

นิธัตต์พ่อกำเป็นคนยินดีในการรับแขก แลเมื่อเห็น
 แขกมีลักษณะดีก็ยิ่งชอบใจ จึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้ากำลังจะไป
 คำชายที่เกาะชื่อสุวรรณทวีป ท่านจงพักอยู่ที่บ้านข้าพเจ้านั้น

ข้าพเจ้ากลับ มีเวลาพอที่ท่านจะผ่อนคลาย ให้^๕สิ้นความเหน็ด
เหนื่อย แล้วท่านจึงเดินทางต่อไป”

ทิระมะทรรคินตอบว่า “ถ้าท่านเต็มใจให้ข้าพเจ้าไปด้วย
ข้าพเจ้าอยากจะไปสุวรรณทวีปกับท่าน ยิ่งกว่าที่จะคอยท่านอยู่ใน
เรือน^๕นี้ แม้เรือนของท่านเป็นที่อยู่สบาย ข้าพเจ้าก็ใคร่จะเที่ยว
ดูที่ต่าง ๆ มากกว่าพักอยู่กับที่”

นิธิตัตต์พอคำได้ยินดังนั้นก็ยอมตามประสงค์ ทิระมะ
ทรรคินก็พักอยู่ในเรือน^๕นั้นคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นนิธิตัตต์ก็พาแขกไป
ลงเรือซึ่งบรรทุกด้วยสินค้าอันมีค่า แล้วออกแล่นไปไปในทะเล
ทิระมะทรรคินได้เห็นสมุทซึ่งเป็นที่น่ากลัวแล่นำพิศวง มีคำถาม
ว่ามุขมนตรีของพระราชากรุงใหญ่ มีกิจอะไรเกี่ยวข้องกับ
กับการเคจรเรือค้าขายทางทะเล ถ้าไม่มีใ้ราชการเคจรทาง^๕คร่งนั้น
ก็ใ้การที่ทิระมะทรรคินพึงทำ แต่มีคำตอบว่าแม่ผู้เป็นใหญ่ถ้า
ถูกเอาความร้ายป้ายชื้อ ก็อาจทำนอกทางถึงเช่นที่ทิระมะทรรคิน
ทำ^๕คร่งนั้นได้

ครั้นไปถึงสุวรรณทวีป นิธิตัตต์ก็ทำการค้าขายตาม
ธรรมเนียม พักอยู่ที่เกาะ^๕นั้นจนเสร็จการจำหน่ายสินค้าแล^๕ชื้อ
สินค้าบรรทุกเรือขา^๕กลับ ครั้นเสร็จกิจแล้ว ก็ออกจากเกาะ
แล่นเรือกลับมาตามทาง วันหนึ่งทิระมะทรรคินเห็นคลื่นลูกหนึ่ง
เกิดขึ้นในทะเล แล้วมีต้นกัลปพฤกษ์^๕ผุดขึ้นมาจากน้ำ กิ่งก้าน

เป็นทองทั้งต้น มีแก้วประพาลประดับเป็นช่อ ๆ ลูกแตกออก
 ล้วนแล้วด้วยมณีมีค่า ความงามเหลือที่จะพรรณนาได้ บนกิ่ง ๆ
 หนึ่งมีอาสนะประดับด้วยแก้ว บนอาสนะมีนางนั่งเอนพิงอยู่
 นางนั่งงามเป็นที่น่าพิศวง ที่ระฆะทรรณินตกตลิ่งอยู่ครู่หนึ่ง
 นางก็หยิบพิณขึ้นตีคแลขับด้วยสำเนียงไพเราะจับใจ

๑ อันปวงกรรมทำไว้ในปางหลัง เป็นพืชยังปางนี้ให้
 มีผล

หวานพืชดีผลดีมีแก่น หวานพืชชั่วกลัวผล
 ที่ขื่นแก่น

อันความจริงข้อนี้มีมาแล้ว ไม่คลาดแคล้วเป็น
 อื่นทุกหมื่นแสน
 จะเปลี่ยนชั่วให้ดีมีมาแทน ถึงมั่นแมนแมน
 ไม่เปลี่ยนได้เอย ๆ

เมื่อนางทิพย์ขับกลอนดังนั้นแล้ว ก็กลับจมลงในทะเล
 ทั้งต้นไม้แลอาสนะอันงาม ที่ระฆะทรรณินยื่นตลิ่งค้ำในทะเล
 เหมือนหนึ่งว่ามีอะไรที่พึงค้ำชูขึ้นมาเด่นอยู่ พลังรำพึงว่า
 “วันนี้เราได้เห็นสิ่งน่าพิศวงนัก ใครบ้างคิดว่าจะได้เห็นต้นไม้
 ชื่นจากทะเล มีนางทิพย์นั่งขับกล่อมอยู่บนต้นไม้ นั้น แล้วจม
 หายไปทันทีที่ไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นที่หมาย ทะเลนี้เป็นคลังใหญ่

อยู่ตามเคย เป็นที่อยู่แห่งสิ่งประเสริฐทั้งหลาย พระลักษมี
พระจันทร์ คันทันปาริชาติ แลของเลิศหลายอย่างได้ขึ้นมาจาก
ทะเล^๕”

ทірชะทรรคินยืนตริกตรองอยู่เช่นนี้ด้วยได้เห็นของประ
หลาด แต่นายท้ายแลลูกเรือทั้งหลายที่ได้เคยเคิรทะเลทางนั้น
ไม่เห็นประหลาดเลย จึงกล่าวแก่ทірชะทรรคินว่า “นางงาม
ผู้^๕ขึ้นจากทะเลบนต้นไม้^๕นั้นเสมอ แลกลับจมลงไปเช่นเดียวกัน
ทุกครั้ง ท่านพึงเคยเห็นจึงพิศวง พวกเราเคยเห็นบ่อยๆ”

ทірชะทรรคินได้ฟังคนประจำเรือบอกดังนั้นก็ไม่หายพิศ
วง นิ่งตริกตรองอยู่ตลอดเวลาที่เรือเคิรทาง ครั้นถึงฝั่งซึ่งเป็น
ท่าเรือของนิธิตตพ้อคำ นิธิตตก็ขนสินค้าขึ้นบก พาทірชะ
ทรรคินกลับบ้านแลมีการเลี้ยงดูกันตามเคย อยู่มาไม่ช้าทірชะ
ทรรคินก็ลา^๕นิธิตตจะกลับเมืองแห่งตน ต่างคนอวยพรแล
แสดงความอาลัยแก่กันแล้ว ทірชะทรรคินก็ออกเคิรทางบาย
หน้าสู่แคว้นองคะ ครั้นเข้าไปในกรุง กองคอยเหตุของพระราช
เห็น ทірชะทรรคิน มาแต่ไกล ก็รีบเข้าไปเฝ้าทูลความให้ พระมหา
กษัตริย์ทรงทราบ พระยศเกตุได้รับความลำบากในราชการเป็น
อันมากในเวลาที่มีมุขมนตรีไม่อยู่ ครั้นได้ทราบว่าทірชะทรรคิน
กลับมาใกล้จะถึง ก็เสด็จออกไปรับถึงนอกพระนคร ทรงแสดง

พระฤทธิไภยที่มุขมนตรีกลับมาถึง แล้วเสด็จขึ้นเข้ากรุง ตรัสให้ที่ระฆะทรรณิน ซึ่งมีร่างกายชอุ่มและเปื้อนด้วยฝุ่นและเปื้อนตามตามเสด็จเข้าไปถึงพระราชวัง แล้วตรัสว่า “เหตุไรท่านจึงกระทำการปราศจากกรุณาแก่เราถึงเช่นนี้ ท่านทิ้งเราไปเราก็ได้ความลำบากต่าง ๆ แลตัวท่านเองก็ได้ความเดือดร้อน เพราะทรมานร่างกายจนเห็นได้ถึงปานฉะนี้ แต่การที่ท่านออกเที่ยวเคียดทางเตร็ดเตร่ไปเช่นนี้ก็ไปด้วยเทพดาบัญญัติไว้ มนุษย์จะแก้ไขให้เป็นไปอย่างอื่นนั้นไม่ได้ ท่านจงเล่าให้เราฟังว่าท่านได้ไปถึงเมืองไหนบ้าง แลได้เห็นอะไรแปลกประหลาดในเมืองต่าง ๆ แลระหว่างเคียดทาง”

ที่ระฆะทรรณินได้ฟังรับสั่งถามดังนั้นก็ทูลเล่าตลอด ทั้งแต่ออกจากพระนครไปจนถึงแลกลับจากสุวรรณทวีป แลเล่าถึงนางทิพย์อันเป็นมณีของโลกทั้งสาม ซึ่งนั่งบนต้นกัลปพฤกษ์ ผุดขึ้นมาจากทะเลนั้นด้วย

ฝ่ายพระราชากรนได้ทรงยินที่ระฆะทรรณินมุขมนตรีเล่าถึงนางทิพย์ก็มีพระฤทธิไภยไคร่ทราบยิ่งขึ้น จึงตรัสไล่เสียงลักษณะความงามแห่งนางแล้วเกิดความรักรมูมิ้งในพระฤทธิไภย ทรงพระดำริห์ว่าชีวิตแลราชย์ปราศจากนางเป็นสิ่งไม่มีค่าเสียแล้ว ความสุขประการต่าง ๆ จะมีไม่ได้ เว้นแต่นางจะเป็นผู้ยังให้เกิด

เวตาลกล่าวต่อไปว่า ความรักเป็นของมีอำนาจยิ่งยวด แม้บุรุษผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจก็ไม่พ้นความข่มขืนแห่งความรักไปได้ ชายบางคนมียศมีเกียรติมีทรัพย์แลมีคุณความดีทุกประการ เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความเป็นไทยแก่ตน จะประพฤติอย่างไรประพฤติได้ที่ไม่ผิดคลองธรรม จะทำอะไรทำได้ที่ไม่ผิดกฎหมาย ชายเช่นนี้จะเลือกมิตรเลือกสหายก็เลือกได้ตามใจชอบ หรือเมื่อเลือกไม่ได้ตงนี้ก็คงจะเป็นตัวฝ่าย โน่น ปราศจากลักษณะที่จะเป็นเพื่อนสนิทกันได้ ไม่มีอันใดเป็นเครื่องเสื่อมเสียความเป็นไทยแก่ตน ชายที่มีอิสระเช่นนี้เมื่อความรักเข้ามาครอบงำ ก็กลับกลายหมด ความเป็นไทยแก่ตนก็เสื่อมถอย เพราะหัวใจไปถูกมัดตรึงตราเสียแล้ว แม้คนที่ไม่กลัวเทวดา แลไม่เกรงเดชพระอินทร์เพราะไม่ได้ทำอะไรที่พระสวรรค์บดเคี้ยวตำหนิโทษได้ ก็กลับมากลัวสตรีนิกเดียวซึ่งเป็นที่รักของตน ไม่ใช่เพราะหญิงมีอำนาจวาสนายิ่งกว่าเทวดาแลพระอินทร์ เป็นเพราะตกเป็นทาสแห่งความรัก หัวใจถูกโซร่ล่ามไว้แน่นหนา ตัวเป็นไทยใจเป็นทาสเสียแล้ว

คติแห่งความรักมีเช่นนี้ แม้พระยศเกตุเป็นพระราชาทรงศักดิ์ใหญ่ เป็นที่นิยมของนางทั้งหลายเพราะชาติ เพราะทรัพย์ แลเพราะอำนาจ ก็ยังตกเป็นทาสแห่งความรัก ไม่อาจหักห้ามความรุ่มรึงในพระหฤทัยได้ จึงรับสั่งให้ทีระมะทรรคิน

เลื่อนเข้าไปใกล้พระองค์แล้วตรัสว่า “ข้าจำเป็นจะต้องไปให้
เห็นนางองค์นั้น เพราะถ้าจะอยู่เช่นนี้ต่อไปก็จะทรงชีวิตไว้ไม่ได้
ข้าจะไปตามทางที่ท่านไป แลท่านอย่าคิดเลยที่จะห้ามข้า หรือ
คิดที่จะตามข้าไปด้วย ข้าจะปลอมตัวไปโดยล้าพั้ง แลท่านต้อง
อยู่รักษาราชการบ้านเมืองไว้ ความประสงค์ของข้าดังกล่าวนี้
ท่านจะขัดขืนทัดทานนั้นไม่ได้เป็นอันขาด”

เมื่อพระราชารับสั่งแก่มุขมนตรีเด็ดขาดดังนี้แล้ว ก็ตรัส
ให้ออกจากที่เฝ้า ทิรชชะทรรศินถวายบังคมลาไปบ้าน นำความ
ยินดีมาสู่บุตรภริยาญาติพี่น้องซึ่งตั้งใจคอยท่ามาช้านาน แต่
ทิรชชะทรรศินก็มีได้แสดงอาการรื่นเริงในเวลาที่มีการรื่นเริงในบ้าน
เพราะอำมาตย์ที่ดีไม่อาจเพลิดเพลิดใจได้ในเวลาที่จรรยาแห่ง
พระราชารของตนไม่ไปในทางที่ควร

เวลาลกล่าวต่อไปว่า ข้อที่กล่าวว่าพระราชจรรยาไม่เป็น
ไปในทางที่ควรนั้น ไม่ใช่ติเตียนความรักหญิง ความรักหญิง
เป็นสิ่งที่บุคคลผู้ไม่ได้ถือพรตพรหมจรรย์พึงแสวงแลพึงสงวนไว้
มิให้เสื่อมคลายไปได้ บุรุษควรมีความรักเป็นเครื่องนำความ
มีภริยา ไม่ใช่มีภริยาเป็นเครื่องนำความรัก เพราะวิธีที่สองนี้
มีทางแคล้วคลาดมาก แลชายผู้มิใช่สอาดย่อมจะอยากมอบหัวใจ
ให้แก่ภริยาตน เหตุฉะนั้นที่กล่าวว่าพระราชจรรยาของพระยศ

เกตุเป็นไปในทางที่ไม่ควรนั้น ก็เลงความเพียงว่าทรงลุ่มหลง
นางมีจำนวนมากอยู่แล้ว ยังจะแสวงต่อไปอีกเล่า

ครั้นกลางคืนวันรุ่งขึ้นพระยศเกตุแต่งพระองค์เป็นดาบส
เสด็จออกเค็รทางไปพระองค์เดียวตามทางที่ที่ระมะทรศินได้ทูล
ไว้ ได้พบฤษีองค์หนึ่งชื่อกุกุสนาณะ พระยศเกตุก็เข้าไปกระทำ
การเคารพ เล่าความประสงค์ที่เค็รทางให้ฤษีทราบแลขอความรู้
เพื่อสำเร็จหมาย ฤษีกุกุสนาณะตอบว่า “ท่านจงตั้งหน้าเค็รทาง
ไปด้วยความกล้า แลเมื่อก่อนลงเรือเค็รทะเลไปกับพ่อค้าชื่อ
ลักษมีทัตต์ ท่านจะได้เห็นนางแลได้นางสำเร็จประสงค์”

คำที่ฤษีกล่าวนี้ นำความเบิกบานมาสู่หฤทัยพระราชาเป็น
อันมาก จึงทรงนอบน้อมลาฤษีออกเค็รทางผ่านแคว้นต่าง ๆ
หลายแคว้น แลทรงได้ข้ามแม่น้ำแลเขาเป็นอันมากจนถึงฝั่งทะเล
ได้พบ ลักษมีทัตต์ พ่อค้า กำลังเตรียม การ จะ เค็รทางไป คำชายที่
เกาะสุวรรณทวีป พระยศเกตุซึ่งปลอมเป็นดาบสก็เสด็จเข้าไป
หาลักษมีทัตต์พ่อค้า ลักษมีทัตต์ได้เห็นดาบสมีพระลักษณะเป็น
พระราชา ก็อรอยบาทมีงจักรเป็นต้น ก็กระทำการเคารพ
รับรองเป็นอันดี แลแล้วเชิญให้พระยศเกตุเสด็จลงเรือไปด้วย
ครั้นไปถึงกลางทะเล พระยศเกตุได้ทอดพระเนตรเห็นต้น
กล้วยพฤกษ์ผุดขึ้นมา มีนางนั่งอยู่บนกิ่งเธอทอดพระเนตรดูนาง
เหมือนนกจะโกระพั่งแสงเค็รอน นางถือพิณดีดแลขับเพลง

๑ อันปวงกรรมทำไว้ในปางหลัง	เป็นพืชยังป่างนี้ให้
	มีผล
หวานพืชก็ผลก็มีแก่น	หวานพืชช้ำกลวผล
	ที่ขึ้นแก่น
อันความจริงข้อนี้มีมาแล้ว	ไม่กลาดเกล้าเป็น
	อื่นทุกหมื่นแสน
จะเปลี่ยนช้ำให้ก็มีมาแทน	ถึงแม้นแมนแมนไม่
	เปลี่ยนได้เอ๋ย ๆ

พระราชาก็ฟังนางช้ำกล่าวคติแห่งกรรมดังนี้ ก็เกิดความรักกลักกลุ่มในพระหฤทัยยิ่งขึ้น ทรงยินดีสิ่งพิศคุณนางอยู่ครู่หนึ่งจึงตรัสบูชาทะเลว่า “ข้าแต่พระสมุทผู้เป็นคลังแห่งมณีทั้งหลาย ผู้มีน้ำใจอันลึกซึ้งบุคคลไม่อาจหยั่งได้ เพราะเมื่อพระองค์ช้อนนางนี้ไว้ในทะเล ก็คือช้อนนางลักษมีไว้มิให้พระวิษณุเห็น ข้าพเจ้าขอเอาพระองค์เป็นที่พึ่ง เพื่อสำเร็จประสงค์ของข้าพเจ้า” พระราชาตรัสยังไม่ทันขาดคำทันกลับพฤกษ์แลนางทิพย์ก็จมลงไปทะเล พระราชาก็ทรงโจนตามลงไปประหนึ่งจะดับไฟรากด้วยน้ำในมหาสมุทร ในทันใดนั้นได้ทอดพระเนตรเห็นแลเสด็จไปถึงเมือง ๆ หนึ่งงามนัก มีแสงระยับจากเรือนซึ่งมีมณีเป็นเสา ทองเป็นผนัง น้ำต่างแลม่านล้วนแต่มุกดา มีสวนซึ่งมีสระอันงาม มีคันทระใดทำด้วยมณีสีต่าง ๆ สำหรับเค็รลงสระ

แลมีต้นกล้วยพฤกษ์หลายต้น พระราชาทรงเค็รจากเรือน^๕สู่เรือนโน้นในเมืองนั้น จนได้เที่ยวเกือบจะทั่วทุกเรือน แต่เรือนเหล่านั้นแม้จะงตงามประกอบด้วยความมั่งคั่งทุกประการก็ปราศจากคนอยู่ แลพระราชจะหานางซึ่งเป็นที่รักแห่งพระองค์ก็หาไม่พบ ครั้นทรงเค็รเที่ยวค้นต่อไปอีกรุ่นหนึ่ง พบวังสูงใหญ่ประดับด้วยมณีอันงาม พระยศเกตุจึงเสด็จเปิดประตูเข้าไปเที่ยวทอดพระเนตรข้างใน พบคน ๆ หนึ่งนอนอยู่บนเตียงมีผ้าคลุมอยู่ตลอดตัว พระองค์ทรงเปิดผ้าขึ้นดูก็เห็นนางผู้เป็นที่รัก พักตร์แห่งนางซึ่งเหมือนเพ็ญจันทร์นั้นมีเค้าเหมือนยม ในขณะ^๕ที่ผ้าคลุมหลุดพ้นไปเหมือนความมืดหลบแสงพระจันทร์ พระราชาได้ทอดพระเนตรดังนั้นก็มี พระฤทัยเหมือนหนึ่งคนที่ได้เค็รผ่านทะเลทราย ในฤดูร้อนไปพบแม่น้ำซึ่งเป็นที่ชุ่มชื้น ฝ่ายนางนั้นเมื่อลิมเนตรขึ้นเห็นบุรุษงามประกอบด้วยลักษณะดีเข้าไปยืนอยู่ข้างที่บรรทมดังนั้นก็ลุกขึ้นด้วยอาการฉับไว แลแสดงเคารพเชื่อเชิญเป็นอันดี พระพักตร์นางก็มุกุพันเหมือนหนึ่งให้เกียรติแก่พระบาทพระราชาด้วยเอาบัวคือพระเนตร ลงปกคลุมแล้วนางตรัสถามว่า “ท่านนามอะไร เป็นอะไร แลมาในที่อันมาถึงได้ด้วยยากนี้ โดยประสงค์อะไร อนึ่งกายท่านมีลักษณะเครื่องหมายอย่างกษัตริย์ เหตุใดจึงแต่งเป็นดาบส ขอท่านจง^๕แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบ”

พระราชাত্রัสตอบว่า “ข้าเป็นพระราชาครององคราษฎร์
ทรงนามยศเกตุ ข้าได้ยินจากเพื่อนผู้เป็นที่เชื่อถือว่า ถ้าใคร
เค็รทางไปมา ในทะเลนี้ก็อาจได้เห็นนางผุคชั้น จากทะเลบนต้น
กัลปพฤกษ์ ข้าจึงแต่งปลอมกายเช่นนี้สละราชสมบัติเพื่อจะได้
เห็นนาง แลได้ตามนางลงมาในทะเล ขอนางจงบอกข้าว่านาง
เป็นอะไร”

นางทูลตอบด้วยความรู้สึกอาย รู้สึกรัก แลรู้สึกยินดี
“มีพระราชามีวาสนาองค์หนึ่งเป็นใหญ่ในหมู่วิยาธร ข้าพเจ้า
เป็นธิดาของพระราชากันนี้ พระบิดาของข้าพเจ้าเสด็จไป
เสียจากกรุงพร้อมด้วยวิยาธรทั้งหลาย ทั้งข้าพเจ้าไว้ผู้เดียว
ด้วยเหตุไร ข้าพเจ้าหาทราบไม่ ข้าพเจ้าอยู่ผู้เดียวก็มีความ
ง่วงเหงา จึงผุคชั้นในทะเลแลนั่งร้องเพลงเล่นบนต้นกัลป
พฤกษ์” พระราชาได้ทรงฟังเพลิดเพลิดนสำเนียงนาง ทั้งรุ่ม
รักรูปแลกิริยาทุกประการ จึงตรัสเชิญนางให้ยินยอมวิวาห์กับ
พระองค์ นางก็ตกลงตามพระประสงค์ แต่ขอให้พระราช
ประทานคำมั่นข้อหนึ่งว่า เดือนละ ๔ วัน คือ วัน ๘ คำแล
๑๔ คำนางจะไปไหนหรือทำอะไร พระราชาจะห้ามปรามหรือ
แม้แต่ทัตทานก็ไม่ได้ ถ้าพระราชาประทานคำมั่นดังนี้นางจึงจะ
ยอมวิวาห์ด้วย เราท่านทั้งหลายเมื่อได้ทราบว่าการเป็นเช่นนี้
ก็ไม่ต้องสงสัยว่าพระราชาจะประทานคำสัญญาหรือไม่

พระยศเกตุได้อยู่กินกับนางวิถยารเป็นสุขเหลือที่จะ
พรรณนา จนวันหนึ่งนางทูลพระราชาวา “ข้าพเจ้ามีกิจจะต้อง
ไปที่อื่น พระองค์จะต้องคอยอยู่นี้ เพราะวันนี้เป็นวัน ๑๔ ค่ำ
หนึ่งในเวลาที่ทรงคอยอยู่พระองค์เดี๋ยวนี้ อย่าเสด็จเข้าไปใน
ห้องนี้เป็นอันขาด เพราะในห้องนี้มีอ่างแก้วซึ่งถ้าใครตกลงไป
จะไปผูกพันในโลกมนุษย์”

นางทูลพระราชาราชเช่นนี้แล้ว ก็ทูลลาออกไปนอกกรุง
พระราชาทรงพระแสงดาบด้อมตามนางไปมิให้ทันรู้ ครั้นออก
นอกนครไปหน่อยหนึ่ง พระราชาทอดพระเนตรเห็นรাকษส
ตนหนึ่ง กายใหญ่รูปร่างน่ากลัว เหมือนนรกซึ่งสำแดงรูปเป็น
สัตว์มีชีวิต อ้าปากใหญ่ดำเหมือนกลางคืน ครั้นเห็นนางก็ร้อง
ด้วยเสียงอันดัง แล้วตรงเข้าจับนางใส่ปากกลืนเข้าไป พระ
ราชาเห็นดังนั้นก็พระองค์สั่นด้วยเพลิงแห่งความโกรธ ชักพระ
แสงดาบตรงเข้าฟันรাকษสคอขาด ตีตะตกจากตัวเลือดไหลนอง
ไป เพลิงแห่งความโกรธของพระราชาก็ดับด้วยเลือดแห่งอสุร
แต่เพลิงแห่งความทุกข์ที่ไม่ได้นางคืนนั้นหาคับไม่ พระราชา
เสียพระหฤทัยสิ้นสติมิรู้จะทำประการใด พอนางออกมาจากกาย
รাকษสไม่มีอันตรายประการใด ปราบกฏความงามตามเคยเหมือน
หนึ่งแสงพระจันทร์ซึ่งส่องสว่างไปทั่ว พระราชาทอดพระเนตร

เห็นนางคืนมาเป็นดังนั้น ก็ทรงยินดีจึงเข้าสรว่มกอดนาง พลัง
ตรัสถามว่า การเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร เป็นความฝันหรือเป็น
ความจริง

นางวิทยากรได้ฟังรับสั่งถามดังนั้นก็กลับรู้สึกความเค็ม
ขื่นมาได้ จึงเล่าถวายพระราชว่า “ข้าแต่พระสามี การที่เกิด
ฝันใช้มายาแลมิใช่ความฝัน เป็นเพราะคำสาปของพระราช
ผู้ชนกแห่งข้าพเจ้า พระราชานั้นแต่ก่อนก็ทรงครองสมบัติอยู่
ในกรุงนี้ พระองค์มีบุตรหลายองค์ แต่ไม่ทรงรักใคร่เท่า
ข้าพเจ้า แลในเวลาเสวยถ้าข้าพเจ้าไม่ได้อยู่เสวยด้วยก็ไม่เสวย
เป็นอันขาด ส่วนข้าพเจ้านั้นนับถือพระศิวะด้วยความเลื่อมใส
จริง เคยมาณะที่นั่นทุกวัน ๘ คำแล ๑๔ คำ วันหนึ่งข้าพเจ้า
มาบูชาพระเคารีเพลินไปตลอดวัน พระบิดาของข้าพเจ้าไม่ได้
เสวยอาหาร ตั้งพระหฤทัยคอยข้าพเจ้าจนหิวโหยเกิดพิโรธเป็น
กำลัง แม้ความรักข้าพเจ้าก็ไม่อาจบ่วงกันไม่ให้การเป็นไปตาม
คติแห่งกรรมในปางก่อน ครั้นข้าพเจ้ากลับมาเฝ้าในเวลาค่ำก็
ทรงสาปว่า ‘เพราะเจ้าทำให้ข้าออกอาหารตลอดวัน ต่อไปข้างหน้า
เมื่อเจ้าออกไปนอกกรุงเพื่อจะบูชาพระศิวะในวัน ๘ คำแล ๑๔
คำ จงมีราक्षสมาจับตัวเจ้ากลืนเข้าไปในท้อง แต่ให้เจ้ากลับ
ออกมาได้ทางหัวใจราक्षส หนึ่งไม่ให้เจ้าจำเรื่องแลคำสาปนี้ได้

ไม่ให้จำความเจ็บปวดที่ได้ถูกกลืนเข้าไปในท้อง รากษส นั้นได้
แลให้เจ้าอยู่ในกรุงนี้ต่อไปคนเดียว'

“เมื่อพระบิดาข้าพเจ้าสาปตั้งนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็คอยอัน
วอนจนเธอสงสาร แลสาปเพิ่มเติมว่า ‘เมื่อใดพระราชากรอง
องคราษฎร์ทรงนามพระยศเกตุไค้มาเป็นสามีของเจ้า เธอได้
ทอดพระเนตรเห็นรากษสกลืนเจ้า แลเธอฆ่ารากษสตาย จน
เจ้ากลับคืนออกมาจากหัวใจรากษสแล้ว เมื่อนั้นให้สนคำสาปนี้
ให้เจ้าระลึกเรื่องแลคำสาปของข้าไค้ แลให้คืนความรู้วิทยากร
ไค้อย่างเก่า’

“เมื่อพระบิดาข้าพเจ้าได้สาปข้าพเจ้าเช่นนี้แล้ว ก็พา
บริวารไปอยู่เขานิษรในโลกมนุษย์ ทั้งข้าพเจ้าไว้ในเมืองนี้
แลการก็เป็นไปตามคำสาป แต่บัดนี้คำสาปนั้นสิ้นแล้ว แล
ข้าพเจ้าก็กลับระลึกเหตุการณ์ทั้งปวงไค้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะไป
เฝ้าพระบิดาที่เขานิษรในทันที เพราะกฎของพวกวิทยากรมีอยู่
ว่า ผู้ใดถูกสาป เมื่อสิ้นสาปแล้วต้องกลับคืนไปเข้าพวกโดยเร็ว
ส่วนพระองค์นั้น จะเสด็จอยู่ที่นี้ต่อไป หรือจะเสด็จคืนครองนคร
ของพระองค์ก็แล้วแต่พระประสงค์”

เมื่อพระราชาทรงฟังตั้งนี้ ก็เตือนร้อนในพระหฤทัยเป็น
กำลัง เพราะทุกขวิโยคหญิงที่รักกันนี้ เป็นทุกขหนักเหลือหนัก
นับประสาแต่ใคร แม้พระมเหศวรเมื่อพราจากพระอุมายัง

ทรงกระวนกระวายยวดยิ่ง ไหนเลยมนุษย์เค็นดินจะหักห้าม
 ความโศกเสียได้ พระยศเกตุทรงรับทุกข์ใหญ่หลวงเพราะนาง
 จะต้องพรากไป แต่ทรงเห็นอุบายจะยืตความสุขออกไปได้
 จึงตรัสแก่นางว่า “ถ้าจำเป็นจะต้องพรากจากนางเพราะกรรม
 ทำไว้ ก็เหลือที่จะแก้ไขได้ แต่ของนางจงกรุณาแก่ข้าผู้สามี
 อย่าเพื่อไปในทันที อยุคอยู่ที่นี้อีก ๗ วัน ใช้เวลานั้นทำให้
 ความสุขยืคยาวออกไปบ้าง เมื่อครบ ๗ วันแล้ว นางจะไปเฝ้า
 พระบิดาก็ตามแต่ปรารถนา ข้าก็จะคืนสู่นครของข้า”

พระราชาวังวอนเช่นนี้ จนนางสงสารยอมให้ยืตความสุข
 ออกไปกึ่งพระประสงค์ พระราชาก็ทรงสำราญอยู่กับนางตลอด
 เวลา ๖ วัน ครั้นวันที่ ๗ เธอทรงชวนนางเข้าไปในห้องซึ่งมี
 อ่างแก้วอันเป็นประตูกินสู่โลกมนุษย์ เพื่อให้นางชี้ให้ทรงเห็น
 แลอธิบายให้ทรงทราบวิธีที่จะเสด็จคืนกลับพระนคร ครั้นพระ
 องค์แลนางยืนโชนกคอยู่ด้วยกันที่ปากอ่างแก้ว พระราชาก็ทอด
 พระศอนางพาใจลงในอ่าง ในทันใดนั้นสององค์ก็เสด็จลุกขึ้น
 ในสระแห่งพระราชอุทยานในนครของพระยศเกตุ คนเฝ้าสวน
 เห็นพระราชาเสด็จกลับมาก็มีความยินดี รีบส่งข่าวไปให้ทірมะ
 ทรรคินผู้รักษาพระนครทราบ ทірมะทรรคินกับหมู่เสนาอำมาตย์
 ก็พากันรีบไปรับเสด็จณะพระราชอุทยาน แล้วพากันแวกล้อม
 ตามเสด็จเข้าพระราชวัง

ส่วนที่รฆะทรศิน เมื่อได้เห็นพระราชานางทิพย์กลับ
มาด้วย ก็คิดประหลาดแลกล่าวแก่ตนเองว่า “พระราชานาง
อย่างไรหนอจึงพานางวิยาธรรมาได้ นางองค์นี้เจียวที่เราได้
เห็น นั่ง คีตกพิณแลขับกลอน อยู่บนต้นกัลปพฤกษ์ซึ่ง ผุด ขึ้น จาก
ทะเล แล้วกลับจมลงไปเร็วราวกับสายฟ้า การทงหลายแม้จะ
แปลกเกินที่ปัญญามนุษย์จะเข้าใจได้ ก็อาจเกิดแลอาจเป็นไป
ตามที่เทพคาบัญญัติไว้ เหตุฉนั้นแม้มนุษย์จะได้นางวิยาธรรมา
เป็นภริยา ก็ไม่ควรผู้อื่นจะกระวนกระวายใจ แต่ความกระวน
กระวายใจนั้นเล่า ก็เกิดตามบัญญัติแห่งเทพคาบนั้นเดียวกัน
จะแก้ ไชค้วยอุบายประการใดเราก็ตนปัญญา ที่จะทราบได้เสียแล้ว
ความอึดอันตนปัญญาเล่า ก็เป็นเพราะเทพคาบัญญัติเหมือน
กัน เพราะฉนั้น ฯลฯ ฯลฯ”

การที่รฆะทรศินซักเทพคาไปทุกอย่าง ไม่เห็นท่าทาง
ว่าจะหยุดเพียงไหน จนต้องกล่าว ฯลฯ ฯลฯ เช่นนี้ ก็อาจจูง
เราทงหลายไปในทางที่เห็นได้ว่า ที่รฆะทรศินใกล้จะถึงอะไร
ส่วนข้าราชการอื่น ๆ ตลอดถึงราษฎรพลเมืองนั้น ต่างก็รีบวิ่ง
เอิกเริกแสดคงความสบายใจที่พระราชานางกลับสู่กรุง แลทงได้
พานางวิยาธรรมาด้วย

ฝ่ายนางวิยาธรร ครั้นมาถึงนครของพระราชานางผู้มีแล
พันกำหนด ๗ วันแล้ว ก็กำนิงจะกลับคืนสู่พวก แต่ครั้นจะ

เหาะก็เหาะไม่ขึ้น เพราะลิมวิชานันเสียแล้ว เมื่อนางรู้สึกว่
นางเสื่อมความรู้ก็เค็ดร้อหนักยัแสดงอาการเศร้าโศก พระ
สามีสั่งเกตเห็นก็ตรัสถามว่าเหตุไรจึงเป็นเช่นนี้

นางทูลตอบว่า “เพราะข้าพเจ้ารักพระองค์ ยอมอยู่
กับพระองค์นานเกินควร ไม่รีบกลับไปเข้าหมู่วิทยาธรในทันที
ที่สนบাপ จึงถูกลงโทษคือลิมวิชาเหาะเสียแล้ว ข้าพเจ้าจะกลับ
ไปยังถิ่นทิพย์ก็กลับไม่ได้”

พระราชาก็ทรงฟังดังนั้นก็ทรงยินดียิ่งนัก ตรัสว่า
“ครั้งนี้ข้าได้นางวิทยาธรไว้แน่แล้ว”

ฝ่ายที่ระฆะทรรคินเมื่อได้ทราบดังนั้น ก็ตริกรองต่อไป
ตามแนวความคิดที่เริ่มแต่วันที่ไปรับเสด็จพระราชที่พระราช
อุทยาน ครั้นกลับไปบ้านก็นอนคำนึงต่อไปอีกจนดับชีวิตไป
ด้วยควมเสียใจ รุ่งเช้ามีผู้นำความเข้าไปทูลพระรชาก็ทรง
เศร้าโศก แต่เมื่อไม่มีใครช่วยแบ่งเบาภาระปกครองราชการ
บ้านเมือง พระรชาก็ต้องทรงทำเอง ทรงพระชนม์ยืนยาว
มีนางวิทยาธรเป็นที่รักร่วมพระฤทัย

เวตาลเล่ามาดังนี้แล้วก็หยุดอยู่ครู่หนึ่ง แล้วทูลถาม
พระวิกรมมทิตย์ว่า “พระองค์ทรงทราบหรือไม่ว่า ที่ระฆะทรรคิน
เสียใจตาย เพราะเหตุใด”

พระวิกรมมัททย์ทรงนั่งตรึกตรอง ยังมีได้ตรัสประการใด เวตาลจึงทูลซ้ำว่า “พระองค์คงจะทรงคิดว่า ที่ระฆะทรรศิน เสียใจตายเพราะไม่ได้นางมาเป็นเมียตัวเองคอกกระมัง ถ้าทรง คิดดังนั้นก็คงจะเป็นด้วยทรงเห็นว่า ที่ระฆะทรรศินเสียใจเพราะ ตัวได้เห็นนางก่อน ถ้าไม่นำความมาแล้วถวายพระราชา แลถ้า ตัวพากเพียรเอง ก็อาจได้นางมาเป็นเมีย”

พระวิกรมมัททย์ไม่โปรดคำที่เวตาลทูลถวายพระมหุทัยผิต ๆ จึงตรัสว่า “ข้าไม่ได้คิดอย่างเองว่า ที่ระฆะทรรศินเป็นคนดี ไม่ใช่คนชนิกนั้น”

เวตาลทูลว่า “ถ้าเช่นนั้นคงจะเป็นด้วยทรงเห็นว่าที่ระฆะ ทรรศินเสียใจที่พระราชาเสด็จกลับมา รับความเป็นใหญ่ในบ้าน เมืองคืนไป ตัวที่ระฆะทรรศินสิ้นอำนาจเสียแล้ว จึงเสียใจถึงเสีย ชีวิต ธรรมดาคนเมื่อได้ชิมความมีอำนาจแล้ว ไหนเลยจะไม่ เสียใจในเวลาที่ต้องลดตัวลงมา”

พระวิกรมมัททย์ตรัสตอบว่า “ไม่ใช่อย่างนั้นเป็นอันขาด ข้าได้กล่าวแล้วว่าที่ระฆะทรรศินเป็นคนดี หาใช่คนชนิกนั้นไม่ เหตุที่ทำให้ที่ระฆะทรรศินเสียใจจนตายนั้น ก็เพราะรำลึกว่า แค่นางมนุษย์พระราชายังลุ่มหลงละทิ้งราชการบ้านเมืองเสียแล้ว ก็เมื่อได้นางวิยาธมาเช่นนั้น จะเป็นอย่างไรต่อไปอีกเล่า ตัวที่ระฆะทรรศินเองได้เห็นคเหินยอมมาก จนถึงกับเที่ยวเค็รทาง

ตรากตรำโดยหวังว่าพระราชาก็คิด การก็กลับตรงกันข้ามคั้ง
นี้ เป็นที่น่าเสียใจนัก ที่ระชะทรรคินคิดคั้งนี้ จึงตายด้วยควม
เศร้าใจ”

เวตาลหัวเราะทูลว่า “ถ้าพระองค์ต้องกลับไปต้อนโสภ
อีกหลายเที่ยว ก็อย่าทรงเศร้าโศกเสียพระชนม์เร็วนัก” เทำ
นั้นแล้วก็หลุกหลอกกลับไปอยู่ต้อนโสภตามเดิม

จบนิทานเวตาล เรื่องที่ ๘

นิทานเวตาลเรื่องที่ ๙

เวตาลเล่าเรื่องซึ่งยืนยันว่าเป็นเรื่องจริง อีกเรื่องหนึ่งว่า
กว้างไกลไปในประเทศอังกม ซึ่งชนอารยะผู้มีถิ่น
เดิมในแผ่นดินสูงทางตะวันตก สาดกันมาตั้งภูมิลำเนาเป็นบึก
แผ่นอยู่นั้น เกียรติแห่งนางมุกดาวลีบุตรพรหมณ์หริทาสเลื่อง
ลือทุกทิศ บันฑิตแลแก้วนับจำนวนร้อยพากันแต่งกายยกลอน
สำแดงความรัก บ้างก็กล่าวว่่านางอยู่ในที่ใด ที่นั้นย่อมสว่าง
เหมือนแสงฉายในเรือนมืด บ้างก็กล่าวสรรเสริญความงามแห่ง
นาง แลแสดงทุกซ์ที่เกิดเพราะความรัก

๑ อ้าอองค์ทรงศักดิ์ด้วย

ศรดอก ไม้แฮ

จากแหล่งเพลงตรงตรอก

อกช้า

ไปรงปรุทลุเล่ห์หอก

ไล่หัน

ฤทธิ์รากลึงแรงกล้า

เรียวกลุ่มรุมใจ ฯ

๑	สาวสวรรค์คืนจากตัว	แดนสวรรค์ ไถฤา
	อำเอี่ยมองค์เอวอัน	อ่อนช้ออัน
	เพ็ญพักตร์ลักษณเลาวัลย์	ราววาท
	ไอ้ออกสทกทุกซ์สท้อน	ท้าวสท้านลาญหลง ฯ
๑	เที่ยวค่อมกรอมทุกซ์กล้า	กริ่งกมล หม่นแล
	กองระกำจำกล	ก่นเศร้า
	เพลิงร้อนจะผ่นปรน	พอปลด
	ร้อนราคเราเร้าร้อน	รุ่มร้อนรอนทรวง ฯ
๑	เปล้าเปลี่ยวเหี่ยวอกไอ้	ไอ้ออก
	หนาวจิตคึกคืออุทก	สทกสท้อน
	คิดโฉมประโลมกก	กอดอุ่น
	กายแม่เย็นยามร้อน	อุ่นเนื่อยามหนาว ฯ
๑	ใคร่สมสมใคร่ได้	ทางไต แม่เอย
	เจ็บจิตอาจินใจ	จักขว้า
	โหยหวนอ่วนอกไอ	เปนเลือด แล้วแม่
	แรงรักชกชอกช่า	ไซ้ช่าลาตาย ฯ

บ้างก็แต่งฉันท์ลำดับครูลหุ ซึ่งตนเห็นไปเองว่าไพเราะ
กล่าวชมแลเชิญนางให้ยินยอมวิวาหะกับตน

๒๐	อ้าอุไรพรุพบุพิบูลย์	เฉลาแชลุ่มแจรมจรรณู
	เจริญภาส	

- ๐ ตูสวINGSวายเพราะสายสวาคี ระทวยบ่ปลดกระทคบ่ปราศ
 บ่ปลิดโคก
- ๐ แสนจะเสี้ยวจะสร้านณวารวิโยค จะข้ามณห้วงบ่ลวงณโอม
 ก้อกกรม
- ๐ ไคร่เสน่หะนิตยฺสนิทสนม จะแนบจะนิทร์จะชิตจะชม
 ณ เเชิงรัก
- ๐ เชิญสมรสุมาลัยสมานสมัค ประสานประสงค้ประจงประจักษ์
 ประจวบใจ ๖

บ้างก็กล่าวลบลู่ตนเองด้วยความขุ่นแค้น ที่ไม่สมหมาย
แลกระเดียดไปข้างโลกจะแตกเพราะเหตุนี้

- ๑๕ ๐ ใ้อาตมะอกวิทกยั้ง เพราะวหุญงวายภา
 ฉันใดจะได้สมรมา นิทระแนบพนอชม
- ๐ ไคร่สมบ่สมหทยะไคร่ ก็ไฉนจะได้สม
 โหยหวยระทวยอุระระทม ทุขแทบถลุ่มลง
- ๐ ใจผูกจะปลุกบียะมนัส ทวิวิฒนาทรง
 แคล้วคลาดเพราะมาคมนทง นรค้อยจะสอยดาว
- ๐ ท่าชาติและปราศนรูปถัม ภกช้อูรายาว
 แร้นทรพยะยัยศณคราว ทุขกว้างบ่บางเบา
- ๐ แค้นใจบ่ใส่ชลกระโหลก บ่โซงกจะตุเงา
 น้ำหน้ากระลาศิรขเวา ฤจะหมายตะกายสูง

- ๑ กางกอกผกมุขเผยอ จิตเห่อจะบีบึง
 เปนหมู่จะคู่อศวรจุง จรไค้ไฉนนา
 ๑ ตกทุกข์จะลฤสีกัลลา ทูลล้าจะไทรตรา
 หลีกหล่มกัลมจะคมนา कमเคลื่อนบ่เหมือนใจ
 ๑ นารักประจักษ์จิตบ่ขาด กลบาทกระสังไกล
 โชร่เหล็กกล่อมทหะไทย คุจทาสบ่อาจจร
 ๑ อำตู่จะคุสกลภพ ก็สยบเสยงหยอน
 มีคมนตรีจะคั่นนยะชอน ก็และเครื่องจะเคื่องตา
 ๑ ปราศหวังก็คังสุริยะคับ ระวิลับนิราภา
 กิด ๆ ระอิดอูระระอา อูรูโลกจะแหลกฤ ๆ
 บ้างก็กล่าวลบลู่พระจันทร์ว่า
 ๑ เพ็ญพระจันทร์นั้นสว่างแต่ข้างขึ้น กระจ่ายมีนเมาเพ็ญจน
 เป็นบ้า
 อันทรามวัยใสสุกทุกเวลา น้ำใจขำเมามีนทั้งชนแรม
 ไต้ยลพัคตรรักเหลือไม่เบือรัก ออกจะหักเพราะอนงค์ศร
 ทรงแหลม
 ให้แก่นคคจิตเจ็บที่เหน็บแนม ไม่ยิ้มแย้มเขื่อนให้ชื่น
 ใจเออย ๆ
 บ้างก็กล่าวว่านางมีผิวเหมือนดอกจำปา มีผมเหมือน
 นางงู มีบาทเหมือนทับทิม (เพราะยิ้ม) มีตาเหมือนตาเนื้อ

ตามเคย คิ้วเหมือนธนูโค้ง ตามอย่างคิ้วที่นิยมว่างาม เติร์
เหมือนหงส์ ฯลฯ ฯลฯ

แต่ไม่มีใครลืมหว่านางมีสำเนียงไพเราะเหมือนนก
กาเหว่า แต่ทุกคนกล่าวว่าถ้านางอัจฉราลงมาเปรียบประชัน
ความงาม นางอัจฉราจะได้ฉาย

แต่บัดนี้คิดแลกว่านับจำนวนร้อย ซึ่งประชันกันแต่งกาพย์
กลอนสรรเสริญความงามแห่งนางมุกดาวลีนั้น จะจงใจให้นาง
รักผู้แต่งผู้ใดผู้หนึ่งก็หามิได้ เพราะธรรมชาติหญิงงามย่อมจะได้
เคยยินคำยกยอความงามจนชินหู แม้จะยกยอด้วยกาพย์กลอน
ไพเราะก็ไม่เป็นของแปลก ถ้ายิ่งกาพย์กลอนแล้ว ๆ อย่างที่กล่าว
มาแล้ว ก็ยิ่งเบื่อหนักขึ้น แต่พระองค์ผู้ทรงสติปัญญาสามารถ
ย่อมจะทรงทราบว่า วิธียอหญิงงามต้องยอว่ามีวิชาปราศเปรื่อง
หรือยกคุณที่ไม่มีชั้นกล่าว จึงจะเป็นเครื่องจับใจนางสวย กล่าว
ตรงกันข้าม ถ้านางเป็นผู้ที่หาความสวยยาก ถึงหากจะเป็นคน
มีเชาวน์ ก็อาจยอให้ต้องใจได้ก็ยากกล่าวถึงความงามอันสุขุม
อันเป็นของไม่หาง่ายเหมือนความงามล่อตา ดังนั้นเป็นต้น ความ
ยอนั้นเปรียบเหมือนหินกับเหล็ก ซึ่งทำให้เพลิงแห่งความรัก
เกิดได้

ส่วนนางมุกดาวลีนั้นเมื่อกาพย์กลอนจนเกลียดกวีไปทั้ง
หมด วันหนึ่งจึงบอกแก่บิดาว่า ถ้าจะหาผู้ให้ ต้องหาชายที่
รูปร่างดีไม่เคยแต่งกาพย์กลอนเป็นอันขาด อนึ่งชายที่จะเป็น

สามีนางนั้นต้องเป็นคนเขาวนัไว้ประกอบด้วยความรู้ ยิ่งรู้มาก ยิ่งดี ขอแต่อย่าให้เป็นความรู้ในเชิงกาพย์กลอนเท่านั้น

อยู่มาช้านานมีชายหนุ่มสี่คนมาจากสี่ทิศ ต่างคนประกอบคุณความดีของตนเสมอกันทั้งในเชิงปัญญา ในกำลัง แลในความรู้ คนทั้งสี่เข้าไปหาพราหมณ์หริทาส แสดงประสงค์จะได้บุตรพราหมณ์เป็นภรรยา หริทาสจึงนัดให้มาพร้อมกันในวันรุ่ง เพื่อจะได้ประกวดความดีกันในการเจรจาแสดงความรู้

วันรุ่งขึ้นชายทั้งสี่ก็มาตามนัด ชายคนที่หนึ่งชื่อมหาเสนีกกล่าวแสดงปัญญาว่า “ชายใดมีจําnghหาความไม่เปลี่ยนแปลงในโลกนี้ ชายนั้นเป็นคนโง่ เพราะความเป็นไปของโลกนั้นอ่อนเหมือนต้นกล้วย แตกต่บ่ง่ายเหมือนฟองทะเล

“สิ่งทั้งหลายในที่สูงไม่ช้าจะล้ม สิ่งทั้งหลายในที่ต่ำคงจะสลายไปทั้งสิ้น

“ญาติที่ตายไปแล้วกินหน้าตาของญาติที่คง ชีวิตอยู่ด้วยความไม่เต็มใจ เพราะฉนั้น:-

“จักทำบุญตรวจหน้า จงอย่าให้เข้าใจ ออกด้วยอาตุรพ้อเอ๋ย”

นางมุกดาวลีนั่งฟังอยู่หลังฉาก ได้ยินมหาเสนีพูดดังนั้น ก็กล่าวว่า “ชายคนนั้นพูดไม่มีมงคลเลย มีหน้าซ้ำกำเริบเอากลอนเลว ๆ มากล่าวด้วย คนเป็นกวีใช้ไม่ได้”

ชายคนที่สองกล่าวว่า “หญิงใดปฏิบัติชายผู้ซึ่งบิดา
มารตายกให้ด้วยดี หญิงนั้นได้ชื่อว่าเป็นหญิงดี แลคำภีร์ศาสตร์
กล่าวว่า หญิงใดเป็นโยคินี ในเวลาสามียังอยู่ หญิงนั้นทำให้
สามียายุสั้น แลจะตกในกองไฟภายหลัง”

คำที่ชายคนที่สองกล่าวนี้ นางมุกดาวลีเห็นโง่งที่สุด จึงนึก
ในใจว่านางจะไม่ยอมคำนึงถึงชายคนนั้นเป็นอันขาด

ชายคนที่สามเป็นตระกูลนักรบชื่อคุณากรกล่าวว่า “มาร
ดาคุ้มครองบุตรเมื่อเป็นทารก บิดาคุ้มครองเมื่อจำเริญวัยใหญ่
ขึ้น แต่บุรุษซึ่งเป็นชาตินักรบย่อมจะคุ้มครองรักษาสกุลของตน
ทุกเมื่อ ธรรมเนียมแห่งโลกแลหลักที่ตั้งของข้าพเจ้าเป็นเช่นนั้น”

คนที่ประชุมฟังอยู่นั้นเมื่อได้ยินคุณากรกล่าวดังนี้ ก็พา
กันสรรเสริญว่าเป็นคนกล้าควรเป็นที่เคารพ

ส่วนชายคนที่สี่เป็นตระกูลพราหมณ์ชื่อรัตนทัตต์ เมื่อ
ได้ยินชายทั้งสามกล่าวแสดงปัญญาดังนั้น ก็นั่งอยู่มิได้พูดประ
การใด จนชายทั้งสามคิดว่าเป็นเพราะเหตุโง่งเงลาเบาความรู้
แต่ครั้นพราหมณ์ผู้เป็นบิดานางแลคนอื่น ๆ ที่ประชุมฟังกันอยู่
นั้นกล่าวขยันขอให้พูด รัตนทัตต์ก็พูดสั้น ๆ ว่า “ความนิ่งนั้น
ดีกว่าความพูด” ครั้นเมื่อเขาเตือนให้พูดอีกก็กล่าวว่า “คน
ฉลาดย่อมไม่ประกาศอายุของตน ไม่ประกาศให้ใครทราบเมื่อ
ถูกหลอก ทั้งไม่ประกาศความมีทรัพย์หรือความเสียทรัพย์ ไม่

ประกาศความบกพร่องในครอบครัว ไม่ร้ายมนต์ให้คนไถยิน
 แลไม่ประกาศความรักภริยา หรือวิธีประสมยา หรือน้ำที่ประ
 พฤติธรรม หรือของให้ หรือคำกล่าวโทษ หรือความไม่มีสัจย์
 แห่งภริยาตน”

เมื่อชายคนที่สี่ได้กล่าวดังนั้นแล้ว ก็เปนนอันสนการประ
 ลองปัญญาในวันนั้น พราหมณ์หริทาสเจ้าของบ้านแสดงความ
 เสียใจต่อชายคนที่หนึ่งแลที่สองแลให้ของเล็กน้อยแล้ว ก็เอา
 น้ำมันหอมประพรมเสื้อผ้าชายสองคน แลรดน้ำดอกไม้เทศที่
 ศีรษะแล้วก็ให้พลูเชิญให้กลับ ส่วนชายคนที่สามที่สี่ คือคุณากร
 แลรัตนทัตต์นั้น พราหมณ์หริทาสเชิญให้มาใหม่ในวันรุ่ง ชาย
 ทั้งสองก็มาตามนัด ครานั้นนั่งลงพร้อมกันแล้ว พราหมณ์หริทาส
 จึงถามว่า “ท่านทั้งสองมีปัญญาดังที่แสดงโดยคำพูดเมื่อวานนี้
 บัดนี้ท่านจงแสดงให้เห็นว่า ปัญญาของท่านมีผลเป็นความรู้แล
 ประโยชน์อะไรบ้าง”

คุณากรกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้สร้างรถขึ้นไว้คันหนึ่ง รถ
 นี้อาจพาข้าพเจ้าไปถึงไหนก็ได้ทุกแห่งในพิริบตาเดียว”

รัตนทัตต์กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีความรู้ชุบคนตายให้คืน
 เป็นมาได้ แลอาจสอนเพื่อนของข้าพเจ้าให้สามารถเช่นกัน”

เวตาลเล่ามาเพียงนี้ก็อยู่ไ้แล้วทูลถามพระวิกรมมัททิตย์
 ว่า ชายหนุ่มมีความรู้ประเสริฐทั้งสองคนเช่นนั้น พระราชาจะ

ทรงดำริห์ว่า พราหมณ์หรือ ทาสควร จะเลือกชายคนไหนเป็นชาย
แต่พระวิกรมมัททีย์ไม่ทรงตอบ เหตุไม่ทรงทราบว่าจะตอบประ
การใด หรือเหตุไฉนพระสติว่าเป็นกมลเวทาลดวงตาม ก็เป็นได้
ทั้งสองประการ ครั้นพระวิกรมมัททีย์ไม่ทรงตอบ จนเวทาล
เห็นได้ว่าจะล่อให้ตรัสทรงนี้ไม่สำเร็จแล้ว ก็เล่าต่อไปว่า เมื่อชาย
หนุ่มทั้งสองได้แสดงความรู้อุให้ที่ประชุมทราบดังนี้แล้ว พราหมณ์
หรือทาสก็ยังไม่เล็งใจไม่แน่ว่าจะเลือกคนไหนดี จึงเรียกให้นาง
มุกดาวลีออกมากลางที่ประชุม ถามว่านางจะเลือกคนไหน นาง
มุกดาวลีสักมหน้าหนึ่งไม่ตอบว่ากระไรด้วยวาจา แต่ชายทางตา
คุรทันทตต์ พราหมณ์หรือทาสเห็นดังนั้นก็กล่าวเป็นภาษิตมีความ
ว่า มุกดาควรร้อยเป็นสร้อยกับมุกดาด้วยกัน แลยกลูกสาวให้
แก่รัตนทตต์ตามใจธิดาประสงค์

ฝ่ายคุณากรชาตินี้กรพบเห็นเช่นนั้นก็แค้นใจ มือจับหนวด
บิขขึ้นไปจนถึงตาซึ่งแดงด้วยความโกรธ มือก็เวียนไปจับดาบ
ร่ำไป แต่คุณากรเป็นคนเกิดในสกุลที่มีคุณธรรมอยู่ในใจ ถึงแม้
จะขุ่นเคืองในใจถึงเช่นนี้ไม่ซ้าก็หายโกรธ

ฝ่ายมหาเสนีคือชายคนที่หนึ่งซึ่งถูกคัดออกไปแต่วันแรก
นั้น ชรอยจะเป็นตัวเป็นทวยเป็นกวีตอกกระมัง จึงเป็นคนไม่มีความ
อายเลย ครั้นเมื่อพราหมณ์หรือทาสได้มั่นกำหนดการวิวาหะนาง
มุกดาวลีแล้ว มหาเสนีได้ทราบก็กระทำการอุกอาจเข้าไปในที่

ประชุม พุคจาแสดงความโกรธแลกล่าววาจาชิตแลกาพย์กลอนที่
ไม่เข้าเรื่องด้วยสำเนียงอันดังกลบไปในเรือน ยกคุณชั่วแห่ง
หญิงทั้งหลายขึ้นกล่าวว่า ในโลกนี้หญิงเป็นบ่อเกิดแห่งความ
ทุกข์ เป็นยาพิษอย่างแรง เป็นที่อยู่แห่งความกระวนกระวาย
เป็นผู้สังหารความกำหนัดแน่ในใจคน เป็นผู้กระทำให้เกิดความ
มีนเมารัก แลเป็นโจรปล้นคุณความดีทั้งหลายในโลก เมื่อได้
กล่าวประทัดประหารหญิงเช่นนั้นแล้ว ก็กล่าวต่อไปถึงบิดาแห่ง
นาง เรียกหริทาสว่า "มหาพราหมณ์" ซึ่งรับโคแลทองคำเป็น
สินจ้าง แลเป็นคนบุชาลิ่ง ส่วนพราหมณ์แลลูกแห่งพราหมณ์
ทั้งหลายนั้นใช้ไม่ได้หมดรวมทั้งรัตนทัตต์ด้วย ครั้นคนที่อยู่ใน
ที่ประชุมนั้นช่วยกันห้ามปราม มหาเสนีก็นิ่งแสดงความโกรธ
มากขึ้น จนพราหมณ์หริทาสตกใจกลัวสำเนียงแลอาการมหาเสนี
เป็นกำลัง ในที่สุดมหาเสนีสาบาลว่า แม้นางมุกดาวลีจะได้มัน
แล้วก็ตาม ถ้าเขาไม่ได้นางเป็นภรรยา เขาก็จะฆ่าตัวตาย แล้ว
เป็นผีมาควนแลทำร้ายคนในบ้านนั้นทั้งบ้าน

ฝ่ายคุณากรเป็นชาตินักรบมีใจกล้า ครั้นได้ยินมหาเสนี
พูดดังนั้น ก็แนะนำว่าให้รีบไปฆ่าตัวตายเถิด แลเมื่อเป็นผี
แล้วจะทำอะไรก็แล้วแต่สมัก แต่พราหมณ์หริทาสห้ามคุณากร
ไม่ให้พูดแสดงน้ำใจร้ายกาจ มหาเสนียิ่งโกรธใหญ่ เกิดความ
กล้าเพราะเกลียด เพราะรัก แลเพราะโกรธ ก็ชักเชือกบ่วง

ออกจากอก วิ่งออกไปจากเรือนแล้วผูกคอแขวนตัวตายอยู่กับ
ต้นไม้ข้างเรือนนั้น

ครั้นเวลาเที่ยงคืนผีมหาเสนี ก็ทำจริงดังที่ไต่กล่าวไว้เมื่อ
ยังมีชีวิต แสดงตัวเป็นรูปรากษสมาที่เรือนพราหมณ์หริทาส ทำ
ให้พราหมณ์แลคนทั้งหลายตกใจเป็นกำลัง ครั้นรากษสทำอาการ
คุกคามจนคนกลัวหลบซ่อนไปหมดแล้ว ก็พานางมุกดาวลีเหาะ
หายไปเสียจากเรือน แลบอกกล่าวไว้ว่า ถ้าจะตามให้พบให้ไป
ตามบทยอดสูงที่สุดแห่งเขาหิมาลัย

ฝ่ายพราหมณ์หริทาสเมื่อเกิดเหตุดังนี้ ก็วิ่งไปเรือนรัตน
ทัตต์ ปลุกให้ตื่นขึ้นแล้ว พราหมณ์หริทาสก็ปากสั่นตัวสั่นเล่า
ความให้ผู้จะเป็นบุตรเขยทราบทุกประการ รัตนทัตต์พราหมณ์
หนุ่มทราบเรื่องก็ตกใจเป็นกำลัง ออกวิ่งไปเรือนคุณากรนักรบ
แลวิ่งวอนให้ช่วย คุณากรเป็นคนใจดี แม้จะได้ชุนเคืองด้วยเหตุ
แพ้รัตนทัตต์ในทางรักก็จริง แต่เมื่อผู้ชนะมาวานให้ช่วยก็ยอม
ช่วย จึงจัดรถซึ่งพาเหาะได้แล้วสองคนก็ขึ้นนั่งรถ แลบอก
พราหมณ์หริทาสให้แน่ใจว่าจะได้ลูกสาวคืนมาในไม่ช้า คุณากร
ก็ร้ายมนต์ทำให้รถลอยขึ้นในอากาศ รัตนทัตต์ก็ร้ายมนต์ไล่ผีมิ
ให้มากีดกัน

ตต์สวิตุรวเรนย์ ภาโรค เทวสย ธิมहि
ธิโย โย นः ปรีโจทยาค

รถก็พาลอยไปถึงยอดสูงสุดแห่งเขาหิมาลัย อันเป็นที่ซึ่ง
ผีมหาเสนีพานางไปทิ้งไว้^๕

ครั้นชายหนุ่มทั้งสอง พานางมาส่งคืนต่อบิดาแล้ว
พราหมณ์หรือทาสเกรงจะเกิดเหตุ^๕ขึ้นอีก ก็รีบให้โหรหาฤกษ์ทำ
การวิวาห์โดยเร็ว และเมื่อถึงฤกษ์ก็เอาขมิ้นทามือลูกสาว
ตามธรรมเนียม

การแต่งงาน^๕ครั้นนครครึครึ^๕นัก กวีใหญ่น้อยซึ่งรักนาง
ไม่สมหมาย ได้รับความทุกข์ถึงอกหักมีจำนวนสองโหลเศษ
ฝ่ายรัตนทัตต์เจ้าบ่าวเมื่อได้วิวาห์เสร็จตามพิธีแล้ว ก็ลา
พราหมณ์หรือทาสพาภริยาจะกลับไปบ้านเดิม คุณากรนักรบมี
ความภักดีต่อนางแลต่อรัตนทัตต์ผู้^๕เพื่อน ก็สาบานว่าจะไม่ทิ้งคน
ทั้งสอง^๕นั้นก่อนที่ไปถึงบ้านเดิมแห่งเจ้าบ่าว นางแลชายหนุ่ม^๕ทั้ง
สองก็ลาพราหมณ์หรือทาสออกเค็รทางไป แลทางเค็รนั้น ต้อง
ข้ามยอดเขาวิษณะ อันเป็นที่มากด้วยภัยประการต่าง ๆ เมื่อ
ถึงหน้าผาแลกลงไปก็ลื่นน้ำกลัว เมื่อถึงลำธารน้ำก็เขียวไหล
กระแทกหิน ยากที่จะข้ามได้ปราศจากอันตราย ประเดี๋ยวก็เข้า
ป่าชฎซึ่งมีคเหมือนมรณะ ยากที่จะหาทางเค็รไปได้ ประเดี๋ยว
สายฟ้าก็ฟาดสาดฝนลงมาจนหนาวเย็น สิ้น^๕ท้าวสรรพางค์กาย
เมื่อยามร้อนก็ร้อนจนนกดกตายนมาจากอากาศ รอบข้างก็ก้อง
ด้วยเสียงสัตว์ร้ายต่าง ๆ ซึ่งมีไซมิตรแห่งมนุษย์ เมื่อทางเค็ร

ลำบากถึงเพียงนี้ เราท่านก็น่าสงสัยว่าเหตุใดคุณากรจึงไม่พา
 บ่าวสาวขึ้นรถเหาะไปส่ง เหตุจะอย่างไรก็ตาม การเค็รทาง
 ครึ่งนั้นใช้เค็รดิน ไม่ใช่เค็รอากาศ แลคนทั้งสามก็ได้ความ
 ลำบากดังกล่าวมาแล้ว และจะปรากฏต่อไปในเรื่องนี้

แต่คนทั้งสามก็ทนเค็รทางไปได้ด้วยอานุภาพพระกามเทพ
 จนพ้นป่าใหญ่ไปถึงที่ราบแล้ว ค็นหนึ่งนางมุกดาวลีนว่านาง
 เค็รลุดไป ในหนองน้ำชุ่นโสโครก นางอุ้มเด็กคนหนึ่งมีอาการ
 เหมือนเจ็บ เด็กนั้นค่นแลร้องกรวยคราง มีเด็กอื่นเป็นอัน
 มากได้ยินเสียงร้องก็ร้องบ้าง เด็กเหล่านั้นรูปร่างพิกล บางคน
 ก็บ้องเหมือนคางคก บางคนก็ผอมยี่ค่นอนอยู่ตามขอบหนอง
 บางคนก็ลอยอยู่เหนือน้ำ เด็กเหล่านั้นมีอาการเหมือนหนึ่งระคม
 ก็นร้องใส่เอานางประหนึ่งว่านางเป็นเหตุให้ต้องร้องให้ แลจะ
 ว่ากล่าวปลอบโยนหรือชู่เก็รยวกราดประการใดก็ไม่หนึ่งทั้งนั้น

ครั้นนางค่นชนักเล้าความผ่นให้ชายทั้งสองฟัง รัตนทัตต์
 ผู้สามได้ฟังแล้วก็นั่งคริกตรองอยู่ครู่หนึ่ง จึงบอกภรรยาและเพื่อน
 ว่าจะเกิดเหตุใหญ่เป็นภัยแก่ค่นทั้งสามในไม่ช้า ครั้นรัตนทัตต์
 ทำนายค่นแล้ว ก็ยิบค้ายออกมาเส้นหนึ่ง ตัดออกเป็นสาม
 ท่อน แจกค่นค่นละท่อน แล้อธิบายว่าถ้าเกิดเหตุเป็นภัยแก่
 ร่างกาย ให้เอาเชือกค่นผูกเข้าที่แผล ๆ ก็หายในทันที ครั้น
 แจกเชือกแล้ว รัตนทัตต์ ก็สอนมนต์ให้ภรรยา แลเพื่อน ท่องจำไว้

เป็นมนต์ที่ชুবคนตายให้คืนชีวิตได้ มนต์นั้นเป็นอย่างไรข้าพเจ้า
ไม่ควรนำมากล่าวให้ทรงทราบ

เวตาลเล่าต่อไปว่า ตามที่รัตนทัตต์ทำนายฝันไว้ฉันไม่
ซ้าก็เกิดเหตุตามพยากรณ์ คือในตอนเย็นเมื่อคนทั้งสามเคิรพ้น
จากป่าออกทุ่ง ก็มีคนพวกหนึ่งเรียกว่ากิราตะมีจำนวนเป็นอัน
มากพากันเข้าทำร้าย เบื้องตนมีกิราตะคนหนึ่งร่างเล็กตัวดำถือ
ธนูและศรทำด้วยหวาย ยืนขวางทางทำกิริยาเป็นสัญญาณให้คนทั้ง
สามหยุดแลวางอาวุธ ครั้นคนทั้งสามไม่หยุด กิราตะก็พูดเสียง
ดังก้องไปเหมือนนกที่ตกใจกลัว ตาก็เหลือกไปเหลือกมาแลแดง
ด้วยความโกรธ มือถืออาวุธชูขึ้นแกว่งอยู่บนศีรษะ ในทันใด
นั้นพวกกิราตะก็หลั่งกัน ออกมาจากพุ่มไม้แลที่กำบังหลังก้อนหิน
ต่างคนช่วยกันยิงมาดังท่าฝน

การต่อสู้ซึ่งกำลังไม่พอกันนั้นไม่เป็นไปได้นาน คุณากร
นักรบถือดาบ ในมือขวา ใช้แขนอันมีกำลังไล่ฟาดฟันศัตรูล้มตาย
หลายสิบคน แต่พวกกิราตะก็หนุนเนื่องกันเข้ามาเหมือนหมู่แตน
ซึ่งมีผู้ทำลายรัง ไม่ซ้าคุณากรก็ถูกอาวุธสิ้นกำลังล้มลง ฝ่าย
รัตนทัตต์นั้น เมื่อศัตรูมีมากก็พานางหลบไปซ่อนไว้ในโพรงไม้
แห่งหนึ่งแล้วกลับมาต่อสู้กับชาวป่า ไม่ซ้าก็ถูกอาวุธสิ้นกำลัง
ล้มลงเหมือนกัน ฝ่ายพวกกิราตะนั้นครั้นชายทั้งสองล้มลงแล้ว
ก็ชักมีดออกตัดศีรษะให้ขาดไปจากตัวทั้งสองศพ แล้วปลดเอา

ของมีค่าทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในตัวชายทั้งสองคนนั้น เสร็จแล้วก็พากันกลับไป หาตามไปทำร้ายนางซึ่งซ่อนอยู่ในโพรงไม้ นั้นไม่

ฝ่ายนางมุกดาวลิตกใจเพียงจะสิ้นชีวิต ครั้นสงบเสียงลงไป ก็ออกจากโพรงไม้เมียงมอง ไม่เห็นพวกโจรชาวป่า เห็นแต่ศพสามีแลเพื่อนกลิ้งอยู่กลางดิน หัวตกอยู่ห่างตัวทั้งสองหัว นางก็นั่งลงร้องไห้ครวญครางอยู่ช้านานจนจวนค่ำ จึงคิดขึ้นได้ถึงวิชาที่ได้เรียนรู้จากสามีในวันนั้นเอง นางจึงหยิบเอาค้ายวิเศษออกมา ยกเอาหัวสองหัวมาวางต่อกับตัวสองตัว แล้วเอาค้ายผูกหัวกับตัวเข้าไว้ด้วยกัน แต่เวลานั้นเป็นเวลามืดเห็นไม่ถนัด แลทั้งเป็นเวลาที่น่างำสังตันทกใจไม่ทันได้พิจารณา เลียด หัวแลตัวที่ต่อกันนั้นผิดสำหรับกันไป นางไม่ทันสังเกตก็นั่งลงรำมนต์สหัสชีวิตซึ่งสามีได้สอนไว้ พอรำมนต์จบชายสองคนก็มีชีวิตคืนมา ต่างคนลืมนตาแลลูกขนนึ่ง ลูบลำตัวเองเหมือนหนึ่งจะดูว่าร่างกายยังอยู่หมดหรือไม่ แต่เมื่อลูบลพบร่างกายเต็มทั้งตัวแล้วก็ไม่หายสงสัย ต่างคนเห็นว่าจะมีอะไรผิดสักแห่งหนึ่ง จึงเอามือคลำหน้าผากแล้วคุกลงไปตลอดถึงเท้า แล้วต่างคนลูกลูกขนนึ่งมองดูแขนแลขาของตน แลดูผ้าถุงห่มซึ่งพวกโจรเหลือทิ้งไว้ให้น้อยที่สุด

ฝ่ายนางมุกดาวลิตเมื่อเห็นชายทั้งสองทำกิริยาประหลาดกั้ก็นึกว่าเป็นด้วยความยุ่งยากในมันสมองของคน ซึ่งเป็น

โรคถูกตัดหัวหายขึ้นใหม่ ๆ นางจึงยืนคูดอยู่ครู่หนึ่ง แล้ววิ่งเข้าไปกอดชายซึ่งนางคิดว่าเป็นสามี แต่เขาไม่ยอมให้นางเข้าชิดตัว กลับผลักเสียแล้วบอกว่านางเข้าใจผิด นางมุกดาวลีนี้กระอายในใจเป็นกำลัง ก็วิ่งเข้ากอดคอชายอีกคนหนึ่งซึ่งนึกว่าสามีของตนเป็นแน่ แต่ชายคนนั้นก็ผลักนางไว้ให้ห่างแลบอกว่าเข้าใจผิดเหมือนกัน

ในขณะนั้นนางรู้สึกขึ้นมาว่าได้ต่อหัวผิดตัวเสียแล้ว ไม้รู้ว่าจะทำอย่างไรก็นั่งลงร้องไห้ราวกับอกจะแตกไปกับที่

หัวพราหมณ์รัตนทัตต์กล่าวว่า “นางนี้เป็นเมียของท่าน”

หัวคุณากรนักรบกล่าวว่า “นางเป็นเมียของท่านไม่ใช่ของข้า”

หัวรัตนทัตต์กับหัวคุณากรตอบว่า “หามิได้ นางเป็นเมียของข้าต่างหาก”

คุณากร-รัตนทัตต์กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้นข้าคือผู้ใด”

รัตนทัตต์-คุณากรกลับถามว่า “ก็เจ้านึกว่าข้าคือผู้ใด”

หัวพราหมณ์รัตนนักรบกล่าวว่า “นางต้องเป็นเมียของข้า”

หัวนักรบหัวพราหมณ์กล่าวว่า “เจ้าโกหก นางเป็นเมียของข้าต่างหาก”

หัวทั้งสองพูดพร้อมกันว่า “เจ้าพูดอย่างคนพาลฟังไม่ได้”

เวตาลกล่าวต่อไปว่า หัวสองหัวแลตัวสองตัวโต้เถียงกันไม่มีท่าทางที่จะยินยอมกันได้ ผู้ที่จะตัดสินได้แน่นอนก็เห็นจะมีแต่พระพรหมพระองค์เดียว ส่วนข้าพเจ้านั้น นอกจากจะตัดหัวต่อเสียใหม่แล้ว ก็ไม่รู้จะวินิจฉัยอย่างไรได้ แลข้าพเจ้าเชื่อเป็นแน่ว่า แม้พระองค์ผู้เป็นพระราชาอันประเสริฐ ก็ไม่ทรงปัญญาพอ ตัดสินได้ว่า นางมุกดาวลีเป็น ภริยา ของหัว แลตัวสำหรับไหน อันที่จริงพวกข้าพเจ้าซึ่งเป็นเวตาลด้วยกันกระซิบบอกต่อ ๆ กันมาว่า เมื่อหัวแลตัวสองสำหรับนั้นตายไปเผ้าธรรมราชา (คือพระยม) ปัญหานั้นเดียวกันก็ไปเกิดขึ้นในยมโลก เพราะหัวทั้งสองต่างปฏิเสธบาปกรรมต่าง ๆ ซึ่งตัวได้ทำไว้ในเมืองมนุษย์ แม้ธรรมราชาก็พิศวงไม่รู้จะแจกคะแนนโทษอย่างไรได้

ทรงนี้พระธรรมราชาพระราชบุตรทรงนึกขันขี้ที่หัวต่อผิดตัว แลเปลอพระองค์ไม่ทันนึกถึงพระราชบิดา ก็ทรงพระสรวลขันด้วยสำเนียงอันดัง พระวิกรมมัทิตย์พระราชบิดาทรงขัดเคืองพระราชบุตรก็ตรัสว่า ความเห็นขันในขณะซึ่งไม่มีสิ่งใดขันนั้นเป็นเหตุให้คนดูแคลน แลทรงอ้างภาษิตซึ่งบิดามักจะ

ชอบเอามากล่าวแก่บุตรว่า ความหัวเราะนั้นเป็นเครื่องสอนน้ำใจ
ปราศจากความคิด แล้วรับสั่งต่อไปว่า “คำภีร์ศาสตร์แสดง
ว่า.....”

เวตาลกล่าวว่า “คุณไม่สู้จำเป็นที่พระองค์จะต้องทรง
อธิบายให้แจ่มแจ้งถึงเพียงนั้น คำที่รับสั่งก็คงจะเป็นคำของ
ชัยเทวะหรือคนอื่นในหมู่กวีแก้วทั้งเก้า แต่คนแก่คนนั้นรู้
กายกลอนของตัวเองดีกว่ารู้คำภีร์ศาสตร์เป็นอันมาก”

พระวิกรมมัททิตยทรงนั่งชั่งในพระหฤทัยว่า จะลงโทษ
เวตาลที่กล่าวคำขึ้นกลางคันหรือไม่ อีกครู่หนึ่งจึงรับสั่งแก่
พระราชกุมารต่อไปว่า “คำภีร์ศาสตร์กล่าวว่า แม่น้ำพระคงคา
เป็นใหญ่ในหมู่แม่น้ำทั้งปวง เขาพระสุเมรุเป็นใหญ่กว่าเขา
ทั้งหลาย ต้นกัลปพฤกษ์เป็นใหญ่กว่าต้นไม้ทั้งปวง แลในภาค
แห่งกายมนุษย์นั้น หัวเป็นใหญ่แลประเสริฐที่สุด กล่าวโดย
ความอันแสดงในคำภีร์ศาสตร์เช่นนี้ นางมุกดาวลีต้องเป็นภริยา
ของชายสำหรับซึ่งหัวเคยเป็นสามีของนาง”

เวตาลหัวเราะแล้วทูลตอบว่า “ความเห็นของข้าพเจ้า
ไม่ตรงกับคำภีร์ศาสตร์ แลไม่ตรงกับพระราชดำริห์แห่งพระองค์
คือข้าพเจ้าเห็นว่า นางมุกดาวลีเป็นภริยาของชายสำหรับที่กายเคย
เป็นผัวนาง เพราะเหตุว่ากายนั้นมีอุทร ซึ่งเป็นที่อยู่แห่ง

วิญญานอันมีความไม่รู้ดับเป็นสภาพ ส่วนหัวนั้นเสมอกับหม้อ
กระตุกหม้อหนึ่งซึ่งไม่มีอะไรอยู่ข้างใน นอกจากมันสมอง ซึ่งเป็น
เยื่อชั้นเสมอกับมันสมองแห่งลูกงั่วเท่านั้น”

พระวิกรมมัททีย์รับสั่งท้วงสำเนียงพิโรธว่า “เองไม่นึก
หรือว่า วิญญานนั้นเมื่อเข้าไปในตัวมนุษย์แล้วก็มีสำนักอยู่ใน
มันสมอง แลพิจารณาการภายนอกเห็นได้จากสำนักนั้น”

เวตาลตอบว่า “วิญญานจะมีสำนักอยู่ที่อุทรคนก็ตาม
หรือที่มันสมองก็ตาม สำนักของข้าพเจ้านั้นอยู่ที่ต้นอโศกเป็น
แน่”

พูดเท่านั้นแล้วเวตาลก็ออกจายามหัวเราะก้องฟ้าลอย
ไป พระวิกรมมัททีย์กับพระราชบุตร ก็เสด็จหันพระพักตร์คืน
ไปยังต้นอโศก ทรงปลดเวตาลลงมาใส่ยาม แล้วก็รับสั่งแก่
เวตาลว่าให้เล่าเรื่องจริงไปอีกเรื่องหนึ่ง

๕ ๖
จบนิทานเวตาล เรื่องที่ ๕

๕ ๖
นิทานเวตาล เรื่องที่ ๑๐

เวตาลกล่าวว่า ครึ่งนี้ข้าพเจ้าให้เกิดกระหม่อมตาซ้าย
หัวใจเต้นแรงแลตาก็มืดมัว เป็นลางไม่ดีเสียแล้ว แต่ข้าพเจ้า
ก็จะเล่าเรื่องจริงถวายอีกเรื่องหนึ่ง แลเพราะเหตุข้าพเจ้าเบื่อ
หน่ายการถูกแบกสะพายไปมาเป็นหลายเที่ยวแล้ว แม้พระองค์

ไม่ทรงเบื่อเป็นผู้แบกกี่จริง ข้าพเจ้าจะตั้งปัญหาที่ยากทูลถาม
สักที ถ้าทรงตอบได้ พระปัญญาที่มากยิ่งที่ข้าพเจ้าคิดว่าจะมี
ในพระราชอาพระองค์ใด

ในโบราณกาลมีเมืองใหญ่เมืองหนึ่งชื่อกรุงธรรมปุระ
พระราชาทรงนาม ท้าวมหาพล มีมเหสีซึ่งแม้มีพระราชธิดา
จำเริญวัยใหญ่แล้ว ก็ยังเป็นสาวงาม ถ้าจะเปรียบกับพระราช
บุตรีก็คล้ายพิกับน้องยิ่งกว่าแม่กับลูก ที่เป็นเช่นนั้นไม่ใช่เพราะ
พระราชธิดามีอาการแก่เกินอายุ ที่จริงเป็นด้วยพระราชมารดา
เป็นสาวไม่รู้จักแก่ แลความสาวของพระนางเป็นเครื่องประ
หลาดของคนทั้งหลาย

เมื่อท้าวมหาพลจะสิ้นบุญนั้น เกิดศึกขึ้นที่กรุงธรรมปุระ
ข้าศึกมีกำลังมาก แลชำนาญการศึก ใช้ทั้งทองคำแลเหล็กเป็น
อาวุธ คือใช้ทองคำซื้อน้ำใจนายทหารแลไพร่พลของพระราช
ให้เอาใจออกห่างจากพระองค์ แลใช้เหล็กเป็นอาวุธฆ่าฟันคน
ที่ซื้อน้ำใจไม่ได้ ข้าศึกใช้ทองคำบ้างเหล็กบ้างเป็นอาวุธดังนี้
จนในที่สุดไพร่พลของท้าวมหาพลหอร่อยย่อยยับไป ท้าวมหาพล
เห็นจะรักษาชีวิตพระองค์ไว้ไม่ได้ด้วยวิธีรบ ก็คิดจะรักษาด้วย
วิธีหนี จึงพาพระมเหสีแลพระราชธิดาออกจากกรุงไปในเวลา
เที่ยงคืนจำเพาะสามพระองค์ พระราชาทรงพานางทั้งสองเสด็จ

ลอดพื้นแนวทัพเข้าศึกไปแล้ว ก็ตั้งพระพักตร์มุ่งไปยังเมืองซึ่ง
เป็นเมืองเดิมของพระมเหสี

วันรุ่งขึ้นพระราชาทรงนำนางทั้งสองเค็รไปจนเวลาสาย
ถึงท้องทุ่งเห็นหมู่บ้านหมู่หนึ่งแต่ไกล ไม่ทรงทราบว่าเป้นหมู่
บ้านโจร แต่ทรงสงสัยไม่วางพระหฤทัย จึงตรัสให้พระมเหสี
แลพระราชธิดาอยู่คนั่งกำบังอยู่ในแนวไม้ พระองค์ทรงถือ
อาวุธเดินตรงเข้าไปสู่หมู่บ้าน เพื่อจะหาอาหารเสวยแลส่งนาง
ทั้งสององค์

ฝ่ายพวกภิลลซึ่งอยู่ในหมู่บ้านนั้น ประพฤติตัวเป็นโจร
อยู่โดยปกติ ครั้นเห็นชายคนเดี่ยวแต่งตัวด้วยของมีค่าเค็รเข้า
ไปเช่นนั้น ก็กุมกันออกมาจะเข้าชิงทรัพย์ในพระองค์พระราช
ท้าวมหาพลทรงเห็นดังนั้นก็ทรงพระแสงธนูยิงพวกโจรล้มตายลง
เป็นอันมาก ฝ่ายนายโจรได้ทราบว่ามีทรัพย์มาฆ่าฟันพวกตน
ลงไปเป็นอันมากดังนั้น ก็กระทำสัญญาเรียกพลโจรออกมาทั้ง
หมด แล้วเข้าล้อมรบพระราช ท้าวมหาพลองค์เดียวเหลือ
กำลังจะต่อสู้ป้องกันอาวุธพวกโจรได้ ก็สิ้นพระชนม์ลงในที่นั้น
พวกภิลลก็ช่วยกันเข้าปลดเปลื้องของมีค่าออกจากพระองค์ แล้ว
พากันคืนเข้าสู่บ้านแห่งตน

ฝ่ายพระมเหสีแลพระราชธิดาทรงแอบคูลอยู่ในแนวไม้
เห็นพวกโจรเข้ากลุ่มรุมรบพระราชาก็ทรงตกใจเป็นกำลัง แต่

ไม่รู้จะทำอย่างไรได้ ครั้นเห็นพวกภิลล์ทำลายพระชนม์พระ
 ราชาลงไปแล้ว สองนางพระองค์สั้นพากันหนีห่างออกไปจาก
 หมู่บ้านโจร ทางจะไปทางไหนหาทราบไม่ ความมุ่งม้ามมีอยู่
 แต่ว่าจะหนีให้พ้นมือพวกภิลล์ซึ่งเป็นคนชาติต่ำช้าเท่านั้น นาง
 ทั้งสองทรงกำลังน้อย แต่อำนาจความกลัวพาให้เสด็จไปเป็น
 ทางถึง ๔ โกรศ อ่อนเพลียพระกำลังทรงดำเนินต่อไปไม่ได้
 ก็ยุดนั่งพักไ้ริมไม้ริมทาง

เพื่อนมีพระราชาก็พระองค์หนึ่งทรงนามท้าวจันทรเสน
 เสด็จออกยิงสัตว์ป่ากับพระราชบุตรเจ้าพะเยาสองพระองค์ กษัตริย์
 ทั้งสองทรงม้าไปตามแนวป่าเห็น รอยเท้าหญิงสองคนก็ทรงชัก
 ม้าหยุดดู พระราชบิดาตรัสว่า รอยเท้าคนทำไมมีอยู่ในป่า
 แถบนี้

พระราชบุตรทูลว่า “รอยเท้าเหล่านี้เป็นรอยเท้าหญิง
 สองคน รอยเท้าชายคงจะโตกว่านี้”

พระราชบิดาตรัสว่า “เจ้าของรอยเท้าเหล่านี้เป็นหญิงจริง
 อย่างเจ้าว่า แลน่าประหลาดที่มีหญิงมาเค็รอยู่ในป่า แต่ถ้าจะ
 พูตามเรื่องในหนังสือ หญิงที่พระราชบิดาพบในป่ามักจะงามกว่า
 หญิงที่จะหาได้ในกรุง เหมือนดอกไม้ป่าที่งามกว่าดอกไม้ใน
 สวน มาเราจะตามนางทั้งสองนี้ไปถ้าพบนางงามจริงคงว่าเจ้าจง
 เลือกเอาเป็นเมียคนหนึ่ง”

พระราชบุตรทูลตอบว่า “รอยเท้านางทั้งสองนมขนาดไม่เท่ากัน แม้เท้ามีขนาดย่อมทั้งสองนางก็ยิ่งใหญ่กว่ากันอยู่คนหนึ่ง ข้าพเจ้าจะเลือกนางเท้าเล็กเป็นภริยาข้าพเจ้า เพราะคงจะเป็นสาวน้อยตามขนาดแห่งเท้า ส่วนนางเท้าเขื่องนั้นคงจะเป็นสาวใหญ่ ขอพระองค์จงรับไว้เป็นราชชายา”

ท้าวจันทรเสนตรัสว่า “เหตุใดเจ้าจึงกล่าวดังนี้ พระราชมารดาของเจ้าสนพระชนม์ไปไม่กี่วัน เจ้าจะอยากมีแม่เลี้ยงเร็วเท่านี้เจียวหรือ”

พระราชบุตรทูลตอบว่า “ขอพระองค์อย่ารับสั่งเช่นนั้น เพราะบ้านของผู้เป็นใหญ่ในครอบครัวนั้น ถ้าไม่มีแม่เรือนก็เป็นบ้านที่ว่าง อนึ่งพระองค์ย่อมจะทรงทราบคาถาซึ่งมูลทวะบัณฑิตแต่งไว้ มีความว่า ‘ชายผู้ไม่ใช่คนโง่ไม่ยอมกินสุ่วเรือนซึ่งไม่มีนางที่รักผู้มีรูปงามคอยรับรองในขณะที่กลับถึง เรือนนั้นแม่เรียกว่าเรือนที่ไม่ใช่อื่น คือคุกซึ่งไม่มีโซร่เท่านั้นเอง’ พระองค์ย่อมทรงทราบได้ด้วยพระองค์เองว่า ความสุขแห่งพ่อบ้านซึ่งอยู่โดดเดี่ยวนั้นมิได้ ในบ้าน แลมิได้้นอกบ้านเพราะไม่มีหวังว่าจะได้ความสุขเมื่อกลับมาสู่เรือนแห่งตน”

ท้าวจันทรเสนทรงนั่งตรองอยู่ครู่หนึ่ง แล้วตรัสตอบพระราชบุตรว่า “ถ้านางเท้าเขื่องมีลักษณะเป็นที่พึงใจ ข้าก็จะทำตามคำเจ้าว่า”

พระวิกรมมัททย์ได้ทรงฟังปัญหาเวตาลก็ทรงตริกตรอง
เอาเรื่องพ่อกับลูก แม่กับลูก แลพี่กับน้องมาปนกันยุ่ง แลมี
หนายังซ้ำมีเรื่องแม่เลี้ยงกับแม่ตัว แลลูกสะใภ้กับลูกตัวอีกเล่า
พระราชาทรงตีปัญหายังไม่ทันแตก พอทรงนึกขึ้นได้ว่าการพา
เวตาลไปส่งให้แก่โยคีนั้น จะสำเร็จได้ก็ด้วยไม่ทรงตอบปัญหา
จึงเป็นอันทรงนิ่งเพราะจำเป็นแลเพราะสทวก แลรีบสาวก้าว
ทรงดำเนิรเร็วขึ้น ครั้นเวตาลทูลเข้าให้ตอบปัญหาด้วยวิธีกล่าว
ว่าโง่ จะรับสั่งอะไรไม่ได้ก็ทรงกระแอม

เวตาลทูลถามว่า “รับสั่งตอบปัญหาแล้วไม่ใช่หรือ”

พระราชานิ่งทรงตอบว่ากระไร เวตาลก็นิ่งอยู่ครู่หนึ่ง
แล้ว ทูลถามว่า “บางทีพระองค์จะโปรดฟังเรื่องสั้น ๆ อีกสัก
เรื่องหนึ่งกระมัง”

ครั้นแม่แต่กระแอมพระวิกรมมัททย์ก็ไม่ทรงกระแอม
เวตาลจึงกล่าวอีกครั้งหนึ่งว่า “เมื่อพระองค์ทรงจนปัญญาถึง
เพียงนี้แล้ว บางทีพระราชบุตรซึ่งทรงปัญญาเฉลียวฉลาดจะ
ทรงแก้ปัญหาได้บ้างกระมัง”

แต่พระธรรมธวัชพระราชบุตรทรงนิ่งสนิททีเดียว

จบนิทานเวตาล เรื่องที่ ๑๐

ปลายเรื่อง

เมื่อพระวิกรมมัททย์ทรงนั่งอึ้งมิได้ ออกพระโอษฐ์ตรัส
ประการใด คั้งนั้น เวตาลก็แสดงวาทะอาการประหลาดใจเป็น
ที่สุด กล่าวชมว่า ทรงตั้งมั่นพระหฤทัยดีนัก พระบัญญัติราว
กับเทวดาแลมนุษย์อื่นที่มีปัญญา จะหามนุษย์เสมอมิได้ แต่ถึง
เวตาลจะเห็นแล้วว่าพระราชวังพระหฤทัยจะไม่รับสั่ง ก็ยังไม่
ยอมสนทนียังกล่าวว่ายั่วโดยเพียรจะให้รับสั่งให้จงได้

เวตาลกล่าวว่า “ข้าพเจ้าขอถวายพระพรให้ทรงรับความ
สำราญเป็นผลแห่งการที่ทรงนั่งครั้งนี้ พระองค์ได้ทรงเพียร
มาหลายครั้งแล้ว ที่จะห้ามความช่างพูดในพระองค์แต่ก็ไม่สำเร็จ
ข้าพเจ้าจะไม่ทูลถามว่า การที่ทรงระงับความช่างพูดนั้นเป็นด้วย
ความถ่อมพระองค์ แลความสามารถกุมพระสติไว้ได้ หรือเป็น
ด้วยความโง่แลความไม่สามารถเท่านั้นเอง การที่ข้าพเจ้าไม่ทูล
ถามว่า ไม่ทรงตอบเพราะเหตุไรนั้น ก็เพราะข้าพเจ้าต้องการ
จะไว้พระพักตร์ แลพระองค์ก็คงจะทรงทราบแล้วว่า ข้าพเจ้า
สงสัยว่า ไม่ทรงตอบเพราะพระบัญญัติบิไม่ทรงทราบว่าจะตอบ
ว่ากระไร หากใช่เป็นด้วยมีพระบัญญัติจะตอบได้ถูกต้อง แต่ไม่
ทรงตอบเพราะกุมพระสติไว้ได้ไม่ การที่ไม่ทรงตอบบัญญัติครั้ง
นี้ ก็กล่าวได้ว่าเป็นด้วยทรงเชื่อคำแนะนำของข้าพเจ้า แล

ข้าพเจ้ามีความปลื้มใจที่ทรงเชื่อคำสั่งสอนของเวตาล จึงไม่ทูลซักถามว่าทรงเชื่อเพราะความฉลาดกมุสติไว้ได้ หรือเป็นเพราะโง่ไม่รู้จะตอบว่าอะไร แลความไม่ตอบก็เป็นความเชื่อคำสั่งสอนข้าพเจ้าไปในตัว”

พระวิกรมมัททย์ทรงกักริมพระโอษฐ์ เพื่อจะห้ามพระองค์เองมิให้ตรัส แลก็ห้ามไว้ได้

เวทาลกล่าวต่อไปว่า “เมื่อพระองค์ทรงรู้สึกความทึบแห่งพระปัญญา แลได้รับทุกขคืออัคคีอันทันพระฤทธิยถึงเพียงนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็เกิดสงสาร จึงยอมระงับความมุ่งหมายซึ่งมีมาแต่ในเบื้องต้นว่า จะทำให้ทรงค่านิรทวนไปทวนมาจนสิ้นพระชนม์ลงในระหว่างทาง เพื่อข้าพเจ้าจะได้มีโอกาสดะศพที่สิงอยู่เดี๋ยวนี้ เข้าสิงศพพระราชาลองดูว่ามีรสชาติเป็นอย่างไรบ้าง หนึ่งข้าพเจ้าได้ถวายสัตถุญาไว้แต่ในชั้นเดิมว่าจะถวายประโยชน์อย่างหนึ่งซึ่งไม่มีใครอื่นจะถวายได้ แต่ก่อนที่ถวายนั้นข้าพเจ้าขอทูลถามว่า พระองค์จะทรงขยับยามให้ข้าพเจ้าหายใจสควกชั้นอีกหน่อยจะได้หรือไม่”

พระธรรมธวัชพระราชบุตรได้ยินเวทาลทูลถามดังนั้น ก็จับแขนเสื่อทรงพระราชบิดากะตุกเพื่อจะเตือนให้รู้พระองค์ มิ

ให้ตรัสตอบเวตาล แต่พระราชบิดารู้สึกพระองค์อยู่แล้ว แม้ใคร
จะเอาม้ามาลากหลายคู่ก็ไม่จุคให้พระวาจออกจากพระโอษฐ์ได้
ฝ่ายเวตาลเมื่อเห็นพระราชาทรงนั่งอยู่ตงนั้นก็กล่าวต่อไปว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่นักรบ พระองค์จง
รำลึกถึงคำซึ่งอสูรบัดพิบาลได้ทูลไว้ว่า ผู้ใดมุ่งจะฆ่าชีวิตพระ
องค์ ๆ อาจตกหัวผู้นั้นเสียก่อนได้โดยคลองธรรม แลในการ
ข้างหน้าซึ่งจะเป็นไปตงแต่บัดนี้ พระองค์พึงปฏิบัติตามคำที่อสูร
กล่าวนั้น ส่วนพ่อคำพลอยซึ่งถวายทับติมแก่พระองค์เป็นอัน
มาก แล โยคีชื่อศานติศีล ซึ่งกระทำพิธีอยู่ที่ป่าช้ำริมฝั่งแม่น้ำ
โคทาวรีนั้น คือคน ๆ เดียวกัน แลมิใช่ใครอื่น คือโยคีซึ่ง
พระราชบิดาแห่งพระองค์ได้กระทำเหตุให้โกรธแค้นมาคหมายจะ
แก้แค้นเป็นเวรกันอยู่จนบัดนี้ ส่วนข้าพเจ้าผู้เป็นลูกพ่อคำนั้น
นั้น โยคิกลัวว่าจะกระทำการกีดกันความใหญ่ในโลกของเขา
จึงฆ่าข้าพเจ้าเสียด้วยอำนาจตะบะ แลพาศพข้าพเจ้ามาแขวน
ห้อยหัวไว้ที่ต้นอโศกเป็นเครื่องล่อลวงพระองค์

“โยคินั้นเป็นผู้ใช้ให้พระองค์มาปลดข้าพเจ้าแบกไปให้
แก่เขา แลเมื่อพระองค์ทรงทงทั้งข้าพเจ้าลงที่เท้าเขาในคืนวันนั้น
เขาจะสรรเสริญความกล้าและความเพียร ของ พระองค์ ขึ้น ไปจน

ถึงฟ้า ข้าพเจ้าขอทูลให้รู้พระองค์ แลระวังพระองค์จงหนัก เพราะโยคีคงจะพาพระองค์ไปที่นาเทวรูปนางทศกา แลเมื่อเขาได้บูชาแล้ว เขาจะเชิญให้พระองค์เคารพเทวรูปโดยอัญญาภค ประณต”

ตรงนั้นเวทาลทูลกระซิบค่อย ๆ ประหนึ่งเกรงว่าจะมีผู้ได้ยิน แลนำคำที่กล่าวนั้นไปบอกแก่โยคีศาลติศัล ครั้นทูลเสร็จแล้ว เวทาลก็ออกจากศพ ทำให้ยามซึ่งพระราชาทรงแบกอยู่นั้นเบาเข้าเป็นอันมาก แต่เมื่อได้ออกจากยามแล้วยังลอยกล่าวสรรเสริญพระราชแลพระราชบุตรอยู่อีก คำสรรเสริญนั้นเป็นไปในทางที่ชมว่าทรงรู้สึกความโง่ แลลดหย่อนราชมานะอันเป็นคุณความดีซึ่งถ้ามีในตัวใครผู้นั้นย่อมมีความสุขในโลก

ครั้นเวทาลไปพ้นแล้ว พระวิกรมมัททิตย์ก็รีบทรงค่านิร ไปถึงป่าช้า พบโยคีกำลังนั่งเคาะกะโหลกหัวผี กล่าวไม่หยุดปากว่า “โห กาลี โห ทศกา โห เทวี” รอบตัวโยคินั้น มากไปด้วยรูปกายอันน่าเกลียดน่ากลัว คือผีสุรทั้งหลายสำแดงรูปต่าง ๆ กัน บ้างก็เป็นนาค บ้างก็เป็นภูต บ้างก็เป็นรูปพะใหญ่ซึ่งผีแห่งผู้ฆ่าพราหมณ์ได้เข้าสิงอยู่ บ้างก็เป็นหนอนใหญ่ซึ่งผีแห่งพราหมณ์กินเหล้าเป็นผู้สิง บ้างก็รูปเป็นคนหน้าเป็น

ม้าแลอูฐแลลิง บ้างก็เป็นรูปคนขาข้างเดียวหูข้างเดียว แลเป็น
 ผี कुछเลือกเพราะเมื่อยังไม่ตายได้ขโมยของวัด บ้างก็มีรูปเป็น
 แร้งแลเป็นผีเสื้อ ๆ เพราะเคยเป็นชู้กับเมียอุบ้ชฌาย์ หรือได้
 เมียเป็นคนต่ำชาติ หรือเป็นผีที่ทำบาปอื่นต่าง ๆ บ้างก็เป็น
 รูปสัตว์อันน่าเกลียดแลน่ากลัวกักกินท่อนแห่งศพมนุษย์ แลทำ
 เสียงก๊กก้องไปทั้งป่าช้า

ครั้นพระวิกรมมัททยเสด็จเข้าไปใกล้จะถึงตัวโยคี โยคี
 ก็ยกแขนขึ้นเป็นสัญญาณ เสียงทั้งหลายก็หยุดนิ่งหมด พระราชา
 ก็ทรงตั้งยามศพลงตรงหน้าโยคี โยคีก็แสดงความยินดีแลกล่าว
 สรรเสริญความมั่นคงของพระราชาเป็นอันมาก แล้วโยคีก็หยิบ
 เอาศพซึ่งเป็นศพเต็กออกมาจากยาม แล้วหันหน้าไปทางทิศใต้
 รัยมนต์อยู่ครู่หนึ่ง ศพนั้นก็มีอาการเหมือนเป็น แล้วโยคีก็
 ถวายของเป็นเครื่องบูชาพระเทวี คือพลู, ดอกไม้, ไม้จันทร์,
 ข้าว, ลูกไม้, แลเนื่อมมนุษย์ซึ่งไม่เคยถูกคมเหล็ก แล้วเอาเชื้อ
 เพลิงใส่ลงในกะโหลกหัวผี จุดไฟเป่าจนลุกเป็นเปลว ใช้แทน
 โคมส่องทางนำพระราชา แลพระราชบุตรไปยังเทวรูปนางกาลี
 เป็นรูปหญิงคำขอขาดจากตัวครั้งหนึ่ง ลั่นแลบออกมาจากปาก
 ซึ่งอ้ากว้าง ตาแดงเหมือนคนเมา กว้าง แลผมซึ่งเป็นเส้น

หยาบนั้นห้อยคลุมลงไปจนถึงเท้า เสื้อผ้าที่คลุมนั้นคือหนังช้าง
 แห่ง สเอวรัตช่วยมาลัยร้อยด้วยมือแห่งยักษ์ซึ่งนางฆ่าตายใน
 ขณะรบ มีศพลสองศพห้อยเป็นกุดทอลที่หูสองข้าง แลสร้อยคอ
 นั้นเป็นโซ่ระโกลกหัวคน มือทั้งสี่ถือดาบ, บาศ, ทวี, แลศทา,
 กำหนึ่งเหยียบอกพระศิวะผู้สามี อีกกำหนึ่งเหยียบน่อง นำ
 เทวรูปอันน่ากลัวนี้มีเครื่องใช้ในการบูชาต่าง ๆ คือตะเกียง
 หม้อ แลภาชนะอื่น ๆ กับสังข์แลฆ้องเป็นต้น ของเหล่านี้มี
 กลิ่นเสียดทั้งนั้น

ครั้นโยคีพาพระราชแลพระราชบุตรไปถึงนำเทวรูปแล้ว
 ก็ก้มลงวาง ระโกลก ศีรษะ ที่ถือเป็น โคม นำทาง มา นั้น ลง กับ พื้น
 แล้วหยิบดาบมาถือแอบหลังไว้แลทูลพระราชว่า

“ข้าแต่พระราช พระองค์ได้ทรงกระทำตามสัญญาแล้ว
 โดยทางที่ชอบทุกประการ แลเพราะเหตุที่พระองค์เสด็จมาใน
 ที่นี้ พิธีของข้าพเจ้าจะเป็นอันสำเร็จดังหมาย พระอาทิตย์ก็จะ
 ชับรตข้ามเขาเบ็องตวันออกอยู่แล้ว เชิญพระองค์ทรงเคารพ
 พระผู้เป็นเจ้าของโดยอัญญาภคประณต แลพระเกียรติของพระองค์
 จะรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป สิทธิทั้งแปด แลนิติทั้งเก้า จะได้เป็น
 ของพระองค์ แลความจำเริญจะมียืนยาวไปชั่วกาลนาน”

พระวิกรมมัททีย์ทรงฟังดังนั้น ราลึกลับได้ถึงคำเวตาล จึงรับสั่งแก่โยคีโดยอาการเคารพว่า “ข้าพเจ้าเป็นพระราชามีเคยกระทำอสังฆางคประณต ขอท่านผู้เป็นอาจารย์จงทำให้ข้าพเจ้าดูก่อน แล้วข้าพเจ้าจะทำตาม”

โยคีผู้ฉลาดชุกหลุมไ่วล่อพระราชาก็ตกหลุมที่ตัวเองทำไว้ ครั้นโยคีก็มัวตัวลงกระทำอสังฆางคประณต พระวิกรมมัททีย์ก็ชักพระแสงดาบออกฟาดถูกศีรษะโยคีขาดกระเด็นไป ขณะนั้นเทวรูปล้มคว่ำลงมา หากพระธรรมธวัชพระราชบุตรจับพระกรพระราชบิดาเหนี่ยวพระองค์กระชากไปโดยแรง พระราชาจึงหลีกพ้นเทวรูปรอดชีวิตไปได้

ในทันใดนั้นมีเสียงกล่าวในอากาศว่า “บุรุษพึงฆ่าคนซึ่งตั้งใจจะฆ่าตนได้โดยคลองธรรม” แลมีเสียงดนตรีแลคำอวยชัยมาจากในฟ้า ทั้งดอกไม้มัททีย์ก็ตกกล่นเคลื่อนไป พระอินทร์แวดล้อมด้วยเทพบริวาร ก็เสด็จมาเฉพาะพระพักตร์พระวิกรมมัททีย์ แลตรัสให้ขอพรฯ หนึ่ง

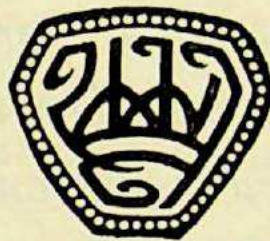
พระวิกรมมัททีย์ทูลว่า “ข้าแต่พระจอมสวรรค์ ขอพระองค์จงประทานพรให้เรื่องของข้าพเจ้านี้ ปรากฏไปในโลกชั่วกาลนาน”

พระอินทร์ตรัสว่า “เราให้พรแก่ท่านคงขอ แลตราบไค
พระอาทิตย์แลพระจันทร์ยังส่องอยู่ในฟ้า แลฟ้ายังครอบดิน
ตราบนั้นเรื่องนี้ปรากฏไปในโลก”

ครั้นพระอินทร์เสด็จหายไปแล้ว พระวิกรมมาทิตย์ก็ทรง
ยกศพทั้งสองทั้งเข้าไปในกองไฟ ก็เกิดมีผีระสองตน พระวิกร
มาทิตย์ตรัสสั่งว่า “เมื่อข้าเรียกเจ้าจงมาทันที” แล้วก็พาพระ
ราชบุตรคืนเข้าพระราชวัง ทรงปกครองบ้านเมืองเป็นสุขชั่ว
กาลนาน จนเมื่อพระองค์ซึ่งมีความตายเป็นสภาพเสด็จสู่ปรโลก
แล้ว พระเกียรติซึ่งมีอยู่กับยังปรากฏตราบเท่าทุกวันนี้

จบบริบูรณ์

กลอน แล นักกลอน

กลอน แล นักกลอน

หนังสือซึ่งเรียกกันในสมัยนี้ว่าวรรณคดี ถ้าจะจำแนกประเภทให้แคบ ก็มีมากมายหลายประเภท แต่ถ้าจะจำแนกอย่างกว้างที่สุดก็อาจจำแนกได้เป็นสองประเภท คือร้อยแก้วประเภทหนึ่ง กาพย์ประเภทหนึ่ง

ไทยเป็นชาตินักกลอน

ไทยสยามมีนิสัยเป็นนักกลอน มีกวีตาชด้นตั้งแต่คนชั้นสูงที่สุดจนถึงชั้นต่ำที่สุด นักปราชญ์ของเราที่เป็นนักกลอนก็มี แต่คนไม่รู้หนังสือที่เป็นนักกลอนมีมากกว่าเป็นอันมาก นักปราชญ์ที่เป็นนักกลอนนั้นอาจเป็นเพราะรู้หนังสือด้วย เพราะเกิดในสำนักด้วย แต่คนไม่รู้หนังสือที่เป็นนักกลอนนั้นเป็นเพราะเกิดในสำนักแล้ว นักกลอนอ่านหนังสือไม่ออกแต่งกลอนในปีหนึ่ง ๆ ถ้าจะเก็บมาพิมพ์ให้หมด ก็จะเป็นจำนวนเล่มสมุดมากมายหนักหนาทีเดียว จริงดอก กลอนที่นักกลอนของเราร้องในวงเพลงเกี่ยวเข้า เพลงเหนือ เพลงโนเนน เพลงเรือ ฯลฯ ฯลฯ นั้นไม่ใช่กลอนดี ถ้าจะเก็บมาพิมพ์ก็ไม่คุ้มค่ากระดาษ แต่ข้อที่กลอนเพลงโดยมากมิใช่กลอนดีนั้น ไม่เปลี่ยนความจริงข้อที่ว่าไทยสยามมีนิสัยเป็นนักกลอนนั้นเลย ถ้าจะคิดส่วนร้อยจำพวกนักกลอนกับจำนวนพลเมืองในประเทศนี้ ก็เชื่อว่าส่วนร้อยจะไม่ต่ำกว่าประเทศไหนในโลก

เราชอบแต่งกลอนจนไม่แต่งแต่ตามแบบเดิมของเราเอง
ไปเที่ยวเอาแบบในภาษาอื่นมาแต่งด้วย แลเมื่อเอามาแล้วก็
ไม่ใช่ตามแบบเดิมแท้ เอามาตัดแปลงให้ถูกหูเรา คือเติม
สัมผัสเข้า ทำให้ยากกว่าแบบในภาษาเดิมของเขาเป็นอันมาก
แบบที่เอาอย่างมาจากภาษาอื่นเช่นว่านี้ คือ แบบฉันท์ของ
อินเดียเป็นต้น เราเอาอย่างแบบแต่งฉันท์มาจากภาษาบาลี
แต่ฉันท์ในภาษาบาลีแบบเดิมไม่มีสัมผัส แลถึงแม้ฉันท์ในภาษา
บาลีแลสัสมฤตซึ่งแต่งกันเป็นแบบใหม่ก็มีรับสัมผัสแต่คำสุดท้าย
แห่งบทตัดเป็นคู่ ๆ ไปเท่านั้นเอง ส่วนแบบฉันท์ที่ไทยเราเอา
มาตัดแปลงใช้นั้น ใช้รับสัมผัสนอกถึงสามสัมผัส ยังสัมผัสใน
ซึ่งไม่บังคับอีกเล่า

ที่เราต้องใส่สัมผัสลงในฉันท์ก็เพราะเราเป็นนักกลอน
แต่งไม่มีสัมผัสไม่ชอบ แลภาษาของเราจะเอาไพเราะโดยลำพัง
กำหนดคำเบาที่ยังไม่ปรากฏว่าอาจทำได้ ข้อที่ว่าแต่งไม่มีสัมผัส
ไม่ถูกหูเรา ผู้คิดแบบใหม่หรือตัดแปลงแบบเก่าจึงต้องเติม
สัมผัสลงไปจนได้นั้น จะยกตัวอย่างผู้คิดแบบใหม่ก็หาตัวอย่าง
ยาก แม้พระโหราธิบดีชาวกรุงสุโขทัยซึ่งเรียบเรียงหนังสือ
จินตมานุทีกรังแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็มีได้ออก
แบบโคลงฉันท์เหล่านั้นเอง ผู้เอาแบบฉันท์ในภาษาอื่นมา
ตัดแปลงเป็นแบบไทย ถ้ามีนามที่เราพอทราบได้ ก็เห็นจะมี

แต่กรรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรสผู้ทรงแต่งวรรณคดี แล
 มาตราพฤติ แต่พระคำรึห์ในพระฤทัยของท่านในเวลาทีทรง
 คืดแบบนั้นจะเป็อย่างไรเราก็ทราบไม่ได้ ถ้าเราเดาว่าคงจะทรง
 พระคำรึห์อย่างนั้นอย่างนั้นก็พูดไม่เต็มปาก เพราะฉนั้นการทีจะ
 กล่าวให้แม่นยำถึงความรู้สึกในใจแห่งเจ้าของแบบในเวลาทีคืด
 แบบอยู่นั้น ก็ได้แต่เมื่อผู้ออกแบบเป็นผู้กล่าวเอง ในทีนั้นจึง
 ขอนำตัวอย่างต่อไปนี้มากล่าว โดยความมุ่งหมายจะฝากแบบ
 นั้นไว้ในหนังสือนี้ด้วย

เมื่อเกือบสองปีมานี้ ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้แต่งกลอน
 สำหรับนักเรียน ร้องในวัน งาน ประจำปี ของ โรงเรียน วชิราวุธ
 ข้าพเจ้าลองแต่งเป็กลอนแปดแลกลอน หก แต่เมื่อแต่งขึ้น
 แล้วยังไม่ชอบ เห็นเป็กลอนตาช ๆ ไปหมด เมื่อลองแต่ง
 เป็ฉันทตามแบบทีมีอยู่แล้ว ก็ไม่ชอบเหมือนกัน การเป็
 คังนี้ นี้ก็อยากจะแต่งอะไรแปลก ๆ จึงเอาตำราฉันทอังกฤษมา
 พลิกคันดู เผื่อจะพบอะไรทีพอเอาอย่างมาใช้เหมาะกัภาษา
 ไทยได้ ดูไปก็มาพบฉันท เรียกว่า “อิน เมโมเรียม” ของ
 ลอด เต็นนี่ชัน ใช้สัมผัสซึ่งนี้กว่าจะถูกหูไทย จึงเอามาตั้งเป็
 แบบลองแต่งดู

ลอด เต็นนี่ชัน เป็นักวิชันเอกของอังกฤษ รับตำแหน่ง
 ไปเอ็ด ลอเรียต ซึ่งถ้าจะเรียกเป็ไทยว่า ราชกวีก็เห็นจะพอ

ไปได้ ฉันท์ “อิน เมโมเรียม” นั้น ตั้งแต่แต่งแล้วก็เลยเป็น
ชื่อของฉันท์ชนิดนั้นมาจนบัดนี้

ฉันท์ชนิดนี้อธิบายตามภาษาอังกฤษว่าเป็น quatrain
of four-foot iambic lines with enclosing rimes คือว่า
เป็นฉันท์บทละ ๔ บาท บาทหนึ่ง ๔ พยางค์ มีลหุแลครุสลับ
กัน และมีสัมผัสคือพยางค์ท้ายแห่งบาทที่ ๑ รั้งกับพยางค์ท้าย
แห่งบาทที่ ๔ คู่หนึ่ง แลพยางค์ท้ายแห่งบาทที่ ๒ รั้งกับบาทที่ ๓
รั้งกันอีกคู่หนึ่ง ถ้าจะเขียนลักษณะแห่งฉันท์ชนิดนี้ลงก็เป็นดังนี้

ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	}
ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	
ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	
ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	ลหุ	ครุ	

เพื่อให้ผู้รู้ภาษาอังกฤษเห็นแบบเดิมซึ่งเอาอย่างมาลอง
แต่งในภาษาไทย ขอนำฉันท์ “อิน เมโมเรียม” มาแสดงไว้
หน่อยหนึ่งดังนี้

Calm and still light on yon great plain
That sweeps, with all its autumn bowers
And crowded farms and lessening towers,
To mingle with the bounding main :

ฉันท์อังกฤษข้างบนนี้ ถ้าอ่านถูกสำเนียงครุแลลหุกก็โยน
แลรับกันไพเราะมาก เมื่อเอาแบบคำหนักเบาแลสัมผัสมาแต่ง
เป็นไทย ก็ได้ฉันท์ชนิดใหม่ซึ่งผู้แต่งไม่เห็นเลย จึงขนานนาม
ไว้ว่า “สยามรัตนฉันท์” ดังนี้

สยามรัตนฉันท์ ๔

๑ อโห อโห ชโย สยาม
 วิลาสะรัฐจรุสจรรุญ
 ประเทศะไทยอุทัยพิบูลย์
 อุกฤษฏะเลิศประเสริฐะนาม ฯ

๑ อโห ชโย จะให้ถวาย
 นราธิเบศประเทศะไทย
 พระเกียรติ์อคุลย์พระคุณ์กำไร
 มหากษัตร์สวัสดิ์ถวาย ฯ

ฉันท์สองบทข้างบนนี้ส่วนความยากเสีย ถ้าพูดตามครุหล
แลสัมผัสนอกก็เหมือนแบบอังกฤษ แปลกกันแต่ที่มีสัมผัสใน
อันอาจไม่ถูกหุกวีอังกฤษบางจำพวก แต่ไทยเราอดไม่ได้

เมื่อแต่งลงไปเช่นนั้นแล้วผู้แต่งพอใจหรือยัง ยัง เพราะ
สัมผัสน้อยนักยังไม่สะใจ ธรรมดาฉันท์ที่คุ้นหูเราต้องมีสัมผัสรับ
กันเป็นโซ่ตลอดไปทุกบท เพราะฉนั้นบาท ๔ แห่งบทแรก
ที่ลงว่า “ประเสริฐะนาม” นั้น คำว่า “นาม” ควรเป็นสัมผัสส่ง
แล้วมีสัมผัสรับในบทหน้า ลองดูใหม่

สยามวิเชียรฉันทน์ ๘

- ๑ กุมารไทยโฉนจะหลง
จะลืมนรินทะป็นประชา
สยามะรัฐอุบตีมา
ก็เหตุอำนาจพระราชะวงศ์ ฯ
- ๑ วิชาวิบุลย์ครุฑจะเรียน
อุสาห์จะเกิดประเสริฐประสงค์
ประเทศจะงามสยามจะยง
จะสฤวิเศษก็เหตุเพราะเพียร ฯ
- ๑ อโห ครุฑจะครุ่นลึษา
อโห กุมารจะอ่านจะเขียน
วิชาจะเทียบจะเปรียบวิเชียร
วิเชียรก็ชุบสุวิชา ฯ

เมื่อเดิมสัมผัสส่งแลสัมผัสรับ ติดต่อกันไปทุกบทคั้งนี้ก็
แปลกไปอีกชั้นหนึ่ง คิดว่าพอจะใช้เป็นแบบฉันทน์ใหม่ชนิดหนึ่ง
ได้ จึงขนานนามว่า “สยามวิเชียรฉันทน์” เมื่อแต่งแล้วลอง
อ่านทวนไปทวนมาเกิดความพอใจเป็นอันมาก

แต่ก็ยังอยากจะลองต่อไปอีก เพราะการแต่งฉันทน์ภาษา
ไทยถึงจะวางตำแหน่งครุฑหุประเสริฐปานใด ถ้าสัมผัสไม่ถูก
แบบที่ครุฑหุเราก็อฟังไม่สิ้น เหตุเรายังไม่ได้ฝึกหัดหุให้คุ้นกับ

แบบสัมผัสแบบอื่น ๆ เมื่อคุณเข้าแล้วก็อาจได้ความเพลินจาก
 แบบนั้นเสมอกับแบบเก่า การแต่งของข้าพเจ้าคราวนั้นเป็น
 การแต่งให้เขา ไม่ใช่การตั้งแบบใหม่ หรือถ้าตั้งแบบใหม่
 ก็ตั้งเพื่อจะแต่งให้แก่เขา ถ้าเราตั้งแบบใหม่อย่างเดียว เราจะ
 ตั้งอย่างไรก็ตามใจเรา ใครจะชอบหรือไม่ก็ตามแต่ใจบุคคล
 ถ้าไม่ชอบวันนี้อาจชอบพรุ่งนี้ก็ได้ กรมสมเด็จพระปรมานุชิต
 ชิโนรสท่านทรงนำแบบฉันทในภาษาบาลีมาดัดแปลงเป็นไทยไว้
 หลายอย่าง แต่ที่เราชอบแลเลือกแต่งตามแบบของท่านก็มีไม่กี่
 อย่างนัก ส่วนการให้อะไรแก่ใครนั้น ควรให้แต่สิ่งซึ่งผู้ให้
 นี้กว่าผู้รับจะชอบ ถ้าเรานึกว่าเขาจะชอบ แต่เขาไม่ชอบ ก็เป็น
 อันจนาใจ เราได้เพียรเต็มที่แล้ว ความผิดควรจะเป็นของเขา
 ที่ไม่ไปขอคนอื่น เมื่อพระวงจะให้ถูกใจผู้ขอฉันนี้ จึงคิดแบบเติม
 สัมผัสลงอีก แล้วลองแต่งดูใหม่ ได้ฉันทอีกชนิดหนึ่งซึ่งเคย
 ตั้งชื่ออย่างอื่น แต่บัดนี้จะขนานนามใหม่ว่า “สยามมณีฉันท”
 กิ่งนี้

สยามมณีฉันท ๘

๑ ชโยสยามณยามจะรุ่ม	สยามตรุณจะเร็วเจริญ
ณ คราวจะเรียนก็เพียรจะเพลิน	ฤใครจะเกินสยามตรุณ ฯ
๑ กุมาระไทยเอนจะหลง	จะลืมพระองค์ทรงสกุล
สยามะรัฐอุบัติเพราะบุญ	พระเดชพระคุณพระราชาวงค์ ฯ

- ๑ ตรุณสยามมิกร้ามอุสาห์ หทัยจะหาวิชาประสงค์
 ประเทศจะงามสยามจะยง จะมันจะคงก็เหตุวิชา ฯ
- ๑ ชโยสยามอร่ามโอไช ตรุณจะโตจะเติบโตวิชา
 สยามจะอยู่มีรัฐรา กระเคื่องวิชาวิชัยชโย ฯ

ฉันท์สยามมณีตามตัวอย่างข้างบนนี้ วิธีสัมผัสก็กลอน
 แปลกเราเ็นเอง แต่เป็นกลอนแปลซึ่งบังคับกับครุลหุเคร่งครัด จึง
 ต้องเรียกว่าฉันท์ เป็นฉันท์อย่างยากเพราะบังคับสัมผัสมากกว่า
 ฉันท์ชนิดอื่น ๆ หรือถ้าจะว่าเป็นกลอนก็เป็นกลอนอย่างยาก
 เพราะบังคับกับครุลหุ แต่ถ้ลองแต่งดูจริง ๆ ก็ไม่ยากเหมือนที่เห็น
 เชิญท่านลองแต่งดูเถิด เมื่อเร็ว ๆ นี้มีผู้แต่งฉันท์แบบนี้ลงใน
 หนังสือพิมพ์รายเดือนฉบับหนึ่ง แต่ผู้แต่งไม่ได้วางครุลหุตาม
 ตำแหน่งที่บังคับไว้จึงไพเราะน้อยไปเพราะไม่เต้น ขอให้ลอง
 ดูใหม่ เมื่อแต่งแล้วถ้าสงสัยตรงไหนจะส่งมาหาหรือเจ้าของแบบ
 ก็ได้ ถ้าพูดตามใจเจ้าของแบบก็ออกจะชอบสยามวิเชียรมากกว่า
 สยามมณี เพราะอาจแต่งให้ไพเราะได้โดยไม่ต้องบังคับสัมผัส
 มากนัก

กำเนิดของฉันท์แบบใหม่ซึ่งตัดแปลงมาจากแบบอังกฤษ
 มีตั้งที่กล่าวมานี้ การที่นำมาเล่าในที่นี้ก็ออกจะผิดที่ แต่ที่
 เช่นนั้นก็เพื่อจะฝากฉันท์แบบใหม่ ๓ ชนิดไว้ในสมุดนี้ไปพลาง

มีฉนั้นจะทิ้งหายเสีย ในภายหน้าอาจมีชนิดใหม่ ๆ มาอีก เมื่อมี
มากพอก็อาจรวมเป็นสมุดเล่มหนึ่งได้

นอกจากฉนั้น เราอาจได้เอาอย่างวิธีแต่งมาจากภาษา
อื่นอีก เป็นต้นว่ากาพย์ยานี “พระเสด็จโดยแดนชล” ก็เนื่อง
มาจากอินทวิเชียรฉนั้น นับว่าสืบสายโลหิตมาแต่อินทียเหมือน
กัน เรามีฉนั้นหลายสิบชนิด มีกลอนหลายชนิด มีกาพย์ลำนำ
หลายชนิด มีโคลงหลายชนิด มีกาน กานต์ หรือกาล (เห็น
เขียนสกกดต่าง ๆ กัน ไม่ทราบว่าจะอย่างไรหนุกแน่) เหล่านี้เป็น
ต้น ยังของผสมเช่นกาพย์ห่อโคลง แลร้อยกับโคลงต่าง ๆ เช่น
พระลอแลเตलगพ่ายอีกเล่า ข้าพเจ้าไม่รู้ภาษาต่างประเทศมาก
ภาษา ไม่ทราบว่าภาษาไหนมีวิธีแต่งฉนั้นแตกต่างจากฉนั้นชนิด แต่
นึกว่าจะหาภาษาไหนมีวิธีแต่งมากเท่าไทยนั้นเห็นจะมีน้อย ถ้า
พูดเฉพาะภาษาอังกฤษก็มีวิธีแต่งน้อยกว่าไทยไกลกันหลุคทีเดียว

ที่กล่าวมาในเบื้องต้นว่าไทยเป็นชาตินักกลอนนั้นอาจ
อ้างพยานได้สองข้อดังแสดงมาแล้ว คือชาวเมืองเราที่เป็น
นักกลอน ถ้าเทียบส่วนร้อยกับจำนวนพลเมืองส่วนร้อยก็สูงนั้น
ข้อหนึ่ง อีกข้อหนึ่งเรามีวิธีแต่งมากชนิดจนเข้าใจว่าไม่แพ้
ภาษาไหน แลทั้งใช้วิธีสัมผัสอย่างฉกาจที่สุด กวีสำคัญในภาษา
อื่นที่ไม่นิยมว่า สัมผัสเป็นของดีก็มีมาก เขาเห็นว่าสัมผัสทำให้

เสียสง่า แลทำให้ความแจ่มแจ้งหย่อนไป เขาไม่ใช่ นักกลอน
เราเปนนักกลอน จึงเห็นไปคนละอย่าง

ส่วนข้อที่ว่าวรรณคดีประเภทกาพย์ (คือกลอน) ของเรา
ถ้าเอาเข้าพวก กับวรรณคดี ประเภทเดียวกัน ในภาษาอื่น ๆ จะดี
เท่าเทียมหรือยิ่งหย่อนกว่าภาษาไหนบ้างนั้น เป็นปัญหาอีก
ปัญหาหนึ่งซึ่งน้อยคนจะหาญตัดสิน กลอนไทยเป็นของไม่สู้จะ
มีใครรู้จักนอกเมืองเรา แม้ชาวต่างประเทศที่มาอยู่เมืองนี้นาน ๆ
ก็มีน้อยคนที่ใส่ใจศึกษาหนังสือไทยประเภทนี้ แลยังไม่เคยมี
ไทยหรือ ชาวต่างประเทศแต่งหนังสือว่าด้วยกลอนไทยเป็นภาษา
อื่นเพื่อให้ชาวโลกกว้างผู้สนใจจะรู้มีโอกาสจะรู้ได้ ความเชื่อ
ของข้าพเจ้ามีว่า ถ้ามีหนังสือเช่นนั้นอันผู้แต่งสามารถแสดง
ลักษณะกลอนไทยชนิดต่าง ๆ ให้ผู้อ่านเข้าใจได้ดี ความนับถือ
กลอนไทยจะมีในเมืองต่างประเทศไม่น้อยเลย

คำว่ากาพย์

คำว่า กาพย์ ในหนังสือนี้ใช้หมายความต่างกับที่ใช้กัน
โดยมาก คือใช้เป็นคำรวมอย่างทีภาษาอังกฤษใช้ว่า โปเอ็ตรี
หมายความว่า เป็นหนังสือที่กวีแต่ง นัยหนึ่งหนังสือที่มีใช้ร้อย
แก้ว อันแยกไว้เป็นประเภทกว้างอีกประเภทหนึ่งในเบื้องต้น
นั้นแล้ว หนังสือซึ่งกวีแต่งนั้น เมื่อพูดรวมทั้งในภาษาไทยแล
ภาษาอื่น ๆ ก็มีทั้งชนิดที่มีสัมผัสแลไม่มีสัมผัส แต่ถ้าพูดเฉพาะ

ภาษาไทยก็ย่อมจะมีสัมผัสรับกันปนกลอนเสมอ เพราะฉนั้น
หนังสือซึ่งกวีไทยแต่ง ถึงจะเรียกว่า ฉันท์ โคลง ร่าย หรือ
อะไรก็ตาม แต่ละอย่างสงเคราะห์เข้าว่าเป็นกลอนทั้งนั้น แล
ที่ว่าไทยเป็นนักกลอนก็เพราะเหตุนี้ ส่วนหนังสือซึ่งกวีในภาษา
อื่นแต่งนั้น บางทีก็มีสัมผัส บางทีก็ไม่มีสัมผัส เรายังไม่มีคำ
จะใช้ว่าอะไรจึงจะเรียกครอบคลุมได้หมด จึงควรรหาคำไว้สำหรับ
รวมเรียกหนังสือทุกอย่างที่กวีแต่ง ไม่ว่าจะเปนภาษาไทยหรือ
ภาษาอื่น แลไม่ว่าจะมีสัมผัสรับกันหรือไม่ คำรวมนั้นจะควร
เป็นคำไหนแน่นอนก็แล้วแต่จะใช้กันจนลงที่ภายหลัง ในหนังสือ
นี้ใช้ว่ากาพย์ไปก่อน แลเมื่อใช้เช่นนี้ โคลงก็เป็นกาพย์ชนิด
หนึ่ง ฉันท์อย่างกวีไทยแต่งก็กาพย์ชนิดหนึ่ง ฉันท์ทุกอย่าง
ที่แต่งกันในภาษาอังกฤษก็เป็นกาพย์ทุก ๆ ชนิด กลอนบังคับ
ซึ่งไม่นิยมครุสหู แลสัมผัสเหมือนเพลงปรบไต่ก็กาพย์ชนิดหนึ่ง
โคลงจีนก็อีกชนิดหนึ่ง ดังนี้เป็นต้น

อันที่จริงคำว่ากาพย์นี้ คำเดิม กาวุย ก็แปลว่าหนังสือ
ซึ่งกวีแต่งนั่นเอง แต่ไทยเราใช้คำนั้นเป็นชื่อกลอนชนิดหนึ่ง
ตัวอย่างคือกาพย์เห่เรือ “พระเสด็จโดยแดนชล” ซึ่งเรียกว่า
กาพย์ยานี แล “สงฆ์ไต่สาวกศาสดา” ซึ่งเรียกว่ากาพย์ฉบัง
เป็นต้น เหตุดังนี้ถ้าเราเอาคำว่ากาพย์ไปใช้หมายความอย่าง
กาวุย ก็ว่าเป็นหนังสือซึ่งกวีแต่ง ก็เสมอกับว่าริบเอาชื่อ

ช้านาน ในพุทธกาลมนุษย์มีความรู้ความเจริญขึ้นแล้ว มีคน
 จะมีบ้านเมืองใหญ่โตแลมีคนมีปัญญาอย่างไรได้ หนึ่งเรื่องที่มี
 ฤทธิขอให้พุทธวจนะได้แต่งเป็นฉันทันั้น ก็ทำให้เห็นว่าถึงใน
 สมัยที่คนฉลาดพ้นความเป็นชาวป่าชาวเถื่อนมาแล้ว ก็ยังอยาก
 จะมีกาพย์แทนร้อยแก้วเป็นเครื่องช่วยความจำ แลอันที่จริงใน
 ปรีวารคือเล่มสุดท้ายแห่งพระวินัยปิฎก ก็แต่งย่อความลงไว้
 เป็นกาพย์เกือบทั้งนั้น ในหนังสือที่แต่งภายหลังมาอีก เช่น
 ขุททสิกขา มุลสิกขา (ย่อพระวินัย) แลอภิธัมมาวตาร รูปารูป
 วิภาค (ย่อพระอภิธัมม) ก็แต่งเป็นกาพย์เหมือนกัน

กล่าวต่อสมัยที่ยังไม่มีหนังสือเลยมาคั่นหนึ่ง คือในสมัย
 ที่มีหนังสือแล้ว แต่ยังไม่แพร่หลาย คนอ่านออกเขียนได้ยังมี
 น้อย ความทรงจำก็ยังสำคัญอยู่นั่นเอง ไม่พ้กต้องกล่าวถึงสมัย
 โบราณดึกดำบรรพ์ แม้ในสมัยปัจจุบัน แลในประเทศไทยนี้
 เอง ก็มีประชุมชนหลายพวก คือข้าแลเกรียงเป็นต้น ซึ่งไม่รู้
 หนังสือ ยิ่งกว่าไม่รู้ ใช้ภาษาซึ่งไม่มีหนังสือที่เดียว พวกไม่มี
 หนังสือเหล่านี้มีเครื่องดนตรีอย่างป้า ๆ จนชั้นไปไม้ก็เอามา
 เป่าเป็นเพลง แลมีกลอนร้องรับกันได้ พวกนั้นจำกลอนไว้ได้
 เพราะฉนั้นมิวรรณคดีประเภทกาพย์ แต่ไม่มีวรรณคดีประเภท
 ร้อยแก้วเป็นแน่ โลกเราในสมัยนี้มีสมุดนับไม่ถ้วน แต่พวก

ไม่มีหนังสือเหล่านั้น ก็ยังต้องอาศัย ความทรงจำ เป็นที่เก็บความรู้แล้ววรรณคดีอยู่นั่นเอง

จะขอยกตัวอย่างภายในความจำของคนรุ่นผู้ใหญ่ในเวลานี้ มาแสดงให้เห็นข้อที่ว่ากาพย์เป็นของท่องง่าย แต่จำได้ยาก กรุงสาวก็มีพระราชาทรงพระนามพระไชยสุริยา มีมเหสีทรงนามนางสุมาลี ตอนต้นบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เพราะข้าราชการมีอักษมาสยตี พ่อค้ามาแต่เมืองไกลก็ได้ที่อาศัย ชาวเมืองก็มีแต่ยินดีปรีดา ทำไร่นาหากินโดยสะดวก ต่อมาบ้านเมืองซุกโซมไป แลเราจำได้ว่า เหตุที่เริ่มให้เป็นเช่นนั้นก็คือข้าราชการไม่อยู่ในศีลในธรรม ในชั้นต้นข้าราชการเหล่านั้นหาหญิงสาวหน้าตาดี ๆ มาเล่นมโหรีที่บ้าน มั่วแต่สนุก แลเกิดโลกเพราะสรวนแต่จะหาเงินมาบำรุงกาม ขุนศาลตุลาการกินสินบลคักสินความไม่เที่ยงธรรม คนโกงกลับได้คิมอำนาจ การบ้านเมืองก็แปรปรวนไปหมด ในที่สุดผีป่ามาทำให้เกิดน้ำท่วม พระราชาพาพระมเหสี แลราชบริพารลงสำเภานี้หน้า แล่นไปในทะเลถูกพายุเรือจม แต่สององค์รอดขึ้นบกได้

เรื่องพระไชยสุริยานี้ข้าพเจ้าอ่านเมื่อเรียนมูลบทก่อนโกนจุกหลายปี ดูเหมือนจะไม่เคยท่อง แต่จำได้เพราะอ่านซ้ำซากตั้งแต่นั้นมาจนบัดนี้ก็หลายสิบปีแล้ว ยังจำได้ไม่แต่ชื่อพระมเหสี

พระไชยสุริยา แม้เหตุเลียดที่ทำให้บ้านเมืองล่มจมก็จำได้ตาม
ลำดับที่กล่าวในเรื่อง ^{๕๕๕} ทงนักเพราะเล่านิทานปนกลอนนนั้นเอง
ส่วนนิทานซึ่งมิได้เล่าปนกลอนนนั้น ถ้าจำเรื่องได้ก็จำเป็นเค้า ๆ
จะจำเลียดไม่ได้ เธอครองเมืองชื่ออะไรก็จำไม่ได้เหมือนกัน

พูดถึงความยากง่ายของการท่องกลอนเทียบกับร้อยแก้ว
สมมติว่าท่านจะต้องท่องจำให้ได้ว่า

ข้าพเจ้าจะเล่าถึงนางฟ้าองค์หนึ่งผู้มีสุขอยู่ในวิมาน วัน
หนึ่งเมื่อเธอเปิดหน้าต่างเยี่ยมดูลงมายังแผ่นดิน เห็น
สิ่งคอกูก่ลอลดลุกอยู่ในป่า

ฉนี้เมื่อท่านท่องจำได้หมดตามลำดับคำแล้ว ^{๕๕๕} ถ้าทิ้งเสีย
สัก ๑๐ วัน กลับไปลองท่องดูอีก คำจะหลุกหลาย หรือผิด
ลำดับไปเป็นอันมาก แต่ถ้าท่านท่องว่า

จะรำปางนางสวรรค์เสวยสุข
อยู่ปรางมุขพิมานสโมสร
เผยพระแกลแลดูแผ่นดินตอน
เห็นไกรษรคลอลดลุกในหิมวา

ฉนี้ ท่านจะจำได้ง่าย แลเมื่อจำได้แล้วจะไม่ลืมไปนาน
เพื่อแสดงให้เห็นความอีกชั้นหนึ่ง ขอยกตัวอย่างว่า
เมื่อสองสามปี^{๕๕๕} กรมสารธารณสุขคิดอุบายจะสอนคนอ่อนความรู้
ให้รู้จักวิธีป้องกันหวัดกะโรค จึงจัดให้มีผู้แต่งกลอนง่าย ๆ ว่า

อหิวาต์กำเริบ	ล้างมือก่อนเปิบ	ถ้วยน้ำประปา
ผักดิบผักสด	งตเสียดีกว่า	หากใช้น้ำท่า
จงต้มเสียก่อน	อาหารหวานคาว	เมื่อกินทุกคราว
เลือกแต่ร้อน ๆ	น้ำกลองต้องคั้น	อาหารสำส่อน
จำไว้ ใครสอน	กินไม่ดีเลย ๆ	

เมื่อแต่งแล้วก็พิมพ์แจกไปทั่ว หนังสือที่พิมพ์แจกนั้น เราทั้งหลายเสียนานแล้ว แต่ยังมีจากลอนได้อยู่ด้วยกันโดยมาก แม้ข้าพเจ้าผู้ยกตัวว่าเป็นนักกลอนอยู่น้อย ๆ แลไม่ชมกลอนนั้นว่าเป็นกลอนชั้นสูง ยังเขียน อหิวาต์กำเริบ ๆ ล ๆ ข้างบนนี้ จากความจำ มิต้องสอบกับใครเลย ในเวลานั้นเด็ก ๆ ที่ยังอ่านหนังสือไม่ออกก็จากลอนนี้ได้ แลมีมากที่จำได้ทั้งที่ยังไม่โตพอจะเข้าใจ เหมือนพระบวชใหม่ท่อง “พุทฺธฺวารหนตฺวรตา ทิคุณาภิชฺตุโต” (ฉันทวสันตติลก) ได้คล่องโดยที่มีได้รู้ความว่าอะไรเลย

ในสมัยโบราณเห็นจะไม่ว่าในทวีปไหน ถ้าที่ใดมีประชุมชนใหญ่ซึ่งหัวหน้าคุมพวกไปทำศึก ถ้ารบชนะกลับมาก็ชอบฟังคำสรรเสริญของกวี แลส่วนกวีนั้นเล่า เมื่อแต่งกาพย์ขึ้นแล้วก็ชอบท่องให้หัวหน้าแลประชุมชนฟัง ผู้ฟังกับผู้แต่งจึงเป็นเครื่องยั่วซึ่งกันแลกันไปในตัว ส่วนความคิดหรือภาษิตของกวีนั้นก็

ย่อมมีมาในกาพย์มาก ๆ ขึ้น กาพย์จึงเป็นของสำคัญขึ้นทุกที เพราะการท่องกาพย์ให้คนฟังในสมัยนั้น ก็คล้ายกับการออกหนังสือข่าวในสมัยนี้ อนึ่งการเล่านิทาน ถ้าเล่าด้วยปากเป็รร้อยแก้ว และมีผู้จำไปเล่าแม่เพียงต่อเดียว ถ้อยคำก็คงจะตกไปเป็นอันมาก แม้ใจความที่หลุดไปก็มี ครั้นเล่ากันหลายต่อเข้า นิทานก็จะเหลือสั้นที่สุด แต่ถ้าเล่าเป็นกาพย์ไซ้ร ถ้อยคำของผู้เล่าเดิมจะอยู่หมด เพราะท่องจำกันไว้ได้ แลนิทานก็อยู่ไปได้นาน เหตุฉนั้นนิทานเก่าจริง ๆ ที่เป็นเรื่องใหญ่ ๆ เหลืออยู่ในเวลานี้ ก็ล้วนแต่แต่งเป็นกาพย์ทั้งนั้น

เหตุกึ่งกล่าวมานี้ ในสมัยที่ยังไม่มีหนังสือ หรือมีแล้วแต่ยังมีน้อย แลวรรณคดีประเภทร้อยแก้วยังไม่มีนั้น วรรณคดีประเภทกาพย์จึงมีเป็นอันมาก วรรณคดีสมัยโบราณดึกดำบรรพ์อันอยู่ได้ด้วยความจำของคนนั้น คงจะสูญไปเสียนับไม่ถ้วน แต่ที่จำกันไว้ได้แลสอนให้ท่องจำกันต่อ ๆ มากก็มีเรื่องใหญ่ ๆ ซึ่งเมื่อเขียนลงเป็นหนังสือก็หลายเล่มสมุด ในประเทศกรีซโบราณมีโรงเรียนหรือสมาคมกวีซึ่งท่องจำกาพย์เรื่องใหญ่ ๆ ไว้ได้เป็นอันมาก กวีผู้เป็นครูแต่งกาพย์ขึ้นใหม่ก็นำมาท่องให้ศิษย์ฟังแลสอนให้ท่องจำไว้ เป็นต้นว่าฉันทของโฮเมอร์ คืออิเลียดซึ่งเป็นหนังสือยาวถึง ๒๔ บรรพ แลโอดิสซีย์ซึ่งยาวถึง ๒๕ บรรพ

ก็ต้องจำกันต่อ ๆ มาหลายร้อยปีจึงเขียนลงเป็นหนังสือ ส่วนการเขียนหนังสือนั้น ในสมัยโน้นย่อมเป็นการใหญ่ เพราะใช้หินแลตัวเป็นกระดาษ ทั้งเมื่อเขียนแล้วยังมีคนอ่านออกน้อยอีกเล่า โฮเมอร์เองไม่ปรากฏว่าเคยเขียนกาพย์ ของแกลง บนหิน หรือ ตัวสักบันทัดเดียว อนึ่งมีกาพย์โบราณเรื่องหนึ่งยาวกว่ากาพย์ของโฮเมอร์ทั้งสองเรื่องรวมกัน แต่งเมื่อตอนที่มิหนังสือแล้ว แต่ผู้แต่งไม่ได้เขียนไว้ เพราะเขียนก็ไม่เป็น อ่านก็ไม่ออก แกไม่รู้หนังสือเสียเลยทีเดียว แต่กระนั้นกาพย์ของแกลงเป็นเรื่องใหญ่อยู่เรื่องหนึ่งในวรรณคดีของโลก ชื่อนี้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้หนังสือเป็นเครื่องช่วยให้มีความรู้ก็จริง แต่ในสมัยที่ยังไม่มีหนังสือ คนก็มีความรู้ได้อย่างสูงทีเดียว ในเวลานี้เรามีหนังสือแพร่หลาย ไม่สู้จะต้องใช้ความจำมากนัก เราไม่จำเป็นต้องฝึกฝนความจำ เราจึงจำไม่เก่ง ในสมัยโบราณเมื่อคนต้องใช้ความจำเป็นที่พึ่งนั้น ต้องฝึกความจำกันอยู่เสมอ ความจำของคนสมัยโน้นจึงเป็นที่น่าพิศวงของคนในสมัยนี้ อนึ่งเมื่อพูดถึงนักกลอนไม่รู้หนังสือ เราย่อมจะรู้คู่ด้วยกันแล้วว่าชาวนาของเราแต่งกลอนสดเพลงเกี่ยวเข้า แลเพลงแบบอื่น ๆ ร้องตั้งแต่หัวค่ำจนถึงกึกก็ไม่จบ แกไม่รู้หนังสือแทบทั้งนั้น ถ้าคนไหนอ่านหนังสือออก ก็อ่านตะกุกตะกักซ้ำกว่าแต่งกลอนสดมากทีเดียว

แกว่ากลอนสตออกมาโดยไม่ต้องนึก แต่เวลาอ่านหนังสือถูกคำ
ยาก ๆ ต้องตรองเสียก่อนจึงอ่านออกมา บางทีก็ผิดด้วยซ้ำ

รูปแลหน้าที่แห่งกาพย์

กาพย์ย่อมมีรูป แลหน้าที่เหมือน สิ่งมีชีวิตแลไม่มีชีวิตทั้ง
หลาย ที่กล่าวเพียงนี้คงจะเข้าใจยาก จึงจะเพียรอธิบายให้ชัด
แต่การอธิบายความชนิดนี้ให้ชัดก็ยากเหมือนกัน

ที่ว่ากาพย์ย่อมมีรูปนั้น เพราะกาพย์ทุกชนิดต้องแต่ง
ตามบัญญัติ โดยมากบัญญัติจำนวนคำในระยะหนึ่ง ๆ บางอย่าง
บัญญัติไม่เอกโทด้วย บางอย่างบัญญัติคำสั้นคำยาวหรือคำหนัก
เบา บางอย่างบัญญัติให้มีสำเนียงและคำรับกันเป็นสัมผัส

ถ้าเราแต่งหนังสือระยะละ ๘ คำ คำที่ ๓ หรือที่ ๕
แห่งระยะ ๒ รับกับคำสุดท้ายระยะ ๑ แลคำที่ ๓ หรือที่ ๕
แห่งระยะ ๔ รับกับคำสุดท้ายระยะ ๒ กับระยะ ๓ ไปตั้งแต่ต้น
จนจบ ฉนี้เรียกว่าเราแต่งหนังสือเป็นรูปกลอนแปด

ถ้าเราแต่งหนังสือเป็นบท ๆ บทละ ๔ บาทมีไม้เอก ๗
ไม้โท ๔ ในอันที่บัญญัติไว้ มีสัมผัส ๒ สำหรับ คือสัมผัสคำที่ ๗
ในบาทที่ ๑ กับคำที่ ๕ ในบาทที่ ๒ กับบาทที่ ๓ สำหรับหนึ่ง
สัมผัสคำที่ ๗ ในบาทที่ ๒ กับคำที่ ๕ ในบาทสุดท้ายสำหรับหนึ่ง
ฉนี้ก็ชื่อเราแต่งหนังสือเป็นรูปโคลงสุภาพ

ถ้าเราแต่งกาพย์อย่างอื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในตำราเรา อาจแต่งเป็นรูปฉันท์ รูปร้อยสี่ รูปโคลงสอง เหล่านี้เป็นต้น ที่เรียกว่า “รูป” แห่งกาพย์หมายความว่า

ส่วนหน้าที่แห่งกาพย์ การแต่งกาพย์คือการให้สำเนียงแก่ ความนึกอันเลียด อันงาม อันสูง ใช้ถ้อยคำซึ่งสามารถยั่ว ให้เกิดความปลาบปลื้ม หรือความรู้สึกอย่างอื่นได้ โดยลำพังคำ นั้น ๆ เอง หรือโดยประการที่คำเหล่านั้นทำให้นึกให้เห็นต่อไป อีก ความมุ่งหมายในการแต่งกาพย์ก็คือจะให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ อ่านและผู้ฟัง อาจให้ด้วยสำเนียงแห่งคำ คือสัมผัสที่แจ่มแจ้ง หวังคำก็ทำได้ อาจให้โดยใจความที่กล่าวก็ได้ ในประการที่ให้ความเพลิดเพลินโดยสำเนียง กาพย์นับเข้าพวกกับดนตรี ในประการ ที่ให้ความเพลิดเพลินโดยใจความ กาพย์นับเข้าพวกกับร้อยแก้ว กล่าวอีกนัยหนึ่งกาพย์อยู่ระหว่างร้อยแก้วกับดนตรี อาจเข้าพวก ข้างโน้นก็ได้ ข้างนี้ก็ได้ กาพย์ไหนไม่ให้ความเพลิดเพลินโดยสำเนียง หรือโดยใจความ กาพย์นั้นก็อย่าทำตามหน้าที่ ไม่ควรได้ชื่อว่า กาพย์ทีเดียว กาพย์ที่ดีแท้ย่อมให้ความเพลิดเพลินโดยสำเนียงด้วย โดยใจความด้วย แลผู้แต่งที่เป็นกวีดีจริง ๆ อาจแต่งให้เกิด ความเพลิดเพลินได้ทั้งสองทาง จนเมื่อผู้อ่านเกิดความปลาบปลื้ม

แล้ว มีอาจแยกได้ว่าสำเนียงหรือใจความเป็นเครื่องให้เกิดความรู้สึกเช่นนั้น

ความเพลिन ๓ ประการ

ความเพลिनซึ่งกาพย์ที่ย่อมทำให้เกิดแก่ผู้อ่านผู้ฟังนั้น ท่านว่าอาจแยกได้เป็น ๓ ประการ คือ เพลिनดนตรี นัยหนึ่ง ความไพเราะแห่งสำเนียงคำอันกระทบกันโดยสัมผัส หรือโดย ความขึ้นลงแห่งเสียงสั้นเสียงยาวหรือเสียงต่ำ เสียงสูงประการ หนึ่ง เพลินปัญญา นัยหนึ่งสบายใจในทางความคิดความรู้ ประการหนึ่ง เพลिनในวิธีที่กล่าวความนี้ออกมาด้วยถ้อยคำอัน ทุคดีมประการหนึ่ง

ความเพลिन ๓ ประการนี้ กลอนดีจริง ๆ อาจให้พร้อม กันหมด แต่ถึงจะไม่พร้อมกันก็ยังเป็นเครื่องสำราญอย่างค้อยู่ นั้นเอง จะยกตัวอย่างกลอนสุนทรภู่ก่อนหนึ่งซึ่งให้ความเพลิน แก่ข้าพเจ้าตั้งแต่ครั้งแรกที่ได้ยินผู้อื่นท่องให้ฟัง จำได้ทันที แล ได้จำไว้เพื่อจะเพลินทุกครั้งทีถึงกลอนก่อนนั้น เมื่อสองสาม วันนี้ ข้าพเจ้าได้หยิบนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่มาอ่าน เพื่อ จะสอบความจำสำหรับที่จะนำมาเขียนหนังสือนี้ ครั้นอ่านแล้ว ความเพลินของข้าพเจ้าเปลี่ยนไป คงจะนำมาเล่าต่อไป

นกลอนก็ควรจะไปรุดสุนทรภู่แท้ในทางกลอนตามเดี๋ยวนั้น ในทาง
อื่นนี่ก็เห็นว่าทรงพระกรุณาหยิ่งไฉนอย่างไร

การเป็นเช่นนี้ครั้นสิ้นรัชกาลที่ ๒ สุนทรภู่ก็ตกอับ กรม
หมื่นเจษฎาบดินทร์เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สุนทรภู่รู้ตัวว่าเป็นผู้ไม่ถูกพระราชอัธยาศัย
ระแวงกลัวกลัวราชภัยก็หนีบวช แด่เป็นบรรพชาของคนที่
เคยสำราญหย่าเปื่อยอยู่กับภวีย์เหล่า เมื่อออกบวชเพื่อจะปลีกเสวย
ภวีย์ ไม่ใช่โดยศรัทธา ก็ไม่รีนรมย์ในสมณะเพศ ซึ่งเมื่อพระเจ้า
แผ่นดินพระองค์เก่าผู้ทรงพระกรุณาสิ้นไป พระเจ้าแผ่นดินองค์
ใหม่ไม่ทรงพระกรุณา ความน้อยใจอันไม่มีเหตุผลนั้นก็เกิดขึ้น
คือน้อยใจโดยประการหนึ่งมักจะเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์เก่า
ประเสริฐทุกอย่าง พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ใช้ไม่ได้ เหตุฉนั้น
เมื่อสุนทรภู่ได้เขียนไว้ว่า "สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา ราชณา
เรากลับเหมือนกลิ่นสุคนธ์" และมีผู้ท้วงให้ข้าพเจ้าตั้ง ข้าพเจ้า
จึงเห็นว่าคินัก เพราะได้ความเพี้ยนอย่างน้อย ๒ ประการ คือ
เพี้ยนโดยสำเนียงไพเราะประการหนึ่ง เพี้ยนเพราะใช้คำของ
สามคำ ได้ความตลกซึ่งอย่างหนึ่ง

ข้าพเจ้านึกว่าคำว่าแผ่นดินซึ่งสุนทรภู่ใช้ในที่นี้ มีความ
หมายสองอย่าง หมายความว่างจกกาลอย่างหนึ่ง หมายความว่า

พื้นดินอย่างหนึ่ง เมื่อค่านีมีความหมายได้สองอย่างเช่นนี้
 กลอนก่อนนั้นก็อ่านได้ความลึกซึ้งว่า ในสมัยที่พระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์เก่ายังทรงปกครอง บ้านเมือง บำรุงอาณา ประชาษฎร
 อยู่เย็น แผ่นดินชุ่มชื้นมีรสหอมหวาน กล่าวนี้หนึ่งพื้นดินเป็น
 ที่เกิดแห่งพืชพรรณธัญญาหารแลบุบผชาติอันตระการ เมื่อไพร่
 พ้าข้าแผ่นดินอยู่เย็นเป็นสุข ผืนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล แม่ธรณี
 ยินดีในพระมหากษัตริย์ก็ช่วยส่งเสริมความสมบูรณ์ ให้เกิดยิ่ง ๆ
 ขึ้น หรือถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่ง เมื่อราษฎรมีความร่วมเย็น
 พื้นดินก็ให้ผลมาก ครั้นเมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เก่าสิ้นไป
 พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ไม่ดี รสแห่งแผ่นดินก็สิ้นไป ราษฎร
 ไม่มีความสุข แลวาสนาของสุนทรภู่เองโดยเฉพาะก็สิ้นไป เพราะ
 พระเจ้าแผ่นดินไม่บำรุงความสามารถในตัวคน ถ้าจะเปรียบต่อ
 ไปให้ถึงใจ ก็คือว่าแผ่นดินไม่มีดอกไม้หอม แมลงภู่จะอาศัย
 อยู่เป็นสุขอย่างไรได้

ถ้าอ่านเข้าใจตามความที่กล่าวนี้ กลอนก่อนนั้นของ
 สุนทรภู่อีกก็สั้นๆ ถ้าเจ้าของแต่งไว้สั้น ๆ ข้าพเจ้าคนหนึ่งจะเข้าใจ
 เช่นที่ว่ามาแล้ว แลเมื่อกล่าวชี้ทางความเข้าใจเช่นข้างบนนี้แล้ว
 ผู้อ่านบางคนที่ไม่เคยอ่านนิราศภูเขาทอง อาจพลอยเห็นจริง
 ค่ายก็ได้

แต่เมื่อสองสามวัน^{นี้}เกิดกลแตก เพราะข้าพเจ้าไปจับ
 อ่านนิราสภูเขาทองเข้า ในนิราสนั้นกล่าวไว้แจ่มแจ้งว่า ใน
 เวลาที่สุนทรภู่หมอบ แต่ง กลอน รับกับ จมื่นวัย ใน เรือ พระที่นั่ง
 เวลาเสด็จพระราชดำเนินทรงทอดพระเนตร^{นั้น} ได้อยู่ใกล้พระองค์
 จนได้กลิ่นน้ำอบที่ทรงทา ครั้นสวรรคตเสียแล้ว ก็ไม่ได้กลิ่น
 น้ำอบนั้นอีก วิชาของสุนทรภู่อัน^{นี้}ก็สิ้นไปเหมือนกลิ่นน้ำอบนั้น
 เอง เมื่อหมายความว่าเพียงเท่านั้น กลอนก่อน^{นั้น}ก็คืน้อยลง ไม่
 ให้ความเพลิดเพลิน เพราะความที่กล่าว^{นั้น}เป็นความเปรียบเทียบ
 เดียว ความเพลินในวิธีที่กล่าวความนี้ออกมา ด้วยถ้อยคำอัน
 คุดคิมกินความไปได้กว้างขวางลึกซึ้งก็หมดไปทันที ความเพลิน
 ของข้าพเจ้าที่เคยมี^{นั้น}เปรียบเหมือน เด็กเพลินลูกปัด ที่เป่าลม
 เล่นอยู่ที่^ๆ มันก็แตกเป็นขรวยางไป ขรวยาง^{นั้น}ก็ยังอยู่ จะใช้
 เชือกผูกเป่าเป็นลูกปัดเล็ก^ๆ อีกรักได้ แต่จะทำอย่างไรมันก็ไม่
 เหมือนลูกใหญ่

ข้าพเจ้านำกลอนก่อน^{นั้น}มากล่าว ไม่ใช่เพื่อแสดงความ
 หลงซึ่งเกิดแต่ความคิดเลอียดเจ้อยของเราเอง หมายจะแสดงว่า
 ความเพลินคนตรี แลเพลินวิธีกล่าวความนี้ออกมานั้น ถ้า
 กลอนก่อน^{นั้น}ไม่เกิดวิบัติเสียก็จะให้ความเพลินชนิดที่ว่านั้น

นักกลอนแลกว

ตามที่เขียนมาแล้วในหนังสือนี้ ได้ใช้คำว่านักกลอนแล
คำว่ากวีปน ๆ กันไป คำสองคำนั้นใช้ในหนังสือนี้ผิดกัน จึง
ควรอธิบายเสียหน่อย มิฉะนั้นผู้อ่านจะไม่เข้าใจความหมายของ
ผู้แต่ง

คำว่ากวีกว้างกว่าคำว่านักกลอน กวีแต่งฉันทมีสัมผัสก็ได้
ไม่มีสัมผัสก็ได้ ส่วนนักกลอนนั้นแต่งมีสัมผัสเสมอ ถ้าจะยกตัว
อย่างกวีในภาษาอื่น มิลตัน (อังกฤษ) กาลิทาส (อินเดีย) งาม
ซาม (จีนครั้งราชวงศ์ถัง) เหล่านี้ล้วนแต่เป็นกวีชุดเอก แต่
ไม่ใช่่นักกลอนทั้งนั้น กวีไทยที่เคยแต่งไม่มีสัมผัส มีพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์หนึ่ง ได้เคยเห็นทรง
แต่งโคลงไม่มีสัมผัส แลดูเหมือนจะเคยทรงลองแต่งหนังสือ
ชนิดที่อังกฤษเรียกว่า แบลงก์ เวอซ คือฉันทไม่มีสัมผัสบ้าง
แต่พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์กลอนไว้มาก เพราะฉันทนี้
มีพระนามเป็นนักกลอนเหมือนกวีไทยอื่น ๆ เหมือนกัน ต่อไป
กวีไทยที่ไม่เป็นนักกลอนอาจมีขึ้น แลการไม่นิยมสัมผัสอาจเกิด
ในภายหน้า เพราะถ้าแต่งบังคับกับครุฑหุ้มจิ้งหวะอักษรกระทบกัน
ให้ดี พึงสำเนียงขึ้นลงเด่นอย่างที่ว่าคุทรากเหี้ยบกรวด
ไซ้ร ถึงฉันทไม่มีสัมผัสก็เชื่อว่าจะไพบราะได้

เมื่อใช้คำว่านักกลอนกับคำว่ากวีมีความหมายเพี้ยนกัน
 ฉะนั้น ก็ควรมีอธิบายอีกข้อหนึ่งเพื่อกันความเข้าใจผิดของผู้อ่านที่
 รู้ภาษาอังกฤษ เพราะในภาษานั้นมักใช้คำว่านักกลอน (ไรเมอร์
 หรือโรมสเตอร์) เป็นคำหมิ่นว่าไม่ใช่กวีแท้ ไทยเราใช้คำว่า
 นักกลอนไม่หมายความเป็นคำหมิ่น หนังสือที่กวีไทยแต่งย่อมมี
 สัมผัสรับกันทั้งนั้น กวีไทยทุกคนจึงเป็นนักกลอนไปในตัว ส่วน
 ในภาษาอังกฤษนั้น อันที่จริงกวีได้แต่งฉันทมีสัมผัสกันมาตั้งแต่
 ซอเซอร์ (ตาย ค.ศ. ๑๔๐๐) ซึ่งเรียกกันว่า “บิคาแห่งกาพย์
 อังกฤษ” กาพย์ไม่มีสัมผัสฟังจะมีขุนนางผู้หนึ่งชื่อเซอร์รีย
 (ถูกประหารชีวิต ค.ศ. ๑๕๑๗) ริแต่งขึ้นคราว ๆ เกี่ยวกับที่
 นักกลอนไทยแต่งโคลงยวนพ่ายครึ่งกรุงเก่า อนึ่งกวีสำคัญ ๆ
 ของอังกฤษคือ ซอเซอร์ โปป ไบรอน เป็นต้น ก็แต่งฉันทมี
 รับกันเป็นกลอนทั้งนั้น แต่ไม่เคยได้ยินใครว่าท่านเหล่านั้นไม่ใช่
 กวีแท้เลย

คุณสมบัติของกวี

กวีจำต้องมีคุณสมบัติบางอย่างซึ่งจำเป็นเพื่อแต่งกาพย์
 อย่างดี แต่ถ้าจะกล่าวกระจายโดยพิสดารก็จะพันเพื่อนัก จำจะ
 กล่าวแต่พอควร มีทันทให้เขียนเบือเขียน และผู้อ่านเบืออ่าน
 ข้อต้นกวีต้องมีความรู้ พุคเช่นนี้เป็นการพุกกำบังขึ้นดีคืน
 ไม่มีความรู้จะแต่งอย่างไรได้ แต่คำว่าความรู้นี้เป็นคำยัดได้

วิชาที่เรียกว่าความรู้ รู้มากก็เรียกว่าความรู้ แลความรู้
 บางอย่างอาจไม่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตได้ ความรู้ซึ่งกล่าวว่าการ
 จะต้องมันั้น หมายถึงความรู้อันจะใช้เป็นเครื่องมือได้ ความรู้
 เป็นเครื่องช่วยให้นึกได้กว้าง เพราะสิ่งที่เราไม่รู้มันเราไม่อาจ
 นึกไปถึง ต่างว่าท่านไม่รู้เรื่องรามเกียรติ์ ท่านจะแต่งกลอนว่า
 กล้วยหมอคูทนายแม่น ท่านจะไปนึกเอาพิเภกมาเปรียบอย่างไรได้
 จริงคอกวีบางคนอาจหย่อนความรู้กว่าคนอื่น แต่แต่งกลอน
 ดีกว่า นั้นเป็นเพราะคุณสมบัติอย่างอื่นเข้ามาช่วย หาใช้ดีกว่า
 เพราะรู้น้อยกว่าไม่ จะยกตัวอย่างว่านักกลอนไทยในสมัยนี้แทบ
 ทุกคนได้รับความศึกษามีความรู้รอบตัวสูงกว่าสุนทรภู่ แต่มี
 น้อยคน (ถ้ามี) ที่แต่งกลอนสู้สุนทรภู่ได้ ทั้งนี้เป็นด้วยคุณ
 สมบัติอย่างอื่นของแก

ได้กล่าวมาข้างต้นว่ากาพย์อย่างดีซึ่งทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลิน
 เพลินนั้น ผู้อ่านแยกไม่ออกว่าเพลินเพราะสำเนียงเพียงไหน
 เพราะใจความเพียงไหน ดูกลมเกลียวกันไปหมด ส่วนตัวกวี
 เองไซ้ สำเนียงอันไพเราะแลใจความอันสุขุมย่อมคลุกเคล้าอยู่
 ในกระแสน้ำของเขาสั่งไหลออกมาเป็นกาพย์ เหมือนแบ่ง
 กับน้ำมันหอมซึ่งเมื่อผสมกันเข้าแล้ว จะแยกว่าแบ่งเพียงไหน

คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งของกวีดี คือความสามารถนิรมิตภาพขึ้นได้ในความนึกของตน สิ่งที่ไม่มีแลไม่ได้เกิด ก็ทำให้มีให้เกิดในความนึกได้ ที่ใช้คำว่านิรมิตนี้ไม่แน่ว่าถูกต้อง เพราะภาพที่เกิดในความนึกนั้น ก่อนข้างจะเกิดเองยิ่งกว่าเกิดโดยความตั้งใจให้เกิด แต่ว่าจะตั้งใจเพียงไหน ไม่ตั้งใจเพียงไหนก็ยาก จึงตกลงใช้ว่านิรมิต เพื่อความสะดวก ถ้าท่านยังไม่เข้าใจเดี๋ยวนี้ เชื่อว่าอีกประเดี๋ยวท่านจะเข้าใจว่าหมายความว่าอย่างไร

ข้อที่กล่าวว่กวีดีสามารถนิรมิตภาพขึ้นได้ในความนึกนั้น ถ้าผู้อ่านเลือกจะเข้าใจผิด ก็คงจะว่าถ้าเช่นนั้น กวีกับนักกวีอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ถ้าเลือกจะเข้าใจถูกก็คงจะเห็นว่า คนที่นึกอะไรไม่ได้เกินที่ยินด้วยหูด้วยตานั้น ไม่มีคนไหนจะเป็นกวีดีได้เลย

ความสามารถทำให้ภาพเกิดในความนึกเช่นที่ว่มานี้เป็นคุณสมบัติสำคัญนัก กวีคนไหนไม่มี คนนั้นยังไม่ใช่กวีแท้ แต่ความสามารถชนิดนี้ไม่ใช่มีแต่กวี คนอื่น ๆ ยังมีอีกหลายพวก แต่คนเหล่านั้นมักจะสงเคราะห์เข้าว่าเป็นกวีตามคติฝรั่ง เป็นต้นว่านายช่างผู้ให้แบบก่อสร้างก็อาจเป็นกวีในวิชาของเขา แต่หาใช่กวีแท้จริงหนังสือไม่ นายช่างชนิดนั้นอาจเห็นตึกที่ยังไม่ได้สร้าง

ได้ในความนึกของเขาในเวลาออกแบบ ท่านแลข้าพเจ้าผู้ไม่ใช่ช่างไปเห็นตึกนั้นเมื่อสร้างเสร็จแล้ว อาจเห็นน้อยกว่าที่นายช่างเห็นในใจเมื่อตึกยังไม่ได้สร้างก็ได้ ช่างเขียนจะเขียนรูปบางที่ ต้องการคนมานั่งเปนนุ่น คนสมัครมารับจ้างเปนนุ่นหลายคนด้วยกัน เขาเลือกเอาคนที่เหมาะ แลเหตุที่เขาทราบว่าคนไหนจะเหมาะ ก็เพราะเขาเห็นรูปที่จะเขียนนั้นในความนึกของเขาเสียแล้ว

เมื่อกล่าวดังนั้นแล้ว ก็เห็นได้ว่าความสามารถนิรมิตภาพขึ้นในความนึกนั้น มิใช่คุณสมบัติของกวีโดยเฉพาะ แต่กวีก็ต้องมี ไม่มีไม่ได้ เมื่อมีความสามารถเช่นนั้นแล้ว ถ้าเป็นกวีก็ต้องมีคุณสมบัติอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคนอื่น ๆ น้อยจำพวกจะมี คือความสามารถ ทอดหน้าใจลงไปเป็นจริงเป็นจัง จนลืมอื่นหมด จะพูดข้อนี้ให้เห็นง่ายต้องเอาโคลนละครมาเปรียบ คือโคลนละครตัวดีถ้าเป็นตัวอะไรก็ลืมตนเองจนกลายเป็นตัวนั้นไปจริง ๆ เหมือนโคลนตอนถวายลิง ถ้าทศกัณฐ์ตีก็มักจะโกรธจริงจนคนดูเห็นได้ว่าไม่ได้แกล้ง โคลนตัวลือเคยมีพ่อลูกคู่หนึ่ง พ่อเป็นฤๅษี ลูกเป็นทศกัณฐ์ เมื่อเล่นตอนถวายลิง ทศกัณฐ์โกรธจริง ตีลิง ๆ หลบถูฤๅษีเข้าจริง ๆ จนเป็นรอยไปทั้งตัว พอเข้าโรงถอก

หัวขोनออกแล้ว ผีทศกัณฑ์ออก ลุกตกใจเข้าไปกราบไหว้ขอ
โทษพ่อ พ่อไม่โกรธ กลับชอบใจว่าลูกเป็นทศกัณฑ์รู้ดี เล่น
ถูกบท

โขนตัวที่สวมหัวทศกัณฑ์เข้ากลายเป็นทศกัณฑ์ไป เพราะ
ทอดน้ำใจลงไปเป็นจริงเป็นจังตามบทนั้นใด กวีที่ย่อมจะทอด
น้ำใจลงไปในกาพย์ที่แต่งนั้นนั้น ถ้ากวีรู้สึกจริงจังในเวลาแต่ง
ผู้อ่านจะเห็นความจริงจังในเวลาอ่าน ถ้าท่านเคยอ่านหนังสือ
ว่าด้วยเชกสเบีย ท่านอาจเคยพบแล้วที่เขาเขียนไว้ว่า เมื่อ
เชกสเบียเขียนบรรยายถึงตัวแฮมเล็ตนายโรงเอกนั้น ตัวเชกสเบีย
กลายเป็นแฮมเล็ตไปเอง หาใช่เพียงแต่บรรยายไม่

มีนักกลอนไทยคนหนึ่งกล่าวให้คนอื่นฟังว่า เมื่อกำลัง
แต่งกลอนเรื่องหนึ่งอยู่นั้น ในเวลาที่เขียนว่าด้วยนางเอก ได้
เกิดเสน่หานางนั้นเหมือนรักผู้หญิงมีตัวมีตน เมื่อว่าถึงตอนที่
นางเอกได้ทุกข์ก็สงสารจริง ๆ จนเกิดเศร้า ภายหลังรู้สึกตัวก็
กลับเห็นชั้น แต่พอใจกลอนของตนในตอนนั้น ๆ ยิ่งนัก

ที่เรียกว่าความสามารถทอดใจลงไปเป็นจริงเป็นจังนั้น
หมายความว่าดังกวีอย่างมาห์ การทอดใจลงไปนั้นเป็นไปเอง
ไม่ได้แกล้ง ถ้าจะว่าก็เหมือนผีเข้าสิง แต่ถ้าแต่งเรื่องซึ่งไม่

พอใจ ไม่มีบิตที่จะแต่ง ฝีมือสูง ก็ท้อใจลงไปไม่ได้ เหตุ
 ด้^๕จึงมีคำฝรั่งกล่าวว่า กวีจะแต่งกาพย์เหมือนผู้ทำของชายทำ
 ส^๕นกาซึ่งมีผู้ส่งซอ^๕นั้นไม่ได้

ก่อนย้ายไปตั้งหัวข้อใหม่ ต้องกล่าวข้อสำคัญข้อหนึ่งซึ่ง
 ครอบใจความบางข้อที่อธิบายมาแล้ว ก็ว่ากวีต้องเป็นนักแปล
 อย่างเลิศ สามารถแปลความนึกของตนลงเป็นถ้อยคำไพเราะได้
 เหมือนช่างเขียนใช้สีแปลความนึกลงเป็นรูปภาพนั้น ความ
 สามารถนิรมิตภาพขึ้นได้ใน ความนึกนั้นอาจมีในคนผู้มีใช้กวี
 คือคนที่นึกแล้วไม่สามารถแปลออกเป็นถ้อยคำได้ พวกนั้นไม่
 เป็นกวี แลคำที่กล่าวกันว่ากวีใช้ไม่มีนั้น เขาหมายความว่าเช่นนั้น

นักกลอน ๒ จำพวก

จำพวกแห่งกวีถ้าจะแยกตามที่กล่าวไว้ในบาลี (จตุกนิบาต
 อังกุตตรนิกาย) ก็มี ๔ จำพวก เรียกว่า จินตากรวี สุกตกรวี
 อัครตกรวี แล ปฏิภาณกรวี อธิบายตามอัครตถกถา (มโนรลปุรณี)
 ว่า ผู้ใดคิดแล้วกระทำกาพย์ ผู้^๕ชื่อจินตากรวี ผู้ใดฟังแล้วกระทำ
 ผู้^๕ชื่อสุกตกรวี ผู้ใดอาศัยอัครตถกระทำ ผู้^๕ชื่ออัครตกรวี ผู้ใด
 กระทำในทันทีด้วยปฏิภาณของตน เหมือนพระวังคีส์เถร ผู้^๕
 ชื่อปฏิภาณกรวี

แต่ถ้าเราไม่ชอบวิธีจำแนกอย่างข้างบน แต่ไม่ชอบวิธี
 ของใคร จะจำแนกตามใจของเราเองในหนังสือของเราก็อ้อม
 จะได้ ในเบื้องต้นได้กล่าว่ว่าวิธีจริงย่อมจะให้ความเพลินโดย
 สำเนียงด้วย โดยใจความด้วย แต่ในที่นี้เราพูดถึงนักกลอนยิ่ง
 กว่าพูดถึงกวีที่แต่งไม่มีสัมผัส จึงอยากจะจำแนกตามอำเภอใจ
 ซึ่งในที่นี้เป็นอำเภออิสระว่า นักกลอนมี ๒ จำพวก คือนัก
 กลอนซึ่งพะวงมากในเรื่องสัมผัสทั้งนอกแลใน เฟ่งเอาสำเนียง
 ไพเราะเป็นใหญ่จำพวกหนึ่ง นักกลอนที่เฟ่งเอาใจความเป็น
 ใหญ่จำพวกหนึ่ง

นักกลอนที่เฟ่งเอาสำเนียงเป็นใหญ่นั้น มิใช่จะไม่นึกถึง
 ใจความที่เดียวกันก็ได้ อันที่จริงก็ย่อมจะเพียรให้ใจความแจ่ม
 แจ่มเหมือนกัน แต่ถึงกระนั้นก็เห็นว่าความไพเราะสำคัญกว่า
 มิฉะนั้นจะแต่งกลอนกันทำไม แต่งร้อยแก้วเสียดีกว่าหรือ
 ธรรมดาคนอ่านกลอนไม่ควรอ่านลวก ๆ หรือรีบอ่านเพื่อจะเอา
 ใจความ ถ้าไม่มีเวลาจะอ่านช้า ๆ เพื่อได้กลิ่นรสไพเราะของ
 กลอน ก็ชอบที่จะอ่านร้อยแก้ว หากควรอ่านกลอนไม่ คนอ่าน
 กลอนก็เพื่อดนตรีที่มีในถ้อยคำ เหมือนดื่มสุราเมรัยดี ถ้ารีบ
 กลืนเอือก ๆ เข้าไป ก็ได้แต่ความมีนเมา หาได้ความเพลินใน

รสแห่งของดีนั้น ๆ ไม่ เมื่ออ่านกลอนเพลินในรสไพเราะ ก็
ต้องอ่านซ้ำ ๆ ชอบตรงไหนก็ทวนอ่านอีก ตรงไหนไม่เข้าใจ
ทันทีก็อ่านซ้ำ ความไพเราะย่อมจะกัณมิให้เบื่ออยู่แล้ว

นักกลอนจำพวกนี้ เพราะหมกมุ่นในเรื่องสัมผัส จึงมัก
ต้องวางลำดับคำแปลกกับที่ใช้กันธรรมดา ทำให้ผู้อ่านไม่เข้าใจ
ทันที หรือใช้ศัพท์ซึ่งมีคนรู้น้อย ทำให้คนอ่านโดยมากไม่เข้าใจ
ใจความที่ตรงนั้น การทำเช่นนั้นถ้าพูดในทางที่ได้สำเนียงไพเราะ
ก็สำเร็จตามหมาย แต่ถ้าพูดในทางที่ไม่ให้ความแจ่มแจ้งเข้าใจ
ซึมซาบได้ทันที ก็อาจนับได้ว่ามีคำหนี จะลองยกตัวอย่างกลอน
ซึ่งผู้แต่งจะลงสัมผัสสระแลอักษรให้จงได้ แต่ไม่มีคำง่าย ๆ จะ
ใช้ ต้อง “ซุก” เอาคำแปลก ๆ มาใช้ โดยที่ผู้แต่งเองก็ไม่เคย
เห็นใช้กันที่ไหนเลย แต่การยกตัวอย่างเช่นนี้ นึกหาตัวอย่าง
ยาก ทั้งอาจเกิดความเข้าใจผิดว่าผู้เขียนกล่าวคำหนีเจ้าของ
กลอน เพราะฉะนั้นจะยกตัวอย่างซึ่งไม่ควรยกเพราะผิดมรรยาท
ของผู้แต่งหนังสือ แต่ในที่นี้จะยอมผิดมรรยาทเพื่อป้องกันมิให้
ผู้อ่านเข้าใจว่ากล่าวคำหนีเจ้าของกลอน

ตัวอย่างกลอนที่เขียนไว้ต่อไปนี้ เป็นคำหญิงกล่าวยั่ว
ยวนชายผู้ประหม่า

๑ อ้าภมรอ่อนเขลาเบาราค	แสนยากผกาย้อยห้อยหา
คิดแสนแก่นสุขบุษบา	เกิดมาเพื่อภู่ชชุม
พบภู่ผู้ประหม่าราคะ	ลอยละเวศร้างห่างสม
หลีกเลี้ยงเอียงอายงายม	อารมณ์ลุ่มเหลือเบือจริง
ปะลาภไปรู้ว่าลาภ	โดยสภาพพึงภู่สู่สิง
หน้าที่พิภมรวอนวิง	อ่อนอิงองค์อนุชบุษบา
มธุกรหย่อนใจในหน้าที่	ไม่มีเหตุทัยใฝ่หา
บุบผาอาภัพอัปภา	วชะนากังวลผลกรรม
เรณูชูสุคนธ์กลิ่นกล้ว	ยวนยั่วให้มธูปอดัมภ
มธุกรจรจากตรากตรำ	ชอกช้ำอ้างว่างปางมรณ
สงสารมาลย์ผกาหน้าโศก	รุมโรครักเรือเหลืออดอน
ในยามปัจจุบันอันร้อน	เชิญภมรมัวเกล้าเสาวกนธ์ ฯ

ในกลอนนี้ คำที่แปลว่าแมลงภู่มีพอจะใช้ได้ก็คำที่เข้า
สัมผัสได้ก็นำมาใช้ทั้งนั้น คำว่า ภมร พอรู้ได้ทั่ว ๆ กัน แต่
มธูป มธุกร เป็นคำซึ่งถ้าไม่จำเป็นใช้เพื่อสัมผัสก็คงไม่ใช่เป็น
แน่ คำร้ายที่สุดคือ ภาวช ซึ่งไม่เคยเห็นใช้ที่ไหนในหนังสือ
ไทย ยังไม่ “เข้าร่วมธง” ไทยเลย ยังเป็นชาวต่างประเทศอยู่
แท้ ๆ แต่เมื่อผู้แต่งกลอนเขียนลงไปว่า อาภัพ แล้วก็อยากจะ

เขียนว่า อัมภา ค่อยกันไปจะเขียนเช่นนั้นไม่ได้ เพราะไม่ได้
 ความ ต้องเกาหัวอยู่นานนักหนาก็ไม่สำเร็จ ดิคอยู่เช่นนั้นหลาย
 วัน ในที่สุดต้องเปลี่ยนตัวสกคเป็น อัมภา แล้วเอา วช เข้า
 ช่วย หมายความว่าอัมความรัก ยากที่จะเข้าใจได้ นี่เป็นตัว
 อย่างนักกลอนที่จะเอาสัมผัสในให้จนได้ จะเสียเวลาทำไรก็ไม่
 ว่า แลเมื่อได้ดังต้องการแล้ว ความแจ่มแจ้งจะมีก็หาไม่เลย

ขอยกตัวอย่างอีกครั้งหนึ่ง เป็นตัวอย่างร้ายกาจ มีอยู่
 ในโคลงยวนพ่าย ซึ่งแต่งครั่งกรงเก่า ไม่ทราบว่าเป็นใครแต่ง

๑	ตรีศรีตรีเนตรท่าน	ตรีศักดิ์ กิติ
	ตรัสท่านตรัสปานตรัส	ท่านได้
	ไตรตรึงษ์คดีตรัส	ไตรถ่อง
	ตรีโทษตรีคุณไ้	เลิศลือ ๆ

โคลงนี้ไพเราะดี แลที่ข้าพเจ้าเขียนข้างบนนี้ก็เขียนโดย
 ความจำ มิต้องเบื่อกุในสมุด การที่จำได้ก็เพราะไพเราะ แต่
 ถ้าพูดส่วนความ ข้าพเจ้าก็เห็นเสมอกับแต่งเป็นภาษาฮอลันดา
 ไม่เข้าใจเลยว่าโคลงบทนั้นพูดว่าอะไร เหตุที่ไม่เข้าใจนั้น อาจ
 เป็นด้วยเวลาห่างกันนานนับหลายร้อยปี เราไม่มีความรู้ถอย
 หลังไปถึงสมัยนั้นสักซึ่งพอจะเข้าใจโคลงที่นักปราชญ์แต่งไว้ อีก

ประการหนึ่ง นักกลอนโบราณเอาใจตั้งใจแต่งโคลงเป็นปฤชณา
 แกล้งให้เข้าใจยากเพื่อให้ผู้อ่านต้องไต่ถามเล่าเรียน ต่อผู้รู้ก็เป็น
 ได้ ข้อที่เราไม่เข้าใจนั้นต้องไม่ว่าเป็นความเลวของผู้แต่งแต่
 ครั้งกระโน้น ต้องว่าเป็นความโง่ของเราเอง

แต่โคลงข้างบนนี้มีผู้แปลไว้ด้วยความตั้งใจดี เพื่อจะให้
 เราเข้าใจ เป็นต้นว่าบาทสอง “ตรัสท่านตรัสปานตรัส ท่านไต่”
 แปลว่า “ตรัสสิ่งใดเสมอพระพุทธรูปกาทรัส” ฉนั้น เหตุไฉนจึง
 แปลได้ความเช่นนั้น เราก็มารู้เลย ข้าพเจ้าอ่านคำแปลแล้ว
 อยากจะพูดเหมือนไบรมนินทาโคเลอริคซ์ว่า

Explaining Metaphysics to the nation—

I wish he would explain his Explanation.

นักกลอนอีกจำพวกหนึ่งซึ่งจำแนกตามอำเภอใจอิสระกั
 กล่าวมาข้างบนนั้น ก็คือนักกลอนผู้เพ่งเอาใจความเป็นใหญ่
 นักกลอนจำพวกนี้จะว่าไม่นิยมความไพเราะก็ไม่ถูก เพราะจะต้อง
 ตอบปัญหาว่าความไพเราะคืออะไรเสียก่อน จึงจะพูดเช่นนั้นได้
 คนสองคนอาจจะเห็นไพเราะคนละอย่าง เหมือนบางคนชอบฟัง
 เคี้ยวระนาดเอก บางคนชอบชออุ้ บางคนก็ชอบแปลกออกไป
 อีก เหตุฉนั้นจำเพาะตรงนี้เมื่อพูดถึงความไพเราะของกลอน ก็

ต้องหมายเอาความไพเราะชนิดที่นักกลอนผู้แต่งเองนั้นชอบ มิ
ใช้ความไพเราะซึ่งถูกหูคนอื่น

เมื่อเข้าใจกันจนนั้นแล้ว ก็ยังกล่าวได้ว่านักกลอนจำพวก
ที่กำลังพูดถึงอยู่นี้ เมื่อจะต้องเลือกระหว่างความไพเราะแห่ง
สำเนียงคำ กับความแจ่มแจ้งแห่งใจความ ก็ยกความแจ่มแจ้ง
เป็นใหญ่

ถ้าจะแสดงตัวอย่างกลอนซึ่งนักกลอนจำพวกนี้แต่ง แลใช้
ตัวอย่างซึ่งไม่เคยมีที่ไหนเพื่อกันมิให้เกิด ความเข้าใจผิดว่ากล่าว
ตำหนิเจ้าของกลอน ก็แสดงได้ดังนี้

๑ สมเด็จพระพุทธเจ้า	ตรัสธรรม
ว่าทุกข์มีประจำ	ทุกข์
ความใคร่นั้นไซ้ร้นำ	สู่ทุกข์
หมดใคร่หมดทุกข์รู้	มรรคแผ้วไพบุลย์

โคลงบทนี้คงจะเห็นกันหลายคนว่าไม่เลว เก็บความมา
บรรจุกติ เข้าใจง่าย อ่านเกลี้ยงหู ไม่มีพลาดที่ไหน แต่คงจะมี
หลายคนที่ดีว่าไม่ไพเราะเลย

นักกลอนจำพวกที่แต่งกลอนเช่นโคลงข้างบนนี้ เห็นว่า
หน้าที่ของคำพูดก็คือเป็นพาหนะ สำหรับพาความนึกจากในใจของ

คน ๆ หนึ่ง ไปสู่ความเข้าใจของคนอีกคนหนึ่งหรือหลายคน เป็น
ต้นว่านายมั่งนิกจะให้นางลออ ทราบว่านายมั่งต้องการจะได้เงิน
ของนางลออชั่วคราวเป็นจำนวน ๕ บาท นายมั่งกับบอกนางลออ
ว่า “ยืมเงิน ๕ บาท” ฉนี้ คำสี่คำนั้นเป็นพาหนะพาความนึก
ในใจของนายมั่งไปให้นางลออทราบได้ ก็เมื่อคำพูดเป็นพาหนะ
เช่นนี้ ถ้าพูดออกมาแล้ว คนอื่นไม่เข้าใจทันที ก็เป็นเพราะผู้
พูดเลือกพาหนะไม่เหมาะ เหมือนเลือกควายเป็นพาหนะสำหรับ
ข้ามแม่น้ำ จะสู้เรืออย่างไรได้ ต่างว่าเราต้องการจะข้ามแม่น้ำ
จากท่าวัดพระเชตุพนไปวัดอรุณ ถ้าเราลงเรือจ้างไม่รั้วคนแจว
ดี เราก็ก็นั่งนิ่งโน้นได้เร็ว ถ้าเราลงเรือจ้างซึ่งคนแจวเป็นขี้ยา
แจวขึ้นกระแสน้ำไม่ไหว เรือก็อาจลอยไปถึงปากคลองบางกอก
ใหญ่ ต้องแจวทวนน้ำขึ้นมาอีกช้านานจึงถึงวัดอรุณ ถ้าเป็น
เช่นนั้น เรือจ้างซึ่งอายขี้ยาเป็นคนแจวก็น่าไม่ใช่พาหนะดี แลถึง
หากว่าในเวลาที่ต้องแจวทวนน้ำอยู่นั้น เราได้เห็นของเพลิดตา
เพลิดใจต่าง ๆ เป็นต้นว่าต้นไม้ตระการด้วยดอกผล บ้านเรือน
อันสว่างงดงาม หรือแม้นางสาวสวยที่สุดสักคนก็ตาม แต่เครื่อง
เพลิดเหล่านั้นอยู่นอกความประสงค์แท้จริงของเรา คือความ
ต้องการจะข้ามฟาก เรือจ้างอายขี้ยาเป็นพาหนะไม่ดีเพราะไม่ทำ
หน้าที่พาเราไปถึงวัดอรุณโดยเร็ว

ความนึกในใจของเราที่จะให้รู้ไปถึงคนอื่นนั้น ที่ต้องใช้
 กิริยาไปเป็นพาหนะก็มีบ้างบางที่ แต่มีน้อย เราคงจะใช้คำพูด
 เสมอ ๆ ถ้าเราเลือกแต่งคำพูดของเราเป็นกลอน ก็คือเราเลือก
 พาหนะให้มีรูปวิจิตรบรรจงขึ้น แต่เมื่อเราเลือกเช่นนั้นแล้ว ถ้า
 คนฟังไม่เข้าใจทันที ก็คือลงเรือจ้างอ้ายชैया อาจลอยไปไหน ๆ
 หรืออาจล่มตามทางไม่ถึงวัดอรุณก็เป็นได้

ความเห็นของนักกลอน ๒ จำพวกมีนัยดังที่แสดง
 ตัวอย่างมานี้ เราท่านคงจะเห็นว่าพอฟังได้ทั้ง ๒ ทาง แล
 ดูไม่สู้จำเป็นแลไม่มีประโยชน์ที่ใคร จะตัดสินว่าทางไหนถูก
 ทางไหนผิด เราชอบอย่างไรก็อย่างนั้นก็แล้วกัน

ยังไม่จบ

หมายเหตุ

ที่เรื่องนี้ 'ยังไม่จบ' พระองค์ผู้ทรงนิพนธ์บอกไว้ เมื่อมีผู้ขอ
 ไปพิมพ์เพื่อแจกในงานฌาปนกิจ ก่อนทรงนิพนธ์สิ้นกระบวน
 ความที่ทรงตั้งพระทัยจะเขียนถึง 'กลอน แล นักกลอน' แต่แล้ว
 ก็มีได้ทรงนิพนธ์ต่อ จนกระทั่งสิ้นพระชนม์